İHTİLÂLLER ve DARBELER TARİHİ

İHTİLÂLLER ve DARBELER TARİHİ

BELGRAD DARBESİ
MEKSİKA İHTİLÂLİ
İRLANDA İHTİLÂLİ
RUS İHTİLÂLİ
1918 - 19 İHTİLÂLİ
KAPP'IN DARBESİ
MUSTAFA KEMAL
MUSSOLİNİ
HİTLER
PRİMO DE RİVERA
FRANKO
SALAZAR
20 TEMMUZ 1944
NÂSIR
ÇİN İHTİLÂLİ
KÜBA İHTİLÂLİ
CEZAYİR İHTİLÂLİ

GÜNEY AMERİKA
AFRİKA VE
ASYA'DA DİĞER
İHTİLÂL VE
DARBELER

27 MAYIS

İHTİLALLER VE DARBELER TARİHİ

İkinci Cilt

İhtilâller ve Darbeler Tarihi

Çeviren ve derleyen: Sabiha Bozbağlı

YİRMİNCİ YÜZYIL YAYINLARI

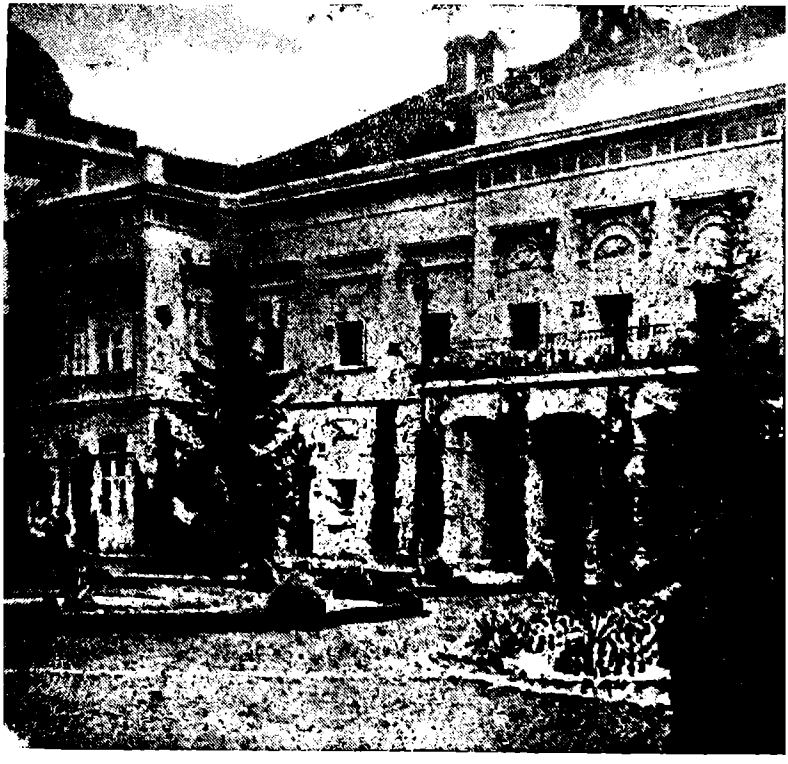
Kültür Dizisi: 2

İSTANBUL 1966

Bu kitapta yer alan hükümet darbeleri, telif hakkı alınan «Les Coups D'Etat — Hükümet Darbeleri» (1963) adlı eserden çevrilmiştir. Bir tarih ansiklopedisi olan bu eser, Michel Mourre, Pierre Dominique, Edmond Pognon, Michel Garder, Georges - Roux, Victor Franco, Jean Laurent adlarındaki yedi büyük tarihçi ve yazar tarafından hazırlanmıştır. İhtilâller için özellikle Jacques Pirenne'in Büyük Dünya Tarihi eseriyle, «Great Revolutions» ve Andre Maurois ile Aragon'un «Amerika — Rusya» adlı eserleri kaynak olmuştur. (Bu sonuncu eserin telif hakları da ONK Copyright Ajansından alınmıştır). Geniş bir indeks ile bibliyografya eserin sonunda bulunmaktadır.

BELGRAD 1903

KRAL ALEKSANDR'LA KRALİÇE DRAGA'NIN ÖLDÜRÜLMELERİ

Belgrad'da Osmanlı İmparatorluğu zamanından kalma adıyla «Konak», ve 1882'den sonraki ismiyle «Kral Sarayı»ndan bir görünüş. Darbeciler, Kral'la Kraliçenin -resimde sol tarafta görülen- özel dairelerini basmış ve cesetleri ikinci kat pencerelerinden aşağıya, öndeki bahçeye atmışlardı.

BELGRAD'DA YİRMİNCİ YÜZYILIN İLK DARBESİ VE İLK SİYASÎ CİNAYETLERİ

Belgrad Hükümet Darbesi ve Sırp Kralıyla Kraliçesinin öldürülmeleri Yirminci Yüzyılın başındaki ilk büyük darbe ve ilk büyük siyasi cinayettir. Sırbistan ve daha sonra onu içine alan Yugoslav Krallıklarında yüzyıldan biraz fazla bir süre içinde yirmi kadar darbe teşebbüsü yapılmış, on kral tahtını kaybetmiş, bunlardan iki kral Ondokuzuncu, iki kral ve bir kraliçe Yirminci Yüzyılda can vermişlerdir. Belgrad Darbesi anlatılırken Sırbistan'da önce vukubulan darbeler hakkında da ilgi çekici bilgiler verilmektedir. Bu darbeden sonra kurulan Kara El teşkilâtı Sırbistanın kaderinde rol oynamış ve Birinci Dünya Savaşına sebep olan suikastçıyı yetiştirmiştir.

Yirminci Yüzyıl başında Sırp Krallığı, ancak operet sahnelerinde raslanan o küçük, süslü hükümdarlıklardan biriydi. Sırbistan dört yüzyıl bir Osmanlı eyaleti olarak kalmıştı; son Türk askeri memleketi terkedeli çeyrek yüzyıl geçmiş olmasına rağmen ülkede Doğu'nun etkileri devam ediyordu. İnce, zarif minareler şehirlerin kırmızı kiremitli evleri üzerinden göğe yükseliyor, ortodoks bayramlarında Sırp köylüleri kiliselerine başlarında kırmızı fesleri, ayaklarında çedik pabuçlarıyla gidiyorlardı; bu doğulu kıyafeti, üzeri sırma işlemeli ceketler, ipek şalvarlar tamamlıyordu.

Belgrad sarayında yaşayan Kral çocuk denecek kadar gençti, ama çevresinde kanlı bir entrika ağı örülüydü. Çünkü Sırbistan'da taht üzerinde hak iddia eden bir başka hanedân daha vardı. Sırp tarihi seksen yıldır bu iki aile arasında, çoğu

zaman cinayetle sona eren bir rekabete sahne olmaktaydı

Sırplar 1804'de Osmanlı Sultanına isyan ettikleri zaman bu hareketin başında Kara Yorgi adlı bir komiteci bulunuyordu. Kara Yorgi kaba, sert, sık sık öfke buhranlarına kapılan zalim, cahil bir adamdı. Babasını kurşuna dizdirmiş, erkek kardeşini astırmış, sayısız esiri gözünü kırpmadan öldürmüştü. Ama bu cinayetlerin yanı sıra çetecilik ve gerillacılıkta üstün kabiliyeti onu kısa zamanda bir millî kahraman haline getirdi. Sırbistan Krallığı kurulduğu an, yeni tahtın sahibi olarak ilk akla gelen isim de Kara Yorgi'ydi.

Kara Yorgi 1817'de subaylarından Teğmen Miloş Obrenoviç tarafından öldürüldü ve Teğmen Obrenoviç bu cinayetten sonra Sırp Kralı ilân edildi. İşte iki aile arasında sürüp gidecek olan kan dâvası böylece başlamış oldu. 1817'den 1903'e kadar Sırbistan tahtı devir devir Kara Yorgiyeviç'lerle Obrenoviç'ler arasında alınıp verildi. Bu seksen altı yıllık zaman içinde Sırp tahtına yedi kral geldi, bu kralların üçü tahttan feragat etti, biri tahtından indirildi, ikisi öldürüldü.

ALEKSANDR OBRENOVİÇ KRAL OLUYOR

1889'da Kral Milan Obrenoviç tahttan feragat edince, on üç yaşındaki oğlu Aleksandr Obrenoviç Sırp Kralı ilân edilmişti. Sırplar başlangıçta sallanmakta olan tahtın bu yeni sahibinden memnun göründüler. Milan'ın çılgın tavırlarına, öfkesine ve sertliğine karşılık yumuşak, hattâ utangaç olan Aleksandr halkın çok hoşuna gitmişti. Sırplar çocuk kralın, Büyük Sırbistan hayalini gerçekleştirecek kurtarıcı olduğuna inandılar.

O devirde Büyük Sırbistan hayali bütün Sırpların kalbinde yaşıyordu. Memurlar, subaylar, avukatlar, hekimler, Skupçina (Millet Meclisi) üyeleri, gece, rakı veya slivovi kadehleri etrafında toplanarak Büyük Sırbistan hayalini kurmayı âdet haline getirmişlerdi: Bu hayal imparatorluğun başkenti Belgrad olacaktı; imparatorluk, bütün güney Slavlarını, Sırpları, Sırpların kardeşi olan Hırvatları, Bosnalıları, Her-

Milan Obrenoviç, 1903 Belgrad darbesinde öldürülen Kral Aleksandr'ın babasıydı. Sırbistan'ın resmen ilk Kralı da oydu. Ondan önceki prensler Osmanlı Padişahının fermanıyla hüküm sürebilirlerdi. Milan, Padişaha isyan etti; 1878 savaşını (93 Harbini) Rusların kazanması üzerine Sırbistan'ın bağımsızlığı tanındı. Milan da resmen Kral oldu. Babası bir suikastte öldürülen Milan, 1889'da oğlu lehine tahttan çekildi. Fakat oğlu da suikastler ve darbeler zincirinden kurtulamayacaktı.

seklileri, Karadağlıları, hattâ Bulgarları bir araya getirecek; komşu büyük devletlerle, Türkiye, Avusturya - Macaristan ve Rusya ile başabaş karşılaşabilecek kuvvetli ve kudretli bir devlet haline gelecekti. Mazzini ile Garibaldi, Piemonte çekirdeğinin çevresinde İtalya birliğini kurmamışlar mıydı? Bismark, Prusya tacı üzerine muazzam bir Alman İmparatorluğu bina etmemiş miydi? O halde Sırbistan da büyük Slav İmparatorluğunun kurucusu olabilirdi. Ne var ki bu büyük idealin gerçekleşebilmesi herşeyden önce Sırbistan'ın muktedir, kuvvetli bir idareye kavuşmasını gerektiriyordu. Ama böyle bir idareyi kuracak kuvvetli bir kral o güne kadar Sırp tahtına geçememişti. Genç Aleksandr Obrenoviç de beklenen kurtarıcı olmadığını çok çabuk belli etmiş, inatçı ve şımarık bir çocuk olmaktan öteye gidememişti. Halkını hayal kırıklığına uğratan Kral, çevresinde sayıları hızla artan düşmanlar edinmeye başlamıştı. Bu, Kral hesabına çok tehlikeli bir haldi; zaten genç Aleksandr'a, bir Obrenoviç olarak, babasından yarım yüzyıllık düşmanlıklar miras kalmıştı.

Aleksandr, 1 Nisan 1893 akşamı naiplerini saraya, bir ziyafete çağırdı, ziyafetin sonunda hepsini tevkif ettirdi, bundan böyle tek başına saltanat süreceğini ilân etti.

Fakat bu teşebbüs orada kaldı, idarede bir değişiklik olmadı ve yeni bir naipler heyeti seçildi. Aleksandr hakkında kesin bir hüküm vermek güç, bu sinsi, kapalı genç adama sokulmak, onu anlamak hemen de imkânsızdı. Ne var ki, Aleksandr devlet işlerini tecrübeli idarecilere bıraktığı müddetçe zararsız görünüyordu. Fakat 1899'da birden ve bu defa kesin olarak idareyi eline almaya karar verince genç adamın gerçek kişiliği meydana çıktı. Hilekârlıkla karışan budalalığı çevresinde önce can sıkıntısı ve ümitsizlik uyandırdı, sonra bu hisler tehlikeli kararlar haline geldi.

Aleksandr, metresi Draga Maşin'le evlenmiye karar vermişti. Draga Maşin Çek asıllı bir makine mühendisinin dul karısıydı ve kraldan da çok yaşlıydı. Kral bu evlenmeyi gerçekleştirmek için bütün kurnazlığını kullandı. Nişan, Başbakan Vlada Dyoreviç'in 1900 Paris Sergisini ziyaret maksadiyle Fransa'ya gittiği ve ihtiyar Kral Milan'ın Karlsbad'da tedavide bulunduğu sırada, acele ilân edildi. Fakat bu evlilik projesi her taraftan protestolarla karşılaştı. Önce Kralın sekreteri bu nişanı ilân etmektense istifa yolunu seçti. Bakanlar, Skupçina üyeleri ve Belgrad Metropolidi Kralı bu evlenmeden vazgeçirmek için elele verdiler. Kralı buna razı etmenin güçlüğünü anlayınca da başka bir çareye başvurdular. Saray birbirinden güzel ve cazibeli kadınlarla dolup taştı. Fakat Aleksandr Obrenoviç sevgilisine sadık kaldı; bu güzel kadınların hiç biri milletvekillerinin ve kilisenin bütün çabalarına rağmen genç kralın kalbinde Draga Maşin'in yerini alamadı.

Sonunda, bir adam, Krala, çıplak gerçeği olanca açıklığıyla bildirmeyi üzerine aldı. Bu adam İçişleri Bakanı Yorgi Gençiç'ti. Saraya geldi, huzura kabul olundu ve Krala «Majeste dedi, Draga Maşin Belgrad'da aklınıza gelebilecek her erkekle düşüp kalkmıştır, hattâ benimle bile!»

Kral henüz 24 yaşındaydı ve deli gibi aşıktı. Ani bir öfkeyle eli Gençiç'in yanağına indi: «Size nasıl inanabilirim, di-

1889'dan 1903 darbesine kadar Sırbistan Kralı olan Aleksandr Obrenoviç sinsi bakışlı, müstehzi, içine kapanık bir adamdı. Obrenoviç hanedanından önce tahtta bulunan Karayorgiyeviçlerin, onlara taraftar olan ordunun ve nihayet Draga'yla evlendiği için halkın düşmanlığı ile çevrilmişti. Ufak bir ihtiyatsızlığı hayatına mal olacaktı. Nitekim, 10 Haziran gecesi öyle oldu. Dalgınlığını canıyla ödedi.

Kraliçe Draga, halkın ve ordunun nefretinin sembolüydü. Krala varmak için kocası Çek asıllı makine mühendisi Maşin'i zehirlediği rivayet olunuyordu. Ayrıca serseriliğiyle tanınan kardeşini veliahd yapmak istediği rivayeti de dolaşıyordu. Güzel bir kadındı ama Kraliçe olunca şişmanlamış, hatları kalınlaşmıştı. Darbe gecesi saraya girenler arasında eski kayınbiraderi Yüzbaşı Maşin de vardı.

ye bağırdı. Siz ki kendi karınızı kendi elinizle babama ikram ettiniz!»

Ve fikrini değiştirmemekte inat etti. Hükümet çekildi. İhtiyar Kral Milan Viyana'da korkunç bir öfke krizi sırasında düşüp öldü. Avrupa saraylarında, «Böyle vahşi insanlardan ancak bu beklenir» yollu dedikodular dolaştı.

Bu evlilik, sadece Sen Petersburg sarayında güleryüzle karşılanmıştı. Rus Çarı İkinci Nikola şüpheyi davet edecek bir acele ve alışılmamış bir iyiniyetle bu evlenme projesini destekledi, hattâ 5 Ağustos 1900'de yapılan düğünün şahidi oldu. Çar Nikola bu suretle Sırbistan üzerindeki Rus etki ve baskısını perçinlemek istiyordu. Ancak, bu siyaset uzun ömürlü olmadı. Rus Çariçesi, Kraliçe Draga'yı Sen Petersburg sarayında kabulü reddetti; böylece Sırp-Rus dostluğu sona ermiş oldu. Bu olay Kral Aleksandr'ı müthiş öfkelendirmişti. Derhal Rusya'ya sırt çevirip Avusturya'ya sokuldu ve Sırp Radikal Partisiyle de arası açıldı. Avusturya - Macaristan'ın Güney Slavları arasında bir birleşmenin karşısında olduğu muhakkaktı; bir Slav birliği Avusturya İmparatorluğunu tehdit eden en büyük tehlike olurdu. Sırp halkı Aleksandr'ı Büyük Sırbistan idealine ihanetle suçlarken saray her gün biraz daha Viyana'ya sokuluyor, adetâ Sırbistan'dan kopuyordu. Sırplar, memleketlerinin, bir Güney Slavları Federasyonunun kurucusu ve lideri olacak yerde Avusturya İmparatorluğunun bir küçük eyaleti haline geldiğini söyleyerek Krala ateş püskürüyordu.

Bu sırada Kraliçe Draga bir çocuk beklediğini ilân ederek işleri büsbütün karıştırdı. Sırp doktorlar bu konuda kesin bir şey söylemediler ama Viyana'dan gelen iki ünlü doktor Kraliçenin asabi buhran geçirdiğini ve şimdilik tahta bir varis gelmesi ihtimalinin bulunmadığını bildirdiler. Sırplar hükümdar ailesine karşı derin bir nefret besler hale gelmişlerdi. Kralla Kraliçe de bu nefreti çok iyi biliyorlardı. Fakat Kralın bu durum karşısında aldığı tek tedbir, sesini yükseltmiye cesaret edenleri şiddetle cezalandırmak oldu.

1902 ilkbaharında Alavantitiç adlı bir maceraperest, Sırp

generali üniforması giyerek yanında üç arkadaşı olduğu halde Sırp sınırını geçti; Kara Yorgi'nin torunu Piyer Karayorgiyeviç'in —ki bu sırada sürgünde bulunuyordu— Krallığını ilân etti. Alavantitiç hemen yakalanarak öldürüldü, fakat olayların arkası kesilmedi. Bir konserden çıkacağı sırada Kralın öldürülmesi için hazırlanmış bir komplo meydana çıkarıldı.

Bunu bir ikincisi takip etti, bu defa Sen Saba katedralinden çıkmak üzere olan Krala ateş etmiye hazır suikastçiler yakalandı. Birkaç hafta sonra kraliyet mutfağındaki aşçı yamaklarından biri Krala gidecek olan yemeklere beyaz bir toz serperken yakayı ele verdi. Bu yemekler çocuğa yedirildi ve yamak derhal, feci ıstıraplarla kıvranarak öldü.

1903 yılı Nisanının 7'sinde Kral Aleksandr beklenmedik bir anda Anayasayı kaldırdığını bildirdi, Krallık Konseyini tatil etti, Senatoyu dağıttı. Kısa bir zaman sonra Anayasayı yeniden ilân eden Kral yeni bir konsey ve yeni bir senato seçtirdi. Fakat bu defa tek radikal milletvekili seçilmedi, radikallere bağlılığı bilinen on yüksek hâkim de emekliye sevkedildi.

DARBECİLER BİR OTELDE BULUŞUYOR

Aynı yılın yaz aylarında saraya yakın çevrelerden çıkan bir haber Belgrada ve sonra bütün ülkeye yayıldı. Bu dedikoduya inanmak gerekirse, çocuksuz olan Kralı etkisi altında bulunduran Kraliçe Draga, serseriliği ve serkeşliğiyle tanınan Kardeşi Teğmen Nikodye Lunietza'yı Sırp tahtının varisi ilân etmesi için Aleksandr'ı sıkıştırıyordu.

İşte 10 Haziran 1903 günü, Belgrad'ın sayfiye semtlerinden birindeki «Sırbistan Tacı» otelinde beş on kişilik bir grup tenha bir köşede başbaşa vermiş konuşurlarken operet dekorlu küçük Sırp Krallığında durum böyleydi. Bu genç adamlar akşamın saat 10'undan itibaren birer birer, sessiz sedasız gelmiş ve birinci katta kendilerine ayrılmış olan yemek salonunda toplanmışlardı. Çoğu subaydı ama o akşam beyaz uzun ceketlerini, kırmızı pantolonlarını uzun paltolarıyla sak-

lamaya çalışıyorlardı. Zaten saatlerden beri devam eden yaz yağmuru da kesilmemişti.

Nihayet gece yarısına doğru yağmur kesildi, fakat uzaktan uzağa gök gürültüleri duyuluyordu. Otelin kapalı terasında çiftler Negotin şarabı içiyorlardı. Subayların geldiğini görmüşlerdi, ama buna kimse ayrı bir ilgi göstermedi. Belgrad subaylarla doluydu ve «Sırbistan Tacı» otelinin salonları da onların alışılmış toplantı yeriydi. Caddenin karşı tarafında Kalemeydanı bahçelerinde bir açık hava orkestrası son moda bir parçayı çalıyordu: «Draga'nın Yürüyüşü.»

Otelin birinci katındaki salon hemen de dolmuştu, ama hâlâ subaylar geliyordu. Her yeni gelen salonun kapısını vuruyor, sabırla bekliyor, sonra kapı aralanınca parolayı söyleyip içeri giriyordu. O akşamki parola sver (vahşi, yırtıcı hayvan) ve Zatibor'du (Sırbistan'da bir dağ).

Orkestra Draga'nın Yürüyüşü adlı marşı bitirmişti. Kısa bir sessizlik oldu, sonra birinci kattan kahkahalar, alkışlar yükseldi; terastaki zarif çiftler gülümseyerek başlarını kaldırdılar, birinci kat pencerelerine baktılar.

O gece «Sırbistan Tacı» otelinde toplanmış olan subayların sayısı otuzu buluyordu. Bu otuz subay, Kral Aleksandr'ı tahtından indirecek, yarım asırlık Karayorgiyeviç — Obrenoviç mücadelesini kesin olarak bitirecek bir hükümet darbesinin son hazırlıklarını yapıyordu. Gizli teşkilâtın 50 kadar üyesi vardı, ama aralarından bazıları çok önemli görevlerle bir yerlere gitmişlerdi. Bu yüzden o geceki son toplantıya katılamadılar. Önemli görevlerin her biri, ancak herşeyi ile itimada değer askerlere verilebilecek cinstendi. Çünkü bunların hudutları içine, askerlere normal görevleri dışında kalan çok hayatî bazı emirler verilmesi gibi pek nazik işler de giriyordu. Teşkilât için aralarından en üstün kabiliyetli olanları seçmiş olmaları akla yakındır. Şurası da muhakkak ki, o gece toplantıda bulunan subayların pek çoğu genç adamlardı ve heyecanları, aklı selimi bastıracak kadar kuvvetliydi. İçlerinden «Baskın Birlikleri» seçmişlerdi. Bu birlikler komplonun belke-

miğini teşkil ediyor ve mensupları gerekirse hayatlarını fedâ etmeyi göze almış bulunuyordu. Bu aşırı heyecan, olaylar ilerledikçe kendini daha da kuvvetle hissettirecekti. Nitekim saat 10'la 11.30 arasında otelin subay müşterileri içkiyi oldukça fazla kaçırdılar. «Sırbistan Tacı»ndan çıkarken belki kör kütük sarhoş değillerdi, ama merdivenden inerken bellerindeki kılıçlar sağa sola çarpıyor, birlikten sorumlu subay sık sık, gürültü etmemelerini hatırlatmak zorunda kalıyordu.

DARBECİLERİ BEKLEYEN SARAY MUHAFIZI

1903'de Belgrad'ın sevimli bir taşra şehri havası vardı. Halk genellikle erken yatardı. Darbeciler otelden ayrıldığında da sokaklar boştu. Üstelik gürültü de etmiş olmalıydılar, zira Konağın (Kral Sarayının) kapısındaki nöbetçi, genç Teğmen Aleko Guriç, geldiklerini işitmişti. Ama bunun hiç önemi yoktu; çünkü teğmen de komploya dahildi ve bir süredir onları sabırsızlıkla bekliyordu. Geldiklerini anlayınca ferahlamış olmalıydı. Çünkü baskın saati yaklaşıyordu; bu birlikler gelmedikçe harekete geçmek imkânsızdı. Guriç'in endişelenmesi için bir sebep daha vardı: Eğer darbe geri bırakılırsa, o da biçimsiz bir durumda kalacaktı; nitekim birkaç dakika önce sarayın bulunduğu Prens Mişel sokağından geçen bir birliği seyretmişti. Müfreze müfreze bütün Altıncı Piyade Alayı önünde geçit resmi yapmış, bu saatte alayın kışlasından çıkması için hiç bir sebep yokken, nöbetçi Teğmen Guriç, alarm vermemişti. Eli silâhlı askerler kısa zamanda sarayın bütün çıkış noktalarını tutmuş, onları bekleyen Guriç hariç geldiklerini duyan olmamıştı.

Bulutlu olmasına rağmen, gökyüzü hafifçe aydınlanır gibiydi. Bazı pencerelerden hafif bir ışık sızıyordu; ama sarayın iki katı da koyu bir karanlığa gömülüydü. Yalnız, cümle kapısının iki yanındaki elektrik lâmbaları oradan saraya doğru uzanan geniş bahçe yolunu aydınlatıyordu. Prens Mişel sokağının öte yanında, Rus elçiliğinin önünü büsbütün gölgeleyen

kestane ağaçlarının altında, otelden yola çıkan darbeciler toplanmış, verilecek işareti bekliyorlardı. Bu işareti saraydan çıkan ve telâşlı adımlarla onlara doğru yürüyen, Kralın yaverlerinden Yüzbaşı Kostiç verdi. Bu, dev yapılı, şık üniforması içinde çok yakışıklı bir adamdı. O akşam, bütün suç ortakları gibi kılıç kuşanmıştı. Onlarla üç beş kelime konuştu, sonra peşinde yirmi kadar subayla tekrar saraya döndü.

SARAYA HÜCUM BAŞLIYOR

Prens Mişel sokağının daha ilersindeki Sen-Saba kilisesinin çanı derin, ahenkli darbelerle gece yarısını bildirdi. Saraya hücum başlıyordu.

Yüzbaşı Kostiç, beraberindekileri, binanın batı kanadına düşen muhafızlar odasının kapısına götürdü. Krallık muhafız süvarileri o gece nöbetteydi ve bu müfrezeye kumanda eden subaylardan ikisi komploya dahil değildi. Bunun için Kostiç'in adamları muhafızların odasına kapıyı tekmeyle açarak, tabancaları ellerinde girdiler. Süvarilerin kumandanı Yüzbaşı Panayotoviç pek şaşırmıştı, ama Kral Aleksandr Obrenoviç'e ettiği sadakat yeminini bu şaşkınlık ânında bile unutmıyacaktı. Elini silâhına götürdü ve o anda vuruldu. Ertesi gün, darbeye katılanların, muhafızların odasında mukavemetle karşılaştıkları, adı verilmeyen diğer bir subayın da öldürüldüğü ve muhafızlardan bir kısmının yaralandığı açıklanacaktı. Kurban sayısının daha fazla olması muhtemeldi. Anlaşılan, mukavemet gören isyancılar, odada rasgele ateş açmışlardı.

Muhafız kıtası kumandanıyla muavini ölmüş, askerleri başsız ve şaşkın kalmıştı. Şimdi darbecilerle Kral ve Kraliçe arasında sadece iki kişi bulunuyordu: Bir ihtiyarla, genç bir yaver.

Sarayın batı kanadında bu işler olup biterken, Yüzbaşı Naumoviç kumandasındaki büyük isyancı birlik de, Prens Mişel sokağına açılan kapıya varmıştı. Kapı kapalıydı ve Naumoviç'te anahtar yoktu. Tereddüt etmedi. Yanındakilere biraz gerilemelerini söyledi, bu amaçla hazırlandığı anlaşılan

bir el bombasını savurdu, kapı ardına kadar açıldı. Fakat gürültüyle patlayan bomba Naumoviç'in hayatına da son vermişti. Arkadaşları onu kaldırmak için bile durmadılar. Cesedin üzerinden atlıyarak sarayın büyük holüne doğru koştular. Ertesi gün kahvelerde, Konağa ilk girmek şerefinin Albay Miçiç'e nasip olduğu anlatıldı. Ne var ki o bu şerefe nail olmadan sarayın bütün ışıkları söndürülmüştü.

Bir elektrik kontağı darbeciler tarafından elbette önceden düşünülemezdi. O anda yapabilecekleri tek şey, içlerinden birini, Yüzbaşı Neşiç'i, civardaki evlere göndererek mum aratmak oldu. Sarayın içi zifiri karanlık değildi; bazı pencerelerden süzülen ışık içeriyi aydınlatıyordu. Ama bundan sonraki olayların kimlikleri seçilemiyen hayaletler arasında cereyan ettiği söylenebilirdi.

Albay Miçiç'le subaylarının ilk düşüncesi, sarayın ikinci katında, pencereleri Prens Mişel sokağına bakan Kralla Kraliçenin özel dairelerine ulaşmak oldu. Holden yukarı geniş bir mermer merdivenle çıkılıyor, merdivenin yukarısında içi samanla doldurulmuş siyah bir ayı postunun ürkütücü hayali karanlıkta seçiliyordu.

Gözleri karanlığa alışır alışmaz subaylar hep birden merdivene atıldılar. Fakat yarı yolda dona kaldılar. General Lazar Petroviç ile kınından sıyırdığı kılıcını elinde tutan genç yaver Yüzbaşı Milkoviç yollarını kesmiş, merdivenlerin orta yerinde duruyorlardı.

General Petroviç, Krala yüzde yüz sadık, dürüst ve sert bir ihtiyar askerdi. Kralı çocukluğundan beri himaye etmiş, Aleksandr tahtını, hattâ hayatını o âna kadar, General Petroviç'in uyanıklığı sayesinde koruyabilmişti. Birkaç ay önce General, istemediği halde, Yedinci Edward'ın taç giyme töreninde Sırbistan'ı temsil etmek üzere, Londra'ya gitmek zorunda kalmıştı. Onun yokluğunda Kralın başına bir şey gelmemiş olmasına şükredilmiş ve General döner dönmez Saraydaki koruyucu görevine tekrar başlamıştı.

Petroviç, Obrenoviç'lerden üç kralın hizmetinde bulun-

muştu. Her zaman tetikteydi. O gece sanki böylesine bir ziyareti beklermiş gibi sırtında büyük merasim üniforması vardı, kılıç kuşanmıştı. Buna mukabil Yüzbaşı Milkoviç'in sırtındaki beyaz gömleğin kolları bile sıvalıydı ve yaver uykudan henüz uyanmışa benziyordu.

General Petroviç duruma hâkimmiş gibi hareket ediyordu. Merdivenin alt kısmında birikmiş subaylara, yüksekten ve küçümseyerek baktı:

— Evet, dedi; ne var? Ne istiyorsunuz beyler?

Cesur bir çıkıştı bu, ama faydasızdı. Başka bir durumda general duruma hâkim olabilirdi; fakat o gece subaylar geri dönülemiyecek noktaya gelmişlerdi. O anda Miçiç'le subaylarının, saray kapısı önünde cesedi üzerinden atladıkları Naumoviç'i unutmadıklarını veya hep beraber ettikleri yemini hatırladıklarını, ya da kurulacak büyük Slav birliğinin hayaliyle heyecanlı bulunduklarını düşünmek zorlama yorumlar olur. O devirde çekilmiş fotoğraflarındaki hayaliyle, Kral Aleksandr Obrenoviç'in sinsi gülüşünü, budala ama affetmez gözlerindeki tehditkâr ifadeyi hatırlamak, General Petroviç'in darbeci subaylar önünde hiç bir şansı olmadığını anlamaya yetecektir.

Bu arada General Petroviç'in yanındaki genç subay isyancıları durdurmak için kılıcıyla bir hamle yaptı; onu, kolunu sımsıkı yakalayarak bizzat general durdurdu.

Güç hatırlıyacağı uzak günlerde General Petroviç nice benzer tehlikelerle karşılaşmıştı. Uzun askerlik hayatı ona, bir subayın en az cesaret kadar gerektiğinde hileye de baş vurmak suretiyle başarılı olabileceğini öğretmişti. Obrenoviç'lerin, Karayorgiyeviç'lerin tertipledikleri sayısız komplolara ancak hileyle ve mevcut kuvvetleri birbirine kırdırma taktiğiyle karşı koyabildiklerini de bilmiyor değildi. General beklenmedik başarıların çoğu zaman ölçüsüz ümitlere yol açtığını da bilirdi. Şu anda karşısındakilerin bir hatâ işlemelerini bekliyor, bu hatâyı değerlendirebileceğine güveniyordu. Saray kapısında patlıyan bombayı işitir işitmez bütün ışıkları söndürmüş ve yanına genç Milkoviç'i alarak, gelenleri karşılamak üzere merdiven başını tutmuştu. Şu çok tehlikeli anda

bile herşeyi kaybedilmiş saymıyordu; çünkü Kral Aleksandr'la Kraliçe Draga'nın kimsenin onları bulamıyacağı bir yere gizlenmekle meşgul olduklarını biliyordu. Bir Obrenoviç sağ oldukça ümitler kaybolmamış sayılabilirdi.

Subaylar General Petroviç'le Yüzbaşı Milkoviç'i de beraberlerinde sürükleyerek, Kralın dairesine girdiler. Yatakların altını aradılar, dolapları devirdiler, duvarları süsleyen şâhâne kırmızı halıları paramparça ettiler. Aziz tasvirlerini, aynaları parçaladılar. Pencerelerdeki perdeleri söktüler. (İki gün sonra büyük Avrupa gazetelerinin muhabirleri Prens Mişel sokağındaki sarayı gezerken, bu çıplak pencereleri gösteren fotoğraflar çekecek ve Viyana'ya, Paris'e, Berlin'e, Londra'ya gönderdikleri telgraflarda, sarayın nasıl tahrip edildiğini anlatacaklardı.)

Subaylar koridorlarda çılgınlar gibi koşuyor, rasladıkları her kapıyı ardına kadar açıyor, alabildiğine küfrediyorlardı. Ellerinde mumlar, mahzenleri aradılar, varilleri fıçıları devirdiler, yoklanmadık karanlık köşe bırakmadılar. Hiç bir engele raslamıyorlardı. Uşaklar ilk silâh sesini işitir işitmez gözden kaybolmuş, sarayın arkasındaki koğuşlarda toplanmışlardı. Orada, efendilerinin şaraplarını, sarayı basanlara cömertçe ikrâm etmekle oyalanıyorlardı.

General Petroviç hiç renk vermeden kargaşalığı tâkip ediyor ve geçen her dakika onun ümidini biraz daha arttırıyordu: hâlâ bir yardım gelebilirdi.

Petroviç gece yarısı, saray kapısının bombalanmasından önceki birkaç dakika içinde şehrin girişinde mevzilenmiş Kralcı birliklerden birine haber salabilmişti. Sarayla sözü geçen birliğin kışlası arasında telefon irtibatı yoktu ve haberin yerine ulaşıp ulaşmadığı hususunda tahminden öte bir bilgi edinmek de mümkün değildi. Şu soruyu cevaplandırabilecek durumda olanların hepsi şimdi ölmüştür:

— Sarayın bütün ışıklarının birden sönmesi, önceden kararlaştırılmış bir tehlike işareti değil miydi?

Bilinen, geceyarısından sonra ve saat 1'den az önce Tuna birlikleri kumandanı Albay Dimitriyev Nikoliç'in büyükçe

bir müfrezeyle sarayın yardımına koşmak üzere harekete geçtiğidir. Bu derece çabuk davranabilmek için, Nikoliç'in olaydan haberdar edilmiş olması gerekir. Kaldı ki, hazırlanan tertibin istendiği kadar gizli tutulamamış olduğu da bugün bilinmektedir. Ama öyleyse Kralcı birlikler niçin sarayın bu kadar uzağında bulundurulmuştur? Akla yakın tek ihtimal kendisine gene bir komplo ihbarı yapılan Kral Aleksandr'ın sinsi gülüşüyle mukabele etmiş ve ihtiyatlılık tavsiyelerini dinlememiş olmasıdır.

Dakikalar geçiyor ve darbecileri bir endişe alıyordu. Sarayı çevirmiş olan Altıncı Piyade Alayını sabaha kadar bu durumda bekletmek mümkün değildi. Darbe teşebbüsünün başarıya ulaştığını onlara en kısa zamanda, en güvenilir deliliyle göstermek şarttı. Neferler sabırsızlanmaya başlamışlardı bile. Kralla Kraliçe kısa bir zamanda ele geçirilemez de askerler hiç bir şey olmamışçasına kışlalarına dönerse şaşmamak gerekiyordu. Petroviç'e Majeste'nin saklandığı yeri bildirmesi ihtar edilmişti. Ama ihtiyar askerin darbecilere yardım için serçe parmağını kıpırdatmaktansa ölmeyi tercih edeceğini bilmeyen de yoktu. Hem iddia ettiği gibi, generalin bu gizli yeri gerçekten bilmemesi de mümkündü. İsyancılar pek de ümitlenmeden genç Milkoviç'i bir kenara çektiler ve konuşmaya zorladılar. Bu teşebbüsten de bir sonuç alınamadı. Yüzbaşı o gece vurulacaklar arasındaydı.

Fakat Petroviç'in teşebbüslerinden hiç biri olayların akışını değiştirmiyecekti. Darbeciler komployu zekice ve titiz bir dikkatle hazırlamışlardı. Bu arada Tuna birlikleri de unutulmamıştı. Bu sayede, Albay Nikoliç emrindeki kuvvetler şehrin doğusundaki merkez kışlaya geldiğinde, Albay Gagoviç kumandasındaki birlikler tarafından yolu kesilmiş buldular. Karşılıklı birkaç el ateş edildi, yaralanan Nikoliç saf dışı kaldı. Kumandansız kalan Tuna birliklerinin erleri Kral Aleksandr adına dövüşmek hevesini duymadılar ve tek tek karanlığa karışarak kendi kışlalarına döndüler.

O an bütün ümit kaybedilmiş sayılabilirdi. Ne var ki komplonun başarısı hâlâ Kralla Kraliçenin bulunmasına bağ-

lıydı. Kralla Kraliçe bulunmadıkça darbenin kesin sonucu belli olamazdı. Bu arada Ordunun büyük kısmının yardımı temin edilebilir, Kralcı kuvvetler bir araya getirilebilirdi. Ve yılmaz, cesur ve tecrübeli bir asker olan General Petroviç'in bütün bu ihtimalleri teker teker yoklıyacağı muhakkaktı.

İsyancılar sarayı en basit girdi çıktısına kadar aradılar, ama her seferinde dönüp dolaşıp yatak odasına geliyorlardı. Mantık, Kralla Kraliçenin Konak'tan çıkmamış olmalarını gerektiriyordu; dışarda, sarayın çevresinde mevzi almış olan asker kordonunu kimse aşıp geçmemişti. Gene mantığa göre, sarayda onların saklanabilecekleri yer yatak odasına çok yakın bir yer olmalıydı. Subaylar öfkeyle ve gitgide korku hâlini alan endişeleriyle duvarlara saldırıyor, duvar kâğıtlarını parçalıyorlardı.

General Petroviç bu çılgın gayreti endişeyle seyrediyordu. Çok seneler önce, gene böyle bitmeyen bir ölüm korkusu içinde yaşayan bir başka Kral, özel dairesinde gizli bir oda yaptırmıştı. Bu odanın yapılışında General Petroviç bizzat bulunmuş ve büyük bir titizlikle inşaatın kusursuz olmasını sağlamaya çalışmıştı. Bu oda o kadar mükemmel bir şekilde gizlenmişti ki, ancak çok ince ve titiz bir aramayla keşfedilebilirdi. Yatak odasından, üç basamaklı bir merdivenle banyo odasına çıkılıyordu; orada, duvarın içinde kusursuz bir şekilde gizlenmiş bir kapıdan, gizli odaya geçiliyordu. General Petroviç bu gizli odayı, böylesine çılgın ve sarhoş bir avuç subayın bu kadar kötü şartlar içinde bulabilmesinin imkânsız olduğunu düşünüyordu.

Fakat Petroviç'in ümidini Kralın budalaca dalgınlığı boşa çıkardı. General Petroviç, Kralla Kraliçenin yakalandığını haber veren çığlıkları duyunca şaşkına dönmüştü. Girdiği odada arkasına dönüp kapıyı dikkatle kapamaya bir türlü alışamıyan Kral, bu defa bu sersemliğini hayatıyla ödeyecekti.

Feryatları, sevinç çığlıklarını duyan subayların öfkesi bir anda General Petroviç'e çevrilmiş ve isyanın ilk kanlı sahnesi oracıkta olup bitmişti. Albay Miçiç, ertesi gün Neue Zeitung gazetesi muhabirine olayı şöyle anlatmıştı:

«General Lazar Petroviç'e ilk ateş eden, Yüzbaşı Milan Ristiç'tir. Ristiç birinci sınıf bir nişancıdır ve general ilk kurşunla alnından vurularak ölmüştür.»

Generalin ani ölümü diğer subayların cesede gelişi güzel saldırmasına engel olmamıştı.

KRAL VE KRALİÇE YAKALANIYOR

Gizli odanın kapısı gözle görülemiyecek kadar ince bir aralıkla açık kalmıştı. Hiç kimse, o karanlıkta, bu aralığı farketmemişti. Fakat subaylardan biri elini duvarlarda gezdirirken tam o noktada bir çıkıntı hissetti. Aralıktan bir kılıç sokuldu, kurcalanınca kapı bir anda ardına kadar açıldı. Kapının ardında bir oda ve yukarı, çatıya çıkan bir merdiven vardı. Kral ve Kraliçe, üzerlerinde uzun beyaz gecelikleriyle, odada bekleşiyorlardı. Şuursuz bir hareketle merdivene atılarak tırmanmaya çabaladılar. Ama bir anda, yirmi otuz pençe birden onları yakaladı ve yatak odasına kadar sürükledi.

Kral Aleksandr, büyük üniforması, renkli tüylü serpuşu ve göğsünü boydan boya kaplayan parlak renkli nişanlarıyla bile bir hükümdara has ihtişamdan mahrumdu. Gecelik entarisi içindeyse tek kelimeyle acınacak durumdaydı. Gözlüklerini çıkarmış, miyop gözlerini kırpıştırıyor, dehşet içinde etrafına bakınıyordu. Yüzünden hiç eksik olmayan sinsi tebessüm, dudaklarında donup kalmıştı. Bir zamanlar gururlu simsiyah gözleri, kuvvetli ama yuvarlak çenesiyle gerçekten güzel bir kadın olan Kraliçe, boyasız, süssüz, korsesizdi, kilo aldığı ve yılların onu yıprattığı açıkça belli oluyordu.

Bu sahnenin şahidi olanlar sonradan olayı bütün ayrıntılarıyla anlattılar. İçlerinden bir kısmı, garip bir iftiharla, bu cinayette rol aldıklarını söylemekten çekinmediler. İsyancıların şahitleri Kralla Kraliçenin aleyhinde konuştular, ama yalan söylemeleri için de pek sebep yoktu.

Gece yarısına doğru Kralla Kraliçe odalarına çekilmiş ve yatmışlardı. Sonra, sarayın kapısında patlayan bombanın korkunç gürültüsü ile uyanmış ve hemen yetişen General Petro-

viç'in ikazıyla gizli odaya sığınmışlardı. Bir anlık dalgınlığa kurban olarak işte bu odada yakalanacaklardı.

İsyancılar Kralla Kraliçeyi General Petroviç'in cesedinin yattığı, başında sarhoş subayların hâlâ dumanı tüten tabancalarını sallayarak bağrıştığı köşeye getirdiler. Kralla Kraliçe diz çöktüler. Tahttan feragat edeceklerini, Ordu ne istiyorsa onu yapacaklarını her şeye razı olduklarını söyleyerek hayatlarının bağışlanması için yalvarmaya başladılar. Petroviç, iyi ki ölmüş, bir Obrenoviç'i bu derece alçalmış görmekten kurtulmuştu.

Kral ve Kraliçenin bütün yalvarıp yakarmaları boşunaydı. Subaylardan biri (Kim olduğu kesin olarak bilinmiyor, çünkü bir cinayeti işlemiş olmakla övünenler dahi bazı noktalarda susmayı tercih ederler) Kraliçeyi fahişelikle suçlayarak kılıcını kaldırdı ve bir vuruşta kalçasını boydan boya parçaladı.

O anda odada bulunanlar kanlı bir çılgınlığa tutuldular sanki; korkunç bir cinayet göz açılıp kapanana kadar işlenip bitti. Sonradan, cesetler küçük Sen Mark kilisesindeki mezarlara bırakılmadan önce, yaraların adedi tesbit edilecekti. Kralın cesedinde on dokuz kurşun ve beş kılıç yarası sayıldı. Halkın nefretinin gerçek hedefi olan Kraliçe Draga'nın cesedi ise tanınmıyacak hâle gelmişti, cesette otuz altı kurşun ve kırk kılıç yarası vardı. Sonradan olayın şahitleri tarafından tasdik edilen bir husus da, Kralın bütün parmaklarının kesilmiş ve kopmuş olmasıdır. Subaylar nihayet geri çekildikleri zaman, Aleksandr Obrenoviç'in sadece bir elinin baş parmağı sağlam olarak duruyordu, diğer parmaklar yok olmuştu. Kraliçenin parmakları da aynı şekilde kesilmişti. Kral ve Kraliçe üzerlerine inen kılıçlardan korunmak ister gibi, şuursuz bir hareketle elleriyle kılıçlara karşı koymaya çalışmış olmalıydılar. Sonradan Kraliçeye son ve öldürücü darbeyi vuranın Lazareviç isimli bir subay olduğu söylenmişti.

Cinayet sırasında sarayın yatak odasında kırk kadar subay bulunuyordu. İşte bu subaylardan her birinin Kral ve Kraliçeye en az bir el ateş etmiş ve bir kılıç darbesi indirmiş

olmaları gerekir. Böyle hareket etmeyi belki suçun paylaşılması bakımından daha uygun bulmuşlar ve bunu bilhassa tertiplemişlerdi. Fakat bunun yanı sıra sarhoş olan subayların, yakalanacaklarını sanarak korkmaya başladıkları anda, birden karşılarına çıkan Kral ve Kraliçeye, bu korkunun verdiği hırsın da eklenmesiyle saldırdıkları muhakkaktır.

Saat gecenin biriydi. Birden subaylardan biri sarayın çevresinde mevzilenmiş birlikleri hatırladı. Nihayet Altıncı Piyade Alayına darbenin muvaffak olduğunu ispat edecek kesin delili gösterebileceklerdi. Kral ve Kraliçenin parçalanmış cesetleri pencerelerden birine sürüklendi, henüz yağmurun devam eden serpintisiyle ıslak, pırıl pırıl olan çimenliğe fırlatıldı. Cesetler çimenlikte, saraydan demir parmaklıklarla ayrılan Sen Mişel caddesinden rahatça görülebiliyordu.

Karşıdaki Rus elçiliğinde, bu fırtınalı gecede sarayda olup biten garip olaylar gözden kaçmamıştı. Rus maslahatgüzarı Çarikov, robdöşambrını ve keçe terliklerini giymiş, birinci katın salonuna inmişti. Orada, salonun kapalı panjurlarının aralığından Konağın pencerelerinin birinden fırlatılan Kral ve Kraliçenin paramparça cesetlerini gördü. Darbeci subaylar saraydan çıkıp gittikten sonra uşaklarını göndererek Kral ve Kraliçenin cesetlerini elçiliğin beyaz örtüleriyle örttürdü. Neferler ses çıkarmadılar ve engel olmaya kalkışmadılar.

SONRADAN ÖLDÜRÜLENLER

Belgrad'daki hükümet darbesinin başarılı bir sonuca varabilmesi herşeyden önce birbirinden ayrı dört isyancı gurup arasındaki anlaşma ve işbirliğine bağlıydı. Bu dört gruptan biri üzerine aldığı ödevi başaramazsa darbe hareketinin tamamı başarısızlığa uğramış olacaktı. Önce, «Sırbistan Tacı»nda yemin etmiş olan isyancı subaylar vardı. Bu subaylar saraya girmiş ve muhafızların odasını hareketin karargâhı hâline getirmişlerdi. Sonra sarayı çevirmiş olan Altıncı Piyade Alayının ileri gelenleri vardı. Sonra General Gagoviç emrindeki birlikler vardı ki bunlar, Nikoliç'in muhtemel imdat yolu olan

sahayı işgal ederek emniyete almışlardı. Nihayet, yine subaylardan bir dördüncü grup da, şehrin içine dağılmış ve en önemli kilit noktalarını tutmuştu.

Suikastten hemen sonra, kraliçe Draga'nın iki erkek kardeşi Nikodye ve Nikola Lunievitsa, bir kışlaya götürülerek kurşuna dizildiler. Başbakan ve aynı zamanda Sırp orduları Başkomutanı, genç yüzbaşı Milkoviç'in kayın babası General Çinzar - Markoviç, sarayda yakalanarak öldürüldü. Başbakanın kayınbiraderi Jovan Milkoviç'le Savunma Bakanı General Pavloviç geceyarısından sonra evlerini basan isyancılar tarafından öldürüldüler. General Pavloviç'i bulabilmek için üç kapıyı kıran askerler, yaşlı askeri karısının ve genç kızının gözleri önünde öldürmüşlerdi. İçişleri Bakanı Todoroviç, evinde karısı ve çocuklarıyla otururken, evi basan askerler bakana iki el ateş etmişler, fakat bakan iki kurşunu da göğsüne yediği halde ölmemişti.

Darbe hareketinin diğer safhalarında olduğu gibi, hükümet ileri gelenlerinin öldürülmesi safhasında da isyancılar korkunç soğukkanlılıkla hareket ettiler. Her hareket çok önceden, bütün ayrıntılarıyla hazırlanmış bulunuyordu. Bu sebeple, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Boşkoviç'in ve eski bakanlardan Deniç'in, Amerikan elçiliğine sığınmalarına göz yummuş olan isyancıların, aslında bu iki kişiyi öldürme kararında olmadıkları anlaşılmaktadır. Bunlar eğer isyancıların kara listesinde olsaydı, evlerinden çıkma fırsatını bile bulamıyacakları muhakkaktı. Saray Mareşali Nikolayeviç ise, büyük ihtimalle, öldürüleceklerin başında geliyordu. Ancak mucize kabilinden kaçabilmiş ve Avusturya elçiliğine iltica etmişti. O gece sarayı basmış olan isyancıların, hükümdarın çevresinde bulunup, komploya katılmayan bütün önemli kişileri ortadan kaldırmaya kararlı oldukları anlaşılıyordu.

Sabahın saat ikisinde, darbe hareketinin bu kanlı ve tüyler ürpertici safhası kapanmış oluyordu. Bu safha iki saat sürmüş, 17 ölü ve 10 ağır yaralı ile sona ermişti.

11 Haziran sabahının erken saatlerinde bir atlı subay grupu «Müstebitler devrildi!» diye haykırarak sokak sokak do-

laşmaya başladığı zaman, Belgrad henüz uyanıyordu. Polise kapı kapı dolaşarak vatandaşlara evlerini bayraklarla süslemelerinin hatırlatılması görevi verildi. Papazlar kilise çanlarını sevinç temposunda çalma emri aldılar. Sabah saat altıda Viyana'daki Sırbistan elçisi bir telgrafla uyandırıldı. Bunda, Kral Aleksandr ile Kraliçe Draga'nın öldürüldüğü Jovan Avakumoviç'in başkanlığında yeni bir kabine kurulduğu ve Sırp ordusunun Prens Piyer Karayorgiyeviç'i Kral ilân ettiği bildiriliyordu. Skupçina (Millet Meclisi) 15 Haziranda toplantıya çağrılmıştı. 1901 Anayasası tekrar yürürlüğe girmiş ve yeni bakanların isimleri açıklanmıştı. Hükümeti teşkil edenlerin çoğu radikal parti mensubu ve Kral Aleksandr'a düşmanlıklarıyla tanınan kimselerdi. Meselâ Kraliçe Draga hakkında düşündüklerini yüksek sesle de söylediği için Kral tarafından tokatlanan Yorgi Gençiç, ticaret bakanı olmuştu. Buna kimse hayret etmedi. Zira Belgrad, darbe gecesi sarayda bulunan tek sivilin bu Gençiç olduğunu çoktan öğrenmişti. Buna mukabil çalışma bakanlığına ölen Kraliçenin sâbık eniştesi Aleksandr Maşin'in getirilmesi çeşitli söylentilere yol açtı.

Şafak söktüğü zaman darbenin görünür izleri hemen de silinmişti. Kralla Kraliçenin parçalanmış cesetleri alelâde tabutlar içinde bir arabaya konularak Sen Mark kilisesine götürülmüş, dinî tören pek kısa tutularak cesetler kilisenin avlusuna alelacele kazılmış mezarlara gömülmüştü. Mezarlarının üzerine isimler yazılı iki tahta parçası konması için bile aradan uzunca bir zaman geçmesi gerekecekti. Konakta Krallık dairesi derlenip toplanmıştı. Bu sırada Belgrad sokaklarında kırmızı - siyah - beyaz Sırp bayraklarının, sayıları gittikçe artarak dalgalandığı görülüyordu. Bir ihtiyat tedbiri olarak Konağı kordon altına almış olan birlikler kışlalarına çekildi ve saray kapılarının iki hafif topla korunmasıyla yetinildi. Piyade yeni ve değişik apolet taktı, topçuların omuz ve kasketlerindeki Krallık armalarını derhal çıkarmaları emri verildi. Sokaklarda atlı devriyeler geziyordu, ama örfî idare ilân edilmemişti.

Belgrad Kralla Kraliçenin öldürülüşlerini serinkanlılıkla

karşılamıştı. Ordu bandoları parklarda, caddelerde neşeli dans havaları çalıyordu. Herkes, normal bir gündeymişcesine, ışıyla gücüyle meşguldü. Kahvelerde esen hava tasvip ediciydi. (Bu kahvelerden birinde, Yüzbaşı Kostiç'in, elindeki kanlı kılıcı hazır bulunanlara göstererek hayranlık topladığı da anlatılır). Gene o gün, sarayın kapısında ölen Yüzbaşı Naumoviç için büyük bir cenaze töreni yapıldı. Bu tören ordunun bir gövde gösterisine de vesile teşkil etti; daha sonra bütün resmî binaların ve başkente gelen yolların ordu birliklerince sıkı kontrol altına alındığı öğrenildi.

Ama bütün bunlar birer gösteriden ibaretti ve darbecilerin içerden olmadığı gibi dışardan da herhangi bir müdahale beklemedikleri görülüyordu. Nitekim aynı gün, darbenin ileri gelenleri, kendileriyle konuşan «Times» muhabirine büyük devletlerin hareketi tamamen bir iç mesele sayarak, yeni iktidarı tanımakta gecikmiyeceklerine olan inançlarını belirttiler.

YENİ KRAL PİYER KARAYORGİYEVİÇ

Evet, Belgrad son derece sâkindi, ama Avrupa, bu cinayet haberleriyle sarsılmışa benziyordu. Romanya Kralı, Altıncı Piyade Alayı Kumandanlığı fahrî rütbesini ve Sırbistan tarafından verilmiş bütün nişanları derhal geriye yolladı. Onu İtalyan Ordusu subayları izledi. İngiliz hükümeti, protesto makamında, elçisi George Bonhan ile bütün elçilik mensuplarını geri çağırdı. Politika dünyasına karşılık malî çevrelerin daha gerçekçi olduğu görülüyordu: Berlin borsasında Belgrad mahreçli esham ve tahvilâtın değerinde yüzde 1.5 oranında bir düşme kaydedildi.

Bütün Avrupa gazeteleri işlenen cinayetleri tel'in ediyordu. Ama bu genel hüküm, aynı gazetelerin, muhabirlerini alelacele Cenevre'ye, Piyer Karayorgiyeviç'ten beyanat almaya göndermelerine de engel olmuyordu. İsviçre'de bir sürgün hayatı yaşayan ve babası Aleksandr Karayorgiyeviç 1858'de Yugoslavya'dan çıkarılalı beri vatanına dönmemiş olan Prens Piyer denebilir ki, bu uzun zaman zarfında, memleketine ka-

vuşmak ümidini bir an bile terketmemişti. Bir ara, 1868'de, Prens Mişel Obrenoviç Belgrad Krallık parkında öldürüldüğü zaman Prensin tahtına kavuşmak ümidi gerçekleşecek gibi olmuştu. Ama bunu, feci bir hayal kırıklığı izledi. Sırplar, işlenen cinayete rağmen Obrenoviç'lere sadık kalmış, hattâ bir Macar Mahkemesi, Prens Piyer'in babasını, Belgrad'daki suikastin tertipçilerinden olmakla suçlayarak sekiz sene hapse mahkûm etmişti. O sırada Macaristan'daydılar. Neyse ki, bir üst mahkeme bu kararı bozmuş ve Piyer'le babası derhal Macaristan'ı terketmişlerdi. O zamandan beri ilerleyen yaşına ve gittikçe azalan malî imkânlarına rağmen, Prens Piyer Karayorgiyeviç, bir gün Belgrad'dan gelecek daveti kabul için hazırlıklı bulunmaktan usanmamıştı.

Şimdi gazeteciler ona, açık ve kesin sorular soruyorlardı. Kendisine tahtın teklif edildiği doğru muydu? Kabul edecek miydi? Komplodan daha önce haberdar edilmiş miydi?

58 yaşma rağmen Prens Piyer, yirmi yaşındaki gibi ince ve çevikti. Kır ve gür bıyıkları, karga bir burnu, delici bakışları vardı. Sivil elbiselerle bile çok gösterişliydi. Muhabirlere pek nâzik davrandı. Kral olmak üzere yetiştirildiğini belli edercesine, hiç bir soruyu cevapsız bırakmıyor, ama herhangi bir gaf yapmamayı da beceriyordu.

Hayır; komplodan daha önce haberdar edilmemişti ve henüz resmî bilgi almadığı için, kendisinden bu hususta bir hüküm, bir yorum beklenmemeliydi. Kralla Kraliçenin öldürülmeleri üzücü bir olaydı. İkisinin de kötü, hattâ gayrımeşru hükümdarlar olduğu muhakkaktı amma, meselâ hapsedilmeleriyle de yetinilebilirdi. Prens Piyer fecî cinayetten bahsederken, başını mahzun mahzun sallamayı da ihmal etmiyordu. Ne var ki, şu anda, sayın gazeteciler, olaylar hakkında kendisinden çok daha fazlasını bilmekteydiler. Hattâ Prens kendilerinden, onu bazı konularda aydınlatmalarını rica edecekti; zira Sırbistan'la ilgili her olay, şüphesiz, onu son derece ilgilendirmekteydi.

Muhabirler bu kabulden pek memnun ayrılmadılar ama sonradan Prensin haklı olduğunu teslim zorunda kaldılar. Di-

Piyer Karayorgiyeviç, yıllarca Sırbistan tahtına oturmak hayalini kurmuş ve bir Karayorgiyeviç'in tekrar iktidarı alacağı ümidini hiç kaybetmemişti. 1903 darbesi bu ümidini gerçekleştirdi. Yıllarca sürgün hayatı yaşayan Prens, Sırbistan'a dönerek Krallık tâcını giydi.

ğer bir Karayorgiyeviç, Piyer'in Paris'te müzik hocalığı yapan yeğeni, gazetecilere «Tarih boyunca, diyecekti: Karayorgiyeviç'ler daima katledildiler. Ama asla kaatil olmadılar.»

Cinayetlerin ertesi Pazartesi günü (15 Haziran) Senato Konak'ta, Skupçina (Millet Meclisi) Parlâmentoda toplandı. Ordunun Piyer Karayorgiyeviç'i Kral ilân etme kararını onayladılar. Skupçina bundan hemen sonra aldığı bir kararla hükümet darbesine katılmış olanların suçsuzluğunu ilân etti.

Daha ertesi gün Belgrad metropoliti Innocent, Sen-Saba kilisesinde, yeni Kral için dua ediyordu. Metropolit uzun beyaz saçları ve sakalıyla, pek muhterem görünüşlü bir din adamıydı. Katledilen Kralın vaftiz töreni gibi, tahta çıkış ve evlenme törenlerini de bizzat yönetmiş, ama mezarları başında dua etme görevini mahalle papazına vermeyi tercih etmişti. O gün pek şevkle dua etti, müessif ama elzem geçmiş olaydan kısaca bahsederken, memlekete büyük hizmeti için, Orduya şükranlarını uzun uzun bildirmekten geri durmadı. Bu törene katılmakta hiç bir mahzur görmeyen kaatil subaylar kilisenin ön sıralarını, en gösterişli üniformalarıyla işgal etmekteydiler. Metropolit'in sözlerini hararetli alkışlarla, herkesten önce onlar selâmladılar.

Avusturya Macaristan'la Rusya, yeni iktidarı o gün tanıdılar. İmparator François - Joseph'in darbeyi «şen'i bir cinayet» sayan telgrafı ortalığı karıştırır gibi oldu. Ama Ruslar, bu jeste Sırplardan daha çok önem verdiler. İlk telgrafında hiçbir imada bulunmayan Çar, iki gün sonra ikinci telgrafında, kaatillerin cezalandırılmasını istiyordu. Mademki Katolik Avusturya hakşinas görünmüştü, öyleyse Rusya da ondan geri kalmamalıydı.

Bu arada Ordu, kendi işini gene kendi görmekle meşguldü. Saray muhafızlarının kapısına yüklenmiş olan Yüzbaşı Kostiç kumandanlığa tayin edilmişti. Saray nöbetçisi olduğu halde, o gece hiç bir şey işitmemekle dâvâya hizmet etmiş olan Teğmen Guriç, yüzbaşılığa terfi etmişti. Ordu içinde bazı hesaplar da, gene kendiliğinden görülmüştü. Darbe ve suikast hazırlıklarını bir mektupla Krala bildirmiş olan Albay Zivanoviç, kendi feci akibetini de bir ihmali yüzünden hazırlayan Kralın ihbar mektubunu açıkta bıraktığını ve bunun darbecilerin eline geçtiğini öğrenerek dehşete düşmüştü. Hemen tabancasını ağzına dayamış ve tetiği çekmişti. Altıncı Piyade Alayından bir diğer subay, Yüzbaşı Yuvanoviç ise arkadaşlarından hiç biri onu komplodan haberdar etmeye lüzum görmediğinden olacak, üzüntüsünden intihar etmişti.

17 Haziran günü Ordu, Majeste Kral Piyer Karayorgiyeviç'in maiyetine yeni tayin edilen üç yaveri Cenevre'ye gönderdi. Yeni Kral, hepsinin kılıcı üç gün önce işledikleri cinayetle kana bulanmış bu yaverleri nezaketle karşıladı ve hep birlikte Belgrad'ın yolunu tutmakta gecikmedi. Avusturya'da gazeteciler, Krallık treninde Piyer'den yeni bir görüşme istediler ve huzura kabul olundular. Öğrenmek istedikleri husus herşeyden önce yeni Kralın, Çar'ın isteğine uyarak kaatil darbecileri cezalandırmayı düşünüp düşünmediğiydi.

Kral Piyer Karayorgiyeviç, gazete muhabirlerine durumunun hiç kolay olmadığını itiraf etti. Politikası, hiç şüphe yok, Rusya hakkında beslediği dostluk duygularının telkin ettiği bir politika olacaktı. Nitekim büyük oğlu, bu dostluğun bir nişanesi olarak Moskova'daki Çarlık Yüksek Askeri Aka-

demisinde okumaktaydı. Obrenoviç hanedanının, halkı hiçe sayan dikkatsiz ve diktatörce hareketlerine rağmen Kral Aleksandr'la Kraliçe Draga'nın öldürülmeleri olayının çok çirkin ve hukuku zedeleyen bir cinayet olduğu muhakkaktı. Ama, öyle zannediyordu ki, Skupçina (Millet Meclisi) şimdiden cinayetlerin failleri hakkında bir af kanunu çıkarmak üzereydi. Bu da gösteriyordu ki, Meclis şu veya bu suretle Obrenoviç iktidarının ortadan kaldırılmış olmasını tasvip ediyordu. Skupçina, Sırp halk oyunu temsil eden kanunî bir müessese olduğuna göre, bu tasvip Sırp milletinin içinden, bütününden gelmekteydi. Bir Karayorgiyeviç'e ise milletinin iradesine boyun eğmek düşerdi.

Yabancı muhabirler, terbiyeli ve saygılı bir tavırla bunun da bir görüş olarak kabul edilebileceğini söylediler. Bu sırada Kralın etrafındaki muhafızlar tek kelime konuşmamışlardı.

24 Haziran günü Kral Piyer, Sırp ordusu generallerinin kırmızı renkli parlak üniformasını giymiş olarak, başında uzun, beyaz bir tüyle süslü beyaz bir serpuş, Belgrad garında trenden indi. Garda askeri ve sivil erkân yeni Kralı karşılamak için toplanmış bulunuyordu. Avrupa devletlerinin temsilcileri törene katılmamışlardı. Sadece Avusturya ve Rusya ne olur ne olmaz endişesiyle bu karşılama törenine resmî temsilci göndermeyi tercih etmişlerdi. Garın büyük salonunda Kral Piyer, Rus heyetinin başkanı Çarikov'a doğru yürüyerek, takdim edilmeyi beklemeden elini uzatmış ve onunla konuşmuştu. Sonra, sanki birden aklına gelmiş gibi Avusturya hey'eti başkanı Dunba'yı da selâmlamıştı.

Karşılama töreninden sonra Kral dört atın çektiği süslü saray arabasına bindi ve katedrale kadar polis kordonunun zor zaptettiği büyük kalabalıklar arasından geçerek yola çıktı. Kralın kortejinin takip edeceği yollarda çiçekli taklar yapılmıştı. Millî kıyafetleriyle genç, güzel kızlar Kralın arabasına çiçek buketleri yağdırıyorlardı. Bando marşlar çalıyor. Sırp bayrağı her yerde dalgalanıyordu. Resmî daireler ve iş yerleri üç gün müddetle tatil edilmişti. Sen Saba katedralin-

de Sırp metropoliti hükümdarı merdivenlerde karşıladı. İkinci bir kutlama duası yapıldı ve metropolit İgnas Sırplara şu beyanda bulundu: «Sırplar arasında, kendi ülkeleri ve kendi toplulukları içindeki olayların Tanrının iradesinin mahsulü ve mukadder olaylar diye kabulü çok eski bir gelenektir.»

Tanrının iradesinin mahsulü olan son olayları kutlamak için uzun ve etraflı bir tören programı hazırlanmıştı. Banitza'da şenlikler yapıldı. Bu şenlikler sırasında tertiplenen geçit resminde Kral Piyer arabasından inerek Kral Aleksandr'ın güzel beyaz atına bindi. Altıncı Piyade Alayı, başında Kumandan Miçiç olduğu halde, fanfarlarla, bayraklarla törene katıldı. Şenlikler sırasında herkes Kralın tam bir hükümdar olduğu fikrinde birleşti. O gece fener alaylarının dolaştığı sokaklarda göğe havaî fişekler fırlatıldı. Belgrad'lılar sabahlara kadar dansettiler. Elli yıllık sürgün hayatından sonra, bir Karayorgiyeviç yeniden Belgrad'ın Konak'ında saltanat sürmeğe başladı.

TEHLİKELİ HAZIRLIKLAR

Belgrad'daki hükümet darbesinin hikâyesi burada, bu masal dekoru içinde sona erebilirdi. Ama ne yazık ki, Kral Aleksandr'la Kraliçe Draga'nın öldürülmesine kadar varan korkunç ihtiraslar, kanlı cinayetlerle bile teskin olmuş değildi. Konak baskınının ve darbe hareketinin büyük bir rahatlıkla başarılmış olması, bu ihtirasların sahiplerine yeni ümitler vererek ortamı daha da tehlikeli hale getiriyordu. Bu başarılı hükümet darbesi sonraki olayların hazırlanışında büyük rol oynayacaktı.

Belgrad'dan darbe teşebbüsünün başarıya ulaştığı haberi kendisine ulaşınca kurnaz ve akıllı bir insan olan Piyer Karayorgiyeviç, bu suretle elde edilmiş bir tacın hiç bir zaman rahat ve güvenle taşınamıyacağını derhal anlamıştı. Belgrad'a dönüşünden sonra ilk işi sarayın muhafız teşkilâtını iki üç misline çıkarmak oldu. Bu muhafızlara her gece başka yardımcı kuvvetler ekleniyordu. Sarayda, Kralın İsviçre'den ge-

tirdiği özel muhafızlar, Krallık dairesinin kapısında nöbet tutuyordu. Darbeci subayları pohpohlamak için Kral ortası mineli, kenarları altın, Malta haçı biçiminde gayet zarif ve kıymetli bir madalya yaptırdı. Bu madalya subaylarm beyaz üniforması üzerinde çok hoş duruyordu. Fakat bunun yanı sıra, belki büyük devletlerin yaptığı baskı sonunda, belki de kendini savunma endişesiyle Kral Piyer, darbenin hazırlayıcılarını, yani Kral Aleksandr'la Kraliçe Draga'nm kaatillerini, maddî manevî birçok tavizlerden sonra, usta bir politikayla devlet idaresinden, siyaset alanından ulaklaştırdı. Onları, mümkün olduğu kadar zararsız duruma getirmeyi tercih etti. Bu politika, isyan hareketinin hazırlayıcısı olan insanlar bakımından başarılı oldu, ama ne yazık ki bu insanları zararsız hale getirmek yetmiyecekti, zira onların aşıladıkları fikirler, zamanla etkisi artan bir zehir gibi Sırp toplumunun bünyesine girmişti bir kere.

Darbe hareketinden ve Kral Piyer'in tahta çıkışından sonra, Eylülde yapılan ilk genel seçim Obrenoviç'ler devrinin mağdurları olan radikallerin başarısıyla sonuçlandı. Seçim sonunda Meclise 78 radikal, 65 müfrit radikal, 15 liberal ve 2 sosyalist mebus giriyordu. Yıllar geçtikçe Sırbistan'ın «Panslavizm Slavlar arası birleşme» ideali bütün kuvvetiyle kamuoyunda ve devletin politikasında baş köşeyi işgal etti. Slavlık dâvâsı Bosna buhranına kadar devam edecekti. 1908'de Bosna ihtilâfı yüzünden Sırbistan, Avusturya ile bir savaşa girişmediyse, bu, denebilir ki, sadece bir şans eseri olmuştur. Buhran bir savaşla sonuçlanmadı ama Sırbistan gene de çok zor dakikalar yaşadı. Zira devletin hâmisi ve en yakın dostu olan Rusya Sırbistan'a yardımı ânî bir kararla kesti. Sırplar, Avusturya - Macaristan'ın, bu iki başlı devlet'in Berlin andlaşması hükümlerini göz göre göre çiğnemesini ve Bosna ile Hersek'i, Slavlarm büyük farkla çoğunlukta olduğu bu iki büyük eyaleti zorla koparılıp almasını, eli kolu bağlı seyretmek zorunda kaldılar.

Bosna buhranı Sırbistan için iki önemli sonuç meydana

Albay Dragutin Dimitriyeviç, diğer adıyla «Kızıl Öküz», 1903 Belgrad darbesine katılmış ve yıllar sonra «Kara El» adıyla anılan gizli teşkilâtı kurmuştu. Bu teşkilât Sırbistan'ın ve Balkanların tarihinde büyük rol oynadı. Birinci Dünya Savaşının çıkmasına yol açan Saraybosna suikastinde, Avusturya - Macaristan veliahdı ile karısını, bu teşkilâtın yetiştirdiği Gavriel Prençip öldürdü.

getirdi. Önce, Kral Piyer'in oğlu Prens Yorgi Karayorgiyeviç buhran süresince Avusturya'yla bir savaşı istediği ve teşvik ettiği için gözden düştü. Üstelik bu genç, büyükdedesi olan Kara Yorgi'den, savaş ihtirası yanında bir başka huyu da tevarüs etmiş olduğunu göstermiş ve babasını çok zor durumda bırakmıştı. Prens bir öfke buhranı sırasında uşağını çok ağır bir şekilde yaralamıştı. Bunun üzerine tahtın vârisi olamıyacağı bir kere daha anlaşıldı ve velîahdlık hakkından mahrum edildi. Yorgi'den boşalan yere küçük kardeşi Prens Aleksandr getirildi. Bu olaylar sırasında bir grup genç subay da Obrenoviç'ler meselesini çok kısa zamanda ve pek rahat bir şekilde halletmiş olan o eski usulü denemeyi düşündüler. Bu müfritler grubunun başında, geçmiş darbe hareketinin çok iyi tanıdığı bir sima, Kral Aleksandr'la Kraliçe Draga'nın katlini hazırlayanlardan Albay Dragutin Dimitriyeviç bulunuyordu.

Dragutin Dimitriyeviç, neşeli bir görünüş altında keskin zekâyı gizlemesini iyi bilen bu iri yapılı, kanlı canlı asker, sonraki dokuz yıl boyunca Sırbistan'ın siyasî hayatına, Balkan komiteciliğinin verdiği alışkanlık ve korkunç entrikalar düzeni içinde, hâkim olacaktı. Dimitriyeviç, kralına sadık, namuslu, vazifeşinas asker kişiliğiyle ihtilâlci, asi, zalim, anar

şist kişiliğini birbiriyle ustalıkla bağdaştırmıştı. Yeraltındaki hayatında adı «Kızıl Öküz»dü. Bu isim ona daha okul sıralarında arkadaşları tarafından yüzünün sıhhatli renginden ve kuvvetli, sportmen bir genç oluşundan ilham alınarak takılmıştı. Ama Dimitriyeviç gizli kalmayı çok da arzu etmiyordu. Amacı, olayların başında görünmekti. Nitekim 1908'de Kraliçe Draga'nın erkek kardeşlerinin öldürülüşünde aktif rol oynamış olan Voja Tankosiç'le birlikte bir teşkilât kurdu. Adı «Narodna Obdrana» olan bu teşkilât Makedonya'da, Avusturya'ya ilhak edilmiş Slav eyaletlerde tedhiş hareketlerine girişmek suretiyle tarih sahnesine çıkacaktı.

KARA EL: YA BİRLİK, YA ÖLÜM!

Teşkilâtın başarısı başlangıçta sınırlıydı: Birkaç infilâkten ve ikinci derecede önemli birkaç kişinin katlinden ibaret kaldı. Ama üç yıl sonra Dimitriyeviç, 1903 darbesinin hazırlayıcılarından dört beş arkadaşıyla birleşerek Belgrad'da «Gizli Onlar Komitesi»ni kurdu. Bu suretle Narodna Obdrana yeni ve aktif bir ihtilâlci teşkilât hüviyeti kazanıyor, Gizli Onlar Komitesi de bu teşkilâtın beynini meydana getiriyordu. Teşkilâtın adı bu defa «Ujedinjenje ili Smert — Ya birlik, ya ölüm» olmuştu. Hedefi, Sırpların anavatanından koparılıp yabancı devletlere ikram edilmiş toprakların tekrar anavatana kazandırılmasıydı, bu hedefe ancak kıyasıya bir savaşla ulaşılabileceği muhakkaktı. Onlar Komitesi, teşkilâtı yeniler ve yeni bir program çizerken Ondokuzuncu Yüzyıl boyunca İtalya'da dehşet verici faaliyetiyle bütün ülkeye tahakküm etmiş olan «Karbonari»leri örnek almıştı. «Ujedinjenje ili Smert»ın uyguladığı metodlar çoğu zaman gerçek dehşet ve zulüm metodlarıydı. Bu sebeple teşkilât kısa zamanda asıl adı unutularak «Kara El» adıyla anılmaya başladı. Kara El'in Sırbistan'da ve hattâ komşu ülkelerde başarısı o kadar inanılmaz bir seviyeye yükseldi ki, uzun yıllar Sırp politikasının tek hâkimi, devletin gerçek sahibi oldu. Kral bile teşkilâta boyun eğmek zorunda kaldı. Kara El'in yayın-

ladığı bir gazete vardı: Piemon. Teşkilât ordunun, polisin ve jandarmanın kontrol ve yönetimini tamamen eline almıştı, Kara El'in açık ve sinsi faaliyeti yıllar boyunca Sırbistan'ı Avusturya ile çok yakın bir savaş ortamı içinde tuttu. Sırbistan'ın 1912-1913 Balkan Harbi sırasındaki politikasından da, yaptığı devamlı ve ısrarlı baskı sebebiyle, gene Kara El teşkilâtı sorumluydu.

Balkan Harbi sırasında da Kara El umulmadık başarılar elde etti. Sırbistan onun emri altında önce Bulgaristan, Yunanistan ve Karadağ ile birleşerek Osmanlı devletine karşı; sonra Yunanistan, Romanya ve Osmanlı devleti ile birleşerek Bulgaristan'a karşı savaştı. 1913'de imzalanan Bükreş andlaşması ile Sırbistan, hemen de mevcut toprakları kadar yeni toprak kazandı. Böylece memleket bir misli genişlemiş oluyordu. Kara El, bu savaştan asla olmadığı kadar muktedir ve küstah çıktı. Veliaht Prens Aleksandr, ihtiyar babasından tamamiyle iktidarı devralmış durumdaydı. Savaş sonu şımarıklığı içinde bulunan Kara El teşkilâtını kontrolü altmda tutmak isteyen genç prens, bu maksatla teşkilât içinde Dimitriyeviç'in yerini almak istedi, fakat tam bir başarısızlığa uğradı. Dimitriyeviç, kurulacak büyük Slav devletinin bir cumhuriyet olacağını düşünmeye başlamıştı. 1913'de Kızıl Öküz-Dimitriyeviç Sırp Genel Kurmay istihbarat servisi şefliğine getirildi. Bu görev onun yeni entrikaları için elverişliydi. Bir yıl sonra, o korkunç 1914 yazında Kara El, genç Gabriel Prençip'i yetiştirdi, silâhladı ve Avusturya veliahdı arşidük Ferdinand'la karısını katletmek üzere Saraybosna'ya gönderdi.

Saraybosna suikastinden sonra Avusturya, Sırbistan'a çok sert bir ültimatom verdi. Bu ültimatomda Sırp hükümetinden, gizli teşekküllerin çalışmalarına derhal son verdirmesi, bu korkunç cinayetin sorumlusu olan gizli teşkilât hakkında takibat açılması ve bu takibatta Avusturya hükümetine iştirak hakkı tanınması isteniyordu. Bu son iki şart, Kara El'in yok edilmesini gerektirmekteydi; ültimatom şartları içinde Sırp hükümetinin derhal reddettiği tek şart bu oldu. Fakat o sırada Belgrad'da bir Rus heyeti Sırp hükümetine, Çar'ın bu dost devle-

te derhal ve her hususta yardıma hazır olduğunu bildiriyordu. Ne gariptir ki, Sırbistan etrafında oynanan bu oyun bir dünya savaşıyla sonuçlanacak; ve bu savaş, oyunun başlıca kumarbazları olan iki dev devleti, Avusturya-Macaristan'la Rus Çarlığını yıkacak, ama oyunda kurban edilmek istenen küçücük devlet, Sırbistan, savaştan yepyeni bir hüviyetle çıkacaktı. Zira Versay antlaşmasının şartları arasında doğan yeni Yugoslavya devleti, Sırpların asırlık «Slavlar arası birlik» rüyasını küçük çapta gerçekleştirmiş olacaktı.

Fakat bu mutlu son, kolaylıkla elde edilemedi. Küçük Sırbistan, savaş boyunca küçük varlığının kaldıramıyacağı ağır yükler altında ezildi. 1915'de, Yugoslavya düşman tarafından işgal edilince ordu, korkunç kışa rağmen karış karış ülkeyi savundu; Arnavutluk dağlarından Selânik'e kadar dövüştü.

Haziran 1917'de, —Kral Aleksandr'la Kraliçe Draga'nın katlinden on dört yıl sonra— Dragutin Dimitriyeviç ve iki arkadaşı göğüslerine yedikleri kurşunlarla dünyadan ayrıldılar.

Dragutin Dimitriyeviç'in (Kızıl Öküz'ün) ölümü, Kara El'in de politik hayatının sona ermesi demekti. Karayorgiyeviç'lerin, bir avuç gözü pek adamın kurduğu bu teşkilâttan kurtulabilmeleri için bir dünya savaşının Sırbistanı ateşe boğması, silip süpürmesi gerekmişti.

BELGRAD DARBESİNİN ÖZELLİKLERİ

1903 Belgrad hükümet darbesi, tarih açısından değil, teknik bakımdan incelendiği takdirde, ilk göze çarpan, bu tekniğin mükemmelliği ve darbenin, mümkün olduğu kadar az şahısla mümkün olduğu kadar sessiz ve süratli başarılmasıdır.

Askerî birliklerin pek az bir kısmı harekete yardımcı olarak katılmış, darbeyi, sayıları elliyi bulmayan bir avuç insan uygulamıştı. Olay hızla ve yoğun bir hareketler zinciri halinde gelişmiş, Belgrad'da, o yaz gecesinin sessizliği içinde tarihin akışını değiştirebilecek bir suikastın vuku bulduğunu

hemen de kimse farketmemişti. İki saat gibi çok kısa bir zaman içinde, sadece on yedi ölü ve on yaralı ile, bir monarşi devrilmiş, bir devletin politikası —hem de ne beklenilmeyen sonuçlar verecek şekilde— baştan başa değişmiş, millî ihtiraslar kamçılanmış ve kırk iki yıl yaşayacak yeni bir hanedan tarih sahnesine çıkmıştır.

Darbenin başarısı ancak hazırlayıcıların zekâ ve ustalığıyla açıklanabilir. Darbeciler —itiraf etmeli ki ustaca hazırlanmış olan— plânlarının gerçekleşmesinde günün ve o gecenin şartlarından umulduğundan çok daha fazla yararlanmışlardır. Herşeyden önce, bütün milletin Kral Aleksandr'la Kraliçe Draga'ya beslediği derin nefret ve kin duygularını belirtmek gereklidir. Sırpların, 10 Haziran gecesi cereyan eden kanlı olaylar hakkında ne düşündüğünü anlamak için yeni kral Piyer Karayorgiyeviç'e yapılan karşılama töreninin taşkın sevinç ve heyecanını hatırlatmak yeter. Halkın bu manevî yardım ve desteği darbecilerin gizli kalabilmesini sağlamış, Kral ve Kraliçeyi korumak ve kurtarmak yolundaki her türlü ciddî teşebbüsü yok etmiş, başkentin ve sonra bütün ülkenin darbeyi hemen kabullenmesine yol açmıştır. Üstelik, darbenin iç karışıklık ve çatışmalara sebep olmaması, yabancı devletlere, işe müdahale imkânı da vermemiştir. Eğer çok kısa bir zaman için bile bir iç buhran doğmuş, silâhlı, silâhsız bir mücadele ortamı yaratılmış olsaydı, bundan faydalanan Avusturya Macaristan'ın, Rusya'nın ve Osmanlı devletinin derhal bu işe el koyacakları ve herhalde isyancıları himaye etmiyecekleri muhakkaktı.

İsyancılar, ordu saflarındaki arkadaşlarının kendi politik görüş ve ümitlerini paylaşmalarından da geniş ölçüde faydalanmışlardır. Ordudaki bu «Panslavizm - Slavlar arası birleşme» fikri millet bütünündeki aynı idealin askere aksinden başka bir şey değildi. Eğer darbeciler millet bütününün manevî desteğinden yararlanmasalardı darbe yine başarı ile sonuçlanabilir, hattâ Obrenoviç iktidarı yine devrilirdi, ama ordu bu konuda ikiye ayrılmış olsaydı, belki Kralla Kraliçe kurtulabilirdi.

Şu noktayı da hatırlatmak gerekir: İki hanedan arasında elli yıldır sürüp giden devamlı rekabet, bunlardan biri aleyhine hazırlanan bir hareketi bir dereceye kadar mübah gösteriyordu. İki aile, birbirleri aleyhine daima zora ve silâha başvurmuşlardı. Bu iki aile içinden en az biri, diğer aileye mensup biri tarafından öldürülmüş ya da öldürtülmüş, her iki aileden tahta geçen her an ölüm tehdidiyle karşı karşıya yaşamıştı. Bu, sonu gelmeyen bir tarihî vendetta, bir politik kan dâvası idi. Bu gerçek, milletin her türlü şiddet hareketini bir gelenekmiş gibi hoş görmesine ve failleri bir kahraman olarak karşılamasına yardım etmiştir.

Şunu da söyleyebiliriz ki Belgrad darbesi, devletler hukukunda «hükümet darbeleri» adıyla anılan hukuk dışı müessesenin en dikkate değer örneklerinden biridir. Bir kere, hareketin hazırlayıcıları, darbe olup bittikten sonra dahi tam olarak aydınlığa çıkmamış, esrarı koruyabilmişlerdi. Bu da plânın mükemmelliğini gösterir. Bugün bile, aradan altmış yıldan fazla geçmiş olmasına rağmen, hareketin hazırlayıcıları, ikinci plândaki şahıslar ve oynadıkları rollerin önem derecesi tam olarak bilinmemektedir. Meselâ, darbeden sonra Başbakanlığa getirilen Jovan Avakumoviç kanlı 10 Haziran gecesi Belgrad'da bulunmuyordu. Cinayetleri, darbenin ertesi günü, 11 Haziranda Belgrad'a gelişinde garda kendisini karşılayan gazetecilerden öğrenmişti. Avakumoviç bir küçük liberal gazetenin yayın müdürüydü ve siyaset sahnesine ancak 1903 darbesinden sonra çıkmıştı. Darbenin gerçek hazırlayıcıları ve şeflerinin, saray baskını sırasında olay yerinde bulunmadıkları muhakkaktır. O gecenin olayları elinde patlayan bombayla parçalanan bir Yüzbaşı Naumoviç'in, ya da ertesi gün gazetecilere, budalaca bir övünmeyle cinayetleri anlatan Miçiç'in eseri olamıyacak kadar mükemmel bir şekilde hazırlanmıştı.

Daha sonra politika alanında kazandığı önem sebebiyle Dragutin Dimitriyeviç'in, darbenin en büyük şeflerinden biri olduğu söylenmiştir. Fakat bu söz ciddi bir incelemeye ve delile dayanmamaktadır. Şüphesiz, darbeyi takip eden yıllar i-

çinde politik hayatı, onun, eğer bu darbeyi hazırlamış olsaydı, çok iyi sonuçlar alabilecek kabiliyette olduğunu ispat etmiştir. Ne var ki onun 1903 darbesinin şeflerinden biri olması ihtimalini azaltan üç husus vardır: Bir kere, Dimitriyeviç 1903'de henüz 27 yaşındaydı; sonra sadece Yüzbaşıydı; nihayet 10 Haziran gecesi sarayda, Kral Aleksandr'la Kraliçe Draga'yı arayan isyancılar arasında bulunmuşsa bile, herhalde birinci derecede rol almış değildi, zira o ekibin şefi Albay Miçiçti.

Genç yaver Milkoviç'i öldürenin Dimitriyeviç olduğu rivayet edilmiştir. Dimitriyeviç de darbe hareketinde birinci derecede rol oynadığını söylemiştir. Fakat bu söze gerçek nazariyle bakmak biraz zordur. Zira Dimitriyeviç, anarşistlerin çoğu gibi, gerçekleri değiştirmekten çekinmez ve övünmeyi severdi. Komplonun ordunun ileri saflarındaki yüksek rütbeli subaylar tarafından hazırlanmış olması daha akla yakın bir ihtimaldir. Fakat bu subayların yanı sıra radikal parti mensuplarından birkaç kişinin de komploya dahil olduğu söylenmiştir. Dimitriyeviç bu darbe teşkilâtına girmiş ve ünlü Gizli Onlar Komitesi'nin kuruluşunda bu teşkilâttan örnek almış olabilir. Fakat 1903 Haziranında, henüz çok genç bir Yüzbaşı, sıradan bir subay iken, mükemmel bir şekilde hazırlanmış bir darbe hareketinin belli başlı hazırlayıcılarından biri olmasına çok az ihtimal verilebilir.

Ne var ki Kızıl Öküz - Dimitriyeviç, bu geçmiş ve başarılmış hareketten gelecek hareket ve başarıları için büyük ölçüde yararlanmış, parlak zekâ ve kabiliyeti ile iki gün içinde olup biterek kapanacak bir tarihi olayı yıllar sonra dünyanın kaderini değiştirecek çok önemli olaylara kadar yaşatmıştır.

Bütün askerî ve siyasî olayların gelişmesinde beklenmeyen olaylarla karşılaşılması önemli bir unsur teşkil eder, fakat aynı unsur bir hükümet darbesinin en hayatî şartıdır. Kral Aleksandr, Konak'ın 10 Haziran 1903 gecesi baskına uğrayacağına dair yapılan ihbarı en hafif şekilde dikkate alsaydı, olayların seyri çok başka olurdu. Meselâ, altıncı piyade alayı hemen gönderilir; Tuna birlikleri Belgrad'a getirilebilirdi.

Bu sırada, komplonun şefleri usulca yakalanarak hapsedilebilirdi. Kralcılar bir kere duruma hâkim olduktan sonra darbe teşkilâtının bütün mensupları bir bir yakalanabilirdi. Halktaki hoşnutsuzluk bir takım tavizlerle, yeni ve oyalayıcı tedbirlerle giderilir, ordudaki işbirliği, büyük ölçüde yer değiştirmeler ve tevkif olunan yüksek rütbelilerin yerine böyle bir imkânı konuşmaya bile cesaret edemiyen küçük rütbeli subayların terfi ettirilmesiyle kolaylıkla dağıtılırdı. Bütün bu önleyici tedbirlere baş vuracak zaman olmasa bile Kral Aleksandr hiç olmazsa asilerin başarısını geciktirir ve zorlaştırırdı. Savunmanın yaygın ve etkili oluşu, darbecilerin hareketlerindeki şiddetin artmasına yol açar, cinayetler çoğalır ve Kral taraftarlarının o süre içinde mücadeleye katılması ile darbe bir iç savaş halini alabilirdi.

Bütün bu ihtimaller, darbeyi hazırlamakta olan isyancıların zihinlerinden çıkmamış olmalıdır. Bu yüzden her türlü tedbire baş vurarak Kralın, komplodan haberdar olmamasını temine çalıştılar. Plânın hazırlanması beş on kişilik bir heyet tarafından yapıldığına göre, sırrın saklanması çok da zor olmamıştı. Fakat sıra şiddet hareketinin uygulanmasına gelince o zaman sırrın saklanması güç ve tehlikeli bir mesele olarak ortaya çıktı. General Petroviç'le Krala bağlı arkadaşlarının, memleketin her yanında ve hele ordu safları içinde casusları bulunduğu muhakkaktı. Sonra Kralın, böylesine önemli bir teşkilâtı ihbar edecek casusa, ihbarcıya çok büyük ihsanlarda bulunacağı tek kelimeyle onu ihyâ edeceği de herkesçe bilinen bir gerçekti. Vicdanları satın alabilmek için saray, ordudaki gayrımemnunların ödeyebileceğinden kat kat fazlasını ödeyebilirdi. Darbeciler Altıncı Piyade Alayını ve Albay Gagoviç'in askerlerini, en son dakikaya kadar, bu hayatî sırrın dışında tutabildiler, ama harekete katılacak subaylara birkaç gün hattâ birkaç hafta önceden sırrı açmak zorunluydu. Saraya baskın yapacak bir avuç subayı seçmek de çok zor bir mesele olmuştu. Çoğunluğuyla Kral Aleksandr'a ve onun politikasına düşman olduğu bilinen Sırp ordusu saflarında dahi, herşeyiyle güvenilebilen dürüst, hayatını sara-

ya yapılacak baskında (yüzde yüz bir ölüm ihtimali karşısında dahi) fedâ etmekten çekinmiyecek kadar idealist ve gözü pek elli subayı seçmek kolay değildi. Bu subayların seçimi çok büyük titizlikle yapılmış olmalıdır. Her subayın geçmişi ve karakteri çok ince bir elekten geçirilmiş ve subay durumdan haberdar edilmeden önce akla gelebilecek her kötü ihtimal için tedbir alınmıştır. Fakat bütün bu tedbirlere rağmen Krala darbe hazırlıkları ihbar olunmuş, bu konuda Krala bir mektup yazmış olan albay, sonradan intihar etmişti. Bu ihbar mektubu darbecilerin bütün tedbirlerine rağmen yanılabildiğini gösteren bir delil olmuştur. Bu mektup açık bir şekilde yazılmamıştı, eğer biraz daha açık yazılmış olsaydı bir Aleksandr Obrenoviç'in zekâsı dahi bu mektuptan hazırlanan hareketi anlayabilir ve tedbirlerini alabilirdi.

1903 yılında Sırbistan (*) hemen de İskoçya toprakları ge-

(*) Sırbistan, Fransa'nın desteğiyle, İkinci Sultan Mahmud devrinde muhtariyete kavuşmuştu. Bu muhtariyeti sağlayan isyanın elebaşısı Karayorgi «Karayorgiyeviç» hanedanının kurucusu oldu. 1858'de Skupçina (Sırbistan Meclisi), Mişel Obrenoviç'i prens ilân etti, 1 yıl sonra da prensliğin Obrenoviç ailesinde kuşaktan kuşağa geçmesini kararlaştırdı. Osmanlı Padişahı, Prensin oğlu zamanında -ki onun da adı Mişel'di- yeni prensliği tanımıştı. Fakat Sırbistan kaleleri (Belgrad dahil) Türklerin elindeydi. Yine Fransa'nın müdahalesiyle 1867 yılında Türk birlikleri bu kalelerden çekildi ve Sırbistan sözde Osmanlı İmparatorluğuna bağlı kaldı. İki yıl sonra Prens Mişel, Karayorgiyeviçler tarafından öldürülünce yerine oğlu Milan geçti. Milan, 1876'da isyan etti. 1878 yılında Türkler, Ruslar'a yenilince Berlin Kongresi kararıyla Sırbistan tam bağımsızlığa kavuştu. 1882'de Milan Sırbistan Kralı ilân edildi. Belgrad darbesinde öldürülen Kral Aleksandr, onun oğluydu. Milan 1889'da oğlu lehine taht-tan feragat etmek zorunda kalmıştı.

nişliğinde bir toprağa ve İskoçya nüfusuna yakın bir nüfusa sahipti. Sırp ordusunun subayları toplum içinde ayrı ve içine girilmesi çok zor bir sınıf teşkil ediyordu. Fakat bu kapalı yaşayış, ordunun dışarıyla temasını azaltması yanında bir de mahzur doğuruyordu; o da bu çok yakın birlikte yaşayış içinde bir subayın diğerinden en küçük bir sırrını dahi saklamakta zorluk çekmesiydi. Meselâ, bir general Petroviç'in Kral aleyhinde bir komploya girmesi ihtimali hiç kimsenin aklına gelmemişken, saray subaylarından bir Naumoviç'in bir Miçiç'in Kral hakkında beslediği menfî hisler çok yakından bilindiği için, darbe hareketine dâvet edilmelerinde tereddüt olunmamıştı.

ÇAR VE İMPARATOR BİLİYOR MUYDU?

Belgrad olayından çok sonra bazı Avrupalı tarihçiler Avusturya ve Rusya'nın hazırlanan darbe hareketinden haberdar olduğunu ama kendilerince bilinen bazı sebeplerle cinayetleri elleri kolları bağlı seyrettiklerini ileri sürdüler. Olaydan hemen sonra Avusturya İmparatorunun ve Çar Nikola'nın yeni Kral Piyer Karayorgiyeviç'i tanımakta gösterdikleri acele, bu iddiayı biraz kuvvetlendirmiştir. Şüphesiz, Avusturya ve Rusya'nın Balkanlarda büyük menfaatleri vardı. Fakat bu menfaatler, 1914'ün de ispat ettiği gibi, bu iki devlet için birbirine tamamen zıt yönlerdeydi. İmparatorla Çar'ın çok bulaşıcı bir sosyal hastalık olan «Kralları öldürme» alışkanlığından büyük bir korkuyla çekinecekleri ve böyle bir cinayeti kolaylaştırmayı akıllarına dahi getirmiyecekleri muhakkaktı. Sonra, Avusturya ile Rusya'nın Balkanlarda bir büyük Slav devleti kurma hevesinde olan Sırp milliyetçilerinin hareketini desteklemiş olmaları da imkânsızdır. Bir Aleksandr Obrenoviç Avusturya ve Rusya'nın herhalde çok daha işine gelirdi.

Avusturya ve Rusya'nın gerçek niyeti ve darbe hareketi sırasındaki tutumu ne olursa olsun, her iki devlet de yeni Kralı tanımakta âdeta birbirleriyle yarış ettiler. Bunu diğer

Avrupa devletleri takip etti. Sadece İngiltere, çok uzaktan yeni hükümeti tanımadığını bildirdi. Ve Karayorgiyeviç'lerin Osmanlı devletine attıkları kurşunla kazandıkları taç, 1904'de 58 yaşındaki Kral Piyer'e giydirilirken, törene bütün Avrupa devletleri katıldı. 1906'da, saygının gerektirdiği bir yas devresi sona erdikten sonra İngiltere de sarayını yeni Sırp Krallığı mensuplarına açtı.

Böylece Belgrad hükümet darbesi her cephesiyle başarıya ulaşmış oluyordu. Darbeciler bu başarıdan paylarına düşeni aldılar. İşlenen cinayetlerin hesabını onlardan sormak aslâ kimsenin aklına gelmedi. Kral ölmüştü, yaşasın Kral!..

MEKSİKA İHTİLALİ

1910 - 1929

Meksika İhtilâli denilince akla gelen ihtilâl liderlerinden Emiliano Zapata... Eğitim görememiş bir köylüydü, fakat sağ duyusuyla halkın isteklerini gerçekleştirmeğe çalışıyordu. Politik reformlardan çok toprak reformu için savaştı. Önce 33 yıllık diktatöre, sonra karşı ihtilâlcilere ve ihtilâle başka yön vermeğe çalışanlara cephe aldı. O da birçok Meksika ihtilâl lideri gibi öldürüldü.

MEKSİKA İHTİLALİ

Meksika ihtilâli, Latin Amerika ülkelerindeki ilk sosyal ihtilâldir. Yirminci Yüzyılın birinci yarısında durmadan tekrarlanan büyük sosyal kaynaşmaların da ilkidir. Amerika Birleşik Devletleri ile İngiltere'nin -özellikle B. Amerika'nın- müdahaleleriyle sık sık yön değiştiren ve yıllarca süren bu ihtilâlde iç savaşlar, siyasî cinayetler birbirini izlemiş, başlıca ihtilâl şefleri öldürülmüştür. Bu ihtilâl hareketlerine İngilizlerin, Amerikalıların resmen müdahale etmeleri, yabancı şirketlerin baskıda bulunmaları Latin Amerika ülkelerinde bir yabancı düşmanlığı akımına da yol açmıştır (*).

1910 yılının sonlarına doğru, Meksika, her an patlamaya hazır bir barut fıçısı gibiydi. Onbinlerce köylü ayaklanmıştı. Meksika'nın, Amerika Birleşik Devletlerine komşu Chihuahua eyaletinde silâhlı çeteler, Texas'tan gelecek orta boylu tıknaz, sivri sakallı bir adamı beklemekteydi. İhtilâli başlatacak ve onbinlerce silâhlı köylüyü harekete geçirecek bu adamın ismi Francisco Madero'ydu.

Madero, Meksika'da Yirminci Yüzyılın ilk yıllarında teşkilâtlanan muhalefet cephesinin lideriydi. California Üniversitesinde eğitim görmüş, beş yıl Paris'te incelemelerde bulunmuştu. Meksika'ya dönünce bir süre ailesine ait büyük

---

(*) «1910 ile 1914 arasındaki Meksika hareketleri bir kısmı İngiliz, diğer bir kısmı Amerikan maliyesinin idaresinde gelişmiştir.» (Jacques Pirenne: Büyük Dünya Tarihi-Meksika İhtilâli bölümü).

madenlerin işletilmesiyle uğraşmış, sonra politik hayata atılmıştı. Meksika'nın kurtarıcısının adını taşıyan «Demokrat Benito Juarez» Klübünü kurması, muhalefetin teşkilâtlanmasında önemli bir adımdı. Madero halka demokrasinin ne olduğunu öğretmeğe çalıştı. Mevcut rejimin anayasaya aykırılığını belirtti; bu konuda bir eser yayınladı. O ve taraftarları başkanın genel oyla seçilmesini, iki devre üst üste başkanlık yapamamasını istemekteydiler. Çünkü Meksika diktatörü Diaz, başkanlığa 1877 yılında çöreklenmiş, otuz yıldan fazla bir süre ülkeyi bildiği gibi yönetmişti. Bazı bakanlar açıkça yabancı şirketlerin iş takipçiliğini yapıyor, bazıları da yüksek memurlukların satışından binlerce lira vuruyordu. Diaz, muhalefetin hızla büyümesi, teşkilâtlanması karşısında oyalama yoluna girdi. Önce muhalefeti tanıyacağını, isteklerini kabul edeceğini bildirdi. Sonra 1910 Temmuzundaki başkanlık seçimlerine birkaç hafta kala muhalefetin başkan adayı Madero'yu halkı isyana tahrik iddiasıyla yakalattı. Madero tevkif edilip cezaevine atıldı. Diaz, Madero'yu seçimler bitinceye kadar cezaevinde tutmak, başkanlığı tekrar garantiledikten sonra bırakmak istiyordu. Fakat işler umduğu gibi gitmedi. Madero cezaevinden kaçmayı başarmış, San Antonio'da Birleşik Amerika hududunu aşarak Teksas'a gitmişti. Artık Diaz'a karşı silâha başvurmaktan başka çare kalmadığını görmüş, ihtilâli plânlamaya başlamıştı. İhtilâl yalnız politik değil ekonomik alanda da reformlar getirecekti. İşte bu reformlar vaadidir ki köylülere ümit ışığı olmuş, Madero'yu bir kurtarıcıyı bekler gibi beklemeğe başlamışlardı.

Diaz, 1910 yılında başkanlığının 29'uncu, diktatörlüğünün 33'üncü yılını tamamlıyordu (*). Demir eldivenli dik-

(*) Meksika'yı Fransızlardan ve onların kukla imparatoru Maximilien'den kurtaran Juarez'in 1872 yılında ölmesinden sonra ülke anarşiye sürüklenmiş, beş yıl süren bu karışık devre Diaz'ın başkan Tejarda'yı devirerek askerî diktatör olmasıyla sonuçlanmıştı.

Meksika'nın yetiştirdiği devlet adamlarının belki de en büyüğü Juarez'di. Meşru olarak başkan seçilmiş, reformlara girişmiş ve kiliseye tanınan imtiyazları kaldırmıştı. Muhafazakârlar bir iç savaşa sebep oldular. Juarez bir yandan muhafazakâr kuvvetlerle, bir yandan da onların desteğiyle Meksika'yı işgal eden Fransız İmparatorluk ordularıyla çarpıştı. Kazandı ve Fransızların Meksika'ya kukla imparator yaptıkları Maximilien'i kurşuna dizdirtti. Meksika tekrar bağımsız hale geldi. Fakat Juarez'in ölümünden birkaç yıl sonra muhafazakârlar tekrar baş kaldırdılar. General Diaz askeri bir diktatörlük kurdu ve başkanlığını ilân etti. İngiliz kapitalizminin desteğinde tam 33 yıl Meksika'yı yönetti.

tatör anarşiye son vermiş, fakat kanunsuz tevkifler ve idamlar birbirini izlemişti (İlk olarak 1879'da bir grup muhalif vatana hiyanet iddiasıyla kukla bir mahkemede alelacele yargılanıp idama hüküm giydi). Diaz kiliseye imtiyazlar tanımış, yabancı sermayeyi Meksika'ya çağırmıştı. İngiltere Diaz'ı destekliyor, büyük krediler veriyor, İngiliz şirketleri Meksika'ya yüz milyonlarca liralık yatırım yapıyordu. İngilizlerle beraber Amerikan şirketleri de Meksika'ya yerleşiyor, onları daha küçük ölçüde Almanlar takip ediyordu. Görülmemiş imtiyazlara sahip olan yabancı sermaye, madenlere, petrole, hayvancılığa, demiryollarına büyük yatırımlar yapmış, Meksika'ya binlerce İngiliz ve Amerikalı iş adamı gelmişti. Demiryolları birkaç misline çıkarılmış, petrol ve maden üretimi hızla

artmış, bir milyar dolara yakın değerde altın üretilmişti ama ülkenin bütün zenginlikleri de yabancıların eline geçmişti. Büyük kazançlar Meksika dışına çıkıyor, Meksika'nın borçları da gittikçe kabarıyordu.

Kısa zamanda büyük servetler yapan toprak sahiplerinin ve iş adamlarının zenginliği ile halkın sefaleti arasındaki fark gittikçe göze batar olmuştu. Yabancıların üstün durumu, millî hisleri galeyana getirmeğe başladı. Halk, bunlara tanınan imtiyazların kaldırılmasını, kazançlarından gerekli vergilerin alınmasını istiyordu.

Özellikle Diaz'ın toprak politikası yerli halk için felâket-Bir kararnameyle (1890'da) köylülere ait topraklara (komün topraklarına) el konulmuş, bunların bir kısmı satılmıştı. Halbuki asırlardan beri bu topraklar yerli halk tarafından kullanılıyor ve onların tek dayanağı sayılıyordu. Daha sonra (1894'de) bir kanunla toprak sahiplerinin durumu kuvvetlendirilirken yerli halk serf durumuna düşürüldü. Nüfusun beşte üçünü teşkil eden on milyon kadar yerli çaresizlik içindeydi. Bunun sonucu olarak kuzeyde Maya'lar, güney'de Yaqui'ler ayaklandı. Bu ayaklanmalar aman vermeden bastırıldı (*)

Bu arada yabancı sermayeyi temsil eden ya da onların nüfuzunda bulunan gruplar birbirleriyle çatışmaktaydı. Gerek Diaz'ın saflarında gerek ihtilâlci gruplar arasında bulunan birçok kişi de bu mücadeleye -bilerek ya da bilmiyerek- giriyor, gizli nüfuzlara alet oluyordu. «Fakat gizli nüfuzlara

(*) «Meksika yerlileri eski Aztek imparatorluğunun ihtişamını unutmamışlardı. Toprak mülkiyetini o devre göre belirli bir devlet komünizmi açısından ele alan geleneksel fikirleri kaybolmamış, topraklarını ele geçirme isteği içlerinde gittikçe kuvvetlenerek yaşamıştı. Sosyal talepler, yerlilerin eski putperest inançlarıyla karıştırdıkları Hıristiyanlığa uydurularak yayılmaktaydı.» (J. Pirenne: Büyük Dünya Tarihi — Meksika İhtilâli bölümü).

Juarez'in ölümünden beş yıl sonra idareye el koyan ve aman vermez bir diktatör olan Porfirio Diaz, Meksika'ya büyük imtiyazlar tanıdığı yabancı sermayeyi getirdi. İngilizler tarafından destekleniyordu. Onun devrinde köylülerin durumu eskisinden daha kötü hale geldi. Halkın ekonomik ve politik reformlar istemesine aldırmadı. 1910 yılında başlayan ihtilâl, onu mutlak bir hükümdarlık gibi anladığı başkanlıktan uzaklaştırdı.

alet olarak ihtilâl hareketini yöneten politika adamlarının küçük menfaat hesapları yanında nüfusun yüzde seksenini teşkil eden asıl köylü kütlesi ihtilâle yalnız sefâletin etkisiyle sürüklenmişti. Ülke topraklarının beşte birini teşkil eden komün mülkiyetleri özel kişilere bu arada yabancılara satılmaktaydı. Toprak işçilerinin ücretleri 1790 yılından beri arttırılmamıştı. Yerli halkın durumu Onsekinci Yüzyılda İspanyol rejimi altında olduğundan çok daha kötüydü (*).

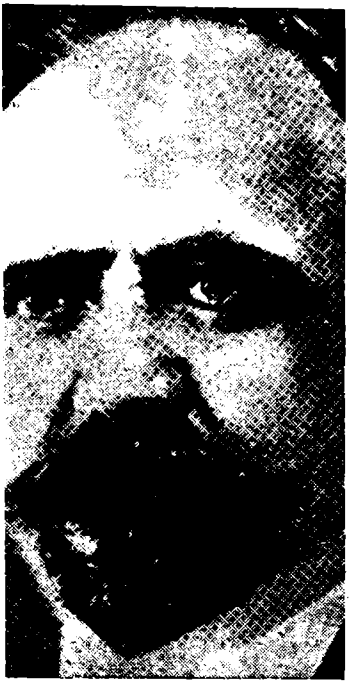
(*) Jacques Pirenne'in Büyük Dünya Tarihinde, İngiliz kapitalinin Meksika'ya Diaz devrinde büyük ölçüde girdiği, Birinci Dünya Savaşından önce Güney Amerika'da ekonomik ve malî üstünlüğün İngilizlerde olduğu, «Amerikan faaliyetlerinin ise İngiltere'yle rekabette bulunduğu Orta Amerika, Antiller ve Meksika'da toplandığı» belirtiliyor. «Bu bölgedeki Amerikan yatırımları 1 milyar 50 milyon dolara ulaşmıştır.» Bu bakımdan çatışma daha çok İngiliz ve Amerikan kapitalleri arasında olmuş ve Diaz devrindeki İngiliz faaliyetinden endişelenen Amerika'nın üstünlüğü ile sonuçlanmıştır.

Madero, Amerikan hududunu aşıp Meksika'ya döndüğü ve hareket emrini verdiği zaman Meksika'nın durumu kısaca böyleydi.

CARRANZA, PANÇO VİLLA VE ZAPATA

Madero'yu bekliyen ihtilâl şefleri arasında senatör Carranza, haydut - general Pançe Villa ve Emiliano Zapata da vardı. Carranza (1859-1920), ihtilâl şefleri arasında eğitim görmüş birkaç kişiden biriydi. On yıldanberi memleketi olan Coahuila eyaletinin senatörüydü. Madero tevkif edilince ihtilâl fikrini benimsemiş, kendi bölgesinde büyük nüfuzu olduğu için yüzlerce kişinin harekete katılmasını sağlamıştı. Francisco (Panço) Villa (1877-1923) ihtilâlcilerin en cahiliydi, imzasını bile doğru dürüst atamıyordu. Çocukluğunda hırsızlık yapmış, eli silâh tutunca sığır hırsızlığına başlamış, çok geçmeden eski ünlü haydutlardan Arrango'nun ismini alarak bir çete kurmuştu. Emrinde yüzlerce silâhlı haydut vardı. Diaz hükümeti kellesini getirene büyük bir para vaadinde bulunmaktaydı. Villa da Diaz'ın kellesi için aynı vaadde bulunmuş, Madero harekete geçince emrindeki çetelerle ihtilâle katılmıştı. Zapata (1869-1919), bölgesinde haksızlıklara karşı koymasıyla bir kahraman olarak tanınmış, cesur, gözü pek bir adamdı. Fakat o da eğitim görmemişti. Villa ve Zapata, 33 yıllık diktatörün değiştirilmesini, halkın elinden alınan toprakların iadesini istiyorlardı. «Adil bir idare ve toprak...» Bu slogan, onları halkın gözünde milli kahramanlar haline getirmiş, çevrelerindeki silâhlıların sayısı çoğalmıştı.

İhtilâlciler ilk olarak, kuzeydeki Juarez şehrini ele geçirdiler. Bir ay içinde iki büyük eyalette hâkim duruma geçtiler. Sonra ihtilâl kuzeyden güneye inmeye başladı. Zapata güneyde Diaz birliklerini peşpeşe baskınlarla bozuyor, Villa kuzeye tamamen hâkim oluyor ve Madero birliklerin başında ilerliyordu. Diaz, derme çatma birlikler olduğu söylenen bu kuvvetleri fazla önemsememiş, hepsini birkaç hafta içinde ezeceğini açıklamıştı. Fakat bozgun haberleri birbirini izleyin-

Daha çok politik reformlar üzerinde duran ihtilâl lideri Francisco Madero (solda) ve ihtilâlci köylülerin sözcüsü Zapata'nın heykeli...

ce İngilizlerden yardım istedi. Silâhlara, kredilere rağmen bozgunlar devam etti. İhtilâlin altıncı ayında silâhlı köylüler başkent yakınlarına kadar sokulmaya başlamışlardı.

Diaz, bu defa vaadlerde bulunmak yolunu tuttu. Ama bir yıl önceki olaylar unutulmamıştı. İhtilâlciler Meksiko'ya doğru ilerlediler.

25 Mayıs 1911'de Diaz istifa ediyor ve generallerden Huerta'nın refakatinde Veracruz limanına çekiliyordu. Bir daha dönmemek üzere Meksika'yı terkedecek ve dört yıl sonra yabancı bir ülkede ölecekti.

Meksiko'ya giren ihtilâlci kuvvetler Madero'nun geçi-

ci başkanlığında bir ihtilâl hükümeti kurdular. Fakat Madero, ihtilâlin düşmanlarına yumuşak davrandı. Diaz'ın generali Huerta'yı uzaklaştırmadığı gibi Diaz taraftarı subayların çoğu da orduda kaldı. Eski meclis üyelerine de dokunmadı. Bu üyeler ve Diaz rejiminin muhafazakâr subayları baltalayıcı faaliyet göstermeğe başladılar.

Madero 6 Kasım 1911'de yeni seçim sistemine göre başkan seçildi. Carranza Coahuila eyaleti valisi oldu.

Madero, ihtilâlin istediği ve gerektirdiği ekonomik reformları yapmaktan çok siyasî bir reformcu olmuştu. Yumuşak davrandığı için düşmanları hemen faaliyete geçmiş, Amerikan ve İngiliz müdahaleleri başlamıştı. Amerikan elçisi Henry Lane Wilson, sık sık Madero'nun kararlarına ülkesinin muhalefetini bildiriyor, İngilizler Diaz'la beraber kaybettiklerini tekrar kazanmağa çalışıyorlardı. Halk arasında da Amerikan ve İngiliz sermayesine karşı düşmanlık büyüdü. Çiftliklerde, yabancı işletmelerde karışıklıklar çıktı. B. Amerika Başkanı Taft, Meksika'ya silâh ambargosu koydu, Amerikalılara da Meksika'yı terketmeleri bildirildi.

KARŞI İHTİLÂL VE MADERO'NUN KATLİ

Madero'nun başkanlık devresi, siyasi reformlardan çok toprak meselesinin çözülmesini bekliyen köylülerde hayal kırıklığı uyandırmıştı. Güneyde Zapata kıpırdanmış, kuzeyde eski başkan Diaz'ın yeğeni Felix Diaz fırsattan faydalanarak başkaldırmıştı. Madero, Huerta'nın da yardımıyla bunları bastırdı, fakat dış etkiler yeni karışıklıklara yol açtı.

1913 başlarında Meksiko'da askerî bir ayaklanma hazırlanmaktaydı. Hareket 9 Şubatta başladı. Silâhlı çarpışmalar oldu. Madero duruma hâkim olduğunu zannederken komploculardan general Huerta'nın ihanetiyle karşılaştı. Hükümete sadık bildiği bu general ve subayları silâhlarını Madero'yla yardımcısı Suarez'e çevirdiler (18 Şubat). Madero silâh tehdidiyle istifa ettirilip yardımcısıyla beraber hapse atıldı. Üç gün sonra Huerta'nın adamları, hapsedildikleri yer-

de ikisinin de hayatına son veriyorlardı. Politik reformlara daha fazla önem veren, toprak problemini halledemediği için köylülerle bazı ihtilâl şeflerinde hayal kırıklığı yaratan Madero yumuşaklığının kurbanı olmuştu.

Madero'ya ihanet eden Huerta, yerli asıllı, muhafazakâr bir generaldi. Maya ve Yaqui'lerin ayaklanmalarını bastırmakta gösterdiği şiddetle Diaz'ın takdirini kazanmış, generalliğe yükselmişti. Madero başkan olunca Huerta ihtilâlin emrine girmiş görünerek yerini korumuş ve hükümete karşı iki ayaklanmayı bastırmıştı. Aslında ihtilâle düşmandı, ilk fırsatta Madero'yu arkadan vurmakta tereddüt etmemişti.

Suç ortaklarının gayretiyle geçici başkanlığı ilân edilen Huerta, Diaz gibi İngilizler tarafından destekleniyordu. Fakat başkanlığı, Madero ve Suarez'in öldürülmelerinin yarattığı nefret yüzünden bütün ülkede protesto edildi. Birleşik Amerika da İngilizlerin etkisinde olan Huerta'yı, zor kullanarak başkanlık koltuğuna oturduğu için tanımadığını açıkladı.

ESKİ İHTİLÂLCİLER HAREKETE GEÇİYOR

Eski ihtilâlciler, karşı ihtilâli bastırmak ve Madero'nun intikamını almak için harekete geçtiler. O sırada Coahuila valisi olan Carranza cumhuriyet anayasasma bağlı bir ordu meydana getirmeğe başladı. Villa ve diğer ihtilâlciler onu «Büyük Şef» olarak tanıdılar. General Obregon ile General Gonzales de harekete katıldılar. Bir yıldan fazla sürecek iç savaş başlıyordu.

Amerikalılar Huerta'nın çekilmesinde ısrarlıydı. Başkan Wilson bunun için Meksiko'ya bir heyet göndermişti. İngilizler ise askeri diktatöre silâh ve para yardımında bulunuyor, müdahale için fırsat kolluyorlardı. İngiliz uyruklu Benton adlı bir şahsın öldürülüşünü (8 Şubat 1914) bahane ederek Meksika kara sularına İngiliz savaş gemilerini yolladılar. Amerika, bu müdahaleyi önledi. Çok geçmeden başka bir olay Amerika'nın açık müdahalesi için bahane oldu.

Meksika'nın Tampico limanında bazı Amerikan bahriyelileri tevkif edilmişti (10 Nisan 1914). Meksika açıklarında duran Amerikan donanmasının amirali Henry Thomas Mayo, Tampico'daki Meksika birliği kumandanından denizcileri bırakmalarını, özür dilemelerini ve Amerikan bayrağını 21 pare top atışıyla selâmlamalarını istedi. Denizciler bırakıldı, fakat Amerikan bayrağının selâmlanması teklifi reddedildi. Bunun üzerine Amerikan donanması Meksika sularına girdi. İki taraf arasında gergin bir hava içinde görüşmeler başladı. Bu sırada Veracruz limanına bir Alman gemisi gelmişti. Amerikalılar geminin silâh yüklü olduğunu ve silâhların boşaltılmasını önlemek istediklerini bildirerek limanı kuşattılar. Çarpışmalarda yüzlerce kişi öldü. 21 Nisan'da şehir Amerikalıların eline geçti. Arjantin, Şili ve Brezilya savaşı önlemek için arabulucuk yaptılar. Huerta başkanlıkta kalmak için direniyor, fakat Birinci Dünya Savaşına hazırlanan İngiltere, Amerika'ya karşı onu destekliyemiyordu. İhtilâlci kuvvetler de ilerlemekteydi. Gerçi Huerta bir ara bazı başarılar kazanmış, Villa'yı ele geçirmişti. Fakat çok geçmeden durum aleyhine dönmüş, Villa da kaçmağa muvaffak olmuştu. Gerek dış, gerek iç baskılar karşısında çaresiz kalan Huerta istifasını verip (14 Temmuz 1914) Meksika'yı terketmekten başka çare bulamadı. O da Diaz gibi geri dönemeyecek ve yabancı bir ülkede ölecekti (*).

Huerta Meksiko'yu terkederken, Carranza ve Villa'nın kuvvetleri şehre giriyordu. Carranza geçiçi başkan oldu. Fakat çok geçmeden Villa ile çatıştı. Carranza Villa'nın eski bir haydut olduğunu unutamıyor, ona itimat edemiyordu. Villa da onun muhafazakâr olduğunu ileri sürerek isyan bay-

(*) Huerta Amerika'ya gitmiş ve Texas'ın El Paso şehrinde tekrar Meksika'ya dönmeyi plânlamıştı. Amerikalılar Huerta'yı tarafsızlıklarını tehlikeye sokan faaliyette bulunmakla suçlayıp hapse attılar. Huerta 13 Ocak 1916'da El Paso'da öldü.

rağını açtı. Adamları birçok Amerikalıyı öldürüp mallarına el koydular. Bazı eski ihtilâlcilerle birleşen Villa başkente yürüyerek Carranza'yı kaçmak zorunda bıraktı. Ama aynı başarıyı Carranza'yı destekliyen general Obregon'a gösteremedi, yenildi ve kuzeydeki dağlara çekildi.

Carranza nihayet köylü ihtilâlcilerin ısrarıyla toprak durumunu düzelten bir kararname yayınladı (6 Haziran 1915). Bu kararnameye göre köyler yine topraklarına (komün mülkiyetlerine) kavuşmaktaydı.

AMERİKALILAR, MEKSİKA'YA GİRİYOR

Carranza, Güney Amerika devletleri ve Birleşik Amerika tarafından tanınmıştı. Carranza'nın kuvvetleriyle savaşmakta olan Pançe Villa onun uluslararası durumunu sarsmak için Santa İsabel şehrinde 16 Amerikalıyı öldürttü (Ocak 1916). İki ay sonra da beş yüz (bir iddiaya göre bin beş yüz) çeteciyle Amerikan topraklarına bir akın yaptı, Columbus kasabasını bastı. Bu akında 17 Amerikalı öldürüldü. Birleşik Amerika, General Pershing'in kumandasında 12 bin kişilik büyük bir kuvvete -ki Cezalandırma Birliği adı verilmişti- Villa'yı takip emrini verdi. Amerikan kuvvetleri Kuzey Meksika'ya girdiler. 21 Haziran'da Amerikan birlikleriyle Meksikalılar çarpıştılar. İşin görüşmelerle çözülmesi kararlaştırıldıysa da Amerikan Birlikleri Kuzey Meksika'dan çekilmediler ve Villa'yı takip bahanesiyle bir yıl kadar kaldılar.

İHTİLALİN MEYVASI: 1917 ANAYASASI

Amerikan kuvvetlerinin Meksika'ya girişi, yeni Meksika Anayasasının hazırlanmakta olduğu günlere raslıyordu. Bütün ihtilâlci kuvvetlerin baskısı sonunda başkentin kuzeyindeki Queretaro şehrinde bir kurucu meclis toplanmış ve bu şehrin adını taşıyan anayasayı hazırlamağa başlamıştı. Bu mecliste köylüler ve işçiler de büyük ölçüde temsil edilmişti. Bunların çabasıyladır ki tasarıya yabancı sermayenin imtiyaz-

lı durumuna son veren, toprak reformunu öngören, işçi haklarını koruyan maddeler konulmuştu. Özellikle petrol konusunda önemli maddeler vardı ve Amerikan Dışişleri Bakanlığı bu «ağır» maddeleri protesto etmişti.

(Meksikalı tarihçiler Amerikan birliklerinin Villa'yı takip için değil, bu kurucu meclisin üyelerini baskı altında tutmak için Kuzey Meksika'da bulunduğunu yazmışlardır).

Fakat Amerikan birliklerinin müdahalesi, Meksikalıların milliyetçilik hislerini kamçılamış, ihtilâlden halkı istismar yoluyla faydalanan generaller bile (bunların bazıları kendi bölgelerinde gerçek tımarlar edinmişlerdi) bu müdahaleye tepki gösterip, kurucu meclisi desteklemişlerdi. Köylü ve işçi temsilcilerin de ağır basmasıyla Meksika o devirdeki en ileri anayasaya sahip oluyordu.

(1917 Anayasasına göre özel mülkiyet genel menfaate bağlı olacak, çiftliklerin büyüklüğü, kilisenin ve yabancı şirketlerin durumu sınırlanacaktı. Geniş bir toprak reformu yapılacağı anayasaya konulmuş, köylerin elinden alınan komün topraklarının iade edileceği belirtilmiş, çok ileri iş hükümleri kabul olunmuştu).

Yeni Meksika Anayasasında köklü reformların yer alışı, Amerika'da endişe yaratmış, Meksika'nın da Rusya gibi komünist bir sisteme doğru yol almasından korkulmuştu. Bu duruma açıkça müdahale edilmesi isteniyordu. Yabancı şirketler de bazı maddelerin değiştirilmesi için baskıya başlamıştı.

CARRANZA ÖLDÜRÜLÜYOR

Kurucu Meclis tarafından başkan seçilen (Şubat 1917) Carranza, yine dış baskılar ve iç çatışmalar sebebiyle bu anayasayı uygulayamadı. Villa, Zapata gibi ihtilâl liderleri onu ihtilâle ihanetle ithama başladılar. Anayasanın açık hükümlerine rağmen toprak reformu tam olarak yapılamamaktaydı (İki yılda ancak 48 bin aileye toprak dağıtılmıştı). Bu arada İspanyol Gripi ülkeyi kasıp kavurdu. Bir yıl içinde bir milyondan fazla insan bu hastalığa tutularak öldü. Para değerini

kaybetmekteydi. İç savaşlar büyüdü. Emiliano Zapata, hükümet kuvvetleri tarafından pusuya düşürülerek öldürüldü (1919) ama Villa, Amerikan kuvvetlerinin çekilmesinden faydalanarak kuzeyde istediği gibi at oynatıyordu. 1920 yılı başlarında iki general (Obregon ve Calles) Carranza'ya karşı ayaklandılar. Obregon, Carranza kuvvetlerini bozarak başkente girdi. Carranza sadık adamlarıyla kuzeye doğru kaçarken Obregon taraftarlarının eline geçti ve öldürüldü (21 Mayıs 1920).

OBREGON İLE CALLES DEVİRLERİ VE İHTİLALİN SONU

Obregon sosyalist bir başkan olarak görünüyordu. Önceleri yabancı sermayeye ve petrol şirketlerine karşı sert bir tavır takınmıştı. Fakat «ihtilâlci fikirleri gerçekte saldırgan bir milliyetçilikten başka bir şey değildi.» Amerika ile üç yıllık bir çatışmadan sonra ihtilâlin sebep olduğu zararları Amerikan şirketlerine ödemeyi kabul etti. Toprak reformunu bir yana bıraktı. İhtilâle yardım etmek için Meksika'ya gelmiş olan yabancı sosyalistleri ve komünistleri kovdu. Meksika'da kendi düşüncelerine uygun bir kapitalizmin yaratılmasına çalıştı. İhtilâl şeflerinden Villa onun zamanında öldürüldü.

Obregon'dan sonra başkanlığa gelen Calles da kendisini proleter ihtilâlini gerçekleştirecek bir insan olarak tanıtmıştı. Gerçekte kapitalistlere dayanıyor, yerini sağlamlaştırmak için bütçenin dörtte birini küçük Meksika ordusuna ayırıyordu. Amerikan şirketlerine büyük petrol imtiyazları verdi. Başkaldırmağa çalışanları kurşuna dizdirdi.

Calles'tan sonra Obregon tekrar başkan seçilmişti. Fakat başkanlığının on altıncı gününde Calles taraftarlarından biri tarafından katledildi. Calles'ın yakın adamlarından ikisi sırayla başkanlık mevkiine geldi. Bu arada köylü liderlerin baskısıyla bir milyon hektar toprak daha dağıtılmıştı. Bu son dağıtım oldu ve 1929 yılında reformun sona erdiği bildirildi. Calles'ın adamlarından Morones, -işçilerin lideri durumundaydı- başlıca sendika liderlerini komünist oldukları iddiasıyla sür-

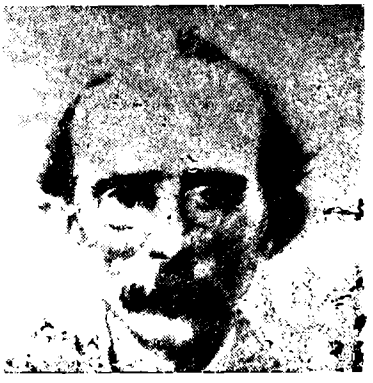
güne gönderdi. İhtilâlci beyanlar devam ediyordu ama aslında ihtilâl sona erdirilmişti. İhtilâlci görünen askerî şefler, ihtilâl sloganlarını tekrarlayan başkanlar ve politikacılar büyük servetler yapmışlar, ülkenin en kudretli sınıfı haline gelmişlerdi. Bunların en zenginleri de Calles ve işverenlerle pazarlık eden işçi lideri Morones'ti.

Yıllar süren Meksika ihtilâlinin bilânçosu şuydu: Başlıca ihtilâl liderleri öldürülmüş, onbinlerce köylü çarpışmalarda can vermişti. Lider görünenlerden çoğu ihtilâle ihanet etmişti. Zapata ve Villa gibi köylü liderler, şehirli ihtilâlcilerden çok daha gerçekçi davranmış, ihtilâlin kanunlarını onlardan daha iyi anlamışlardı. Gerçi köylülerin ihtilâli, hükümetleri 7.5 milyon hektar toprak dağıtmaya, 7000 köy okulu açmağa zorlamış, sendikalar kurulmuş ve bir işçi hareketi başlamıştı ama, «1929 yılında Amerikan maliyesi her zamankinden daha geniş ölçüde Meksika'nın kaderine hükmediyordu.» Toprak reformu yarım kalmış, dağıtılan topraklardan bir kısmı da bankalar, tefeciler vasıtasıyla tekrar şirketlerin, büyük toprak sahiplerinin eline geçmişti.

İRLANDA İHTİLALİ

1916

1915 İrlanda İhtilâlinin lideri Tom Clarke, 58 yaşında, çökük yüzlü, silik görünüşlü bir adamdı. Yıllarca İngiliz cezaevlerinde yatmış, Dublin'e dönünce bir tütüncü dükkânı açmıştı. Fakat bu dükkânda da faaliyete devam ediyor, İrlânda'yı bağımsızlığına kavuşturmak isteyen gizli teşkilâta başkanlık yapıyordu. 18 yıl daha tütüncülük yapar görünerek çalışacak ve 1916 yılında harekete geçecekti.

Kontes Markievicz, İrlânda İhtilâlinin kadın liderlerindendi. Aşırı bir milliyetçi teşekkül olan «Na Rianna Eirann» onun çevresinde toplanmıştı. İngilizlere bir çok suikastler tertipledi. 1916 yılındaki harekete fiilen katıldı

İRLANDA İHTİLALİ: 96 İDAM HÜKMÜ İLE SONUÇLANAN HAREKET

1916 İrlanda hareketi, «ihtilâl» diye isimlendirilmekle beraber, bir bağımsızlık hareketi, İngiliz idaresine karşı bir isyandır, sosyal bir ihtilâl değildir. Ondokuzuncu Yüzyılda başlayan ayaklanmalar, suikastler 1916 hareketiyle son safhasına varmıştır. Din, bu harekette önemli rol oynamıştır. Katolik Güney İrlanda'da Anglikan kilisesinin baskısı ve imtiyazlara sahip oluşu, tepkiyi kuvvetlendirmiş, Protestan Kuzey İrlanda ise bağımsız ama Katolik bir İrlanda korkusuyla mücadeleyi desteklememiş, hattâ karşı koymuştur.

O uğursuz 1916 yılının paskalyaya raslayan pazartesi günü olup biten akla gelmedik olaylar bütün bir ülkenin meraklı bakışlarını Parnell caddesindeki küçücük tütüncü dükkânına çevirmeseydi, Dublin'liler o sefil, fakir dükkânın varlığından belki yıllarca haberdar olmıyacaklardı. Dükkân o kadar fakirdi ki, onu göremeden önünden yüz kere, bin kere gelip geçmek mümkündü. İçi bir avuç tütün stokunu, beş on sigara kutusunu ve İrlandalıların kullandıkları o saç örgüsü gibi bağlanmış tütünleri ancak alacak kadar büyüktü, daracık tezgâhın üzerinde gelişi güzel seçilmiş beş on gazete dururdu. Dükkânın, basit bir perdeyle ayrılmış olan arkası en az önü kadar basit ve fakir bir tek odadan ibaretti.

Tütüncü Tom Clarke, dükkânı kadar sefil ve gösterişsiz bir küçük adamdı. 58 yaşındaydı ama, beyazlaşmış saçları, avurtları çökmüş yüzüyle çok daha ihtiyar görünürdü. Soluk mavi gözleri kalın camlı gözlüklerin ardında saklıydı. Kişiliği silikti. Fakat bu görünüş altında Tom Clarke amacı İrlanda'da İngiliz egemenliğine son vermek olan bir gizli teşkilâtın ku-

rucusu ve başkanıydı. Teşkilât İrlanda'yı bağımsızlığa kavuşturmak, bir hür İrlanda Cumhuriyeti kurmak ideali için yaşayan gözü pek İrlandalıları bir araya getirmişti. Tom Clarke'in saçları beyaz ve yüzü bir ölü rengiyle solgunsa sebebi hayatının on beş yılını İngiltere hapishanelerinde geçirmiş olmasıydı. 1883 Haziranında Londra'da Old Bailey mahkemesince İrlandalı ihtilâlciler tarafından yapılan bombalı suikast olayı sebebiyle on beş yıl hapse mahkûm edilmişti.

Tom Clarke'in İrlanda'nın hürriyet mücadelesindeki rolü onu Wolfe Tone'lar, Robert Emmett ve Daniel O'Connell'ler gibi milli kahramanlar seviyesine yükseltmişti. 1898'de vatanına döndüğü zaman İrlandalılar Meath ve Wichlow kayalıklarında şenlik ateşleri yakmışlar ve kahramanı getiren gemiyi bu kayalıkların tepelerinde toplanıp heyecanlı İrlanda şarkıları söyleyerek beklemişlerdi.

Ne yazık ki bu ateşli hürriyet aşkı zamanla hafifledi, hattâ söner göründü. İrlandalılar kendi özel hayatlarını emniyete almak kaygusuna düşmüş, bunun için de Amerika'ya göç etmeyi ya da İngiltere'den bir muhtariyet koparabilmeyi birinci plânda düşünür olmuşlardı. İrlanda'nın bir hürriyet savaşıyla kurtarılması fikri modası geçmiş, bir boş hayâl, hattâ memlekete zararlı, aşırı ve tehlikeli bir fikir olarak mahkûm edilmişti. Bu aleyhte cereyan o kadar ağır basmıştı ki Tom Clarke aşkla sevdiği vatanından kaçmayı bile düşünmüştü. Hapishanede yaşadığı yıllar zarfında birçok olay vuku bulmuş, şartlar değişmiş ve Tom Clarke ümidini kaybetmişti.

Gerçekten, yüzyıllardan beri ilk defa İngiltere ile İrlanda arasındaki ezeli anlaşmazlık, «Medeni» usullerle halledilmiş görünüyor, bir ümit havası esiyordu. İrlanda'nın bir yeni İskoçya olacağı, büyük komşusuyla dostluk ve yakınlık ortamı içinde huzurla yaşayabileceği söylenmeye başlamıştı.

İşte Tom Clarke vatanının bağımsızlık ve hürriyeti uğruna, bir zindanda on beş feci yıl geçirdikten sonra, İrlanda'ya döndüğü 1898 yılında, bu havayı bulmuştu. En ileri milliyetçiler arasında bile kendisiyle aynı fikirde bir İrlandalı bulmakta zorluk çekmişti. Miliyetçiler, iki cepheye ayrılmış gö-

rünüyordu: Çoğunluk, Parlâmentoda yeni ve daha geniş imkânlı bir temsil sisteminin sağlanmasıyla yetinmek istiyordu. Ancak pek az İrlandalı, bu meselenin İngiltere ile yalnız silâh elde konuşulabileceği fikrinde ısrar etmekteydi. Bu fikrin taraftarları harekete geçmekte de son derece ağır ve korkak davranıyorlardı. 1870'le 1890 arasındaki korkunç kıtlık memleketi perişan etmişti; binlerce İrlandalı köylü zengin İngiliz çiftçileri tarafından topraklarından kovulmuş, açlığa mahkûm edilmişti; İrlanda'da, adlî makamlara, sorgusuz sualsiz vatandaşları tevkif ve mahkûm etme imkânını veren dehşet kanunları çıkarılmıştı. Fakat, dünyanın hiç bir yerinde, tarihin hiç bir devrinde bir kanun, insanoğlunun heyecanını bastıramamıştır. Nitekim İrlanda'daki İngiliz çiftçiler, arkalarını kanunlara dayayarak haksız ve zâlim hareketlerde bulundukları zaman, İrlandalı köylüler bu hareketleri kendi usullerince cevaplandırmaktan çekinmiyorlardı. Sakin köylerde, hendekler içinde bombalar patlıyor; hayvan sürüleri kaçırılıyor, yok ediliyordu. «Moonlighters» yani «Ay ışığı kaatilleri» mehtaplı yaz gecelerinde evleri basarak intikamlarını alıyorlardı. İrlanda için için yanan, kaynayan bir barut fıçısıydı ve bir iç savaş yakın görünüyordu.

Bunlar olup biterken, 1870 ile 1880 yılları arasında İngiliz parlâmentosu İrlanda meselesini halletmek ümidiyle peşpeşe kanunlar çıkarmıştı. 1870 ile 1886 arasında 129. 708 Irlandalı köylü topraklarından kovulmuştu. Bahtsız köylüler her yıl binlerce kişilik kafileler halinde Amerika'ya, Kanada'ya, Avustralya'ya göç ediyorlardı. Bunlar beraberlerinde ancak üç beş paçavra götürebiliyor, gittikleri yerlerde büyük yoksulluklara katlanıyorlardı. Hepsinin kalbinde affetmez bir kin vardı.

1880 yıllarında Michael Davitt'in baskısı sonunda İngiltere İrlanda'ya bazı haklar tanımak zorunda kaldı. Tarım yapılan topraklardan alınan vergiler indirildi, iş emniyeti ve seçime katılma oranı arttırıldı.

Fakat bu yılların en önemli gerçeği, İngiltere'de İngiliz-

ler arasında muhafazakâr ve mutlakıyetçi zihniyete karşı koyan liberal ve hürriyet taraftarı bir cereyanın ağır ağır kendini hissettirmeye başlamış olmasıydı. Bu liberal ortam bir kere yerleştikten sonra bir zor rejiminin yaşayabilmesi çok güçtü. Ne var ki zenci ve çocuk ticareti, eski ceza sisteminin insanlığa aykırı usulleri karşısında isyan eden ve mücadeleye girişen İngilizler, doğrudan doğruya kendi menfaatlerini ilgilendiren İrlanda meselesinde aynı insani heyecanı gösteremiyorlardı.

Bu sırada İrlanda'yı İngiliz parlâmentosunda temsil etmekte olan İrlandalıların başında bir yeni lider göründü. Bu, genç, kültürlü, politika sanatında usta bir mutedil olan Charles Parnell'di. Parnell ve arkadaşları İrlanda dâvasını Londra'da başarılı ve devamlı bir şekilde savundular. Fakat Parnell kısa bir süreyle hapsedildi. Arkadaşları aynı tehlikeye maruz kaldılar. İrlanda'da bölge bölge ayaklanmalar, suikastler sürüp gidiyordu. Demek ki, mutedil sistem taraftarları da dâvayı hal yolunda bir sonuç elde edememişlerdi. İngiltere peşpeşe kanunlar çıkarıyor, mutediller iç savaşı önlemeye çalışıyor, fakat ne onların telkinleri ne de zor metodları İrlanda'yı susturamıyordu.

İrlanda hürriyet savaşı bir «muhtariyet koparma» mücadelesi halini almıştı. Bir zamanlar ateşli hürriyet şarkıları söyleyen İrlandalılar da savaşmaktansa kürsülerde bağırmayı tercih eder olmuşlardı.

Parnell caddesindeki küçük ve sefil tütüncü dükkânındaki zayıf, soluk yüzlü ihtiyar bütün bu olup bitenleri soğuk, ve acı bir dikkatle seyrediyordu. İrlanda'nın asırlar boyu kan döktükten sonra, savaştıktan sonra hürriyetini, bağımsızlığını bir keşiş tevekkülü ile miskin bir muhtariyete feda edebileceğine bir türlü inanamıyordu. O, vatanının hürriyete doğru koşmasını, bayrağının göklerde dalgalanmasını aşk ve ihtirasla arzuluyordu. Fakat o sırada İrlanda'daki ortamı ve şartları düşünerek, bu rüyanın gerçekleşmesinin çok güç olduğuna üzülüyordu. Ve Tom Clarke, vatanını terketmeyi bile düşündürecek ruh hali içindeydi. İşte bu sırada İ.R.B. adıyla a-

nılan «İrlanda Cumhuriyetçi Kardeşler» teşkilâtıyla temas etti ve İrlanda'yı terk fikrinden vazgeçti.

Bu teşkilât, Amerika'da 1858 yılında, 1848 isyancılarından hayatta kalabilmiş olan ikisi; John O'Mahoney ve James Stephens tarafından kurulan meşhur yeraltı teşkilâtı «Fenians»ın İrlanda'daki koluydu. Merkez Amerika'da bulunuyor ve kudretli Amerikan - İrlandalı «Clan-na-Gael» teşkilâtıyla sıkı işbirliği yapıyordu. İ.R.B.'ye girmek isteyen her İrlandalı aşağıdaki yemini etmek zorundaydı:

«Ben, Tanrı huzurunda yemin ederim ki, İrlanda'nın bağımsızlığına ve hürriyetine kavuşması için bütün imkânlarımla mücadele edeceğim ve İrlandalı Cumhuriyetçi Kardeşler'in ve İrlanda Cumhuriyet hükümetinin emirlerine neye malolursa olsun boyun eğeceğim. İrlandalı Cumhuriyetçi Kardeşler Teşkilâtının kanunlarına bağlı kalacağım. Teşkilât içinde âmirlerime körükörüne itaat edecek ve teşkilâtın sırlarını aslâ ele vermiyeceğim. Tanrı bana yardım etsin.»

İ.R.B. her gizli teşekkül gibi, Katolik kilisesi tarafından lânetlenmişti, ama buna rağmen dindar Katolik İrlandalılar teşkilâta girmekte tereddüt etmemişlerdi. Clarke da tevkifi sırasında teşkilâtın bir plânını uygulamaktaydı.

Tom Clarke on beş yıl zindandan sonra vatana döndüğü zaman İ.R.B. teşkilâtının acınacak bir hale düşmüş olduğunu gördü. Vatanseverlikten, hürriyet aşkından pek çok söz edilmişti ama teşkilâtı parçalayan iç rekabet ve kıskançlıklar yüzünden olumlu hiç bir iş yapılamamıştı. On beş yıllık zindan hayatının taçlandırdığı Clarke, kısa zamanda Teşkilâtın Yüksek Konsey'ine seçildi. Hapishanenin kendisine çok iyi öğrettiği sabır ve sükûnet metodlarıyla duruma ve teşkilâta hâkim oldu, teşkilâtı savaş günü kınından sıyrılacak bir keskin kılıç haline getirmek için bıkmadan, usanmadan çalıştı.

Çevresinde genç idealistler toplanmıştı: Yazar ve Saint-Enda Lisesinin genç müdürü Pearse, Irish Rewiew gazetesinin yazı işleri müdürü Plunkett, Irish Freedom gazetesinin yazı işleri müdürü Mac - Dermott ve meşhur bestekâr Kent gibi... Clarke, bunun dışında, dinî inançları kilisenin lânetle-

«Sinn Fein» 1923 yılına kadar savaşa devam etti. Üstte bu ihtilâl teşkilâtının çıkardığı gazetenin başlığı görülüyor.

diği bir teşkilâta girmeyi engellediği için yemin vermeyi reddetmiş bir takım hürriyetperverlerle de sıkı temas kurmuştu. Amacı mutedil metodlarla bağımsızlık kazanılamıyacağını anlamış olan her cephedeki vatansever İrlandalıları bir araya getirebilmekti. Bunun için onun ne Katolik, ne Protestan, ne zengin, ne fakir; ne müfrit ne mutedil; ne güneyci, ne kuzeyci olması gerekti. Ve kumanda yetkisinin İ.R.B.'nin elinde görünmesi şarttı. İrlanda'nın dört bucağındaki vatanseverler, kısa bir zaman sonra, Parnell caddesindeki küçük ve sefil dükkânın devamlı ziyaretçileri haline geldiler. Bunlar bir gazete veya bir paket sigara aldıktan sonra daracık tezgâha yaslanır, zayıf, soluk yüzlü ihtiyar tütüncüyle havadan sudan yarenlik ederlerdi. Bu ahbaplıklar, bu gidiş gelişler bütün itinaya rağmen Dublin'deki hükümet konağının gözünden gizlenemedi. Düşman ve her an isyana hazır bir toplum içindeki hükümet makamlarının, sefil bir tütüncü dükkânını bile gözden kaçırmaması çok normaldi. İyi giyinmiş beyefendiler, fakir işçiler Parnell caddesindeki dükkânın önünde dolaşmıya başladı, fakat ihtiyatı ve gizlenmeyi sanat haline getirmiş olan Clarke'ın dükkânında şüpheyi çekecek en ufak bir iz bulamadılar.

Bu süre içinde İngiltere'de yeni bir seçim yapılmış ve liberal parti iktidarı almıştı. Bu durum, İrlandalı mutedil-

Tom Clarke'ın çevresinde toplanan idealistlerden yazar ve şair Pearse... Saint-Edna lisesinde müdürlük yapıyor ve gençler arasında ihtilâl havasını yayıyordu. İhtilâl plânını hazırlayan yedi kişiden biri de oydu. 1916 ihtilâl kurbanlarının listesinde Pearse'in adı da bulunacaktı.

lerin ve muhtariyet taraftarlarının plânları için yeni bir başarı ümidinin parlamasına sebep oldu. Parlâmento'da İrlanda'nın durumunu düzeltme iddiasıyla bir takım kanun teklifleri tartışıldı.

İrlanda, Londra'da olup bitenleri şüpheli gözlerle seyrediyordu. Güneyde Griffith, İngiltere ile her türlü yakınlaşmanın ve her türlü münasebetin derhal kesilmesi fikrini savunan bir hareketin başına geçti, bu hareket «Sinn Fein» «Yalnız Biz» adıyla anılıyordu, bir özelliği de amaca erişmek için sadece barışçı yollara başvurmaya kararlı oluşuydu. Tom Clarke ve İ.R.B., bu türlü pasif mücadelelere programda yer vermedikleri halde Sinn Fein'i desteklediler. Çünkü bu hareket, her türlü anlaşma metodunu, İngiltere'den gelen ve gelecek olan bütün teklifleri peşinen reddediyordu. O sırada, kadın şair Eva Gore - Booth'un kardeşi Kontes Markievicz, müfrit bir milliyetçi teşekkül olan «Na Rianna Eireann»ı kendi çevresinde topladı. Fakat, bütün bu teşekküller İ.R.B. de dahil İrlanda halkını temsil eder durumda değildi. Kamuoyu, hattâ gizli teşekküllere mensup milliyetçilerin çoğu, Clarke gibi bir avuç müfritten gayrısı, hiç olmazsa geçici bir zaman için

Sir Edward Carlson, inatçı bir avukattı. Protestan Kuzey'le Katolik Güney'in birleşmesine karşıydı. İngilizlerin adamı olan Carlson, Muhafazakâr Parti tarafından desteklenıyordu. Kuzeyde bir ordu kurarak, Güneydeki milliyetçilere karşı hazırlamış ve bağımsızlık halinde bir iç savaş çıkacağını açıklamıştı.

muhtariyeti kabul etmiye taraftardı. İngiltere ile işbirliğine taraftar olan «Birlikçiler»in sayısı pek çoktu.

İrlanda'nın bütün bölgelerinde aynı kararsızlık hüküm sürüyordu. Belfast'ta ve diğer dört Protestan eyalette (Antrim, Dawn, Amagh ve Derry) Birlikçi'ler hâkim durumdaydı. Bu eyaletler, İrlanda'nın en kalabalık sanayi bölgeleriydi. Halk, bu bölgelere yerleşmiş İngiliz ve İskoçyalı göçmenlerin torunları olan melez İrlandalılardı. Zengin sanayici ve çiftçilerden meydana gelmiş bir aristokrasi diyebileceğimiz bu yüksek sınıf uzun yıllardanberi bölgenin her bakımdan hâkimi durumundaydı. Bu bölgelerin bir İrlanda muhtariyetinden korkmalarının sebebi, politik olmaktan çok ekonomikti. Böyle bir muhtariyetin kendi refahlarına ve İngiltere'den kuvvet alan ekonomik ve sosyal üstünlüklerine son vermesinden endişe ediyorlardı. Bu bölgeler dinî bakımdan da Katolik bölgelerden ayrılıyor, İngiltere'nin yanı başında Roma'daki Papa'ya açıkça cephe alıyordu.

İrlanda'da durum muhtariyet lehine ağır basmaya başlayınca Birlikçilerin (İngiltere ile birleşme taraftarlarının) bütün ümidi Lordlar Kamarasından gelecek bir vetoya bağlı göründü. Fakat 1910'da Asquith'in kazandığı zaferle bu ümit hayal kırıklığına dönüyordu. Birlikçilerin mukabelesi çok şiddetli oldu. 1910 Ocağında Birlikçiler, «Muhtariyet verildiği

takdirde bu yeni idareye bütün imkânlarıyla karşı koymaya hazır olanları bir bayrak altında toplamaya» dâvet eden bir bildiri yayınladılar. Buna rağmen Ulster'li Birlikçiler Sir Edward Carlson'un çevresinde toplanmasaydı, Birlikçilerle mutlak bağımsızlık taraftarları arasında bir barışçı zemin bulunması belki de mümkün olabilecekti. Sir Edward Carlson, Dublin Üniversitesi hocalarından, haşin, mütehakkim ve inatçı bir avukattı. Carlson, liderliği alır almaz Protestan Kuzey'in çehresi değişmiş, mücadele kıyasıya bir vuruşma havasına bürünmüştü. Böylece, bir cephesinde Tom Clarke gibi fanatik, karşı cephesinde Sir Carlson gibi haşin ve müsahamasız liderlerle ikiye ayrılan İrlanda, çok yakın bir iç savaşa aday görünüyordu.

Carlson memleket çapındaki kampanyasına 1911'de başladı, ilk nutkunu Belfast'ta, 10.000 İrlandalı Birlikçi önünde söyledi. O devirde bahriye bakanı olan Churchill, 1912'de Belfast'a, muhtariyet lehinde bir konuşma yapmaya geldiği zaman, bütün kapıları kapalı buldu ve bir futbol sahasında konuşmak zorunda kaldı. Aynı senenin kışında Belfast'ın tersanelerinde büyük bir karışıklık çıktı ve 2000 Katolik işçi işinden çıkarıldı. Aynı yıl, iki ay gibi kısa bir zaman içinde 219.000 Ulster'li, «Muhtariyet ilânından sonra kurulacak herhangi millî bir hükümete boyun eğmeyeceklerine» dair bir protokol imzaladılar.

En tahrik edici marşlar, nutuklar söylendi, mitingler yapıldı. Muhtemel bir iç savaşa hazırlık olmak üzere bir milyon İngiliz lirası toplandı. Carlson Ulster'de bir gönüllüler ordusu hazırladı, teçhiz etti. Bu ordu alenen ve silâh kullanarak talimler, manevralar yapıyordu. Carlson, Londra'da, Muhafazakâr Parti ileri gelenleri tarafından da desteklenmekteydi. Muhafazakâr Parti lideri Law, muhtar bir milli İrlanda hükümetini tanımaktansa bir yabancı idareyi tanımayı tercih ettiklerini söyleyecek kadar ileri gitmişti. 14 Kasım 1913'de Irish Churchmann, Alman İmparatoru ile yaptığı görüşme dolayısıyla şunları yazıyordu:

«Kıt'anın en kudretli hükümdarlarından biri bizi ve dâ-

Güney İrlanda milliyetçileri Dublin Üniversitesi Tarih Profesörü MacNeill'i bir gönüllüler ordusu kurmakla görevlendirmişlerdi. MacNeill, bunun için afişler, pankartlar hazırlattı. İrlandalıları yeşil bayrağın altına çağıran ve «İrlandalı Gönüllülere Katılınız» ibaresi bulunan afişler ve pankartlar adanın her yerine dağıtıldı. İlk olarak 4000 kişi teşkilâta girdi.

vamızı desteklemeyi, gerekince ordusunu göndermeyi vaadetti. Şayet kralımız İrlanda'ya muhtariyet tanıyan tasarıyı kanunlaştıracak olursa, İrlandalı Protestanlar, bu yabancı kurtarıcıya kucak açmakta tereddüt etmeyeceklerdir.»

O tarihte İngiltere ile Almanya arasında esasen mevcut olan tehlikeli hava, yeni bir anlaşmazlığı göze aldırmıyacak kadar vahim hale gelmişti. O yıl Carlson gönüllü ordusunu Alman mavzerleri ve Hamburg malı kurşunlarla zenginleştirdi.

Asquith hükümeti hiç bir telâş göstermiyor, kıpırdamıyordu. Zira Carlson'la ve Kuzeyli Protestanlarla halli zor bir mesele çıkarmaktan korkuyordu.

Bütün Kuzeyli Protestanların Carlson'la aynı fikirde olduğunu iddia etmek hatâlıdır. Aralarında böyle bir savaş ortamının hazırlanışının çok aleyhinde olanlar vardı.

Ne var ki Güney daha doğru bir deyimle, İrlanda Cumhuriyetçi Kardeşler Teşkilâtı mensupları da Carlson'un şiddet tedbirlerinden memnun görünüyorlardı. Kuzey silâhlanırsa, Güney'in silâhlanmasma kim engel olabilirdi? İ.R.B.'nin şefleri, İrlanda toprağı üzerinde silâhlanmış İrlandalılar gör-

mekten başka ne isteyebilirlerdi? Hatta Belfast'taki Birlikçi vatandaşlarına bir çeşit sempatiyle bakıyor el altından yardım ediyorlardı. Ve İ.R.B. bütün silâhlanma hareketlerini sessizce seyretmeyi tercih etti.

Güneyli miliyetçiler, İ.R.B.'ciler, ancak 1913 Şubatında harekete geçtiler. Dublin Üniversitesi tarih profesörü Mac Neill'i bir gönüllüler teşkilâtı kurmakla vazifelendirdiler. 25 Kasımda 4.000 kişi İrlandalı gönüllüler teşkilâtına kaydolmuştu. Fakat Güney'de bu iş, Kuzey'e kıyasla daha ağır seyrediyordu, zira Güneylilerin büyük bir kısmı hâlâ anlaşmazlığın barışçı yollarla, parlamenter usullerle hallolunacağına inanmaktaydı. Buna rağmen ordunun temeli atılmış, silâh ve cephane sağlamak amacıyla bir komisyon kurulmuştu.

Aynı yıl içinde, polisin devamlı takibine rağmen silâh satın alınmış ve zengin İrlandalıların yatlarıyla İrlanda'ya getirilmişti. Silâhların adaya sokuluşu da büyük bir gizlilik içinde cereyan etmişti. Ama silâh bir kere İrlandalıların eline geçtikten sonra bu sırrı saklamak hemen de mümkün olmayacaktı. Nitekim, silâhları boşaltmak için sahile getirilmiş olan gönüllülerle durumu haber alarak gelen polis arasında bir çatışma olacak fakat iki tarafın da ihtiyatlı hareketleriyle bu çatışma can kaybı olmadan atlatılacaktı.

1913 yılı sonuna doğru İrlanda'da iki muhalif cephenin elinde silâhlanmış, talim görmüş ve her ân ateşe hazır bekleyen iki sivil ordu vardı. Yaklaşan Dünya Savaşı İrlanda'yı bu kaçınılmaz iç savaş felâketinden kurtarabilecek miydi? Önemli soru buydu.

1914 yılının 28 Haziran'ında Saraybosna'ya resmî bir ziyaret yapan Avusturya veliahdı Arşidük Ferdinand, bir Sırp anarşisti tarafından öldürüldü. İrlanda'ya, milliyetçi kuvvetlerin silâh ve cephanesini süslü salonlarında gizleyerek taşıyan Asgard yatı henüz açık denizdeyken, Avusturya, Sırbistan'a ültimatom verdi. 3 Ağustos'ta, Londra'da İrlanda temsilcisi Redmont, heyecanlı bir nutuk söyleyerek, savaş halinde İrlanda'nın İngiltere'ye yardım edeceğini vaadetti. Az son-

ra, İrlanda'lı milliyetçileri yatıştırmak amacıyla meclise, İrlanda muhtariyetiyle ilgili bir kanun tasarısı getirildi. Ulster'li Birlikçileri memnun etmek için de bu kanunun, her türlü iç anlaşmazlığın hallinden altı ay sonra yürürlüğe girebileceğine dair bir ikinci teklif geldi.

Redmont İngiltere'ye verdiği sözü tuttu. Ne var ki, sıra vatandaşlarını İngiliz ordusuna dâvet etmiye gelince, bu dâvet yeni bir anlaşmazlığa yol açtı. Güneyli milliyetçi gönüllüler, hemen ikiye ayrıldılar. 180.000'i bulan gönüllülerin 168.000 kadarı Redmont'a taraftardı. Bunlar ordudan ayrıldılar ve Milliyetçi Gönüllüler adıyla yeni bir teşkilât kurdular. Geri kalan 12.000 milliyetçi ise, milliyetçi ordunun nüvesini teşkil edecek şekilde, Mac Neill'in etrafında toplandılar. Milliyetçi gönüllüler grupundan çoğu, sonradan İngiliz ordusuna kaydoldu ve Fransa'ya döğüşmeye gönderildi. Bu durum İrlandalıların, en basitinden en önemlisine kadar hiç bir meselede tek yönlü düşünemediklerini gösteriyordu.

İHTİLÂLE KARAR VERİLİYOR

9 Eylül 1914'de İ.R.B.'nin Yüksek Konsey'i Dublin'de gizli bir toplantı yaptı. O güne kadar Tom Clarke'ı Parnell caddesindeki tütüncü dükkânında, tezgâhın başında görmüş olanlar, şimdi burada tanımakta zorluk çekiyorlardı. Kürsüden vatandaşlarına hitap ederken heyecanı, insanları tahrik eden coşkunluğu, onda nadir raslanan bir şiddetteydi. Israrla, bıkmadan, usanmadan, bu savaşın İrlanda için kaçırılmaması gereken çok önemli bir fırsat olduğunu söylüyor, açıklıyordu: İngiltere'nin başı dertteydi, İrlandalılar onun bu zayıf zamanından faydalanacak, bu fırsatı bir Boer harbi gibi İrlanda hesabına hiç bir şey kaybetmeden, ellerinden kaçırmayacaklardı. Harekete geçmenin zamanıydı. Girişilen hareket başarısızlığa bile uğrasa -ki Clarke buna aslâ ihtimal vermiyordu- İrlandalı genç kuşak, ölümü bahasına hürriyetini istediğini dünyaya ilân ve isbat etmiş olurdu.

Clarke'ın görüşü büyük taraftar topladı. İ.R.B. resmen

savaşın sonuna doğru İrlandalı milliyetçilerin bağımsızlık ve hürriyet uğruna savaşa girişmesini karar altına aldı. Bir askeri konsey kuruldu. Clarke bu konseye başkan seçildi. İlk tedbir olarak İ.R.B.'nin bir temsilcisi Amerika'ya, Clan Na Gael ile temas için gönderildi.

Kıt'ada, sonra dünyada anlaşmazlıklar siper ve çukurlarda sona ererken, İngiltere'de olduğu kadar İrlanda'da da savaş coşkunluğu ağır ağır sönüyor, ümitsizlikler, memnuniyetsizlikler kımıldanmaya başlıyordu. İrlanda, tarihi boyunca çok savaşlar yapmış, ama aslâ bu kadar uzaklarda, anavatandan böylesine ayrı, yabancı topraklarda çarpışmamıştı. 250.000 İrlandalı İngiliz ordusuna kaydolmuştu. Fakat Carson'un kuzeyli gönüllülerinin aksine güneyli milliyetçilerin kendi üniformaları yoktu, kendi subaylarının emrinde değillerdi. Bu hal askerde büyük bir ümitsizlik yaratmıştı. O arada Asquith kabinesi düşmüş ve başa bir koalisyon kabinesi geçmişti. Bu ortam içinde gizli teşekküller tahriklerine devam ediyorlardı.

Tom Clarke harekete geçmek için çıldırıyordu. Fakat arkadaşları şu anda yapılacak her hareketin sadece intihar anlamına geleceğini ileri sürerek ona engel oluyorlardı. Diğer yandan, İngiltere de, savaş bütün ateşiyle devam ederken İrlanda'da bir isyanın patlak vermemesi için bütün tedbirlere başvuruyordu. O günlerde Connolly ve Kontes Markievicz'in tertipledikleri bir suikast teşebbüsü ortaya çıkarılınca, Redmont'un da ikazıyla hükümet bu apaçık hareketi görmezlikten gelmeyi tercih etti.

İ.R.B.'nin askeri konseyi henüz hareket tarihini tesbit etmemişti ki, bir gün, hiç beklenmedik bir anda Connoly ve emrindeki vatandaşlar ordusu, Clarke'ın hareket plânını derhal desteklemeye hazır olduğunu bildirdi. Ancak, Connolly akıl ve mantığına güvenilemeyecek kadar maceraperest ve çılgın bir adamdı. Bu sebeple bu tekliften faydalanmak mümkün olmadı.

Bu sırada Amerika'ya Clan Na Gael ile temasa gönderilen ajan, bir sonuç alamamıştı. Bu ajan oradan Almanya'ya

geçmiş ve Almanya'nın bir ihtilâl halinde İrlanda'ya yardımı meselesini halle gayret etmişti. Berlin, Clan Na Gael'e, İrlanda'ya silâh ve cephane yardımında bulunmayı ve Paskalya haftasında adanın güneyinden çıkarma yapmayı, bu süre içinde İngiltere'yi, zeplinlerle hücumlar tertipleyerek oyalamayı vaad etti.

Clan Na Gael şefleri -ki Atlantiğin karşı yakasında ve emniyette idiler- bu plândan çok memnun kaldılar. İ.R.B. şefleri de aynı heyecana katılıyordu. Fakat Almanya'da bu yardımı sağlamış olan İ.R.B. ajanı Caseman tereddüt ediyordu. Bu plân ona, gerçekleştirilmesi çok zor, hemen de imkânsız bir macera görünüyordu. Böylesine bir ümitsiz savaşta İrlandalıların adeta bir katliâma maruz kalarak perişan olacağını ve ilerde başarıya ulaşması mümkün bir hareket şansının da tamamen kaybedileceğini düşünüyordu.

İ.R.B.'nin plânları hazırdı. Sadece hareket emrinin verilmesi, bir kıyasıya dövüşün başlamasına yetecekti. Paskalya'nın Pazar günü Gönüllüler ve gene de yardımlarından vaz geçilemiyen Vatandaşlar Ordusu, Dublin'in belli başlı yol kavşaklarını tutacak, hükümet binalarını işgal edecekti. Bu harekete eğitim görmüş 3000 silâhlı gönüllü katılacaktı. Dublin'deki İngiliz garnizonunda ortalama bir hesapla 2500 kadar asker vardı. Gönüllüler, farkın az olmasına mukabil, garnizonda uyanacak şaşkınlıktan faydalanmayı düşünüyorlardı. Bununla beraber, şunu da unutmamak gerekti ki, birkaç yüz bin İngiliz askeri, İrlanda'ya sadece üç beş saatlik mesafede hazır bekliyordu. Ve her an İrlanda'ya doğru hareket geçmeleri mümkündü. Gönüllülerin, eyaletlerde toplu halde bulunan 13000 kişilik bir yedek kuvvetleri vardı. Bu birliklere, Dublin'e, dışardan herhangi bir kanalla, yardımcı İngiliz kuvveti sokulmasına engel olmak görevi verilmişti. Belfast'taki Gönüllüler meşhur Enniskillen İngiliz garnizonuna hücum edecekti.

Plân, bu noktaya kadar İ.R.B. askeri konseyince hazırlanmış ve tamamlanarak emir bekler hale gelmişti. Bu plân, bir mûcizeyle, kusursuzca uygulansa ve ilk safhada zafer te-

min edilmiş olsa o takdirde ne yapılacaktı? İşte plânın ikinci ve şüphesiz en az ilki kadar kritik olan bu safhası hakkında, en kuvvetli İ.R.B. şeflerinin dahi tam bir fikri ve kararı yoktu. Bu hususta akla üç ihtimal gelmekteydi: 1 — Millet bütünüyle harekete katılabilirdi ki bu, İ.R.B.'nin ümit edemiyeceği kadar mükemmel bir sonuç olurdu. 2 — Sisler arasından bir Alman donanması görünür ve İrlanda sahiline çıkarma yapardı. İ.R.B.'nin bir kısım şefleri mantığın reddettiği bu ihtimale hâlâ belbağlamakta ısrarlıydı. 3 — Hareket kanlı bir savaş halinde boğulup giderdi. Bu son ihtimal gerçekleşse de Clarke, savaş sonrasında, İngiltere'nin taraf olacağı bir barış andlaşması sırasında İrlanda'nın bağımsızlığı meselesinin hallolunacağına emindi.

Hareket plânını yedi kişi hazırlamıştı. İçlerinde daha önce bazı şiddet hareketlerine katılmış tek insan Clarke'dı. Diğer altı kişiden biri işçi, ikincisi müzisyen, üçüncüsü gazeteci, geri kalan üçü şairdi.

İ.R.B.'nin plânı birçok hatâlarla doluydu. İdareciler bunlara yenilerini eklediler. Hareket tarihi tesbit edilmişken şeflerden biri tam bu tarihte Dublin'in meşhur atyarışlarının yapılacağını hatırladı. Bu yarışa civarın bütün İngiliz garnizonlarındaki asker gelecekti. Bu sebeple hareket tarihi bir gün sonraya bırakılabilirdi. Böyle yapılmadı. Silâh ve cephaneyi getirecek Alman gemisinin İrlanda'ya varış tarihinin değiştirilmesine karar verildi. Bu maksatla Alman Genel Kurmayına elden gizli bir mesaj gönderildi. Halbuki bu mesaj Almanların eline geçtiği gün gemi çoktan hareket etmiş bulunuyordu. Gemide telsiz yoktu; kaptana İrlanda'ya varış tarihini başka bir tarihe göre ayarlamasını bildirmek imkânsızdı. Halbuki İ.R.B. mesajı yerine varmış farzetti, silâh ve cephanenin ilk düşünülen tarihte geleceğine inanarak plânı yeniledi.

Bu sırada Alman gemisi korkunç fırtınaya rağmen ilerliyor, İrlanda denizine doğru hızla yol alıyordu. Kaptan Spinder, tam vaad ettiği tarihte İrlanda sularına girdi, kararlaştırdığı üzere Kerry kıyısına sokuldu. Fakat kendisini beklemeleri gerektiği halde İrlandalı milliyetçiler görünmüyordu.

Bütün gece karanlıkta şifreli ışıklarını yakıp söndüren Spinder, nihayet, sabaha karşı, büyük bir hayal kırıklığı içinde, geri dönmiye karar verdi. O gün denize açılırken İngiliz filosuna mensup 29 gemi tarafından görüldü, bir kayalık körfeze sığındı. Sabaha karşı gemi, çaresiz kalan kaptanı tarafından havaya uçuruldu.

Aynı gece, Almanya'yla yardım anlaşması yaptıktan sonra İrlanda'ya gizlice dönmekte olan İ.R.B.'nin ajanı Caseman'ı getiren Alman denizaltısı İrlanda karasularına ve Tralee körfezine girmeyi başarmıştı. Caseman iki arkadaşıyle birlikte denizaltının lastik sandalıyla karaya çıktı. Fakat hasta ve bitkindi. İki arkadaşını yolladı ve kendisi kıyıdan biraz uzakta saklandı. Bir saat geçmeden, devriye polis kıyıdaki boş lastik sandalı bulmuş ve bunun bir Alman gemisine ait olduğunu tesbit etmişti. Derhal tarama yapan ekipler bir çalılıkta Caseman'ı yakaladılar. Caseman ve Kerry'deki bazı İ.R.B. mensupları tevkif edildi. Şefler kaçmaya muvaffak olmuşlardı. Ama polis her tarafta ayaklanmıştı.

Caseman'ın tevkifi üzerine İ.R.B. tarafından o pazar yapılması kararlaştırılan bütün hareketler durduruldu. İngiliz hükümeti de bu tevkiflerle biraz rahatlamış durumdaydı.

Londra, Şubat ayından beri İrlandalı milliyetçilerin Amerika'daki teşkilât mensuplarıyla haberleşmelerini tesbit etmiş bulunuyordu. Bu arada silâh ve teçhizat getirecek geminin varış tarihini değiştiren ve Alman Genel Kurmayına gönderilmiş bulunan mesaj da öğrenilmişti. 29 parçalık filo bu maksatla Kerry kıyısına gönderilmişti. Fakat anlaşılmaz bir sebepten dolayı, Dublin'deki hükümet makamları Pazar günü muhtemel bir ayaklanmadan bahisle ikaz edilmemişti.

Bu sırada İ.R.B. de Alman gemisinin intiharını öğrenmişti. Derhal bir toplantı yapıldı. Clarke her zamanki gibi ne olursa olsun ihtilâl taraftarıydı. Şu günlerde bütün şeflerin tevkifi beklenebilirdi. Şefler silâha sarılmadan tevkiflerini bekler ve buna razı olurlarsa, gönüllülerin onlara olan güveni sıfıra inerdi. Buna engel olmak gerekiyordu. Tek çare, hemen harekete geçmekti. Uzun tartışmalar oldu ve sonunda 24 Ni-

san saat 12'de harekete geçmek kararı alındı.

1916 yılının paskalyasma raslayan 24 Nisan pazartesi günü hava çok güzeldi. Sabah saat 10'da gönüllüler bir geçit resmi yaptılar. Ne var ki geçen olayların verdiği endişe ve korku yüzünden, bu geçit resmine ancak 12.000 gönüllü katıldı. Derhal her yana haber salındı ve geri kalan asker de davet edildi. Saat tam 12'de gönüllüler merkez postanesini çevirmiş bulunuyorlardı. O sırada bir İngiliz teğmen postaneye mektup atmak için girdi ve hareketin ilk esiri olarak yakalandı. Nihayet, yeşil beyaz ve portakal rengi İrlanda cumhuriyeti bayrağı postanenin duvarına boydan boya asıldı. Kum çuvallarından barikatlar sokak ağızlarını kapadı.

Otomobillerle silâhlar getirildi ve çarçabuk, elden ele dağıtıldı. Postanenin önünde büyük bir kalabalık toplanmıştı. I.R.B.'nin sözcüsü orada heyecanlı bir nutuk söyleyerek vatandaşlarını hürriyet uğrunda savaşa çağırdı:

«İrlandalılar, kardeşlerim, İrlanda, geleneklerini borçlu olduğu kahraman ve hür atalarının adına sizleri kutsal bayrağın etrafında toplanmaya ve hürriyet uğruna savaşmaya dâvet ediyor!»

Bu sözler böylece sürüp gidiyor ve Clarke başta olmak üzere İ.R.B. ileri gelenlerinin imzalarını taşıyordu. Tom Clarke, sefil ve fakir tütüncü, hürriyet hareketinin lideri olarak bu tarihî belgeyi ilk imzalamak şerefini kazanmıştı.

Postane sarılırken bir kısım gönüllülerin de hükümet konağını işgal etmesi kararlaştırıldı. Ne var ki bu işle vazifelendirilmiş olan gönüllü birlikten ancak 20 kişi toplanabildi. Bu durum karşısında bunlara orada pusu kurmaları ve İngiliz askeri geldiği takdirde, ilk silâhı atarak bunu diğer birliklere haber vermeleri emredildi. Fakat bu emre rağmen bir avuç gönüllünün şefi Connolly garip bir şey yaptı. Konağın kapısındaki tek nöbetçiyi öldürerek içeri girdi, sonra hiç bir şey yapmadan, geldiği gibi çıkıp gitti. Hemen sonra İngiliz askerleri binadan çıktılar, bir şey farketmeden saklanmış olan İrlanda-

lıların üzerine kapıyı kapıyarak gittiler.

O sırada İrlanda genel valisi hükümet konağında çalışmaktaydı. Kapıdaki nöbetçiyi öldüren silâhın sesini duydu. Böylece İngiliz makamları bir ihtilâl hareketinin başlamış olduğunu öğrendiler.

Eğer hareket düzenli bir şekilde ve kararlaştırılan plâna göre uygulansaydı, hükümet konağı, kolaylıkla işgal edilebilirdi. Zira, paskalyaya raslayan o gün bir avuç askerden başka konağı koruyacak kuvvet yoktu. Bu konak, (Dublin sarayı adıyla anılıyordu) yüzyıllardan beri iktidara sahip olanların karargâhıydı ve İrlandalıların gözünde devlet idaresinin bir sembolüydü. Bu kilit noktasının zaptı milliyetçilerin savaşında önemli bir zafer olacaktı. Ne yazık ki bu zafer için daha beklemek gerekiyordu.

İNGİLİZ BİRLİKLERİ GELİYOR

İrlanda'da hükümet otoritesinin temsilcisi sayılan Dublin hükümet konağı, kısaca Dublin Sarayı, 1916 yılının paskalya haftasında milliyetçilerin eline geçmedi. Milliyetçiler o hafta içinde şehirde bazı başarılar elde ettiler. Bir iç savaş manzarası görülen Dublin'de o hafta garip olaylarla dolu olarak geçti. İngiliz resmi makamları durumdan haberdar olunca derhal tedbir aldılar. Asker sevkedildi; milliyetçilerin belli başlı kavşak noktalarında yaptıkları barikatlar karşısında İngiliz askeri dizildi. Milliyetçiler şehirde ve civarda önemli birkaç merkezi ele geçirmişlerdi. Bu arada Saint - Stephen's Green civarı da işgal edildi. Burayı işgal eden milliyetçiler ordusuna Kontes Markievicz kumanda ediyordu. Demiryolları ve birçok telefon hatları milliyetçiler tarafından ele geçirilmiş ve kesilmişti. Ama bunun yanı sıra İ.R.B. şefleri izah edilmez bir unutkanlıkla, şehrin merkez telefon santraline el koymayı düşünmediler. Bütün harekât boyunca bu merkez çalışmakta ve Londra'ya günü gününe olayları bildirmekte devam etti.

İngilizler hızla tedbir alıyor, milliyetçiler buna rağmen

bazı başarılar elde ediyorlardı. Ama hızla ilerlemesi gereken harekât ağır bir tempoyla yürüyordu. Sokaklardaki Dublinliler ise Londra'daki İngilizler kadar dahi şehirde olup bitenlerle ilgili görünmüyorlardı. Olayların başladığı pazartesi gününden itibaren çoluk çocuk, genç, ihtiyar Dublinliler sokaklarda grup grup toplanarak bu askercilik oyununu seyrettiler. İhtilâlciler tüfek ve süngülerle silâhlanmışlardı. Çoğu beyaz saçlı ihtiyarlar ve gencecik delikanlılardan ibaretti. Bunlara bazıları üniforma giymiş kadınlar da yardım ediyordu.

Dublinliler, hiç bir heyecan eseri göstermeden: «Şüphesiz sonunda yenilip teslim olacaklar.» diyorlardı.

Bir suvari grupuna ateş eden İngiliz askerlerine bir kadın «Beygirlere nasıl ateş edebiliyorsunuz? Sizde yürek yok mu?» diye bağırıyordu.

Sokak köşelerinde dertleşen kadınlar: «Sonunda başımızı derde sokacaklar. İnşallah hepsini yakalar da kurşuna dizerler» diye söyleniyorlardı.

Başka bir köşede ise gönüllü kadınlar kum torbalarının arkasında pusuya yatıyorlardı.

Haftanın sonuna doğru İngilizler Dublin'e 50.000 kişilik bir kuvvet toplamış bulunuyorlardı. Gönüllülerin öncülerinden çoğu tevkif edildi, yaralandı, savaş dışı bırakıldı. Fakat İrlanda'da oyun henüz kıyasıya bir savaş halini almamıştı.

Çarşamba sabahı yağma başladı. Caddelerde sağlı sollu mağazalar, irili ufaklı dükkânlar, kepenkler kırılarak, camlar taşlanarak talan edildi. Gönüllüler boş bir çabalamayla bu çırkin hareketi önlemeye uğraşıyorlardı. Bunun için ilk olarak halka ateş edildi ve en cesur yağmacılardan birkaçı öldü. Ama bu ölümler hırsı kabartmaktan başka işe yaramadı. Mahalle aralarının yalın ayak çocukları ömürlerinde görmeyecekleri kadar çok şekerleme, çikolata, pasta yediler. En lüks caddelerde yoksul kız çocukları göğüslerine bastırdıkları kürk ayılar, kıvırcık saçlı bebeklerle dolaşıyorlardı.

Nihayet gece oldu. Sokaklar boşaldı ve halk şarkıları, coşkun milli marşlar göklere yükseldi. Ertesi gün durumda bir

değişiklik olmamıştı. Ama bir İngiliz gemisi nehir yoluyla İrlanda içlerine sokulurken gönüllüler tarafından ateşe tutularak batırıldı. Şimdi birbirini tutmayan dedikodular alıp yürümüştü: Almanların gizlice, bir kıyıdan adaya çıktığı, Avrupa devletlerinin harekete el koyacağı söyleniyordu. Ama Dublin hâlâ gönüllülere düşman gözüyle bakıyordu. Böylesine düşman ve ilgisiz bir çevrede bir avuç insanın, düşmanın topu tüfeğine rağmen yerinden kımıldamaması şaşılacak bir şeydi ve manevî kuvvetin hâlâ mevcut olduğunu gösteriyordu. Gönüllüler, İrlandalıları, isteseler de istemeseler de bağımsızlığa kavuşturmak için mücadeleye devamda kararlıydılar.

Fakat saatler ilerledikçe durumda hissedilir bir değişiklik belirmeye başladı. İngiliz kurşunları İrlandalıların göğsünde patladıkça, o ana kadar ihtilâlcileri ilgisiz hattâ düşman bir tavırla seyretmiş olan Dublinlilerin içinde iftiharla karışık bir acıma duygusu uyandı, kuvvetlendi. «Doğrusu, inkâr edilmez, iyi döğüşüyorlar» diyenlerin sayısı her geçen saatle biraz daha çoğalıyordu.

Bu arada Dublin'in çok sevdiği, insanlık dostu olarak bilinen Skeffington'un tevkif edilmiş ve sonra İngilizler tarafından öldürülmüş olduğu öğrenildi. Bu haber İrlandalılar üzerinde çok şiddetli bir etki yarattı. Birkaç gündür ağır ağır büyüyen heyecan, kuvvetli bir isyan duygusu hâline gelmişti. Ama ne var ki halk arasında bu heyecan dalgalanırken, şehirler ve büyük merkezler dışındaki İrlandalılar bütün olup bitenlere uzak kalıyor ve ilgisiz görünüyordu. Bu uzak bölgelere kadar yayılan mücadele oralarda hiç bir hareket meydana getirmiyordu.

Bu sırada İngilizler adım adım ilerlemeye devam ediyorlardı. Bu ilerlemeler sırasında gönüllülerle İngilizler arasında yer yer çarpışmalar oldu ölü ve yaralılar verildi. Savaş şiddetlendi. Dublin içinde cuma günü 300 ölü ve bir o kadar da yaralı sayılmıştı. Cumartesi sabahı şehir harabeye dönmüştü. Hareket ağır ve sinsi, hissedilmeden ilerlemiş, hissedilmeyen bir savaş haline gelmişti. Gönüllülerin posta mer-

İrlandalı gönüllülerin karargâhı olan Dublin Posta Merkezinin ihtilâlden sonraki hâli... Gönüllü şeflerden bazıları burada ölmüştü...

kezindeki karargâhı da yıkıntı halindeydi. Gönüllü şeflerden çoğu ölmüş, bazıları da ağır yaralar almıştı.

Cumartesi günü binada bir de yangın çıktı. Kadın ve çocuklar derhal dışarı çıkarıldı. Karargâh süratle bir başka binaya taşındı. Fakat milliyetçiler için bu ağır bir darbe olmuştu. Connolly de çok ağır yaralıydı. İ.R.B. askerlik konseyi Connolly'nin ölüm döşeği etrafında toplanarak durum muhasebesi yaptı. Savaşın sona erdirilmesi fikri şefler arasında hâkim görünüyordu. Sadece Tom Clarke, biraz daha dayanmakla durumun milliyetçiler lehine dönebileceği fikrinde ısrar ediyordu. Fakat bir hafta süren bu hareketsiz ve mızmız savaş, heyecanları söndürmüş, zaten zorla ayakta tutulan ümitleri yıkmıştı. O gün, öğleye doğru, bir kısım İ.R.B. şefleri İngiliz kuvvetlerine teslim oldular. Boland fabrikalarını kuşatmış bekleyen milliyetçi kuvvetlere mensup askerler tü-

feklerini kırarak evlerinin yolunu tuttular. Milliyetçilerin işgalindeki Tıp Fakültesi binasından çıkan hasta ve yaralı milliyetçiler, Kontes Markievicz'in önderliğinde, ağır adımlarla İngiliz kuvvetlerinin karargâhına doğru yürüdüler. Cumartesi akşamı saat dokuzda, hareket sona ermiş bulunuyordu.

İrlandalılar ancak son günlerde ihtilâle katılmaya başlamıştı. Kendi hürriyetinin bahis konusu olduğu, kendi uğruna kan döküldüğü savaşta milletin çoğunluğu eli kolu bağlı seyirci kalmıştı. İhtilâlde umulduğundan çok daha fazla kayıplar verilmiş, 3.000 kişi ölmüş ve kavga sona erdiği zaman Dublin şehri yıllar sürmüş korkunç bir savaştan çıkmışcasına yıkılmıştı.

96 İDAM CEZASI

Hükümet makamlarının ilk karşı hareketi derhal suçluları tesbit ederek cezalandırmak oldu. Bu ayaklanmanın İngiltere bakımından ayrı bir vahameti vardı. İngiltere bu hareketin yapıldığı sırada Almanya'ya karşı bir ölüm - kalım mücadelesine girişmiş bulunuyordu. Her gün binlerce asker vatanlarından binlerce kilometre uzakta ölüyor, binlerce İngiliz ailesi yasa bürünüyordu. Tam bu sırada İngiltere'nin içinde sayılan İrlanda'da girişilen ihtilâl hareketi, normal zamanlardaki bir ayaklanmadan çok daha ağır anlam taşıyordu.

Her şeyden önce İrlanda'da otoriteyi tesis gerekiyordu. Hükümet bu maksatla General Maxwell'i İrlanda'ya gönderdi. Maxwell gelir gelmez en sıkı tedbirleri aldı ve büyük bir sür'atle ihtilâlcilerin temizlenmesi işine girişti.

28 Nisan cuma günü şeflerin büyük kısmı yakalanmış ve yağan bahar yağmurunun altında Dublin'in meşhur Rotunda parkında toplanarak nezarete alınmıştı. Tom Clarke ayrı bir yere hapsedildi. Zira ona ayrı bir program uygulanacaktı. Bir subay ilk yumruğu indirdi. Sonra diğerleri onu taklit ettiler. Clarke çırılçıplak soyuldu ve bahçeye çıkarıldı, yağmur altında saatlerce bekletildi. Bunu takip eden saatler akla

gelmedik işkenceler yapıldı, fakat Clarke bütün bunlara sessizce ve başını eğmeden katlandı. Clarke'ın işkence programını tertipleyen, genç bir subaydı. Adı milliyetçiler tarafından tesbit edilmiş, dört yıl sonra, Collins, Milliyetçiler Ordusu Baş Komutanı olunca bulunduğu yer araştırılmış, özel surette giden iki milliyetçi tarafından öldürülerek Clarke'ın intikamı alınmıştı.

Diğer şefler de yakalanarak Kilmainham hapishanesine kapatıldılar. Harekete katıldığı iddiasıyla yakalananların hadi hesabı yoktu. İrlanda bunlara nasıl bir muamele tatbik edileceği endişesiyle korku içinde bekliyordu. Normal bir mahkeme kurulması ve cezaların normal yollarla tesbit edilmesi beklenemezdi. Nitekim yakalananların çoğu ağır cezalarla hapsedildi, pek azı serbest bırakıldı. Muhtelif hapishanelerde muhtelif cezalara mahkûm olmuş 3500 İrlandalı vardı.

Şeflerin çoğu müebbed ağır hapse mahkûm edilmişti, bunlar arasında Kontes Markievicz de bulunuyordu.

Uzak hapishanelere ya da sürgüne gönderilen mahkûmlar elleri kelepçeli, ikişer ikişer bağlanarak yola çıkarıldıkları an Dublin'de heyecan son haddini bulmuştu. Mücadeleyi ilgisiz gözlerle seyreden İrlandalılar, şimdi vatan uğruna kurban olmuş bu adamlara son görevlerini yapmak için sokaklara yığılmış, geçişlerini yaşlı gözlerle takip ediyorlardı.

3 Mayıs'ta, liderlerin idam hükümlerinin infazına başlandı. Tom Clarke'ın başta olduğu idam mahkûmları listesinde 96 isim vardı. Dublinliler, gün doğarken hapishanenin önünde toplanıyor, acı göz yaşları arasında, o gün idam edilecek mahkûmların listesini okuyorlardı. Şefler ikişer üçer darağacına gönderiliyordu. Hâlâ ağır yaralı olan Connolly, sedye ile darağacına götürülerek idam edildi.

Altı gün İrlandalılar bu bitmeyen işkenceye seyirci oldular. 1916 paskalyasındaki ihtilâl İrlanda'yı bağımsızlığa kavuşturamamıştı. Fakat altı gün boyunca peşpeşe darağacına gönderilen milliyetçi liderlerin kahramanca ölümleri İngiltere ile İrlandalılar arasında bir daha doldurulması imkân-

sız kin ve nefret dolu bir uçurum açıyordu. Küçük, gösterişsiz, ama demir gibi sağlam tütüncü Tom Clarke, hayatını İrlanda'nın hürriyetine adamış ve bunun için canını vermişti, fakat hayatta iken sevgili milletini heyecanlandırmıya, hürriyet uğruna kan dökmeye razı edememişti. Küçük adam hayatta yapamadığını ölümünden sonra başarıyor ve ölümü ile milletini galeyana getiriyordu.

Bu idamlar, bütün İrlanda'yı sonsuz bir kin ve nefret denizi haline getirmekle kalmamış, bizzat İngiltere'de ve dünya kamuoyunda büyük yankılar yaratmıştı. Meşhur Bernard Shaw ilk isyan edenlerden biri oldu. Shaw, Daily News gazetesinde şunları yazıyordu:

«Soğukkanlılıkla ve vahşice öldürülen bu adamların harp esiri olarak mumele görmeleri gerekirdi. Derhal idam edilmeleri hukuka aykırıdır.»

İnsan hak ve hürriyetinin aşkla savunulduğu İngiltere'de bu idamlara karar verenler ve bunu istemiş olan hükümet müthiş sözlerle itham edildi, hırpalandı. Washington, İngiliz büyük elçisini sıkıştırıyor, sömürgelerden itiraz sesleri yükseliyordu. Bütün bunlar idam edilmiş olan kahramanları hayata iade edemezdi. Ne var ki idam mahkûmları listesinde geri kalan 77 mahkûmun idamları durduruldu ve ceza müebbet hapse çevrildi.

Bütün bu olaylar karşısında İrlanda sükûnetle bekliyor, Dünya Savaşı İngiltere'yi hırpalamakta devam ediyordu. Nihayet 1918, perişan bir barışla birlikte geldi.

İrlanda artık muhtariyet talebinden vazgeçmiş görünüyordu. Fakat barıştan sonra İngiltere'ye karşı milliyetçi hareket yeniden kımıldamaya başladı. Bu defa taktik değişmişti. Hareketin lideri olarak görünen genç Michael Collins açık bir mücadele yerine gerilla muharebesini tercih ediyordu. Usul usul İngiliz garnizonlarına hücum ediliyor, bir gün bir köprü, bir başka gün İngiliz ordusuna ait mühimmatın saklı bulunduğu bir depo havaya uçuruluyordu. İrlandalı milliyetçiler mücadeleyi büyük şehirlerden uzak tarım bölgelerine kadar yaymayı başarmışlardı. İngiltere bu kuvvetli yeraltı teşki-

lâtı ile mücadele edecek özel bir polis teşkilâtı kurmak zorunda kaldı. Londra şiddet tedbirlerinden vazgeçmişe benzemiyordu. Aradan yıllar geçtikten ve pek çok kurban verildikten sonra İrlanda, Tom Clarke'ın çok haklı olduğunu ve İngiltere ile dostluk ortamında İrlanda için hiç bir ümit bulunmadığını anlamış bulunuyordu.

Tom Clarke ve arkadaşları muhakkak ki zamanı ve şartları hatâlı değerlendirmişlerdi. Ortamı hazırlayamamış, millet bütününün harekete katılmasını sağlayamamışlardı. Hareket bir çocuk oyunu manzarası göstermiş, hattâ sokaktaki İrlandalıyı bile heyecanlandıramamıştı.

İRLANDA'NIN BAĞIMSIZLIĞI

1916 İhtilâlinden iki yıl sonra -Birinci Dünya Savaşının bitmesini izleyen günlerde- İngilizler İrlanda'ya muhtariyet verdiklerini açıklamak zorunda kaldılar. Fakat Sinn Fein teşkilâtı İrlanda'nın sadece tam bir bağımsızlığı kabul edebileceğini belirtti. Teşkilât liderleri yalnız barışçı yollarla bir sonuç elde edemiyeceklerini anlamış ve ona göre hazırlanmağa başlamışlardı. Seçimlerde toplam oyların dörtte üçünü alarak tam bağımsızlığın çoğunlukça benimsenmiş olduğunu gösterdiler. Dublin'de toplanan İrlanda Meclisi Valera'nın liderliğini kabul etti ve İrlanda Cumhuriyetinin kurulmuş olduğunu Dünyaya açıkladı.

İngiltere İrlanda'nın bağımsızlığını tanımak istemedi; adaya asker sevketti. 100 bin İngiliz askeriyle İrlandalıların büyük kısmı gerillacı olan birlikleri arasında amansız bir çarpışma başladı. Düzenli İrlanda birlikleri yenilgiye uğratıldı, fakat gerilla savaşları devam etti. Binlerce İngiliz askeri sabotajlar, suikastler, baskınlar sonunda can verdi. İrlandalı Katolik papazlar, bu durumdan İngilizlerin sorumlu olduğunu söyleyerek hareketi dini bakımdan desteklediler. İngilizler tevkiflerden ve idam hükümlerinden de bir sonuç elde edemiyorlardı. Cezaevine atılanlardan Cork Belediye Başkanı açlık grevi yaparak öldü.

İrlanda İhtilâl liderlerinden Eamon de Valera, sabırlı ve ihtiyatlıydı. 1916 hareketine, sonucu şüpheli gördüğü için fiilen katılmamış, fikren desteklemekle yetinmişti. Fakat 1918'den sonraki harekette genç Michael Collins'le beraber önemli rol oynadı. İrlanda Meclisi tarafından Cumhurbaşkanı seçilen Valera üç yıl süren çarpışmalardan sonra, bağımsızlığı İngiltere'ye de kabul ettirdi.

1920 yılı sonlarında İngiltere, İrlanda'nın Kuzey İrlanda (Ulster) ve Güney İrlanda olmak üzere ikiye ayrılmasıyla ilgili bir plânı açıkladı. Kuzey bunu kabule yanaştı. Sinn Fein ise çarpışmalara devam ederek cevap verdi. Bir yıl sonra (Aralık 1921) İngilizler plânda bazı değişiklikler yaptılar. Kuzeyin altı kontluğunun (İrlanda'nın ortalama beşte birinin) Ingiliz toprağı olarak kalmasını, Adanın geri kalan kısmına bağımsızlık verilmesini teklif ettiler. 1922 Haziranında İrlandalılar -Sinn Fein ve bazı gruplar hariç- teklifi kabul ettiler. Ekim 1922'de Hür İrlanda Cumhuriyetinin Anayasası kabul edildikten sonra İngiliz birlikleri çekildi. Yüzyıllar süren İngiliz işgali halkta öylesine bir nefret yaratmıştı ki İrlanda 1936'da İngiliz Milletler Topluluğundan da ayrıldığını açıkladı.

RUS İHTİLALİ

I. Şubat İhtilâli

II. Ekim Ayaklanması

Lenin, Bolşevik işçiler ve askerler arasında.

RUS İHTİLALİ

I. Şubat İhtilâli

Yirminci Yüzyılın en büyük ve en önemli ihtilâli Rus ihtilâlidir. Bu hareket önce Çarlık Rusyasını tasfiye etmiş, bir süre sonra da Bolşevikler iktidarı ele geçirerek proleter diktatörlüğünü kurmuşlardır. Bu sayfalarda Rus ihtilâli iki bölümde incelenmektedir. Birinci bölüm ihtilâl öncesinden Şubat ihtilâlinin (*) sonuna kadar olan devreyi (Çarlığın yıkılmasını, iktidarı geçici bir hükümetin almasını), anlatmaktadır. Lenin'in sözleriyle bu «iktidarı burjuvaziye veren birinci safhadır.» İkinci bölümde Çarlığın yıkılmasından yedi ay sonraki Ekim Ayaklanması görülecektir. Yine Lenin'in sözleriyle bu safhada «iktidar burjuvaziden proleteryaya geçmiştir.»

Rusya 1917 yılının başlarında tarihinin en buhranlı günlerini yaşıyordu. Üç yıldan beri devam eden savaş olayların akışını hızlandırmış, ihtilâlci kaynaşmaları arttırmıştı. Cephelerde bozgun, cephe gerisinde açlık ve sefalet vardı. Başkent Petrograd ile Moskova, Kiev gibi büyük şehirlerde grevler gösteriler birbirini takip ediyordu.

Rus halkı, açlık ve sefaletten başka bir şey getirmeyen

(*) Şubat İhtilâli ve Ekim Ayaklanması eski Rus (Ortodoks) takvimine göre adlandırılmıştır. Kullandığımız takvime göre Şubat İhtilâli Mart ayında, Ekim Ayaklanması ise Ekim sonunda ve Kasım başlarında yapılmıştır. Ruslar da 1918 Şubatında eski takvimi bırakıp yeni takvimi kabul etmişlerdir. Bu kitapta olayların tarihleri eski Rus takvimine göredir. Kullandığımız takvime göre olaylar 13 gün geriden tarihlenir.

savaştan bıkmıştı. «Alman ordularının Bükreş'e vardığı, Fransızların Atina'da yenilgiye uğradığı sıralarda, İstanbul'un alınacağından ve Boğazların açılacağından söz edilmesinden de bıkmıştı. Rus orduları kendi kararlarına göre değil, müttefiklerinin (İngilizlerin ve Fransızların) askeri harekâtına göre yönetiliyordu. Bu konuda düşündüklerini yazan bütün Rus generalleri hem bu durumu hem de borçlar, yatırımlar, yardımlar yüzünden Rusya'nın İngiltere ve Fransa'ya karşı gittikçe daha bağımlı hale geldiğini açıklamışlardı.» (*).

Rus orduları ittifak anlaşmaları sebebiyle Fransız ordularının yükünü hafifletmek için Alman cephesine hücuma geçmişlerdi. Halbuki ordular hazırlıksızdı. Bu yüzden 1914 ortalarındaki hücum, iki Rus ordusunun 20 gün içinde imha edilmesiyle sonuçlandı. 1915 seferi de bozgunla bitince, Almanlar Polonya'yı, Beyaz Rusya'yı küçük Baltık devletlerini işgale başladılar. Artık Rus ordularının amacı sadece Almanları durdurmaktı. Ama üç yıldan beri bitmek bilmeyen savaş ve bozgunlar askerin moralini sıfıra indirmiş, ordu savaşmak istemez hale gelmişti. Bir rakam bu durumu çok iyi belirtir: 1917 yılı başlarında cephelerden kaçan Rus askerlerinin sayısı 1 milyonu bulmaktaydı.

«Cephe gerisinde de kan dökülmeye başlanmış, gösteri yapan halka ateş açılması için her yere emirler gönderilmişti. Şehirlerde olduğu gibi köylerde de böyle davranılacaktı.» (*). Ama artık halk açıkça savaşa cephe alıyor, askerlere rağmen gösteriler yapılıyor, işçiler «Kahrolsun savaş! Kahrolsun Fransızlar!» diye bağırıyor, grevcilerin sayısı gün geçtikçe artıyordu. İhtilâlci gruplar bu grevlerin bir ihtilâle yol açabileceğini ümit etmekte ve çalışmalarını hızlandırmaktaydı.

Bu buhranlı günlerde Rus Çarlığının tahtında İkinci Ni-

(*) Amerika-Rusya (U.S.A. - U.S.S.R.) Histoire Parallel, 1917-1960. André Maurois - Aragon. İki büyük yazarın hazırladığı bu eserin Rusya bölümünde Aragon, Rus ihtilâlini bütün detaylarıyla anlatmaktadır.

kola bulunuyordu. İkinci Nikola 304 yıldan beri Rusya'nın kaderine hükmeden Romanof hanedanının son hükümdarı olacaktı.

BİRİNCİ NİKOLA'DAN İKİNCİ NİKOLA'YA

Çarlığın mutlakçılığına karşı yüzyıllardan beri bazı teşebbüslere girişilmiş ama ilk ciddi hareket Birinci Nikola devrinde vukubulmuştu. Birinci Nikola'yı tahtından indirmek, Rusya'ya liberal bir anayasa kazandırmak için yapılan bu darbe teşebbüsü bir ihanet yüzünden bastırılınca «25 Aralıkçılar Hareketi» diye adlandırılan darbe teşebbüsünün liderleri idam edilmiş, Birinci Nikola da eskisinden daha mutlak bir hükümdar olmuştu (**).

Birinci Nikola ölüp İkinci Aleksandr taç giydiği zaman fikirlerin gölgesine sığınmış, Rus halkının hürriyet, eşitlik ve sosyal refah özlemlerini eserlerinde belirtmeğe çalışmışlardı.

Brinci Nikola ölüp İkinci Aleksandr taç giydiği zaman (1856) Rus halkının yüzde 80'i toprak kölesiydi. Devlet de tam bir polis - devlet'ti. Fakat Kırım Harbi, nüfus ve toprak üstünlüğüne rağmen Rusya'nın Avrupa ülkeleri karşısındaki perişanlığını ortaya koymuş bulunuyordu. Aleksandr da bunu anladığı için babasının «Rusya ile Avrupa arasına koyduğu engelleri» kaldırmağa çalıştı. Yabancı kitapların sokulmasına ve çevrilmesine izin verdi; Üniversiteleri babasından önceki hale getirdi; siyasi suçluları affetti. Sonra serflerin (toprak kölelerinin) hürriyete kavuşturulması gibi muazzam bir reform yapmayı plânladı. O devirde 20 milyon Rus, Çarlığa ait topraklarda, 27 milyon Rus da asillerin elindeki topraklarda köle hayatı sürüyordu. Bütün asiller Çar'ın düşüncesine karşıydı. Bu sebeple 1861 yılında «Serflerin hürriyete kavuşturulması, toprağı sahiplerinden kiralayabilmeleri veya 49

(**) 25 Aralıkçılar hareketi İhtilâller ve Darbeler Tarihinin birinci cildinde yer almaktadır.

taksitte satın alabilmeleri» için yapılan reform kösteklendi. Bu reform, köylülerin kendi toprakları saydıkları toprakları bile kısmen ve parayla alabilmelerini birçok şartlarla sınırlamıştı. Yıllardan beri reform bekleyen köylüler hayal kırıklığına uğradılar. Köylü isyanları patlak verdi. Bunlar çok şiddet kullanılarak bastırıldı. Reform fikri, sosyal kaynaşmayı yatıştıracak yerde köylü sınıfında ihtilâlci fikirlerin yayılmasıyla sonuçlanmıştı. Köylüler asillerin topraklarının karşılıksız olarak kendilerine verilmesini istemekteydiler.

İkinci Aleksandr, ihtilâlci kaynaşmalar devam ederken idarî bir reform yapmağa çalıştı (1864). Toprak sahipleri, şehir burjuvazisi ve köylülerin üç sınıf halinde temsil edileceği Bölge Meclislerini (Zemstvo'ları) kurdurdu. Bunların görevi sosyal çalışmalarda bulunmaktı; okullar, dispanserler açılması gibi... Bölge Meclislerinden sonra liberaller bir İmparatorluk Meclisinin (Duma) kurulmasını istemeye başladılar. Fakat bu fikir tehlikeli görülerek önlendi.

1866 yılında İkinci Aleksandr'a yapılan bir suikast teşebbüsü onu tekrar tedhiş politikasına götürdü. Sansür sıkılaştırılmış, basın sert bir kontrol altına girmişti. Bu yıllarda, Marksist ihtilâlciler propagandalarına hız verdiler. Marksist fikirler üniversitelerde yayılmağa başladı. Çarlık rejimini sistemli bir şekilde girişilecek cinayetlerle devirmek isteyen Bakunin'in tepkici sosyalizmi ile suikastlerle iktidarı ele geçirip Rusya'yı bir proleter diktatörlüğü altına sokmak isteyen Kaçev'in fikirleri de gençleri etkiliyordu.

Rus öğrencileri, Çarlığın baskı tedbirleri sebebiyle gruplar halinde Avrupa üniversitelerine göç etmişlerdi. Fakat 1873 yılında hükümetin aldığı tedbirler yüzünden memleketlerine dönmek zorunda kaldılar. Döndüler, fakat halka sosyalist fikirleri ve toprakların ortak hâle getirilmesini benimsetmek için kampanya açtılar. Bazı ihtilâlciler de sosyalist düşüncenin Slavlık idealiyle karıştığı gizli cemiyetler halinde teşkilâtlandılar. Bu durum Çarlık hükümetini daha da sert bir politikaya sürükledi. Rusya tenkile yol açan ve idam hükümlülerinin sayısı arttıkça şiddetlenen tedhiş dönemine girdi. İkinci A-

leksandr da bu dönemin kurbanlarından biri oldu: Petersburg'da arabasına atılan bombaların birincisinden kurtuldu, fakat birkaç saniye sonra ikinci bomba patlayınca can verdi (1881).

İkinci Aleksandr devrinde binlerce kilometre demiryolu yapılmış, birçok nehir, ulaştırma bakımından faydalanılır hale getirilmiş, tarımda üretim büyük ölçüde artmıştı. Bunun sonucu olarak büyük şehirlerde bir tarım endüstrisi kurulmuş, işçi sınıfı büyümeğe başlamıştı.

Üçüncü Aleksandr, İkinci Aleksandr'ın reformlar politikasına devam etmedi. 1894'de öldüğü ve tahtı İkinci Nikola'ya bıraktığı zaman köylü ve işçiler kaderlerine terkedilmiş durumdaydı.

İKİNCİ NİKOLA

Nikola tahta çıktığı zaman 26 yaşındaydı. Alman prenseslerinden Aliks'le nişanlıydı. Babasının ölümünden beş hafta sonra onunla evlendi. Aliks hiç bir zaman Rus halkı tarafından sevilmedi, hattâ Çar ailesi bile saray âdetlerine uymak istemeyen ve kabul resimlerinden çoğunda bulunmayan bu Alman prensesine ısınamadı. Çar ailesi tahta erkek bir vâris beklerken üst üste dört kız dünyaya getirmesi (Olga, Tatyana, Maria, Anastasya) Çariçenin durumunu büsbütün sarstı. Fakat Çar karısını seviyor, büyük ölçüde onun etkisinde kalıyordu. Nihayet 1904 yılının Ağustosunda bir erkek çocuğa sahip oldular. Ama çocuk ana tarafından -birçok Avrupa hanedanında bulunan- bir hastalığı; hemofili'yi tevarüs etmişti. Bir yara açıldığı zaman, pıhtılaşamadığı için kanı durdurulamıyacaktı. Doktorlar Çareviç'in ancak 18 yaşma kadar, o da binbir ihtimamla yaşıyabileceğini söylüyorlardı.

1904 yılında Moskova yakınlarındaki Tver kasabasından bir bölge meclisi (zemstvo) üyeleri Çar'ı ziyaret etmiş ve üyelerden biri, kişisel hak ve hürriyetlerin genişletileceği, bir diğeri, bölge meclislerine idarî ve siyasî yetkiler verileceği ümidinde olduklarını söylemek cesaretini bulabilmiş-

ti. Çar'ın «bu hayallere» cevabı sert olmuş, «devleti babası gibi mutlakçı temellere dayanarak yöneteceğini» belirtmişti. Böylece liberaller de İmparatordan bir şey beklenemiyeceğini, -ne yapılırsa yapılsın Çar'a karşı olan ihtilâlciler gibi- bir rejim değişmesinden başka ümit kalmadığını anlıyorlardı.

Üçüncü Aleksandr, oğluna çok geniş ve kuvvetli bir polis teşkilâtı bırakmıştı. Yirminci Yüzyılın ilk yıllarında bu polis teşkilâtının başında insafsız, aman vermez Plehve bulunuyordu. Plehve, Rus İmparatorluğunu önceki devirlerden daha sıkı bir polis devleti haline getirmeğe çalışmış, bunda başarı kazanmıştı. Grev teşebbüsleri, sokak gösterileri şiddetle bastırılmış, Sibirya'ya sayıları gittikçe artan hükümlüler, sürgünler gönderilmişti. Üç yıl için gönderilip altı yedi yıl Sibirya'da kalanlar, hattâ orada ölenler de yok değildi.

RUS JAPON SAVAŞI

İkinci Nikola, işte bu yıllarda, askerî zaferler kazanmak ve imparatorluğu büyütmek hayallerini kurmaya başlamıştı. Batı, Ruslara kapalı gibiydi. Kudretli Alman Devleti, İngiliz ve Avusturya - Macaristan İmparatorlukları bir denge bozukluğuna seyirci kalamazdı. Ama, Doğu; ilkel Çin, Mançurya ve Kore Rusya'ya pekalâ fetih alanları olabilirdi. Babasının zamanında başlanan ve büyük bir kısmı yapılan Trans - Sibirya demiryolu da bu işi kolaylaştırmaktaydı. Yolun Mançurya kısmının tamamlanması için hemen faaliyete geçildi; Rus birliklerinin muhafazasında bu iş de başarıldı. Mançurya bir Rus eyaleti haline sokuldu. Bir Rus iş adamları heyeti imtiyazlar sağlamak için Kore'de temaslara başladı.

Japonlar, Mançurya'nın işgaline ses çıkarmamışlardı. Fakat Kore'ye gelince iş değişiyordu. 1903 yılının sonlarına doğru savaş hazırlıklarına başladılar.

Plehve, Ordu Kumandanları ve Kore'de iş alanları hazırlayan kapital sahipleri savaşı körüklemekteydi. Nikola'nın akıllı Başbakanı Witte ve Dışişleri Bakanlığı ise savaşa karşıydı. Çar, zaten fazla zeki olduğu için sevmediği Witte'yi

işten uzaklaştırdı. 1904 yılı Şubatında savaş kararını verdi. Japonlar, daha önce, Kuzey Kore'de Rus kuvvetlerine bir baskın hücumunda bulundular.

18 ay süren savaş, Rusya için bozgun üstüne bozgun getirdi. Çok kuvvetli sanılan Port Arthur kalesi kısa bir sürede Japonların eline geçti. Japon donanmasını yok etmek için gönderilen Baltık Filosu, aylar süren bir seferden sonra Japonlarla karşılaşabildi. Fakat ilk savaşta imha edildi. Karada bozgunların devam etmesi üzerine Nikola, Birleşik Amerika Başkanının arabuluculuk teklifini kabul zorunda kaldı.

Ruslar'ın Mukden'e çekilip orada da bozguna uğraması, donanmasının ve kara ordularının perişan hâle gelmesi, Japonya'ya Sahalin adasının yarısını terketmek zorunda kalması, Mançurya demiryolunun güney kesiminin bırakılışı ve nihayet Kore'nin Japon himayesine (!) girmesi Çar ve hükümeti için görünür kayıplardı. Fakat bunlardan daha önemlisi Çarlık hükümetinin gerek dış, gerek iç prestijinin yıkılması ve özellikle ihtilâlci hareketlerin patlak vermesiydi.

Bu ihtilâlci hareketlerin başlıca liderleri de ortaya çıkmaya başlamıştı. Bunların en önemlisi Cenevre'de, Rus - Japon savaşını ve bu savaşın yarattığı buhranı dikkatle izleyen Lenin'di.

LENIN

Lenin, (Bu adı ihtilâlci faaliyetlerde bulunduğu sırada almıştı) asıl adıyla Vladimir İlyiç Ulyanov, Volga üzerindeki bir küçük şehir olan Simbirsk'te (şimdiki adıyla Ulyanovsk'da) doğmuştu. Babası bir ilkokul müfettişiydi. Ulyanov, onun altı çocuğunun ikincisiydi. Çocukların hemen hepsi başarılı öğrenciler oldu. En büyükleri olan Aleksandr, okulda altın bir madalya kazanmış, ondan dört yaş küçük olan Lenin de eve ikinci madalyayı getirmişti.

1887 yılında Aleksandr, yüksek eğitimi için Petrograd'a gitmiş, İmparatorluk Üniversitesinde ihtilâlci gençlerin yer-

Lenin'in ailesi: Ortadaki en büyük çocuk, idam edilen Aleksandr, sağ
baştaki çocuk ise Vladimir İlyiç Ulyanov'dur (Lenin).

altı çalışmalarına katılmıştı. Aynı yıl Çar Üçüncü Aleksandr'a suikast teşebbüsünde bulunmuşlar ve polis tarafından bir bomba taşırken yakalanmışlardı. Aleksandr ve altı arkadaşı -yaşları 21'i aşmıyordu- yargılandılar. En ufak bir af teşebbüsünde bile bulunmayan beşi -Aleksandr bunların başındaydı- asılarak idam edildiler.

Lenin, ağabeyi idam edildiği sırada 17 yaşındaydı, Simbirsk Lisesinde öğrenciydi. Bir süre önce babası öldüğü için annesi tek başına Petrograd'a gitmiş ve oğlunun affedilmesi için teşebbüslerde bulunmuştu. Lenin de ağabeyinin idamını beklemiyor, ağır bir hapis cezasına çarptırılacağını umuyordu. Fakat annesi yaslı gözlerle dönünce gerçeği anladı.

Solda Lenin'in 4 yaşında, sağda Simbirsk Lisesi öğrencisiyken 17 yaşında çekilmiş iki fotoğrafı... O lisedeyken ağabeyi idam edilmişti...

Bu olay onda Çarlık idaresine karşı duyduğu kin ve nefreti arttırmakla beraber suikastlerle bu idareyi yıkmanın yanlış bir teori olduğu fikrini de yarattı. Marx'ın doktrinini incelemeye başladı. İki yıl sonra, tam bir Marksist ihtilâlci olmuştu. Satrancı, müziği, avcılığı ve kayak sporunu seviyordu. Ama bütün bunları çalışmasına engel olduğu için bıraktı. Durmadan okuyor, inceliyor, bir yandan da yabancı dil öğreniyordu.

Lenin Kazan Üniversitesinin hukuk fakültesine girmişti. Kısa bir süre sonra ihtilâlci konuşmalar yapması ve bir öğrenci yürüyüşünde rol oynaması sebebiyle fakülteden kovuldu. Ancak bir yıl sonra annesinin af teşebbüsüyle tekrar -fakat bu defa Petrograd'da- hukuk eğitimi yapmasına izin verildi. Hummalı bir çalışmadan sonra dört yıllık fakülteyi bir yılda bitirdi (1891). Ertesi yıl Samara'da avukatlık yapıyor, bu arada Komünist Beyannamesini Rusça'ya çeviriyordu. Artık açıkça Nihilistlerin tedhiş metodlarına karşı olduğunu, Marksist diyalektiğin yardımıyla, Marksizmi sosyal gerçek-

lere uygulamakla Rus ihtilâlcilerinin başarıya ulaşabileceğini söylemekteydi. Fikirlerinin gelişmesinde Plekhanov'un da rolü olmuştu (*).

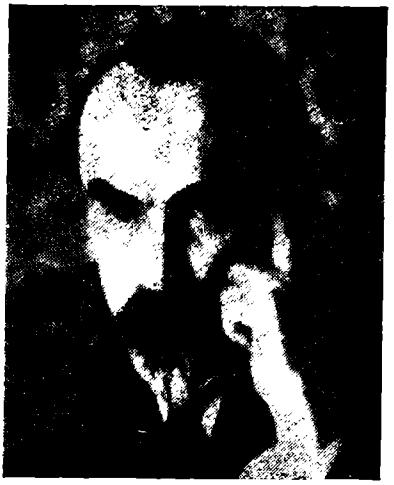
1892 yılında Lenin yine Petrograd'daydı. 24 yaşındaki ihtilâlci, aynı fikirleri taşıyan 26 yaşındaki bir kızla (Krupskaya ile) tanışmış, dostlukları kısa bir süre içinde sevgiye dönmüştü. Bir yıl sonra -hükümetten izin almak suretiyle- Rusya dışına ilk seyahatini yaptı. Hem geçirdiği zatürree'nin etkisini yok etmek hem de yıllardan beri yazılarını okuduğu dışardaki ihtilâlcilerle tanışmak istiyordu. Dört ay süreyle Fransa, Almanya ve İsviçre'de dolaştı. Cenevre'de Plekhanov ve iki yardımcısıyla (**) tanıştı. Çeşitli ihtilâlci gruplar arasında kısmen olsun birlik sağladı.

1895 yılında Lenin, en önemli ihtilâlcilerden biri olmuştu. Yeraltı faaliyetini hızlandırmış, «İşçi Sınıfının Hürriyet ve Mücadele Birliği» adlı gizli teşkilâtı kurmuştu. Moskova'ya ve diğer merkezlere gitti. Broşürler hazırladı; dağıttı. İhtilâl-

---

(*) Plekhanov, -Karl Marxın öldüğü yıl olan 1883'de- Cenevre'de Rus tarihindeki ilk Marksist grup olan «İş Hürriyeti Grupu»nu kurmuştu. O sırada 26 yaşındaydı. Terör hareketlerine karşıydı. Rusya'nın Batının gelişmesine uygun olarak gelişeceğini, Çarlık yıkılmadan önce bir endüstrinin kurulacağını, bir proleterya sınıfının meydana geleceğini ileri sürüyor, ancak burjuva demokrasisi kurulduktan sonra, bir işçi ihtilâlinin yapılacağını yazıyordu. «Feodalizmden sosyalizme geçilemez» diyordu. Ona göre amaç çalışan sınıfın teşkilâtlanması, grevler ve gösteriler yapılması, Marksist fikirlerin yayılması olmalıydı. Taraftarları Rusya'nın başlıca şehirlerinde gruplaşmaya başlamışlardı. Bunlar Sosyal Demokrat adı verilen devrimci Marksist partiyi meydana getirdiler. Plekhanov, 20 yıla yakın bir süre Marksist ihtilâlcileri etkiledi. Lenin'in liderliği ele almasıyla etkisini kaybetti.

(**) Pavel Akselrod ve Vera Zasuliç.

Plekhanov, 22 yaşına kadar Rusya'da gizli ihtilâl teşekküllerinde çalışmıştı. Fakat 1879'da terör fikrine karşı koyarak bu gruplardan ayrıldı. 1883'de Cenevre'de, Rus tarihindeki ilk Marksist ihtilâlci grupu kurdu. (Life Dergisinden).

ci bir gazete çıkarmak üzereydi ki -dönüşünden üç ay kadar sonra- yakalandı, tevkif edilerek cezaevine gönderildi.

Cezaevinde 14 ay kaldıktan sonra Lenin'e -mahkemeye çıkarılmadan- üç yıl daha Sibirya'da sürgün hayatı yaşıyacağı bildirildi. O yıllarda bir sürgün, izin alır ve yol ücretini kendi öderse, sürgün yerine herhangi bir yolcu gibi gidebilirdi. 1897 Şubatında yola çıktı. Mart'ta Moğolistan hududundan pek uzak olmayan sürgün yerine -Şuşenskoye kasabasına- ulaşmıştı.

Lenin nüfusu 1500'ü bulmayan bu küçük kasabada üç yıl geçirdi. Sidney ve Beatrice Webb'in «Sendikacılığın Teorisi ve Pratiği» adlı eserini çevirdi. «Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi» ve «Ne Yapmalı?» adlı eserlerini yazdı. Rusya dışındaki ihtilâlcilerle ve en başta Plekhanov'la haberleşti. Lenin'den sonra Krupskaya da Petrograd'da tevkif edilmiş (1898) ve Sibirya'da üç yıl sürgüne hüküm giymişti. O da Lenin'in bulunduğu kasabaya geldi. Bir süre sonra evlendiler.

Lenin 1900 yılında süresini doldurup Sibirya'dan ayrılırken Krupskaya'nın bir yıl daha sürgün cezası kalmıştı. Lenin, Rusya dışında Iskra (Kıvılcım) adlı ihtilâlci bir gazete

Lenin 24 yaşında iken, 26 yaşında ihtilâlci bir kız olan Krupskaya ile tanışmış ve sevişmişlerdi. İkisi de sürgündeyken evlendiler.

çıkarmaya karar verdiğinden, bu gazetenin Rusya'ya nasıl sokulacağını ve nasıl dağıtılacağını düzenlemek üzere birçok şehri dolaştı. İhtilâlcilerle temasa geçti. Temmuz ayında da Cenevre'ye gitmek üzere Rusya'dan ayrılmanın bir yolunu buldu. Artık ihtilâlci çalışmaları dışardan yönetecek ve ancak 5 yıl sonra dönecekti.

Cenevre'de Lenin, eski ihtilâlci arkadaşlarından Martov'la beraber, Plekhanov'a giderek Iskra'nın çıkarılması için anlaştı. Plekhanov ve arkadaşları eski ihtilâlci grupu, Lenin ve arkadaşları ise yenileri temsil ediyorlardı. Iskra'yı beş kişilik bir grup yönetecekti. (Eskilerden Plekhanov, Zasuliç, Akselrod; yenilerden Lenin ve Martov). Bir süre sonra Krupskaya sürgün cezasını tamamlayıp geldiğinden o da gazetede sekreter olarak çalışmağa başladı.

Iskra'nın ilk sayısı 1900 yılının son ayı içinde yayınlanmış, hudutta polisin eline geçtiğinden Rusya'ya sokulamamıştı. Fakat diğer sayılar Rusya'ya sokulup dağıtıldı. Lenin bu gazeteye yazdığı yazılarla ihtilâlciler arasındaki prestijini yükseltti; liderliğini kabul ettirdi.

1905 yılı başlarında binlerce işçi Petrograd'da miting yapıyor. Kış Sarayı önünden de geçen nümayişçiler; çalışma saatlerinin fazlalığını ve ücretlerinin düşüklüğünü protesto ediyor.

Lenin, 1902 yılında genç ihtilâlcilerden Troçki ile Londra'da buluştu. Troçki yazılarını okuduğu ve hayranı olduğu ihtilâl lideriyle günlerce görüştü. Londra caddelerinde saatlerce dolaşıyor, bir yandan da ihtilâlci fikirleri tartışıyorlardı. Lenin bu arada «İşte onların Parlâmentosu» «İşte onların Westminster Katedrali...» diyerek Troçki'ye belli başlı binaları gösteriyordu. Troçki neden sonra «onların» kelimesiyle «İngilizlerin» değil, «kapitalistlerin» belirtildiğini anlamıştı.

BOLŞEVİK, MENŞEVİK AYRILIŞI

Marksist Rus ihtilâlcileri 1898 yılında «Sosyal Demokrat» adını verdikleri bir parti kurmuşlardı. Gizli çalışmalar yapan bu partinin bütün büyük şehirlerde yeraltı teşkilâtı ve yayın organları vardı. Liderlerin çoğu yabancı ülkelerde yaşamaktaydı.

1903 yılında Brüksel'de Sosyal Demokrat Partinin, başka bir deyimle Marksist Rus ihtilâlcilerinin kongresi yapıla-

caktı. Bu kongre, iki ihtilâlci görüşün çatışmasına sahne olacak ve Bolşevik - Menşevik ayrılığı da buradan başlıyacaktı.

Belçika Hükümeti izin vermediğinden Londra'da yapılabilen kongre Lenin ve taraftarları için de partiye hâkim olabilmek ve görüşlerini kabul ettirmek bakımından önem taşıyordu. 11 Ağustos'tan 23 Ağustos 1903'e kadar süren kongrede Lenin eski ihtilâlcilerin aksine olarak «profesyonel ihtilâlciler tarafından, sert bir disiplinle yönetilen bir kavga partisi» tezini savundu. Lenin'e göre bu ihtilâlci teşkilâtı demokratik şekilde yönetmek imkânsızdı. Parti herkese açık olamaz ve ancak diktatör bir grup tarafından yönetilebilirdi. Diğer ihtilâlciler bunun parti içinde demokrasiyi ortadan kaldırmak olacağını ileri sürdüler. İkinci anlaşmazlık ihtilâl anlayışında çıktı. Lenin ve taraftarları feodal rejim yıkıldıktan sonra çok kısa bir sürede de olsa proleter ihtilâlinin yapılabileceğini, ihtilâlin hızlandırılabileceğini söylüyorlardı. Diğer grup ise «Feodal rejim olan Çarlık rejiminin yıkılmasından sonra bir burjuva rejimi önemli bir dönemdir. Bu dönem geçirilmeden işçi ihtilâline gidilemez» diyordu. Bu arada Lenin bir oylamada iki oy farkla çoğunluk kazandı. Bundan faydalanarak kendi grupunu Bolşevikler (Çoğunlukta olanlar), diğer grupu Menşevikler (Azınlıkta olanlar) diye isimlendirdi. (Gerçekte kongrede Menşevikler çoğunluktaydı ve Bolşevikler yalnız bir oylamada çoğunluğu elde etmişlerdi) (*).

(*) Marksist ihtilâlciler arasındaki bu bölünme 1917 ihtilâlinde önemli rol oynayacaktı. Menşevikler «herkese açık, demokratik şekilde yönetilen bir parti» sloganıyla ortaya atılacak, bir demokratik burjuva rejimini de tarihin akışında esaslı bir merhale saydıkları için burjuva hükümetiyle (1917 ihtilâlindeki geçici hükümetle) bir süre için anlaşmakta mahzur olmadığını ileri süreceklerdi. Lenin ise «diktatörlüğe dayanan parti» sloganıyla çıkacak, burjuva, demokrasisinden hemen işçi ihtilâline geçilebileceğini açıklayarak «bütün iktidar Sovyetlere!» diyecekti.

Lenin ihtilâlci kongrede bazı başarılar sağlamıştı. Iskra gazetesinin yönetimi bundan böyle üç kişide, (Lenin, Martov ve Plekhanov'da) olacaktı. Ayrıca, Iskra yöneticileri, partinin Rusya içindeki komitesini de kontrol altında tutacaklardı.

Fakat, daha sonraki günlerde iki grup arasındaki anlaşmazlık bir bölünmeyle sonuçlandı. Menşevikler Lenin'e sert itirazlarda bulundular. Lenin'in Troçki ile görüş ayrılıkları oldu. Yakın arkadaşı Martov, Iskra'dan ayrıldı. Plekhanov, eskiden yönetim kurulunda bulunmuş iki kişinin yine çalışmasında ısrar etti.

Bunun üzerine Lenin Iskra'dan çekildi. Bir yıl sonra (Aralık 1904'te) Vpered (İleri) adlı yeni bir gazete çıkarmağa başladı. Bu Iskra'dan daha önemli ihtilâlci bir organ oldu ve Lenin'e partideki üstünlüğünü tekrar sağladı. Bu gazetenin yazarları arasında Lunaçarski, Litvinov, Rikov, Bogdanov gibi ihtilâlciler vardı.

Lenin, Vpered'i çıkarırken Rus - Japon savaşı şiddetlenmiş ve bu savaşın etkisiyle Rusya'nın büyük şehirlerinde ayaklanmalar patlak vermişti.

İŞÇİ KAYNAŞMALARI

Yirminci Yüzyılın ilk yıllarında Çarlık hükümeti, bir sendika kurulması teklifini, işçi kaynaşmalarını kontrol altına alabilmek için desteklemiş ve gerekli izni vermişti. Bu sendika en küçük faaliyetine kadar polisin göz hapsindeydi; toplantılarda Çar'a ve hükümetine en ufak bir târizde bulunulmasına meydan verilmiyordu. Bu polis - sosyalizminden memnun kalınmış olacaktı ki başlıca sanayi kollarında -tabii yine hükümetin sıkı kontrolunda- sendikalar kurulmasına izin verildi. Durum 1904 yılına kadar hükümetin ve Plehve'nin başkanlığındaki polisin istediği gibi yürüdü. Fakat Rus Japon savaşı, o zamana kadar dileklerine en ufak bir cevap alamıyan ve boşuna nefes tükettiklerini anlayan sendikalara gösteriler, yürüyüşler yapmak için gerekli fırsatı sağlıyacaktı.

İkinci Nikola zamanında yabancı sermaye -özellikle

Fransızlar- Rus endüstrisine önemli yatırımlar yapmıştı. Donetz'de maden, Lodz'da dokuma endüstrileri kurulmuş, başta Petrograd ve Moskova olmak üzere iş merkezlerinde büyük işçi toplulukları meydana gelmişti. Ücretler Avrupa'daki ücretlere göre çok düşüktü (İngiltere'ye göre üçte bir oranındaydı). Çalışma günde ortalama 12-13 saatin üstündeydi (Ancak 1907'de günlük çalışma 11.5 saat olarak sınırlanacaktı).

Marksist ihtilâlcilerin Rusya dışından gönderdikleri gazete ve dergilerle Rusya içindeki grupların yeraltı çalışması bu işçi topluluklarını etkilemeye başlamış, sendikaların kurulması ve işçi topluluklarının büyümesi ihtilâlci hareketi hızlandırmıştı. İşçiler çalışma saatlerinin indirilmesini, asgarî ücret tayinini istemeye başladılar. Bu sırada tedhişçi ihtilâlciler, aman vermez Plehve'yi öldürdüler (**).

Batının liberal fikirlerini benimsemiş olan şehir burjuvazisi, o günlerde, siyasî reformlar istemeye başlamıştı. Bölge meclisleri (zemtsvo'lar) da bu hareketi destekliyordu. Çarlık hükümeti böylece biri sosyal diğeri liberal iki hareket tarafından sıkıştırılmaktaydı.

Rus - Japon savaşındaki yenilgilerin, yönetimdeki yolsuzlukların, ulaştırma ve beslenme işlerindeki aksaklıkların sebep olduğu buhran, öğrenci ve işçilerin gösterilerine yol açtı. 1904 yılı sonlarında bölge meclisleri konferansında bir kurucu meclis toplanması istendi. Aynı günlerde Lenin ve arkadaşları grevlere girişilmesi için ihtilâlci gruplara çağrıda bulunmuşlardı.

1904 yılı sona ererken Bakû'da ilk grev patlak verdi; işçiler, askerlerle çarpıştılar. Japonların Port Arthur'u ele ge-

---

(**) Plehve, hem içişleri bakanı, hem de gizli polis teşkilâtı Okrana'nın başkanıydı. Rusya'da Çar'dan sonra en kudretli adam oydu. Suikastı ihtilâlcilerle işbirliği yapan bir Okrana mensubu plânlamış, bir ihtilâlci de Plehve'nin arabasına bomba atmıştı.

çirmesi, ülkedeki sinirli havayı daha da ağırlaştırdı. Putilov silâh fabrikalarından dört işçinin çıkarılması başkentte 250 bin işçinin genel bir grev yapmasına sebep oldu.

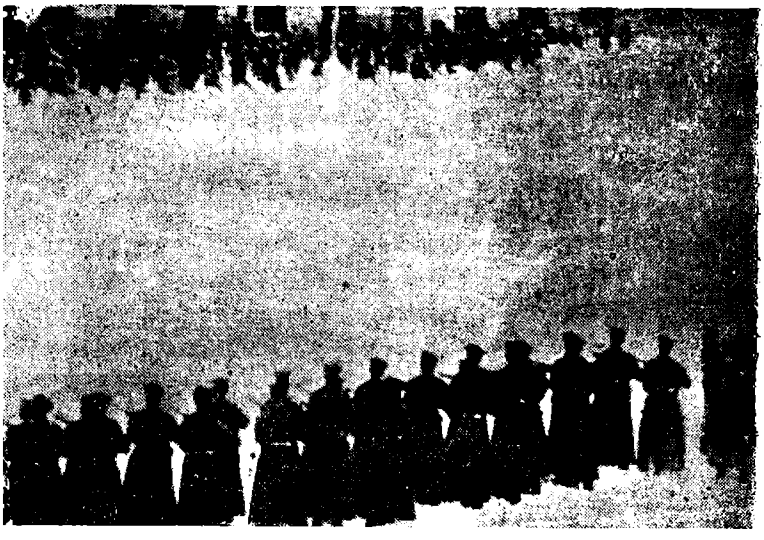
KANLI PAZAR

9 Ocak 1905'te Petrograd'da 200 bin kişilik büyük bir kalabalık Çar'dan dileklerde bulunmak üzere Kış Sarayı'na doğru yürümekteydi. Kalabalık grevci işçilerden, kadınlar, çocuklar ve yaşlılardan, kısaca her sınıf halktan meydana gelmişti. Bazı gruplar «Tanrı Çar'ı Korusun!» marşını söylemekteydi. Bu da yürüyüşün bir isyan, bir ayaklanma hareketi olmaktan çok, Çar'a halkın sesini duyurmak için tertiplendiğini göstermekteydi. En önde yürüyen gruplardan birinin başında papaz Gapon (*) vardı. Gapon'un elinde Çar'a sunulmak üzere bir dilekçe bulunuyor, bu dilekçede Çar'dan sekiz saatlik iş gününü gerçekleştirmesi, asgari ücretin günde bir ruble olması, fazla çalıştırmanın kaldırılması ve bir kurucu meclisin toplanması isteniyordu.

Şarkılar, marşlar, ilâhiler söyleyen, Çar'ın resimleriyle haçlar taşıyan büyük kalabalık beş ayrı kol halinde Kış Sarayı'nın önüne gelmişti ki birçok birlikle takviye edilmiş Sa-

---

(*) Gapon, 1905 hareketinin garip bir simasıdır. Petrograd halkı, onu papaz olmaktan çok sosyal bir reformcu diye anmıştı. Rus Fabrika İşçileri Sendikasının kurulmasında rol oynamış, bazı ihtilâlcilerle ve Maksim Gorkiy'le dostluk kurmuştu. Kanlı Pazar'dan bir gün önce Çar'a mektup yazmış, halkın dileklerde bulunmak üzere Kış Sarayının önünde toplanacağını bildirmişti. Fakat Çar, ailesiyle beraber sarayı terkettiği için bu mektubu alamadı. Gapon, 1905 ihtilâl hareketlerinden sonra Finlandiya'ya kaçtı. İhtilâlcilerin gizli toplantılarında bulundu. Fakat polisle işbirliği yaptığı anlaşılınca ihtilâlciler tarafından öldürüldü (1906). O sırada 33 yaşındaydı.

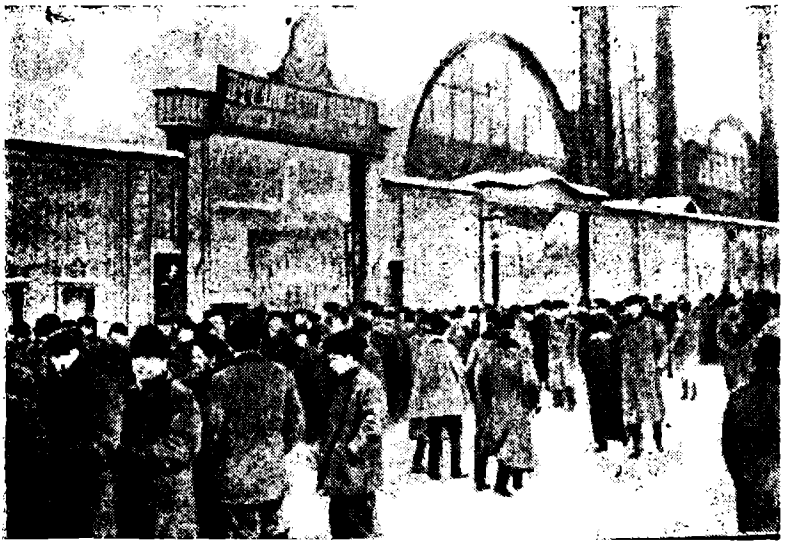
9 Ocak 1905, «Kanlı Pazar» günü: Askerler halka amansızca ateş açıyor ve 900 kişiyi öldürüyor. Bu olay, bir terör devrini başlatıyor...

ray Muhafız Alayının duvarların önüne dizilmiş, ateşe hazır durumda beklediği görüldü. Çar, ailesiyle beraber, başkente 25 kilometre mesafedeki Çarskoe Selo'daki Yazlık Sarayına gitmiş, bu kritik günlerde karar yetkisini muhafız kumandanlarına bırakmıştı.

Kalabalık Saray'a yaklaşınca, subaylar askere ateş emri verdiler. Halkla asker arasındaki mesafe 15-20 metreydi. Birkaç dakika içinde yüzlerce silâh ard arda ateşlenmiş, kalabalıktan çığlıklar, feryatlar yükselmiş, Kış Sarayı'nın önü ölüler ve yaralılarla dolmuştu. Birkaç dakika önce karla örtülü, bembeyaz meydan, dökülen kanlarla kırmızılaşıyor, ölü sayısı 900'ü, yaralı sayısı 5000'i buluyordu.

Petrograd halkı artık «Kanlı Pazar» adını verdiği o günü ve yerlerde yatan cesetlerle yaralıları unutmayacak, bu olay Çar'ı halkın sevgisinden iyice yoksun bırakacaktı.

Kanlı Pazar'dan sonra Rusya, açık bir terör ve grevler

1905'te işçileri grevc başlıyan Putilov fabrikalarından bir görünüş. Putilov işçileri 1917 Şubat ihtilâlinde önemli rol oynıyacaktır.

gösteriler devrine giriyordu. 4 Şubat'ta Çar'ın amcası ve Moskova'nın eski valisi olan Grandük Aleksandroviç Kremlin dışında katledildi. 1905 yılı sonuna kadar öldürülen hükümet memurlarının sayısı 1500'ü buldu.

Kanlı Pazar'ın yarattığı hayâl kırıklığı ve dehşet havası bütün bölgelerde grevlere yol açıyor, Moskova'daki genel grevi, Sibirya demiryolları ve Donetz maden işçilerinin grevleri izliyordu. Demiryolları işlemez hale gelmişti.

Bu sırada Rus orduları Japonlara Mançurya'da (Mukden'de) de yenilmişlerdi. Durumun ciddiliği karşısında Çar, taviz yoluna sapmak zorunda kaldı. Ruslaştırma politikasından vazgeçti, bir istişarî meclis kurulacağını açıkladı. Ama olaylar hızla gelişiyordu. Mayıs ayında köylüler Panrus Köylü Birliğini kurmuşlardı. Köylerde ayaklanmalar oldu.

Temmuz 1905'te denizciler arasında isyanlar patlak verdi. Karadeniz filosundaki Potemkin zırhlısında tayfalar,

subayların bozuk bir et yemeğini yedirmekte ısrar etmeleri üzerine başkaldırdılar. Gemi kumandanlığı isyancıların belli başlılarını ölüm cezasıyla cezalandırmak isteyince de silâhlarını subaylara çevirdiler. Ayaklanma subayların denize atılmasıyla sonuçlandı. Gemide bir ihtilâlci komite kuruldu (Potemkin daha sonra iltica hakkı elde ederek Romanya sularında demirledi).

28 Temmuz'da Odesa'da halk Richelieu Merdivenleri denilen yerde Potemkin tayfaları için saygı duruşunda bulundu. Odesa Askerî Kumandanı ateş emri verdi. Süvariler atlarını merdivenlere sürerek ateş açtılar. Birçok kişi öldü.

1905 İHTİLALİ VE İLK «SOVYET»LER

Ağustos 1905'te Kiev'de işçi teşekkülleri ayaklanmış, grevçi işçiler ilk Sovyet'i (işçi delegelerinden meydana gelen komite veya konsey) kurmuşlardı. Bu Sovyet, devlet otoritesi azaldığı için birçok yetkileri kendinde topladı; fabrikaların kontrolünü, ulaştırma işlerini ele aldı. Şehirde düzeni sağladı.

Bir ay kadar sonra Moskova'da da «İşçi Sovyeti» kuruldu. —Bu sırada onbinlerce demiryolu işçisi genel grev yapmış, şehirlerarası ulaştırma kesilmişti—. Daha sonra Petrograd'da başlarında Troçki bulunan ihtilâlciler Petrograd İşçi Sovyeti'ni kurdular. Bu Sovyetler işçilerden milis birlikleri meydana getiriyor ve hükümet kuvvetlerinin karşısına ikinci bir kuvvet olarak çıkıyordu. Aynı günlerde, Moskova'da barikatlar kuran, daha sonra Odesa'da gösteri yürüyüşü tertipleyen halk toplulukları Çarlık amblemlerinin üzerine çıkan hatiplerin politik ve sosyal reformlar yapılmasını isteyen konuşmalarını dinlemekteydi.

Sovyetlerin kuvveti karşısında Çar Anayasa vaadinde bulunuyor, Çarlık hükümeti işçilerin bazı dileklerini yerine getireceğini açıklıyor ve siyasî suçlular affediliyordu. Bu, Lenin'in de Rusya'ya dönebilmesi demekti.

Bu arada Kronştad üssü ayaklanmıştı. Sovyetler bu a-

yaklanmayı desteklediler ve genel grev ilân ettiler. Hükümet fabrikaları kapattı. Sovyetler posta ve telgraf grevine de giderek cevap verdiler. Bu sırada Lenin de Rusya'ya dönüyordu.

Hükümet, bir ihtilâlle karşılaştığını görünce sert tedbirlere başvurdu. Petrograd Sovyetinin aralarında Troçki de bulunan 300 üyesini tevkif ettirdi. Büyük şehirlere askerî birlikler yığdı. Çar da durumun kritik olduğunu görerek bir parlâmento'nun toplanacağını, yasama kuvvetinin bu parlâmento (Duma) ile İmparatorluk Konseyi tarafından kullanılacağını ilân etmişti. Bu durum, Sovyetler'i Petrograd'da başkaldıran askerî birliklerin desteğinden yoksun bıraktı. Troçki ve diğer liderler de tevkif edildikleri için ayaklanma sona erdi (9 Kasım). Moskova'daki ayaklanma (7-17 Aralık) askerî birliklerin işçilere ateş açması ile kanlı bir şekilde bastırıldı. Çar hükümeti duruma hâkim olmuştu. Lenin güçlükle Finlandiya'ya kaçabildi.

1905 hareketi bastırılmıştı; ama Lenin ve Troçki de 12 yıl sonra yapacakları ihtilâlin tekniğini öğrenmişlerdi.

1906 AYAKLANMALARI

Temsilciler Meclisi (Duma) 1906'da seçildi. Toplanır toplanmaz Meclis karşısında bakanların sorumluluğunun kabulünü istedi. Çar ve hükümetinin doktrini «insanın yaradılıştan kötü olduğu, otoriteyle zaptedilmesi gerektiği» düşüncesine dayandığından, 1905'in kanlı olaylarından ders alınmamıştı; Duma dağıtıldı. Çar böylece, ilk fırsatta mutlak idareye döneceğini göstermişti.

Bu durum yeni ayaklanmalara yol açtı. Bu defa köylüler —ihtilâlci propagandanın da etkisiyle— ayaklandılar. Hükümetin başına getirilen Stolipin karışıklıkları şiddetle bastırdı. (3500 kişi öldürülmüştü). Sonra yeni bir Duma seçimine gitti. Seçimlerde yapılan baskıya rağmen ikinci Duma, birincisinden daha dikkafalı çıktı. O da birkaç ay sonra dağıtıldı. Bu defa seçim kanunu hükümetin istediği şekilde de-

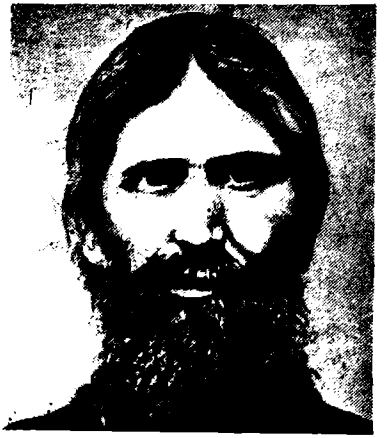
ğiştirildi; ancak o zaman, üçte ikisi muhafazakâr bir meclis toplanabildi (1907). Bu meclis ve dört yıl sonra toplanan dördüncüsü normal sürelerini tamamlıyabildiler. Hükümet bu meclislerle istediği işbirliğini yapabildi.

1907'DEN 1914'E

1907 ile 1914 yılları arasında sert bastırma tedbirleri alınmış, ordu ve deniz kuvvetleri yeniden teşkilâtlandırılmış, Ruslaştırma politikasına dönülmüştü. Başbakan Stolipin, küçük köylü mülkiyetini desteklemiş, Çarlık topraklarının büyük bir kısmı (3,5 milyon hektar) üç yıl içinde köylülere dağıtılmıştı. Tarım kooperatiflerinin sayısı hızla artmış ve üye sayıları 9 milyonu bulmuştu. Teşebbüs sahibi, zengin köylülerden (Kulak'lardan) yeni bir toprak sahipleri sınıfı meydana gelmişti. Köylü Bankası da asillere ait toprakların köylüler tarafından alınmasını kolaylaştırmaktaydı. Endüstri alanında büyük ilerlemeler olmuştu. Grevler gittikçe azalmış, 1905'de iki milyon olan grevci sayısı 1910 yılına doğru 10 bine düşmüştü.

Bu gelişmeler, Rusya dışındaki ihtilâlcileri endişelendiriyor, Lenin —özelikle Stolipin'in toprak politikasının— köylüler arasında ihtilâlci ruhu öldürdüğünü, ihtilâli geciktirdiğini düşünüyordu.

Fakat o günlerde Rasputin sahneye çıkıyordu. 1903 yılında Petrograd'a gelen bu acayip adam, telkin kudreti sayesinde kendini halka bir aziz, bir ermiş olarak kabul ettirmişti. İlâhi ışığı gördüğünü söylüyor, birçok hastalığı iyi ettiğinden bahsediliyordu. Halk arasında Rasputin'in üstün kuvvetlere sahip olduğu konuşuluyor, bu konuşmalar dallanıp budaklanarak yayılıyordu. Nihayet, hasta oğlu için her çareye başvurmayı düşünen Çariçe de onu saraya çağırttı. Rasputin, ağrı ve sızılar sebebiyle uyuyamıyan Çareviç'i telkinle uyutunca Çariçe de onun büyüsüne kapıldı; Rasputin Çar Ailesinin en yakınlarından biri, oğlunun üstüne titreyen Çariçe'nin de gözdesi oldu.

Rasputin karısını ve üç çocuğunu terkederek Petrograd'a gelmiş sefih ve maceraperest bir adamdı. Kendisini büyük bir din adamı, bir aziz gibi kabul ettirmeyi başarmıştı. Telkin kuvveti sayesinde Çareviç'i de etkileyince Çariçenin en gözde adamı oldu. O günden itibaren hükümet işlerine karıştı ve büyük entrikalar çevirdi.

Rasputin 1906 yılında Saraya girdiği zaman 33 yaşındaydı. Çok az yıkandığı için pis kokan, her gece içen bu maceraperest adam bir süre sonra politikaya da karışmaya başladı. Çar'ın üzerinde büyük nüfuzu vardı. Başbakan Stolipin, hükümet işlerine karışmaya başlayan bu adamın Petrograd'dan çıkarılmasını istemiş, fakat bu istek yüzünden ona düşman olan Çariçe, Rasputin'in sürülmesini önlemişti.

Stolipin —Çarlık hükümetlerinin bir bakıma en başarılı Başbakanı— Çar'ın 1905'de her yönden tehlike içinde olan durumunu, beş-altı senede büyük ölçüde düzeltmesine rağmen, ne onun, ne de Çariçe'nin sevgisini kazanabilmişti. İhtilâlciler kadar Çariçe ve Rasputin de ona düşmandı. Duma, ona karşıydı. Çar her işe karışan bu zekî adamı sevmiyor, başarıları sebebiyle mecburen iş başında tutuyordu. 4 Eylül 1911'de öldürüldüğü zaman, Çar'ın üzüntüsünü kısa zamanda unuttuğu, diğerlerinin de memnunluk duyduğu tahmin edilebilirdi.

Stolipin'in öldürülmesi, 1904-1905 yıllarındaki gibi olmamakla beraber Çar Nikola ve hükümeti için ikinci bir tehlikeli dönemin başlangıcıydı. Gerçi iki üç yıl daha endüstride ve tarımda gelişmeler elde edilecek, Rusya savaş arifesinde

Rasputin (soldan ikinci) Saraya mensup hanımlarla bir çay sohbeti sırasında... Saray bu sahte papazın entrikalarına ve ahlâksızlıklarına sahne olmaktaydı. (Life dergisinden)

kuvvetli bir ülke gibi görünecek ve «Kayzer, kuvvet dengesinin Almanya lehine bozulmakta olduğunu bildiren müşavirlerinin raporlarının altına «Ya şimdi, ya hiç bir zaman.» diye mânalı bir not ekliyecekti, ama ihtilâlci hareketler, grevler, çarpışmalar da başlıyacaktı. 1912 Nisanında Sibirya'daki çalışma kamplarının birinde patlak veren grev katliâmla bastırılmaktaydı. 1912'de grevcilerin sayısı birdenbire 500 bine yükselmişti. 1914 yılının ortalarında da bir milyona yaklaşmaktaydı. Donanmaya ait askerî fabrikalar üç hafta müddetle felce uğramıştı (1914 Mayısı). Moskova'da dokuma işçileri makineleri durdurmuşlardı ve Bakû sokaklarında petrol işçileri polisle çarpışmaktaydı». (*).

X. Coquin: 1917 Rus Devrimi, Çeviren: Attilâ Tokatlı, İz- [illegible] 1966.

İhtilâlcileri etkileyen iki büyük yazar: Tolstoy ve Gorki bir arada. Tolstoy'un (Kasım 1910'da) cenaze töreninde yapılan gösteriler 1905 ihtilâlinden sonraki kaynaşmaların başlangıcı olmuştur.

Bu sırada ihtilâlcilerin büyük çoğunluğu yabancı ülkelerdeydi. 1905 hareketine katılanların bazıları da ya cezaevindeydi, ya da Sibirya'da sürgünde bulunuyordu. Sibirya'ya sürgün edilen Troçki, bir süre sonra Rusya dışına kaçmıştı.

Lenin, 1907 yılında Rusya içindeki bazı ihtilâlcilerin de katılacağı bir toplantıda bulunmak üzere Finlandiya'ya gelmiş, fakat Rus gizli polisinin Finlandiya'ya geçip ihtilâlcileri yakalayacağı ihbarı üzerine İsveç'e gitmişti. Oradan İsviçre'ye dönmüş, Proletari adlı gazeteyi çıkarmaya devam etmişti. Düzenli olarak yayınlanan bu gazeteyi Rusya içinde ve dışında 30 bin ihtilâlci okuyordu.

Rusya içindeki liberaller ise, sürekli baskı altında tutulan ve ancak çoğunluğu muhafazakâr olursa yaşatılan Parlâmento'dan (Duma'dan) artık pek fazla bir şey beklemiyor-

lardı. Parlâmenter rejime bağlanan ümitler kırılmıştı. Çar, muhalefet istemiyor «asıl iktidarın Çar'a ait olduğu» düşüncesinden vazgeçmiyordu.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

1 Ağustos 1914'de Rus Çarlığı, İngiltere ve Fransa'nın safında Almanya ve Osmanlı İmparatorluğuna karşı savaşa giriyordu. Fakat Almanya ile 1000 kilometreye yakın bir cephede yapılacak savaş için hazırlıksızdı. Hele bir saldırı için vakit çok erkendi. Buna rağmen Çar, Fransız ve İngilizlerle yaptığı anlaşmalara göre hücuma geçmek zorundaydı. Bu yüzden Almanlar, Tannenberg ve Mazurya savaşlarında Rus kuvvetlerini imha edecek ve artık Rus ordusu belini doğrultamıyacaktı.

Savaş korkunç bir Alman düşmanlığı da getirmişti. Moskova'da Alman ismi taşıyan dükkânlar yağma edilmiş, bazı Almanlar öldürülmüştü. Bu arada Alman asıllı Çariçeye karşı da bir düşmanlık başlamıştı.

Çariçe ise, Rasputin'e düşman olan Başkumandan Grandük Nikola'yı azlederek, orduların yönetimini ele alması için Çar'ı sıkıştırmaktaydı. Bakanlar, Çar başkentten ayrılırsa, Çariçe'nin ve daha çok Rasputin'in hükümet işlerine karışmasını önleyecek bir kuvvet kalmıyacağını Çar'a îma etmekteydiler. Buna rağmen Çar, 1914 Eylülünde Grandük'ü Kafkas Cephesine gönderdi ve Alman cephesinde harekâtı yönetmek üzere Petrograd'dan ayrıldı.

Çar'ın ayrılmasından sadece 11 gün sonra da Rasputin hükümete ilk müdahalede bulunmuş ve Duma'yı tatil ettirmişti. Bunu elçilerle yaptığı görüşmeler, aziller, entrikalar izliyordu. Halkın sevmediği adamlar (bunlardan biri 1905 cellâdı diye adlandırılan Trepovi'ydi) bakanlık koltuğuna oturtuluyordu. Yenilgiler birbirini takip ettikçe halk arasmda Çariçe'ye ve hükümete karşı düşmanlık artmaktaydı. Hattâ Çariçe'nin ve bazı bakanların Almanlarla işbirliği yaptığı söylen-

Lenin, karısı Krupskaya ile İsviçre'de, Cenevre'de kaldığı evde bir Rus ihtilâlcisiyle görüşüyor. (Life Dergisinden).

tileri dolaşıyordu. Savaşın ilk yılında Savunma Bakanlığı yapmış olan Sukhomlimov'un Almanlarla gizlice anlaşmak iddiasıyla azledilip, bir süre tutuklanması bu söylentileri arttırmıştı. Rasputin, Çarlığın ve Çar Ailesinin bir sembolü gibi görülmekte, onun bütün entrikalarına Çariçe'nin de katıldığı ileri sürülmekteydi.

1916 yılının son günlerinde, bir prens (Yusupov), bir komplo sonunda Rasputin'i öldürüyordu. Sahte papaz, kendisine verilen zehirden müteessir olmayınca, prensin ona altı kurşun sıkması ve sonra Neva nehrine atması gerekmişti.

İHTİLALİN BAŞLAMA TARİHİ

Tarihçiler Rasputin'in öldürülüşünün Rus tarihinde bir dönüm noktası olduğunu ve ihtilâlin başlangıcı olarak kabul edilebileceğini söylerler. Fakat bir diğer görüşe göre «İhtilâlin başlangıcı Rasputin'in öldürülmesi değil, 1916 yılı Eylül-Ekim aylarındaki (Kullandığımız takvime göre Ekim ve Kasım ay-

larındaki) grevlerdir.» (*).

1916 Eylülünün sonunda Petrograd'ın bütün fabrikaları greve gitmişti. Hattâ Renault fabrikasındaki işçiler bu greve katılmayınca, diğer işçiler onları zorlamışlardı. Grevciler «Kahrolsun Fransızlar! Savaş bitsin artık..» diye bağırıyorlardı. Polis grevcilerle başa çıkamayınca askerî birlikleri yardıma çağırmış, fakat gelen asker grevcilere hak vererek polise ateş açmıştı. Bu Rusya tarihinde bir dönüm noktasıydı ve artık askerin de tutumunun değişmeye başladığını gösteriyordu.

Gerçekten Petrograd garnizonundaki 160 bin asker, artık eski asker değildi. Çarlık hükümetine körü körüne bağlı olacak şekilde yetiştirilmiş alaylar —bu arada Muhafız Alayı— boşalan safları takviye için cepheye gönderilmiş, bunların yerini köylü ve işçi askerler almıştı. Bu askerler artık zaferin bir hayâl olduğunu anlıyor, sıra kendilerine gelmeden önce savaşın bitmesini arzuluyordu. İhtilâlci propaganda bu birliklerde büyük etki yaratmıştı; Bolşevikler —özellikle denizciler arasında— kendilerine pek çok taraftar bulmuşlardı.

Eylül sonundaki grevden sekiz gün sonra başkent işçileri Petrograd'daki Bolşevik Komitesinin çağrısına uyarak bir dayanışma grevi yapmış ve savaş aleyhtarı hareketlerden dolayı mahkemeye verilen on dokuz Baltık denizcisini haklı bulduklarını açıklamışlardı. Mahkemenin başladığı gün grev büyüyor, bunun üzerine hükümet 13 fabrika ve imalâthaneyi kapatıyordu. Bu yüzden grev devam etmiş, Ekim sonunda grevcilerin sayısı seksen iki bine çıkmıştı. On dört eyalette de grevler başlayınca hükümet lokavttan vazgeçmek zorunda kaldı.

1916 sonlarında yıllardır görülmemiş şiddette bir kış hüküm sürmekteydi. Yakacak buhranı başlamış, don yüzünden ulaştırma büyük ölçüde durmuştu. Şehirlerin beslenme ihti-

(*) André Maurois-Aragon: Amerika-Rusya (U.S.A. - U.S.S.R. —Histoire Parallel, 1917-1960)

yacı karşılanamıyor, fiatlar korkunç şekilde yükseliyordu.

Zaferden kendi de ümitli olmayan, hattâ Almanlarla ayrı bir barış antlaşması yapabilmek için zemin yoklayan hükümet (bu durum İngilizler ve Fransızlar tarafından önlenmişti) grevleri, gösterileri durdurmak için sert tedbirler yoluna gitti. Hükümete dikbaşlılık eden Meclis (Duma), Aralık'da (1916) tatile sokuldu. (Meclisteki milletvekillerinden beş Bolşevik savaşın başında sürgüne gönderilmişti). Polis takviye edildi, izinler kaldırıldı.

İHTİLAL AREFESİNDE...

İşte bu durumda 1917 yılına girilmişti. Bütün belirtiler başkentte silâhlı çatışmaların olacağını gösteriyor, fakat bir ihtilâlin bir-iki ay içinde patlak verebileceğini kimse düşünmüyordu. Gerçi, Petrograd Bolşevik Komitesi bir ihtilâl için hazırlık yapmağa başlamış, mahalle grev komitelerinde, fabrikalarda gizli işçi milisleri kurulmuş ve alaylarda gizli komiteler meydana getirilmişti ama, ihtilâlin birkaç hafta sonra patlak verebileceği hesapta yoktu. Bazı ihtilâlciler bir yıl kadar sonra, bazıları da savaş sona erince ihtilâl olabileceğini umuyor, «Proletaryayı silâhlandırmak parolamızdır» diyen Lenin bile ihtilâlin eşiğine geldiklerini zannetmiyordu.

1917 başında Çar Nikola başkentteydi. Rasputin'in öldürüldüğünü duyunca, Çariçeyi teselli için karargâhından hemen Yazlık Saray'a dönmüştü. Olaylar, Çar'ın düşüncelerinde hiç bir değişiklik yapmamış olacaktı; başkentte görüştüğü İngiliz Büyükelçisi, halkın güveninin kazanılmasını îma edince, ona «Asıl halk benim ona duyduğum güveni hak etmeğe çalışmalı» cevabını vermekteydi. Halbuki, Rasputin'in öldürülmesini halkın sevinçle karşılaması ve kaatilleri birer kahraman gibi alkışlaması, Çar Ailesine duyulan nefretin nasıl büyüdüğünü gösteriyordu.

Polis, Kanlı Pazar'ın on ikinci yıldönümü vesilesiyle işçilerin 9 Ocak (1917) günü grev ve gösteri yapacağını öğrenmiş, bunu önlemek için başkentteki Bolşevik Komitesi üye-

lerini tevkif etmeyi başarmıştı. Buna rağmen o gün bütün şehirlerde grev ve gösteriler oldu. Bu defa, Duma'nın tekrar açılacağı tarihte (14 Şubatta) işçilerin harekete geçeceği ihbarını alan polis, bunu önlemeye kalkıştı. Ocak ayı sonunda işçi liderlerinin evleri basılıp, hepsi tevkif edildi. İşçiler tevkifleri öğrenince bir protesto grevi yaptılar. Bunun üzerine polise makineli tüfek dağıtıldı. 5 şubatta da Petrograd özel bir askerî bölge haline getirilerek, 1905'te denizcilerin ayaklanmalarını aman vermeden bastırmasıyla ün yapmış General Kabalov olağanüstü yetkilerle bu bölge kumandanlığına tâyin edildi.

Bu tâyinden iki gün sonra başkentteki Bolşevik Komitesi, Duma'nın açılacağı tarihte büyük gösteriler ve grevler yapılması için işçilere çağrıda bulunuyordu.

ŞUBAT İHTİLALİ

14 Şubat günü başkentte yüz bine yakın işçi grev yapıyor ve Meclis (Duma) lehinde büyük bir yürüyüşe geçiliyordu. O gün Duma'nın açılışına hükümet katılmamış ve hatipler durumu şiddetle tenkid etmişlerdi.

18 Şubat günü başkentin en büyük fabrikalarından Putilov'da işçiler, bazı arkadaşlarının işten atılmasını protesto için greve başlıyorlardı. Bu bir oturma greviydi. Fabrika yöneticileri buna, fabrikayı tatil etmekle cevap verdiler. 20 binden fazla işçi açıkta kaldı; ertesi gün diğer fabrika işçilerinin de katıldığı bir gösteri yapıldı. Aynı günlerde yiyecek sıkıntısı had safhaya geldiği için —artık ekmek karneyle veriliyordu ve dükkânlarda pek bir şey kalmamıştı— mağazaların önünde kuyruk yapan halktan da gösterilere katılanlar oldu.

23 Şubat «Uluslararası Kadınlar Günü»ydü. Bolşevik Komitesi o gün yalnız kadınların grev ve mitingler yapması için çağrıda bulunmuştu. Fakat Putilov Fabrikalarının yirmi binden fazla işçisinin açıkta oluşu durumu değiştirdi.

Greve tekstil fabrikalarının kadın işçileri başlamıştı; bunlar kadın grevcilerin yüzde seksenini teşkil ediyordu. Fakat

biraz sonra Putilov fabrikalarının işçileri de çocuklarıyla beraber gösterilere katılmaya geldiler. Öğleden sonra binlerce kişilik bir topluluk şehre yürümekteydi. Kalabalığın büyük kısmı buzlarla kaplı Neva nehrini yürüyerek geçmiş, şehrin merkezine doğru ilerlemeye başlamıştı. Bu sırada polis ateş açtı ve bir kadın öldü. Kazak birlikleri ateş açmaktan kaçınıyor, kalabalığı dağıtmak için verilen emri yerine getiremiyorlardı.

Diğer fabrikalarda da iş bırakma olayları vardı, bunların ve dükkânların önünde kuyruk yapanların da katılmasıyla nümayişçilerin sayısı 200 bini bulmuştu. Kadınlar «Ekmek isteriz» diye bağırıyor, tek tük «Cumhuriyet!» sesleri yükseliyordu. Nümayiş geç saatlere kadar sürdü ve ertesi gün genel greve gidileceği haberi yayıldı.

23 Şubat olaylarıyla ihtilâl başlamış oluyordu. Fakat Çar ve hükümeti durumun ciddiliğini anlamamışlardı. Çariçe o gün bakanları ve elçileri kabul ediyordu. Çar Nikola ise karargâhında bulunmak üzere bir gün önce yola çıkmıştı.

O gece, ihtilâlcilerin ileri gelenleri —özellikle Bolşevikler— olayların tahminlerini aşan bir hızla ilerlediğini anlamışlardı. Ertesi gün yapılacak genel grevin bir ihtilâlle sonuçlanabileceğini düşünüyor, bunun için başta Moskova, diğer şehirlerde de harekete geçilmesi için çağrılarda bulunuyorlardı.

24 Şubat günü başkentteki işçilerin hemen yarıdan fazlası grevdeydi. İşçi toplulukları gruplar halinde yürüyüş yapıyor, «Kahrolsun savaş!», «Kahrolsun Fransızlar!» bağırışlarını ilk olarak «Kahrolsun mutlakçılık! Kahrolsun hükümet!» sesleri izliyordu. Kazaklar tereddüt ediyor ve emirlere rağmen ateş açmıyorlardı.

25 Şubat günü işçilerin yüzde sekseni gösterilere katılmakta ve bu defa öğrenciler de harekete geçmekteydi. Kızıl bayraklar taşıyan gruplar «Marseillaise» söyleyerek yine şehrin merkezine akmıştı. Bir komiser öldürülmüştü. Bir başka komiser bölük komutanlarından birine halka ateş açmasını söylemiş, komutan, kalabalıkla çatışırlarsa polise ateş açacağı tehdidinde bulunmuştu. Fakat polis damlardan ateş açmış

ve işçiler şehrin ana caddelerine serilmeye başlamıştı. «Geceleyin Meclise (Duma'ya) yaralı işçiler taşınıyordu».

O gün olaylardan haberdar edilen Çar, karargâhından çektiği telgrafta «Bu çeşit hareketlerin hemen yarın sona erdirilmesini istiyorum» diye emir veriyordu. Gizli Polis Teşkilâtı (Okrana) gece yarısı Bolşevik Komitesini ve ayrıca yüz otuz altı ihtilâlciyi tevkif etti. Ama bunlara rağmen artık Çar'ın emri uygulanamıyacaktı.

26 Şubat, sabaha karşı işçiler —artık, ihtilâlciler— kendi mahallelerindeki polis karakollarına saldırmış, bazı işçi grupları ele geçirdikleri tabanca ve makineli tüfeklerle silâhlanmıştı; birçok karakol ateşe verilmişti. Sabahleyin on binlerce kişi kırmızı bayraklar ve üzerinde «Kahrolsun Otokrasi!» yazılı dövizlerle başkente yürümekteydi. Hükümet köprüleri kaldırtmış, fakat ihtilâlciler Neva nehrinin buzları üstünden yürüyerek geçmişlerdi. Gösteriler yine akşama kadar devam etti. Znamenskaya meydanında Volhinski Muhafız Alayının bir birliği ateş açtı; 60 kişi öldü. Alayın diğer birlikleri ise emir alınca, tüfeklerini havaya çevirerek ateş ettiler. Öğleden sonra, hükümet emrindeki birliklerde ilk büyük itaatsizlik görüldü, askerler, subaylarına «kardeşlerimize ateş etmeyiz» diye bağırdılar. Yüzlerce asker, silâhları ellerinden alınarak kışlalarına kapatıldı.

«O gece Çar hâtıra defterine «Saat 10'da âyine gittim. Öğle yemeğinde birçok kimse ve bütün yabancılar vardı. Aliks'e (Çariçe'ye) mektup yazdım... biraz gezindim... Çaydan sonra biraz okudum, akşam yemeğinden önce senatör Tregulov'u kabul ettim. Akşam birkaç el domino oynadım» diye yazıyordu».

Aynı gece, üyeleri yakalanan Bolşevik Komitesinin yerine yeni bir komite kuruluyor ve bir bildiriyle «Bütün Rusya'da ihtilâlci bir halk hükümetinin kurulması gerektiği» ileri sürülüyordu. Bu hükümet İşçi Sovyetleri (Komite veya Konseyleri) temel alınarak kurulacaktı.

Yine aynı gece Çar, Meclis (Duma) Başkanı Rodzianko'dan başkentteki çarpışmaların büyüdüğüne ve acele güve-

27 Şubat (1917) günü aralarında kadınlar da bulunan nümayişçiler, Petrograd'da yürüyüşler yapıyor. O gün işçiler silâh depolarını ele geçirecek, askerler de katılınca ihtilâlciler duruma hâkim olacaktır.

nilir bir hükümet kurulması gerektiğine dair telgraf alıyordu. Fakat hükümet o gün son bir kuvvet gösterisinde bulunmuş ve dikbaşlı Duma'nın feshine karar vermişti.

26 Şubatı 27 Şubata bağlayan gece Volhinski alayının askerleri kaynaşıyor ve sabahleyin saat yedide bu alay, bir gün önce kendilerini halka ateş açmağa zorlayan subayı öldürerek isyan etmiş bulunuyordu. Bu alaya yakın bir kışlada bulunan Pavlovtsi alayı da isyancılara katıldı. Biraz sonra İstihkâm Kışlası ile «Moskova Alayı» adlı alay da isyancıların saflarına geçiyordu.

Böylece 27 Şubat, ihtilâlin başarıya ulaştığı gün oluyordu. Alayların ihtilâle katılması ve işçilerin kışlalara giderek silâhlanmaları sonunda Petrograd'daki hükümet kuvvetlerinin baş edemiyeceği büyük bir kuvvet meydana gelmekteydi.

Silâhlı işçiler Arsenal'i (silâh deposunu) basıyor, diğer işçiler de silâhlanıyordu. Öğleye doğru İçişleri, Adalet Bakanlıkları, Vali Konağı ateşe verilmişti. Halk sokaklarda Çarlık amblemlerini yakıyordu. Polis merkezleri ve Okrana meydanındaki Emniyet Sarayı basılmış, sivil elbiseli polisler kalabalıklara karışarak kaybolmuşlardı. Cezaevi de ele geçmiş, siyasî mahpuslar bırakılmıştı. Öğleden sonra Çarlık hükümeti istifa ediyordu; akşamüstü artık saflarında 160 bin kişilik Petrograd garnizonunun hemen tamamının ve 300 binden fazla işçinin birleştiği ihtilâlciler duruma hâkimdi.

27 Şubat günü milletvekilleri, Meclisin feshini ve alayların ayaklanmaya başladığını öğrenince hemen Duma'nın (Meclisin) toplantı yeri olan Torid Sarayına koşmuşlardı. Ayaklanan bazı alaylar da gelmiş ve Meclis lehinde nümayiş yapmağa başlamıştı. Milletvekillerinden Kerenski (*) askerlere nutuklar çekiyor, acele garları, telefon ve telgraf merkezlerini ele geçirmelerini istiyordu.

İKİLİ İKTİDAR

Duma üyeleri, öğleye doğru, bir Kurucu Meclis toplanıncaya kadar başkentte asayişi sağlamak ve temasları yapmak amacıyla bir Geçici Duma Komitesi kurdular. Böylece hükümet yokluğu önlenmek isteniyordu. (Bu Komitede meşrutî monarşi taraftarı Prens Lvov, Duma Başkanı Rodzianko ve

(*) Aleksandr Kerenski —O sırada 36 yaşındaydı— Travayist ya da Trudovik «Emekçi» diye adlandırılan milletvekilleri grupundandı. Bu grup, küçük burjuvaziye dayanıyor ve ağaların topraklarının —bedeli devletçe ödenerek— köylülere dağıtılmasını istiyordu. Fakat bu grup ne Bolşevik, ne de Menşevik'ti. En parlak temsilcileri olan Kerenski'ye mutedil, hattâ sağcı bir sosyalist gözüyle bakılıyordu. Kerenski, Duma'da hitabet kudretiyle ün yapmış genç bir avukattı.

Şubat İhtilâlinin başarıya ulaştığı saatlerde Petrograd halkı Mari Sarayının önündeki meydanda Çarlık amblemlerini ateşe veriyor.

Kerenski de bulunuyordu).

Fakat bu Komitenin karşısına ikinci bir iktidar organı çıkmaktaydı. Daha o sabah Bolşevikler işçi delegeleriyle, asker temsilcilerinin meydana getireceği bir Sovyet kurulmasını istemişlerdi. 1905 ihtilâli burada da örnek oluyor ve Sovyet fikrini canlandırıyordu. Öğleye doğru askerlere ve işçilere çağrıda bulunulmuş, askerlerin her bölük, işçilerin her 1000 işçi için bir temsilci olmak üzere delegelerini seçmeleri istenmişti.

27 Şubat saat 20'de ilk gelen temsilciler Torid Sarayında toplandılar. Uzun görüşmelerden sonra temsilciler Petrograd İşçi ve Asker Sovyeti'nin kurulmasına, —1905 ihtilâlinde çıkan— İzvestia'nın yayınlanmasına karar verdiler. Bu

27 Şubat akşamı kurulan Petrograd Sovyeti (Asker ve İşçi Temsilcilerinin Konseyi) Torid Sarayındaki salonda toplantı halinde görülüyor.

Sovyet'in yürütme yetkisi «Geçici Yürütme Komitesinde» toplanıyordu.

Böylece ihtilâlin başarıya ulaştığı gün ikili bir iktidar başlamış demekti. Bir yanda meşrutî bir rejimin kurulmasını istiyen —ihtilâlci sosyalistlerin deyimiyle burjuva parlâmentarizmini temsil eden— Geçici Duma Komitesi, diğer yanda işçi ve askerleri temsil eden Petrograd Sovyetinin Yürütme Komitesi... Duma üyelerinin büyük çoğunluğu meşrutî idarenin kurulmasına, Çar'ın değişerek saltanatın devam etmesine, Sovyet üyeleri ise cumhuriyetin ilânına taraftardı.

28 Şubat günü, başkentte Çar'a bağlı kuvvetlerin bütün direnmeleri kırılmış, akşamüstü son direnme noktası olan Amirallik binası ele geçirilmişti. Bir gün önce tevkif edilen bakanların ve valinin yanına Petrograd Bölgesi Kumandam General Kabalov da gönderiliyordu. Aynı gün Petrograd Sovye-

ti toplanmış ve Moskova'yla demiryolu irtibatını kurmuştu.

GEÇİCİ HÜKÜMET

Petrograd Sovyetinin faaliyetinden çekinen Duma Komitesi, 1 Martta geçici bir hükümet kurulmasına karar verdi; Duma Başkanı da kararı kabul etti. Bu hükümet, Kurucu Meclis toplanıncaya kadar iş başında kalacaktı.

O sırada ihtilâlciler arasında Sovyetlerin iktidarı elinde toplaması düşüncesi pek zayıftı. Sadece, Sovyet'in Yürütme Komitesindeki Bolşevikler, Sovyet üyelerinin çoğunlukta olacağı bir hükümet kurulmasını istemiş, fakat bu teklif Sovyet Yürütme Komitesinde çoğunlukta olan Menşevikler tarafından reddedilmişti. Menşevikler «feodalizmi ortadan kaldırma işinin burjuvaziye düştüğünü» ileri sürüyor, hükümete katılmayı da reddediyorlardı. Hükümette Sovyet üyesi olmıyacaktı.

Böylece 2 Martta liberallerin çoğunlukta olduğu ilk geçici hükümet kuruldu. Prens Lvov Başbakan, hem sağ hem de sol cepheyle dostluk kurmaya çalışan Kerenski Başbakan Yardımcısı ve Adalet Bakanı oldu. Zengin bir sanayici olan Konovalov Ticaret ve Sanayi, zengin tâcirlerden Gukov Savunma Bakanlığına getirilmişlerdi.

Fakat Petrograd Sovyeti Yürütme Komitesi, hükümete katılmayı reddetmekle beraber aslında hükümete ait olması gereken bazı yetkilere sahip çıkmaktaydı. Bu Komite tarafından yayınlanan «1 numaralı günlük emir»e göre Petrograd'daki bütün birliklerde seçimle komiteler kurulacak, bu birlikler her türlü politik işlemlerde yalnız Sovyet'e bağlı olacaktı. Duma'nın emirleri ancak Sovyet'in emirleriyle çatışmadığı zaman yerine getirilecekti. Hattâ «Duma'nın geçici komitesi Çar'la görüşmek üzere temsilciler göndermek isteyince, demiryolu işçileri buna Sovyet'in karar vermesini istemişlerdi.» Sovyet izin vermemiş, bunun üzerine iki Duma temsilcisi ancak otomobille yola çıkabilmişti.

Rusya'nın diğer bölgelerinde de Sovyetler kurulmakta

İkinci Nikola, Şubat ihtilâlinden sonra İngiltere'ye gitmek istemişti. Bu konuda Geçici Hükümetle anlaşmaya varmak üzereydi ki Petrograd Sovyeti işe müdahale etti. Bu müdahale sonunda eski Çar tevkif olunarak ailesiyle beraber nezarete alındı. Nikola daha sonra Sibirya'da Tobolsk'a gönderildi. (Fotoğraf, eski Çar tevkif edildikten ve Petrograd yakınlarında Çarskoe Selo'daki Yazlık Saray'da nezarete alındıktan sonra çekilmiştir).

ve bunlar Petrograd Sovyeti'nin üstünlüğünü kabul etmekteydi.

ÇAR'IN FERAGATİ

Çar 27 Şubatta karargâhına çekilen telgrafları, bakanları değiştirmeyi reddettiğini bildirerek cevaplandırmıştı. Kardeşi Büyük Dük Mişel'in durumun ciddiliğini açıklayan telgrafına da başkente gelip gerekli tedbirleri alacağı cevabını vermişti. Halbuki o gün ihtilâlciler fiilen başkente hâkimdi. Çar ertesi gün karargâhından trenle yola çıkmış, fakat başkente 160 kilometre mesafedeki Malai-Vişera'da yolların ihtilâlciler tarafından tutulduğunu görerek Kuzey Cephesi karargâhının bulunduğu Pskov şehrine dönmek zorunda kalmıştı. Oradan Duma Başkanına gönderdiği bir telgrafta onun Başbakanlığı almasını istemekteydi.

Duma Başkanı Çar'ı telefonla aramış, onun uyumakta olduğunu öğrenince General Ruziski'ye «Artık yapılacak bir

şey kalmadığını» bildirmiş, «Çar, Romanev hânedanını kurtarmak istiyorsa, oğlu lehine tahttan feragatini ve kardeşi Büyük Dük Mişel'in naip olmasını» tavsiye etmişti.

Çar uyandığı zaman bu telefon konuşması kendisine bildirilmişti. O sırada Duma Komitesinin iki temsilcisi de feragat konusunu Çar'la görüşmek için Pskov'a gelmişti. Çar Başkumandan Aleksiyev'e, cephe kumandanlarına ve Büyük Dük Nikola'ya bu konudaki düşüncelerini sormuş, hepsi Çar'a tahttan feragat etmesi tavsiyesinde bulunmuşlardı.

Çar, önce oğlu lehine feragat etmek istiyordu. Fakat, doktor çocuğunun yaşıyamıyacağını söylediği için kararını değiştirdi. Kardeşi Mişel adına tahttan feragat ettiğine dair yazıyı imzaladı. (2 Mart). Aynı gün, Büyük Dük Mişel de tahtı ancak bir Kurucu Meclis tarafından teklifi halinde kabul edebileceğini bildiriyor ve Kurucu Meclisin kararını bekliyeceğini söyliyerek feragatini imzalıyordu. Bu aslında Romanovlar'ın iktidarının sonu demekti. Ertesi gün iki feragat aynı anda yayınlanacaktı.

O günlerde Çar'ın annesiyle beraber Kiev'de bulunmakta olan Çar'ın eniştesi Büyük Dük Aleksandr hâtıralarında Çar'ın tahttan feragatini şöyle anlatmıştır:

«Bir şubat sabahı gazeteler Petrograd işçilerinin grev yaptıklarını haber verdi. Akşam gazeteleri de greve kıtlığın sebep olduğunu bildirdi.»

«Akşam gazetelerinin çıkmasından bir saat kadar sonra ihtiyatlarla halk arasında ilk çarpışmaların başladığını duyduk. Ertesi sabah Mohilevde'ki genel karargâhta bulunan Niki'ye (Çar Nikola'nın kısaltılmış adı) telgraf çektim, «emrindeyim» dedim. Yine orada bulunan kardeşim Serj'le de telefonla konuştum. Hepsi rejimin gizli düşmanları olan posta memurlarının yüzlerinde bütün gizli haberler okunuyordu sanki. Serj'in sesi sıkıntısını belli ediyordu: «Petrograd'da durum kötü, dedi. Sokak çarpışmaları artıyor. Garnizona da güven duyulamaz.» «Ya Süvari Muhafız Alayı, diye sordum. O da ihanet edebilir mi demek istiyorsun?» «Alayın Petrograd'a

gelmesiyle ilgili emir çok garip, çok esrarengiz bir şekilde geri alınmış, dedi. Süvari Muhafız Alayı hâlâ cephede...»

«Çar, genel karargâhta kardeşim Serj'le yalnızdı. Çevrelerindeki hain generalleri düşünüyordum. Bir an önce ve ondan izin almadan cepheye gitmem gerektiğini düşünüyordum. O gün ve geceyi kayınvaldem olan Çarın annesi ihtiyar Çariçenin yanında geçirdim. Kadının merak ve ıstırabını anlatmaya hacet yok. Herşeyden ümidini kesmişti...»

«Sabahın altısında Serj telefon etti: «Niki dün gece Petrograd'a hareket etti, dedi. Fakat Duma'dan emir alan demiryolu memurları treni durdurup onu Pskov'a sevkettiler. Niki tek başına Pskov'da. Duma'nın bir temsilciler heyeti ona ültimatom verecekmiş. Petrograd garnizonu da ihtilâlcilere katıldı.»

«Şafakla beraber yaverim beni uyandırdı, ve elime bir kâğıt verdi. Bu İkinci Nikola'nın tahttan feragati haberiydi. Oğlundan ayrılmak istemeyen Niki, tahtı kardeşi Mişa'ya (Büyük Dük Mişel'e) bırakıyordu.»

«Yatağıma oturdum ve feragatnâmeyi bir kere daha okudum. Hangi hükümdar, ülkede geçici bir kıtlık ve başkentte yer yer bazı karışıklıklar oldu diye taht ve tâcından vazgeçmiştir?»

«Çar deli mi olmuştu? Emrindeki ordu on milyon kişilik bir kuvvetti. Bütün bunlar ve Petrograd'a seyahati o sırada insana anlamsız geliyordu. Bugün de anlamsız gelmektedir?»

«Giyindim ve ihtiyar Çariçeye gittim. Niki'nin genel karargâh subaylarına vedâ için Duma'dan izin aldığını öğrenince, derhal ihtiyar Çariçe'yle bir trene binip genel karargâha hareket ettik.»

«Mohilev'de trenimiz İmparatorluk Peronunda durdu. Çar Petrograd'a giderken trene bu perondan binerdi. Birkaç dakika sonra Niki'nin otomobili geldi, Çar, peronda yavaş yavaş yürüdü. Annesinin vagonunun kapısında bekliyen iki kazağa selâm verdi. Benzi biraz sararmıştı. Fakat halinden tahtından feragat ettiğini gösterecek bir şey belli olmuyordu. İh-

tiyar Çariçeyle iki saat başbaşa kaldı. Ne konuştular bilmiyorum. Sonra dahi ihtiyar Çariçe ne konuştuklarını bana söylemedi.»

«Yanlarına çağrıldığım zaman Ana Çariçe hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Niki, ayakta duruyor, gözlerini yerden ayırmıyor ve sigara içiyordu. Öpüştük. O kadar sâkindi ki, iyi hareket ettiğine inandığı anlaşılıyordu. Yalnız, kardeşini, tahtı kabul etmeyip Rusya'yı hükümdarsız bıraktığı için takbih ediyordu: «Mişa bunu yapmamalıydı, dedi. Ona bunu kim telkin etti, kim böyle hareket etmesini istedi. Bunu bilmek isterdim.»

«Uzun ve ağır bir sessizlikten sonra feragatinin sebebini açıkladı: Rusya'yı bir iç savaşa atmak istememişti. Ordu politikaya karıştırılmamalıydı. Daima müttefiklere yardım edecek bir durumda tutulmalıydı. Geçici hükümetin Rusya'yı daha iyi yöneteceğine inanıyordu.»

«Niki bundan sonra akıl danıştığı ordu komutanlarından aldığı cevapları gösterdi. General Gurko hariç bütün generaller; Brusilov, Aleksiyev, Ruziski, tahttan feragat etmesini Çar'a tavsiye ediyorlardı. Çar bu generallere hiçbir zaman fazla kıymet vermemişti. Fakat Büyük Dük Nikola da aynı tavsiyede bulununca kararını vermişti. Niki sesi ilk defa titreyerek: «O da bunu tavsiye etti» dedi.»

«İkinci gün General Aleksiyev bizi topladı. Geçici Hükümete yemin ettirdi. İhtilâle yaptığı yardımdan dolayı yeni hükümet kendisine Başkomutanlık vaad etmiş.»

«Geçici Hükümet eski Çar'ın isteğini kabul etmek lûtfunda bulundu. Yarın öğleden sonra saat dörtte Niki, Serj'le beraber Petrograd'a gidecek.»

«Üçüncü gün... Niki'nin treni trenimizin yanında durdu. Annesini öptü, sonra benimle öpüştü. Yürüdü, vagona girdi. Niki'yle beraber Petrograd'a gidecek ve bu sırada yaverlerini göz hapsinde bulunduracak olan Duma'ya mensup şahıslar General Aleksiyev'in elini sıktılar. Bu kadar samimilik elbet sebepsiz olmasa gerek...»

«Bizim de trenimiz kalktı. Paltomu çıkardım. Otuz yıldır apoletlerimi süsleyen Çarlık işaretlerinin çıkarılmış oldu-

günu gördüm. Anladım: Geçici Hükümetin emriydi...»

Çarın eniştesi Büyük Dük Aleksandr'ın hâtıralarından Çar ve yakınlarının olayların gelişmesini anlıyamamış oldukları ortaya çıkmaktadır. Çar feragat ederken bile «Ordunun daima müttefiklere yardım edecek bir durumda tutulmasını» düşünmektedir. Önemli bir nokta da Çar'ın generallerinden aldığı cevaplar üzerine hiç bir desteği kalmadığını anlaması ve feragati kabul etmesidir.

Çar feragatini imzaladıktan sonra odasına kapanmış ve hâtıra defterine «Utanç... Namussuzluk... İhanet... Kalleşlik... İkiyüzlülük... Çevremde yalnız bunlar varmış» diye yazmıştı.

Çar zekî bir adam değildi. «Onu tanıyıp da zekî bir insan olduğunu söyleyen kimse yoktu. Ölümünden sonra onun bir aziz olduğunu kabul edenler bile, olaylarda sorumluluğunu düşünmekten geri kalmamışlardı. Yaptıklarının kabahati, hiç olmazsa, Çariçe'ye, Rasputin'e, herhangi bir bakana, ya da Alman casuslarına yükletilmek istenmiştir. Oğlunun hayatı üzerine titreyen bu baba, polislerinin ve askerlerinin halkın üzerine ateş etmekten tiksindiklerini bir türlü anlamıyan ve sokaklarda akan kanların ana-baba evlâtlarına ait olduğunu düşünmeyen bir otokrattı...» (*).

Çarlık devri böylece kapanmış, iktidar geçici bir hükümete verilmişti. Onun yanında ikinci bir iktidar —Sovyetler— doğmuştu. Bu iki iktidar arasındaki çatışma Lenin'in dönüşüyle şekillenecek ve Ekim ayında (1917) kesin sonuca varacaktı.

(*) Amerika - Rusya (U.S.A. - U.S.S.R. Histoire Parallel. 1917 - 1960) Yazanlar: Andre Maurois - Aragon.

RUS İHTİLÂLİ

II. Ekim Ayaklanması

Ekim Ayaklanması, Rus ihtilalindeki ikinci devreyi açmaktadır. Bu ayaklanmayla —bir başka deyimle hükümet darbesiyle— Bolşevikler iktidarı ele geçirmişlerdir. Bu ayaklanma eski takvime göre 25 Ekimde (1917), yeni takvime göre 7 Kasım'da başarıya ulaşmıştır.

Pedrograd'da bahar uyanmaya başlamıştı ama akşamlar hâlâ serindi. Finlandiya garının taşları üzerinde, Karşılama Komitesi mensupları ağır, kürklü paltoları içinde üşüyor, çizmeli ayaklarını yere vurarak ısınmaya çalışıyorlardı. Onlarla beraber, başta Kronştad Deniz Üssünün bahriyelileri, onbinlerce asker ve işçi de bekliyordu. Stockholm ekspresi rötar yapmıştı, ama nihayet demiryolunun ucunda göründü, geldi, acı fren gıcırtıları, duman ve buhar bulutları arasında durdu.

Ufak tefek, kürk yakalı palto giymiş bir adam trenden indi, sonra merdivende görünen kadına inmesi için yardım etmek üzere elini uzattı. Karşılama Komitesi mensupları hemen onlara doğru koştular. Lokomotifin yakınında bir yere yerleştirilmiş olan bando marş çalmaya başladı. Yolcular yürüyüp, garın aydınlığına girince erkeğin yüzü apaçık meydana çıktı. Geniş ağzı, muntazam burnu, çok geniş, çıkıntılı alnı yüze Sokrat havası vermişti. Bu benzerlik kalın kaşlar altında ateş gibi yanan küçük gözlerle büsbütün meydana çıkıyordu. Bu yüz, ilk bakışta, neşe ve hayat dolu bir yüzdü. Sadece çok dikkatli ve tecrübeli bir bakış bu yüzde ve bu parlak gözlerin derinliklerinde korkutucu, haşin bir şeylerin saklı bulunduğunu görebilirdi. Bu değişik, unutulması imkânsız çehre çok geçmeden milyonların hâfızasına silinmemecesine çizilecek bir yüzdü.

Vladimir İlyiç Ulyanov, Çar aleyhtarı çevrelerde ve Rus

Geçici Hükümet af kanunu çıkarınca siyasî mahkûmlar başkente dönmeğe başlıyor. Bunlardan biri de «İhtilâlin Büyükannesi» Broşka'dır.

mültecileri arasında Lenin adıyla tanınan bu ufak tefek adam 1905 ihtilâlinde ikinci defa uzaklaştığı Rusya'ya dönmüştü. 3 Nisan 1917 gününün gecesiydi ve Rus ihtilâli patlak vereli beş hafta oluyordu.

Karşılama Komitesi üyeleri Bolşevik Partisi Merkez Komitesinden seçilmiş kişilerdi. Sağa sola koşuşan, kızıl sakallı kısa boylu adam Kamenev'di, elinde bir buket çiçekle bekleyen iri yarı, orta yaşlı kadın Madam Kollontay'dı, hemen onun yanında Raskolnikov duruyor ve Kronştad Kızıl Deniz Üssünün bahriyelilerini temsil ediyordu. Lenin'le karısı Krupskaya'nın ardı sıra, onlarla birlikte vatana dönmüş olan otuz ihtilâlci vardı; ikisi, Zinovyev'le Sokolnikov ihtilâlci çevrelerin çok iyi tanıdığı ünlü iki sosyalistti.

Lenin Madam Kollontay'in uzattığı çiçekleri aldı. Karşılayıcıların ellerini sıkarken, çevresine en küçük ayrıntılara

kadar incelediğini belli eden gözlerle bakıyordu. Sonra misafirlerle karşılayıcılar gar binasının «İmparatorluk» salonuna girdiler.

Salon buz gibiydi. Şöminenin üzerinde badanasının rengi koyu görünen dört köşe, boş yer, sadece birkaç hafta önce Çar'la Çariçe'nin resimlerinin asıldığı şeref köşesiydi. Bu iki resmin arasında bulunan ve pençelerinde bir güneş tutan Çarlığın iki başlı kartal arması da sökülüp alınmıştı. Açık pencerelerden gar binasını aydınlatan projektörlerin ışıkları görülüyordu. Petrograd Sovyetinin Başkanı Çekeidze, salonda Lenin'i bekliyordu. Durum nâzikti. Fakat Çekeidze birkaç resmî ve övücü sözle bu kritik safhayı atlattı. Lenin konuştuğu zaman, Çekeidze'ye değil fakat dışarıda, kapılarda ve camların altında birikmiş olan kalabalığa hitap ediyordu:

«Sevgili yoldaşlar, askerler, denizciler, işçiler...» diye bağırdı. Sesi kalın ve ahenkliydi. Sonra, çok sonra, milletlerin proleterlerini hükümetleri atlıyarak yeni bir rejime dâvet edişi gibi şimdi de milletin temsilcilerini atlıyarak onun kendisine, bizzat kendisine sesleniyordu.

İşçilerin yaptığı ihtilâli anlattı ve bunu bir kahramanlık olarak göklere çıkardı. «Emperyalist hırsızlara karşı açılan savaşın» çok geçmeden bütün Avrupa'ya yayılacağını söyledi. Sosyalist bir ihtilâlden, iktidarın işçi sınıfı tarafından ele geçirilmesinden bahsetti.

Karşılama Komitesi üyeleri Lenin'in sözlerini büyük bir şaşkınlık içinde dinliyorlardı, zira bir ay önce Rusya'da olup biten olayları onlar hiç bu açıdan görmemişlerdi. Hepsi Marksist olmakla beraber hiç biri Rusya'nın bugün için bir sosyalist rejime hazır olduğuna inanmıyordu. Şüphesiz, vakti gelince bir sosyalist idare kurulacaktı, ama hâlen bir ihtilâlin alt-üst etmiş olduğu memleket böylesine bir rejim değişikliğini hazmedecek durumda değildi. Hepsi Lenin'i her saniye artan bir hayretle dinliyorlardı.

Fakat, bu sözleri anlamalarına da ihtiyaç yoktu. Zira Lenin onlara değil halka hitap ediyordu. Kapıların, pencerelerin dışında birikmiş olanlara sesleniyordu ve onlar, onun ne de-

mek istediğini anlıyorlardı. Belki kullandığı kelimeler, tâbirler onlara yabancı geliyordu ama kelimelerin ruhuna iniyor ve anlıyorlardı.

Akselrod, Martov ve Dan gibi eski ve tecrübeli menşevikler, Lenin'in, proletaryanın devlet adamları değil fakat bilfiil ihtilâli hazırlamış olan gerçek ve profesyonel ihtilâlci liderler tarafından idare edilmesi esasına dayanan teorisini şüphe ve korkuyla karşılamışlardı. Ayrıca, ihtilâlcilerin büyük bir kısmı küçük bir azınlık teşkil eden ve şehirlerin çevresinde toplanan işçi kalabalıkları yerine geniş topraklara yayılan, sayıları milyonları aşan köylü topluluklarına dayanmayı tercih etmekteydi.

Lenin, bütün bunlar karşısında, hiçbir tâviz tanımadan, eğilmeden durmaktaydı. Marksizme inanırken, onun feodalizm'in yerini tarihî bir gelişme sonucu kapitalizmin almış olması gibi, sosyalizmin de, aynı tarihî gelişme sonucunda kapitalizmin yerini alacağı yolundaki faraziyesini tereddütsüz kabul etmişti. Lenin de başlangıçta sosyalizmin, Almanya gibi endüstri bakımından ilerlemiş ve feodaliteden kapitalizme geçmiş ileri cemiyetlerde uygulanabileceğine inanmıştı. Rusya gibi henüz feodalite düzeni içinde yaşayan geri bir toplumun, kapitalizm safhasını atlıyarak hemen sosyalizme geçmesi imkânsızdı. Ne var ki şubat ihtilâli yapıldıktan ve feodal düzen yıkıldıktan sonra, Lenin Rusya'da, bu geri toplumda Marks'ın inanmadığı şeyi yapmanın, feodal düzenden bir ileri faza, yani sosyalizme geçmenin mümkün olacağını düşündü. Bir hükümet darbesi yapıldığı takdirde o zaman belki işçi sınıfı lehine iktidarı ele geçirmek mümkün olurdu. Bu da ancak inceden inceye bir plân hazırlamak, en uygun zamanı ve şartları seçmek ve sabırla beklemekle mümkün olacaktı.

MÜHÜRLÜ TREN

Lenin, ihtilâl haberleri İsviçre'ye ulaşınca Rusya'ya 7 ve 12 Mart tarihleri arasında dört mektup yazmış, daha başlangıçta olduklarını, ancak bir işçi ihtilâlinin meseleleri çözüp

barışı getireceğini, bunun için Sovyetlerin işçi milisleri kurması gerektiğini anlatmıştı. (Bu mektuplar daha sonra «Uzaktan Mektuplar» diye isimlendirilecekti). Fakat, Rusya'daki ihtilâlciler, Lenin'le aynı fikirde değildi. Onlar bir süre «burjuva ihtilâliyle yetinmek» ve «maceraya atılmamak» istiyorlardı. Bunun üzerine Lenin dönüş hazırlıklarını hızlandırmış, fakat onun savaşa karşı oluşundan ürken «İtilâf Devletleri», geçiş izni vermeyi reddetmişlerdi. Üstelik Rus Geçici Hükümetinin Dışişleri Bakanı Milyukov, vize verilmemesi gereken kimseler arasında Lenin'in de adını İngiliz ve Fransızlara bildirmişti. Lenin ve arkadaşları için Alman topraklarından geçmekten başka çare yoktu. Martov'un teklifiyle Bern'deki Alman Büyükelçiliği ile görüşme yapıldı. Almanlar Lenin'in savaşa karşı politikasının kendileri için çok faydalı olacağını, Rusya savaştan çekilirse bütün ağırlığı Batı cephesine verebileceklerini düşünüyorlardı. Lenin ve arkadaşları o sırada düşman bir ülke olan Almanya'dan geçişlerinin aleyhlerinde bir koz haline getirilmemesi için bu geçişin «mühürlü bir vagonda» yapılmasını istediler. Nihayet Almanlar, topraklarından geçecek Rus ihtilâlcisi kadar Alman esirinin serbest bırakılmasını sağlamaları şartıyla gerekli izni verdiler.

Lenin, karısı Krupskaya, Zinovyev ve diğer yirmidokuz ihtilâlci 28 Mart öğleden sonra Zürih'ten «mühürlü vagonla» yola çıkmış, Almanya'yı trenle geçtikten sonra Stockholm ve Helsinki yoluyla 3 Nisan akşamı Petrograd'a varmışlardı. Bazı ihtilâlciler Stockholm ekspresini başkent dışından karşılamıştı. Bunlar arasında Lenin'in kızkardeşi de vardı.

Geçici hükümetin çıkardığı aftan sonra birçok ihtilâlci Petrograd'a dönmüştü. Sibirya'da sürgünde bulunan Stalin'le Kamenev de bunlar arasındaydı. Fakat onlar da diğer Bolşevikler gibi geçici hükümetle uzlaşma havası içindeydiler. Buna rağmen Petrograd Sovyeti «ikinci iktidar» olmakta devam ediyordu. 1 Numaralı Günlük Emir uygulanmakta, askerî birlikler Sovyet'in imzası olmayan hükümet emirlerini geri çevirmekteydi. Eski Çar, geçici hükümetle bir anlaşma yapıp İngiltere'ye gitmek üzereyken, Sovyet müdahalede bulunmuş,

Lenin, Torid Sarayında asker ve işçi temsilcilerine «Nisan Tezleri»ni açıklıyor ve «Bütün iktidar Sovyetlere!» diyor.

onun baskısıyla Nikola tevkif edilerek ailesiyle beraber Yazlık Saray'da nezarete alınmıştı.

Lenin dönüşünü izleyen gün (4 Nisan) kaldığı binanın önünde halkın toplanmış olduğunu görünce balkonda bir konuşma yapıyor «burjuva ihtilâlinin aşılarak sosyalist ihtilâlin gerçekleştirilmesi, emperyalist bir karakter taşıyan savaşa derhal son verilmesi gerektiğini» söylüyor, hükümeti destekleyen Bolşevikleri ve Sovyet üyelerini tenkid ediyordu. Aynı konuşmada Sosyal Demokrat Partinin adının «Komünist Partisi» olarak değiştirilmesini istiyordu.

Lenin bu konuşmayı biraz sonra içerde toplanmış olan Bolşevik liderlere, daha sonra da Sovyet Yürütme Komitesinin Bolşevik delegelerine yapmaktaydı. (Bu konuşmalar Nisan Tezleri diye adlandırıldı). Fakat Bolşeviklerin Merkez Komitesi, —başta Kamenev, Stalin olmak üzere— Lenin'in tezlerinin pratik olmadığına, olaylarla desteklenmediğine karar verdi. Ama Lenin kısa bir süre sonra bütün tereddütleri yenecek ve Bolşeviklerin büyük çoğunluğunu arkasına düşüre-

cekti.

Bu arada Petrograd Sovyeti «Halklara Çağrı»yı yayınlamaktaydı. Bu çağrı, halkları, hükümetlerinin emperyalist politikasıyla mücadeleye dâvet ediyordu. İngilizler ve Fransızlar çağrıdan endişelenmişlerdi. Rusya'nın tutumu değişiyor muydu? Geçici Hükümetin Dışişleri Bakanı Milyukov sıkıştırılıyor ve nihayet «Bu çağrının hükümetin görüşü olmadığını» açıklıyordu. Daha sonra «İstanbul'un ele geçirilmesinin Rusya için millî bir görev sayıldığını» söylüyordu. Sovyet ise, buna karşı olduğunu belirtiyor, hükümetten Dışişleri Bakanının sözlerini yalanlamasını istiyordu. Hükümet bu yalanlamayı yaptığı gibi Sovyet'in baskısıyla İngiliz ve Fransızlara da bildirmekteydi. Fakat Dışişleri Bakanının bildiriyi değiştirmesi 20 Nisan günü Petrograd'da geçici hükümete karşı ilk gösterilere sebep oldu. İşçiler ve askerler savaş aleyhtarı sloganlarla, hükümeti suçladılar. Sonuç geçici hükümetin istifası ve 5 Mayısta altı sosyalistin de katılmasıyla ikinci geçici hükümetin kurulması oldu. Bu hükümette Başbakan yine Prens Lvov'du. Kerenski de Savunma Bakanlığına getirilmişti.

TROÇKİ SAHNEDE

Leon Troçki, 1905 ihtilâlinin kahramanı, 4 Mayısta Petrograd'a geldi. Troçki, ihtilâl öncesine kadar Kanada'da bulunuyordu. İngilizler Troçki'yi, Rusya'yı bir kargaşalıktan korumak amacıyla hapsetmiş ve anavatanıyla her türlü temas imkânlarından mahrum bırakmışlardı. Fakat Şubat İhtilâli, Rusya'nın şartlarını kökten değiştirince Troçki de Lenin gibi dönmek imkânını bulmuştu.

Günlerce ve günlerce Troçki'nin maden katılığındaki sesi Modern Sirk meydanında toplanan kalabalıkları işçi hürriyetini gerçekleştirme yolundaki mücadeleye dâvet etti. Binlerce, on binlerce kişilik topluluklar Troçki'yi dinliyordu. Çok kötü giyinmiş, soluk yüzlü, çamurlu çizmeli işçiler, askerler, zarif üniformalı bahriyeliler, kürk yakalı burjuvalar, kadınlar, ihtiyar ve çocuklardan meydana gelen bir kalabalıktı bu. Bol-

şevikler, bu mitinglere başka hatipleri de dâvet ediyorlardı ama hiç kimse, binleri, onbinleri Troçki kadar coşturamıyordu. Lenin'in elinde başka kozlar da vardı. Bu kozların başında Rus milletinin savaştan duyduğu yılgınlık ve bıkkınlık geliyordu. Geçici hükümet savaşa devam etmek istiyordu. Ordunun ve Rus toplumunun elek üstü tabakası sayılan yüksek subaylar ve asîller, hattâ burjuva sınıf, Rusya'nın müttefiklerine karşı sorumlulukları olduğu iddiasiyle, savaşa devam etmenin bir zaruret olduğunu ileri sürüyordu. Millî şereften bahsediyorlar, Çarlık devri edebiyatına devamla Büyük Rusya hayâlinden dem vuruyorlardı. Bilinmez hangi tâvizler karşılığı bunlara İstanbul ve Galiçya gibi erişilmez topraklar vaadedilmiş bulunuyordu. Halbuki Rus milleti, neye malolursa olsun ve derhal sulh istiyordu. Şehirdeki işçi açtı, köylüyü de çok yakın ve korkunç bir açlık bekliyordu. Lenin, üç şeyi vaad ediyordu: «Barış, toprak ve ekmek!» Bu, bütün Rus milletini peşinden sürükleyen bir slogan oldu.

Her geçen günle Bolşevikler, Rusya'daki asıl muhalefeti teşkil ettiklerini ispatlıyorlardı. Hattâ Lenin, iktidarı zora başvurarak elde etmeye kararlı olduğunu açıklamaktaydı. Lenin propagandasını bir ikinci slogan üzerine bina etmişti bu defa: «Bütün iktidar Sovyetlere!»

PETROGRAD YENİDEN AYAKLANIYOR

Rusya'nın mutedil cepheleri memleketin içinde bulunduğu şartların vahametini anlamıyordu. Nitekim Geçici Hükümet, Galiçya cephesinde yeni bir hücum için karara varmıştı bile. Yeni hücum Haziran ortasında yapıldı ve perişan halde bulunan Rus ordusunun bozgunuyla sonuçlandı. Haziran sonunda Almanlar karşı hücumda bulundular; Rus ordusu korkunç bir yenilgiye uğradı.

Bu ağır sonuçlar Petrograd işçilerini çileden çıkardı. Ekmek azaltılmıştı; işsizlik alıp yürümüştü; devlet idaresinin her seviyesinde işler bir kör dövüşü halindeydi. Temmuzda artık işçiler, Bolşeviklerden bile fazla Bolşevikti. Bolşevik şef-

917'de Kerenski'nin kuvvetleri, gösteri yapan topluluklara ateş açmış, meydan cesetlerle dolmuştu. Ölü ve yaralı sayısı dört yüze yaklaşmaktaydı. **(Life Dergisinden)**

ler, heyecan içinde bulunan işçileri ve ordu saflarını terkedip kaçan askerleri teskin etmekte zorluk çekiyorlardı. Henüz harekete geçmenin zamanı gelmemişti. Petrograd'daki askerî birliklerin bir kısmı Geçici Hükümete bağlıydı. Lenin vakitsiz bir hamleyle kazandıklarını tehlikeye düşürmek istemiyordu.

Fakat Bolşeviklerin devamlı telkinlerine rağmen 3 Temmuzda ordunun bir kısım birlikleri hükümet aleyhinde nümayişler yaptılar. Karışıklık ertesi gün de devam etti, mağazaların camları kırıldı. Nümayişçiler Torid Sarayına kadar girerek bakanları linç etmek istediler.

Temmuz olayları aslında büyük işçi ve asker topluluklarının kendiliğinden harekete geçerek duruma müdahale etmesiydi. 3 Temmuzda halk toplulukları anarşist hatiplerin etkisiyle bir ayaklanma manzarası gösterince durumdan cesaret alan makineli tüfek alayı bütün işçi ve askerleri ihtilâle davet etmiş, iki alay da «Bütün iktidar Sovyetlere» yazılı pankartlarla yürüyüşe geçmişti. Hattâ onlara kışlalarına dönmelerini söyleyen ve böyle bir hareketi mevsimsiz bulan Bolşevikler de yuhalanmıştı. Yedek piyade alayı silâhlanmış olarak Torid Sarayının önüne gelmiş, Kronştad bahriyelileri harekete geçmişti. Kaynaşma ertesi gün de devam etmiş, Lenin bir konuşma yaparak toplulukları teskin etmeye çalışmıştı. Fakat aynı gün Askerî Okul öğrencileri ve Kazaklar halka ateş açmaya başlıyordu. Ölü ve yaralı sayısı dört yüze yaklaşmaktaydı. Bu olayla Geçici Hükümet ve onunla işbirliği yapan Menşevikler başkentteki ihtilâlcilerin desteğini tamamen kaybediyorlardı.

LENİN KAÇIYOR, TROÇKİ YAKALANIYOR

Tehlike şimdilik geçiştirilmiş ve Geçici Hükümet korkutucu bir gerçekle burun buruna gelmişti. Resmî makamlar derhal harekete geçerek, Lenin'in ve diğer Bolşevik şeflerin tevkifi için emir verdiler. Kazak muhafız birlikleri ve geçici hükümete sadık askerler başlıca Bolşevik şeflerini yakaladılar. Monarşistler Bolşeviklerin organı olan Pravda gazetesinî

Lenin gerek 1905 ihtilâlinde, gerek 1917 şubat ihtilâlinden sonra birkaç defa tevkif edilme tehlikesiyle karşılaşmış ve her defasında Finlandiya'ya kaçmağa muvaffak olmuştu. Sahte bir kimlik cüzdanıyla seyahat ediyor ve sakalını kesip, bir peruk takıyordu. Kimlik cüzdanındaki de sakalsız ve peruklu bir resmiydi. O durumda Lenin'i tanımak imkânı pek kalmıyordu.

basarak matbaayı tahrip ettiler. Başkent halkında Bolşeviklere karşı bir tutum belirdi. Hükümet, bu fırsattan faydalanarak Lenin'in bir Alman ajanı olduğunu ileri sürdü. Troçki ve Kamenev hapse atıldı (*).

Bu buhranlı devrede Lenin, Petrogad'da kalarak tevkifini bekleyecek yerde kaçmayı tercih etmişti. Önce ormanlarda saklandı, sonra Finlandiya'ya geçerek Helsinki'de bir ya-

(*) Lenin tevkif edilmemek için kaçtığı Finlandiya'da «Devlet ve İhtilâl» adlı eserini yazdı. Kornilov'un darbe teşebbüsü de Lenin Finlandiya'da iken yapılmıştı.

Geçici Hükümet Başkanı Kerenski bir manevrada... Zamanının büyük bir kısmını karargâhta ve manevralarda geçiren Kerenski'ye «Manevra Diktatörü» adı verilmişti. (Life Dergisinden)

kın dostunun evine sığındı. Partisinin kendisi olmadan gâyesine ulaşamıyacağını biliyordu.

Bu hâdiseler yatıştıktan sonra Kerenski Başbakan oldu. Kazak Orduları Kumandanı Kornilov da Rus Orduları Başkumandanlığına getirildi. Bu Rusya'da yeni bir diktatörlük devrinin başlangıcı oluyordu.

Askerî durumda hiç bir değişiklik yoktu. Ordu her yanda birbirini takip eden bozgunlara uğruyor, asker, Kornilov'un koyduğu ölüm cezası tehdidine rağmen cepheyi bırakıp kaçıyor, kaçarken de subaylarını öldürüyordu. Rus ordusu, savaşmak istemiyordu. Ama müttefikler, Almanları Rus hududunda tutabilmek için Rusya'nın ne olursa olsun savaşa de-

vam etmesinde inatla ayak diriyorlardı.

Cephede felâketler birbirini kovalarken, Rusya içinde de hayat gitgide zorlaşıyordu. Ekmek, et ve süt yetmiyordu. Halk vesikaya bağlanan yiyecek maddelerini almak için kuyruklarda bekliyor, ama gece, gazinolarda şampanyalar içiliyor, kumar masalarında binlerce altın el değiştiriyordu.

Bu durumda Bolşeviklere karşı uyanan infialin yavaş yavaş sönmesi ve unutulması çok normaldi. Bu arada hapiste bulunan Troçki de durmadan el altından çalışıyor ve ihtilâli körüklüyordu. Bolşevikler Lenin'e ,ereddütsüz sadık kalmışlardı. Bazı Menşevikler de Bolşevik cepheye dostluklarını bildirmeye başlıyordu. Martov, Lenin'i desteklediğini resmen ilân etmişti. Bolşevikler bütün memlekette Sovyetlerde çoğunluğu elde etmeye başlamışlardı.

SAĞCI DARBE TEŞEBBÜSÜ

Bu sırada Helsinki'de bulunan Lenin, bir Bolşevik hareketiyle, bir hükümet darbesiyle Rusya'ya hâkim olma vaktinin gelmiş olduğunu yazıyordu.

Fakat 24 Ağustosta beklenmedik bir olay vukubuldu. Rus Orduları Başkumandanı Kornilov, Kerenski hükümetini devirerek iktidarı almak için harekete geçmiş ve Petrograd'a doğru yola çıkmıştı. Kerenski korkulu günler yaşıyordu.

Bu yepyeni durum karşısında deniz kuvvetlerine mensup Bolşevik subaylar Troçki'yi hücresinde ziyaret ederek Kornilov'u da, Kerenski'yi de ortadan kaldırmak kararında olduklarını bildirdiler. Troçki onları ikna etti: Önce Kornilov'un yenilgisini beklemek ve sonra Kerenski'yle mücadele etmek gerekti. Subaylar Troçki'ye sabredeceklerini vaad ederek hücreden çıktılar. Muhtelif birliklerdeki arkadaşları da Kornilov'a karşı başkenti savunmak için Petrograd'a gelerek onlara katıldılar.

Bir Kazak Generali olan Kornilov, askerlik hayatındaki çeşitli başarılarıyla çevresinde bir hava yapmağa hattâ bir ef-

sane yaratmağa muvaffak olmuş, Şubat İhtilâlinden sonra sağcılar ve burjuvalar için «Rusya'nın kurtarıcısı» sayılmaya başlamıştı. İngiliz ve Fransızlar da artık zayıfladığını gördükleri Geçici Hükümetin yerine kuvvetli bir generalin yönetimindeki daha doğrusu diktasındaki bir Rus'yayı tercih etmekteydiler. Bu general ihtilâlci hareketleri bastırabilir ve belki Almanlara karşı kuvvetli bir cephe meydana getirebilirdi. Bir İngiliz Zırhlı Tümeni darbe teşebbüsünde Kornilov'a yardımcı olmaktaydı. «Amerikan Albayı Robbins, Rus üniforması giymiş İngiliz subaylarının, İngiliz tanklarına binerek Kornilov'u takip ettiğini belirtmişti.» (*).

Kornilov bu darbe teşebbüsüne Riga'nın düşmüş olmasını ve Petrograd'ın tehlikeye girmesini bahane yapmış ve Geçici Hükümetin istemediği «Vahşi Tümen'i» Petrograd üzerine yollamıştı. (Bu tümen Kornilov'a çok bağlı Kazak süvari birliklerinden meydana geliyordu). Tümen Petrograd'a doğru ilerlerken Kornilov da hükümetin çekilmesini istedi. Ancak iki noktada yanılmıştı. Tümen Petrograd'a ulaşamıyacaktı. Sovyetten emir alan demiryolu işçileri, tümeni götüren treni işlemez hâle getirmişlerdi. Tümen saflarına giren ihtilâlciler de Kornilov'a karşı bir hareket yaratmağa muvaffak olmuşlardı. Asker, başkente yürümeyi reddetti.

Darbe teşebbüsü üzerine Kerenski tarafından azledilen Kornilov, bir hafta sonra yakalanmış ve tevkif edilerek hapse atılmıştı. Fakat bu olay Bolşeviklere sayısız faydalar sağlıyordu. Halk Kornilov kuvvetlerinin gelmekte olduğu haberleri üzerine Sovyet'in yönetiminde silâhlanmış, her yanda siperler kazılmış, sağcı birliklerin gelişini önlemek için raylar sökülmüştü. Kerenski başkenti savunacak ihtilâlci birliklerin —özellikle Kronştad bahriyelilerinin— ısrarı üzerine Temmuz olaylarından sonra hapse atılan Bolşevikleri serbest bıraktırmıştı. Sağcı darbe teşebbüsü, bu tehlikeyi sık sık belirten Bol-

(*) Andre Maurois - Aragon: Amerika - Rusya (U.S.A. - U.S.S.R. Histoire Parallel. 1917 - 1960).

Lenin'in Geçici Hükümete karşı açtığı savaşta basın büyük rol oynamaktaydı. Bolşeviklerin yayınladığı gazete, dergi ve broşürler Rusya'ya vagonlar dolusu yayılmaktaydı. Fotoğraf 1917 yazında Moskova'da Bolşeviklerin broşür dağıtmalarını göstermektedir.

şevikleri haklı çıkarmıştı. Birkaç gün sonra yapılan Petrograd Sovyeti seçimlerinde Bolşevikler ilk olarak çoğunluk sağlamaktaydılar. (Bir ay sonra da Troçki Ekim ayaklanması için çok önemli bir mevkie gelecek ve Petrograd Sovyetine başkan seçilecekti). Kornilov darbesinin bir sonucu da Kızıl Muhafızlar Teşkilâtının tekrar kurulmasıydı.

LENİN, HEDEFİNE YAKLAŞIYOR

Altı ay önce Lenin Petrograd'a ayak bastığı zaman önünde başarılması gereken 5 önemli mesele vardı. Önce Bolşevik Partisi Merkez Komitesini, kendi plânını tatbike ikna etmesi gerekti. İkinci olarak, ordu saflarında savaş ve hükümet aleyhinde hareketler yaratarak, muhalif cepheyi Geçici Hükümet içinde iktidarsız hale getirmek icap ediyordu. Sonra, bir Bolşevik hareketinin desteklenmesini, teşvik görmesini ve kabul edilmesini sağlamak için halkı Bolşevik cepheye kazanmak gerekiyordu. Daha sonra Petrograd'da hükümet darbesini ya-

Ekim ayaklanmasından önce, Petrograd askerleri ve işçileri yaptıkları bir yürüyüşte «Savaşın sona erdirilmesini» istiyorlar.

pacak yetiştirilmiş ve güvenilir bir kuvvete ihtiyaç vardı. Ve nihayet, darbe plânının, en ince ayrıntılarına kadar hazırlanması şarttı.

Nisan başında Rusya'da Bolşeviklerin iktidarı ele geçirebileceklerine inanan tek Rus Lenin'di. Fakat Eylül sonunda Lenin'in hedef tâyin ettiği beş merhaleden dördü aşılmış bulunuyordu.

Rusya'da, her tarafta köylü toprakları zaptediyor ve şa-

İşçilerin, Geçici Hükümet aleyhine yaptıkları bir yürüyüş..

toları yakıp, yağmalıyordu. Alman donanması Finlandiya körfezinde hiçbir mukavemetle karşılaşmadan dolaşıyordu. Petrograd'da sağcılar sokaklarda marşlar söylüyor ve Bolşeviklerdense Almanların Rusya'ya hâkim olmasını tercih ettiklerini haykırıyorlardı. Hükümetin Petrograd'dan Moskova'ya taşınacağı söyleniyordu.

6 Ekimde Troçki, Sovyet'ten aldığı bir kararla Kerenski hükümetine, Petrograd'ı ne olursa olsun savunmak, aksi halde çekilip görevini bir yeni hükümete devretmek şıklarından birini seçmesini bildirdi. Bu bildiri Kerenski'nin içinde bulunduğu çıkmazı açıkça ifade etmekteydi: Kerenski ne savaşa devam edebilir, ne barışa karar verebilirdi. İktidardan vazgeçmeyi de aslâ göze alamazdı. Üstelik, başkentteki kalabalık askerî birliklerden büyük bir kısmını hududa göndermek istiyordu; huduttaki birliklerin takviyeye ihtiyacı vardı, sonra Kerenski böylece ihtilâlcilere yardım etmelerinden korktuğu 200.000'e yakın silâhlı bir kuvveti tehlike teşkil edecek bir bölgeden uzaklaştırmış ve kendini emniyete almış olacaktı. Trocki, başkentin savunmasız kalacağı iddiasiyle böyle bir

nakli reddediyordu. Burada da Bolşevikler şartlardan faydalanacaklardı, çünkü Petrograd'daki asker de cepheye gitmek istemiyor, savaşın bitmesini arzuluyordu.

7 Ekimde Belediye Sarayında yapılan büyük Bolşevik Kongresinde binlerce kişi Troçki'yi dinlemek için toplanmıştı. Kongrede Petrograd'ın savunması meselesi uzun uzun tartışıldı. Ve sonunda Sovyet çoğunluğu, başkentin savunmasının askerî bir ihtilâl komitesine tevdi edildiğini ilân etti. Askerî İhtilâl Komitesinde Bolşevikler ezici çoğunluktaydı ve bu Komite Bolşevik hareketinin karargâhı olacaktı.

LENİN DÖNÜYOR VE AYAKLANMAYA KARAR VERİLİYOR

Petrograd'a sonbahar gelmişti. Güneş, denizin üstünde erken batıyor, Finlandiya körfezinden soğuk rüzgârlar esiyordu. Politik durum karanlıktı. Ekim başında Lenin, Helsinki'den döndü ve Viborg mahallesinde bir evde saklandı. Küçük gözleri garip bir ateşle yanıyordu. Bu defa Petrograd'a, hükümeti silâh zoruyla devirerek iktidarı ele geçirmek amacıyla gelmişti.

10 Ekim gecesi Bolşevik şefler gizlice toplandılar. Sıkı tedbirler almışlardı; çünkü Lenin'le Zinovyev her an yakalanmak tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Bolşevik Merkez Komitesi üyeleri Karpovka caddesindeki 32 numaralı apartmana birer birer geldiler. Lenin, tanınmamak için sakalını traş etmiş ve çıplak başına peruk takmıştı. Zinovyev ise aksine, takma sakal takmış, uzun saçını kesmişti.

Bolşevik şefler tartışmalara başlamışlardı. Görüşmelere her zamanki gibi Sverdlov başkanlık ediyordu. Sverdlov, Lenin'in dikte ettiği konuşmasında şöyle diyordu:

«Bugünün şartları içinde bir Bolşevik hareketi ordu tarafından desteklenebilir. Aksine, bu günler geçerse, şartlar değişebilir, fırsat kaçırılmış olur. İhtilâl aleyhtarı kuvvetler Kornilov'unkine benzer bir harekete hazırlanmaktadır.»

Sverdlov konuşmasını bitirince Lenin kalktı ve derhal harekete geçmek gerektiğini bildirdi. Rusya Sovyetlerini bir-

araya getirecek bir büyük kongre o ay içinde Petrograd'da toplanacaktı. Lenin bu toplantı dolayısiyle bütün Bolşeviklerin başkentte bulunacağını, bu fırsattan faydalanıp iktidarın bu kongreye devredilmesinin mümkün olduğunu söylüyordu.

Troçki ve Sokolnikov, Lenin'in plânını desteklediklerini bildirdiler. Ama arkadaşlarından bazıları tereddütteydi. Bunlar, bir ayaklanma, bir hükümet darbesi yerine bir toplum ihtilâlini tercih ediyorlardı. Bolşevikler, toplum içinde her geçen gün biraz daha fazla taraftar toplamaktaydılar. O halde biraz daha sabredip iktidarı bir halk hareketiyle almak varken bütün proletaryanın kaderini bir tek zar atışına, yani bir hükümet darbesine bağlamak hatâ değil miydi? Hükümet darbesi başarıyla neticelense bile hareket topluma yayılmadığına göre, Bolşevikler iktidarı ellerinde tutabilecekler miydi? Hareket, tarih açısından vakitsiz ve erken değil miydi? Troçki ve Lenin'in savunduğu tez uzun uzun tartışıldı.

Güneş doğmadan oylama yapıldı ve Komitede, ikiye karşı (Zinovyev ve Kamenev) on oyla hükümet darbesi lehine çoğunluk meydana geldi.

25 gün önce Lenin'in Finlandiya'dan gönderdiği mektubundaki «ayaklanma» fikrini reddeden, hattâ mektubun yakılmasını kararlaştıran Bolşeviklerin Merkez Komitesi o sabah şu kararı kabul etmişti:

«Ayaklanmanın kaçınılmaz bir hâle geldiğini tesbit eden Merkez Komitesi, bütün parti teşkilâtını buna uygun olarak meselelerini incelemeye ve karara bağlamaya dâvet eder.»

Bu, Parti Teşkilâtına hazır ol emri demekti.

Bu hazırlık devresinde Troçki iki husus için mücadele ediyordu: Önce işçi kalabalıklarının ve birliklerin Lenin'in plânını desteklemelerini sağlamak, sonra bir darbe taktiğini itinayla ve kusursuz olarak uygulayabilmek.

Bolşevikler ilk hedef için iyi hazırlanmışlardı; yıllardan beri aynı maksatla çalışmaktaydılar. Troçki, Madam Kollontay ve diğer Bolşevik şefler, kışlalarda, iş yerlerinde devamlı konuşmalar yapıyorlardı. O günün şartları içinde kalabalıkları harekete getirmek de çok zor değildi, zira Rusya tarihinin

en müşkül günlerini yaşıyordu. Troçki ve arkadaşlarının propaganda faaliyeti öylesine başarıyla sonuçlandı ki, Ekim sonunda işçi kalabalıkları sokağa inmeye hazırdı. Petrograd'da, iki alay hariç, bütün askerî birlikler de Bolşeviklere sempatizandı.

Fakat bütün bunlar aşırı hareketler yapılmadan temin ediliyordu. Troçki'nin kendi ifadesiyle: «Bu sessiz bir ihtilâl» olacaktı. Troçki, kuvvet gösterisi olarak Sektorek mühimmat fabrikasıyla, Kızıl Muhafız Ordusuna 5000 tüfek verilmesi yolundaki anlaşmayı imzalayınca, işçi toplulukları da silâha sarılmayı kabul ettiler.

PLÂNI BİR SATRANÇ OYUNCUSU HAZIRLIYOR

Hareketin teknik plânı eski bir Rus subayı olan Antonov Ovseyenko tarafından hazırlandı. Antonov, 1905'de Çar tarafından idama mahkûm edilmiş, fakat Viyana'ya kaçarak kurtulmuştu. Ufak tefek bir adamdı, kabarık saçları ve gözlüklerinin arkasında gizlenen zekî miyop gözleri ile Rus ihtilâlinin karakteristik simalarından biriydi. Bolşevik hareketinden beri ismi meşhur bir matematikçi ve usta bir satranç oyuncusu olarak ağızdan ağıza dolaşmaktaydı.

Bolşeviklerin karargâhı olan Smolni Enstitüsünün dördüncü katındaki odasında Ovseyenko, Petrograd şehrinin plânını önüne almış, günlerce durmadan çalışmıştı. Bolşevik hareketinin kuvvet nüvesi Kızıl Muhafızlar olacaktı. Fakat bu birlikler hazırlıksızdı ve tâlim görmemişti. Mensuplarının çoğu askerlikle ilgisi olmayan eski işçilerdi. Ovseyenko'nun plânında ikinci derecede hareketler Petrograd birliklerine mensup diğer askerler arasında taksim edilmişti. Kış Sarayının, Mari ve Torid saraylarının işgali bu birliklere bırakılacaktı. Garların ve belli başlı yol kavşaklarının tutulması da bu birlikler vasıtasıyla yapılacaktı. Bolşeviklerin başlıca merkez kuvvetleri Finlandiya Garı civarında, Viborg mahallesinde toplanacak ve Baltık Deniz Kuvvetlerine mensup denizcilerin de bunlara katılmasıyla şehrin merkezine doğru harekete ge-

Leon Troçki

Antonov Ovseyenko

çilecekti.

Lenin, heyecanları son haddini bulan Bolşevikleri teskin etmek gâyesiyle 16 Ekimde tekrar Komite üyeleriyle bir görüşme yapıyor ve ayaklanmanın derhal başlamasına ait bir kararı verdiriyordu. Buna rağmen Bolşevikler içinde hareketin başarıya ulaşması ihtimalini şüpheyle karşılayanlar pek çoktu. Kamenev ve Zinovyev, Lenin'e açıkca cephe alıyorlardı.

Troçki muhaliflere zor metodları kullanılmasına taraftar değildi, fakat Lenin'i tereddütsüz destekliyordu. Hareketin bütün taktik ağırlığı Troçki'nin omuzlarındaydı.

Malaparte «Hükümet Darbesi Tekniği» adlı eserinde Ekim İhtilâlinin stratej'inin Lenin, darbe tekniği yaratıcısının

ise Troçki olduğunu ileri sürerek şöyle demektedir: (*).

«Troçki Lenin'e «Taktikle yetinmeli, diyor. Sınırlı bir alanda ve az adamla harekete geçmeli, kuvveti belli başlı hedeflere karşı toplayıp, sert ve doğrudan doğruya vurmalı. Bunun pek karışık bir şey olacağını sanmıyorum. Tehlikeli şeyler daima basittir...»

«... Troçki'nin saldırı takımı bin kadar işçi, asker ve tayfadan meydana gelmiştir. Bu takımın seçme grupları Putilov, Viborg işçileri, Baltık Donanması tayfaları, Leton Alaylarıdır. On gün süreyle, Antonov Ovseyenko'nun kumandasındaki bu adamlar, bu kızıl muhafızlar şehrin merkezinde görülemeyen «manevralarını» yaparlar. Sokakları dolduran kaçak kalabalıkları arasında, hükümet binalarında, bakanlıklarda, posta idaresinde, telefon, telgraf santrallerinde, garlarda kışlalarda, başkentin teknik hizmetler gören yerlerindeki kargaşalık ortasında güpegündüz ve silâhsız olarak isyan taktiğine çalışırlar; kalabalık olmayan (üç, dört adamlık) birlikleri göze çarpmaz...»

«Troçki'nin plânını anlayabilmek için Petrograd'ın o tarihteki manzarasını gözönünde tutmak gerek: Şubat İhtilâli başlarında siperlerini terkedip başkent üzerine boşanmış, hürriyet ülkesini yağma etmek istercesine akmış muazzam kaçak kitleleri altı aydan beri üst baş perişan, pislik içinde, sarhoş ama aç, utangaç ama vahşî; kaçmaya olduğu gibi başkaldırmaya da hazır, intikam ve barış susuzluğuyla kıvranır halde sokakların ve meydanların ortasına yerleşmişlerdir. Perpektiv Nevski kaldırımına, ağır ağır, gürültü içinde akan insan selinin kıyısına oturmuş uçsuz bucaksız kaçak sürüleri silâh, propaganda broşürleri, ayçiçeği çekirdeği satıyorlar. Znamenskaya Meydanında, Moskova Garı önünde tarifi imkânsız bir kargaşalık hüküm sürüyor: Kalabalık duvara çarpıyor, geri çekiliyor; yeniden kuvvet alıp ileri atılıyor...»

(*) Curzio Malaparte: Hükümet Devirme Tekniği. Çeviren: Nihal Önol. Varlık Yayınları. 1966.

«... Marinskaya Meydanı işçilerle, gemicilerle, üstü başı perişan, benizleri soluk kaçaklarla doluç taşmaktadır. Cumhuriyet Kurulunun toplandığı Mari Sarayının girişi, kulaklarına kara tüyleri düşen büyük şapkalar giymiş bir Kazak birliğinin muhafazası altında... Bunlar tütün içiyor, yüksek sesle konuşuyor, gülüyorlar. İzak Katedralinin tepesine çıkılırsa, Batıda, omuzlarında dolu tüfeklerle işçilerin çalıştığı Putilov fabrikalarından yoğun dumanların yükseldiği görülebilir. Daha uzakta Finlandiya Körfezi; Rothi Adası ardında Kronştad Kalesi; berrak, çocuk gözlü bahriyelilerin junkerleri (askerî öğrencileri) kılıçtan geçirmek ve Troçki'nin yardımına koşmak için bekledikleri Kızıl Kronştad. Şehrin öte tarafında, ona küçük bir taşra oyuncusu havası veren peruğunun altında benzi solmuş, heyecanla bekleyen Lenin'in sığındığı Viborg kenar mahallesinin sayısız bacaları... Bu sakalsız, kafasına iyice yapışmış takma saçlı adamın Rusya'yı titreten korkunç Lenin olduğunu kimse tahmin edemez. İşte orada, Viborg fabrikalarında Troçki'nin Kızıl Muhafızları Ovseyenko'nun emirlerini bekliyor...»

«On günden beri şehrin merkezinde Troçki'nin Kızıl Muhafızları metodlu tâlim görmüştür. Sokakların gürültüsünde, bürokratik ve politik makinenin stratejik noktalarını teşkil eden yapıların civarında bu taktik tâlimlerini, bu hükümet darbesinin provasını güpegündüz yöneten Antonov Ovseyenkodur.»

«Troçki şehrin teknik hizmetlerinin plânını ele geçirebilmeyi başarmıştır. Dibenko'nun tayfaları, iki mühendis ve uzman işçilerin yardımıyla yeraltı su ve gaz borularının, elektrik, telefon kablolarının durumunu inceliyorlar. İçlerinden iki kişi Genelkurmay binasının altındaki lâğımları gözden geçiriyor. Birkaç dakika içinde bir mahalleyi veya bir grup evi saracak duruma gelmek gereklidir. Bu sebeple Troçki şehri kesimlere ayırıyor, stratejik noktaları tesbit ediyor, askerlerle uzman işçilerden meydana gelen ekiplere kesim kesim görevlerini dağıtıyor. Askerlerin yanında teknisyenlere de ihtiyaç vardır. Moskova Garı'nın zaptedilmesi işi yirmi beş Leton as-

kerinden, iki bahriyeliden ve on demiryolu işçisinden müteşekkil iki ekibe verilmiştir. Tayfalardan, işçilerden ve demiryolu memurlarından altmış kişilik üç ekip Varşova Garı'nı işgalle görevlendirilmiştir. Diğer garlar için Dibenko'nun elinde yirmişer kişilik mangalar vardır. Demiryolu hatlarında hareketi kontrol edebilmek için her mangaya bir telgrafçı katılmıştır. 21 Ekimde harekâtı yakından izleyen Ovseyenko'nun emri altında bütün ekipler garları ele geçirme tâlimi yapıyorlar ve bu genel prova mükemmel bir düzen içinde geçiyor. Aynı gün üç bahriyeli limanın girişine yakın olan Elektrik Santraline gidiyorlar. Belediye teknik hizmetler idaresine bağlı olan santral muhafaza altında değildir. Müdür, üç bahriyeliye «Şehir Kumandanından istediğim bahriyeliler siz misiniz? Beş gündür bana muhafız gönderilmesini bekliyorum» diyor. Üç Bolşevik bahriyeli güya ayaklanma olursa Kızıl Muhafızlara karşı savunmak üzere Elektrik Santraline yerleşiyorlar. Birkaç bahriyeli mangası da aynı şekilde diğer üç bölgede elektrik santrallerini ele geçiriyo:...»

KERENSKİ TEBDİR ALIYOR

21 Ekimde Petrograd Sovyet'i başkentteki garnizonlara Askerî İhtilâl Komitesinden gayrı hiç bir makamın emirlerini kabul etmemelerini tebliğ etti. İki gün sonra Ovseyenko, Troçki'ye Petrograd'da iktidarı ele geçirme plânını tamamlamış olarak sunuyordu. Bu durumda halli gereken bir tek mesele kalmıştı. Piyer -ve-Pol kalesindeki askerî birliklerin bir kısmı Askerî İhtilâl Komitesinin emirlerine uymayı reddetmişlerdi. Ovseyenko bunun üzerine plânında bir değişiklik yapmayı ve Piyer-ve-Pol'deki muhalif askerleri de kara listeye koymayı teklif etti. Fakat Troçki barışçı yolları tercih ediyordu. Onun yaptığı konuşmayı dinleyen muhalif birlikler bundan böyle sadece İhtilâl Komitesinden aldıkları emirlere itaat edeceklerini bildirdiler.

Lenin, Troçki ve arkadaşları Bolşevik hükümet darbesinin son hazırlıklarını tamamlamak üzereydiler ki bir darbe

den endişelenen Başbakan Kerenski tedbirler almağa başladı. Çarkoi Askerî Akademisine ihtiyatlı olması bildirildi; Harb Okulları öğrencilerine Petrograd yakınındaki okullarından çıkıp başkente gelmeleri emredildi; Pavlovsk'daki topçu alayına alârm verildi, harekete geçmesi bildirildi; Bolşeviklerin kumandasındaki «Şafak» savaş gemisinin denize açılması istendi. Bolşeviklerin karargâhı Smolni Enstitüsündeki telefon santralinin dışarıyla irtibatı kesildi. Bolşevik Partisinin sözcüsü olan ve Pravda'dan sonra çıkarılan Rabotçi Put-İşçi Yolu gazetesine faaliyetini tatil etmesi emredildi. Sabahın erken saatlerinde, Harb Okulu öğrencilerinden kalabalık bir grup bir genç subayın emrinde matbaa binasını bastılar, makineleri tahrip ettiler, camları kırdılar. Gazetede çalışan genç bir kız koşa koşa Smolni'ye gitti ve Bolşevik Partisi Merkezine durumu haber verdi. Genç kız işçilerin hissiyatını şu sözlerle dile getirdi:

— «Bizi korumayı vaad ettiğiniz takdirde ne olursa olsun çalışmakta devam edeceğiz.»

Bu Troçki'nin ne zamandır beklediği fırsattı. İhtilâlcilerle fikir birliği yapmış olan Litovski Alayına derhal Rabotçi Put Gazetesini korumak üzere harekete geçmesini bildirdi. Sonra bütün askerî birliklere aşağıdaki mesajı gönderdi:

«Bu gece milletin düşmanları açıkça harekete geçmiş bulunmaktadırlar. Askerî İhtilâl Komitesi bu harekete karşı derhal bütün savunma tedbirlerine başvurmak kararını almıştır.»

İşte şimdi, artık yapılması kararlaştırılan hükümet darbesine bir meşrû müdafaa hüviyeti verilebilirdi. Petrograd'ın işçileri, askerleri ve bahriyelileri, Lenine iktidarı devretmek için değil, fakat ihtilâl aleyhtarı görünen gerici bir hareketi bastırmak için dövüşeceklerdi.

Askerî İhtilâl Komitesi, Kerenski tarafından verilmiş emirlere derhal müdahale etti. «Şafak» harb gemisine hareket etmemesi bildirildi, Bolşevik milis kuvvetleri Çarkoi Akademisinin, Pavlovsk topçu birliklerinin harekete geçmelerini önledi. Harp Okulu öğrencileri ikiye ayrılmıştı. Bir kısmı hare-

kete geçmeyi reddetti, fakat bir kısmı okuldan ayrılarak Petrograd'a doğru yürüyüşe geçti. O sabah Komite; derhal şifreli bir mesaj göndererek Baltık Donanmasına mensup denizcilerin yardımını istedi. Bu mesaja gelen cevapta, silâhlı 1800 denizcinin Petrograd'a doğru harekete geçtiği bildiriliyordu.

O gün, Bolşevik Partisinin Smolni'deki karargâhı hızla takviye edildi. Bu eski, harap ve devasâ binada görülmemiş bir heyecan hüküm sürüyordu. 24 Ekim sabahı ilk defa olarak binanın etrafına resmî üniformalı nöbetçiler yerleştirildi. Avluda uzun sürebilecek bir kuşatma için yetecek miktarda patates, sebze ve meyva depo edilmişti. Ayrıca yakacak olarak ve gerekirse barikat olarak kullanılmak üzere odun yığılmıştı.

Bolşevik İhtilâl Komitesi harekete geçmeden önce, 24 Ekim günü son defa bir toplantı yaptı ve plân gözden geçirildi. Lenin Viborg'daki evde saklanmaya devam ediyordu. Stalin Rabotçi Put matbaasında iş başındaydı. Toplantının yıldızı Troçki'ydi. Komite üyeleri arasında iş bölümü yapılmıştı. Hareket hiç bir safhasında tam bir askerî hareket halini almıyordu. Troçki hareketin her noktasında kontrolü elinde bulunduruyordu. Troçki'nin teklifi üzerine Piyer-ve-Pol kışlasında yedek bir ihtilâl karargâhı kurulması kabul edildi. böylelikle Smolni'deki merkez tahrip edilecek olursa hareket kısa bir müddet için dahi olsa merkezden mahrum kalmıyacaktı. En kötü ihtimalle Piyer-ve Pol'deki merkezden faydalanmak mümkün olmazsa, «Şafak» savaş gemisi denize açılarak güvenilir bir karargâh haline getirilecekti.

24 Ekim öğleden sonra Kerenski hükümeti, geçmiş devirde çarların başkent tehdit edildiği anlarda başvurduğu tedbirlere başvurdu.

Harp Okulu öğrencileri garlara ve büyük kavşak noktalarına yerleştirildi, Neva köprülerinin hepsi kaldırıldı, sadece bir köprü, o da hükümet kuvvetlerinin kontrolü altında, geçişe açık bırakılmıştı. Geçmiş günlerde bir Bolşevik hareketinden bahsedilmesi halinde kılı kıpırdamayan Petrograd

Kızıl Muhafızlar makineli tüfekler bulunan otomobillerle irtibatı sağlıyor ve Ekim İhtilâlinde çok önemli rol oynuyorlar.

bu defa heyecan içindeydi. Sokaklarda grup grup insanlar toplanmaya başlamıştı, saat ikide bütün mağazalar kapanmış, herkes evine çekilmeyi tercih etmişti. Hava karanlık ve yağışlıydı.

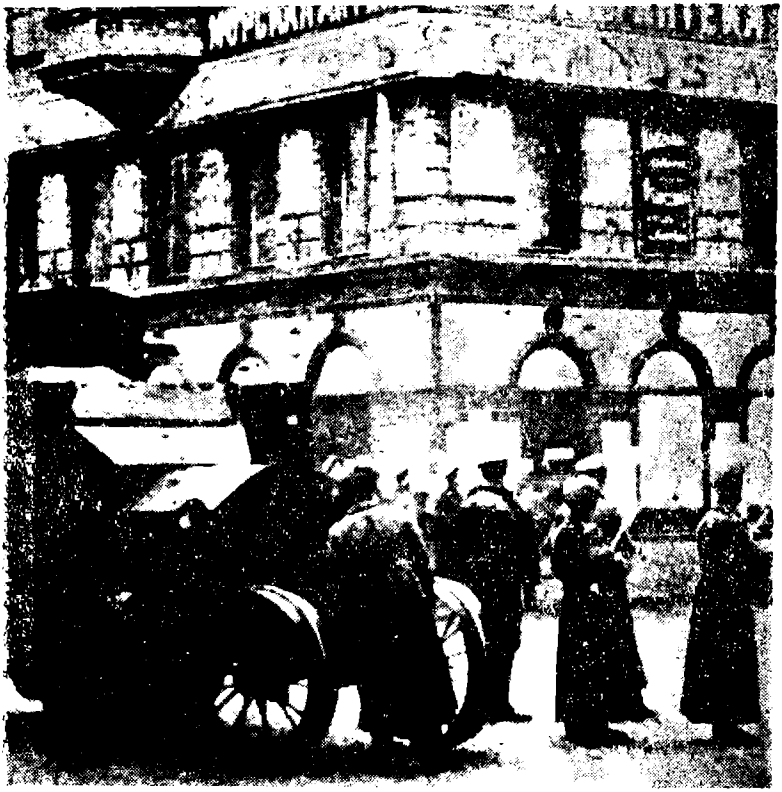
AYAKLANMA

Bolşevikler hükümetin Neva köprülerini kaldırttığını haber alınca büyük işçi kalabalıkları bunları indirmek için nehire doğru yürüyüşe geçtiler. Bu hareket dövüş olmadan sona erdi ve Bolşevikler bir iki köprüyü, tehditle indirtmeyi başardılar. Diğer köprülerin de indirilmesi için «Şafak» denizcilerinin köprü başlarına gelmesi gerekti. Gece yarısına doğru tek silâh atılmadan bütün Neva köprüleri Bolşeviklerin elindeydi.

O gece Lenin, sakalsız ve peruklu olarak Smolni'ye geldi. Endişeliydi. Troçki'nin üçüncü kattaki odasına gitti ve orada, pencereden, milis kuvvetlerinin manevralarını seyretti.

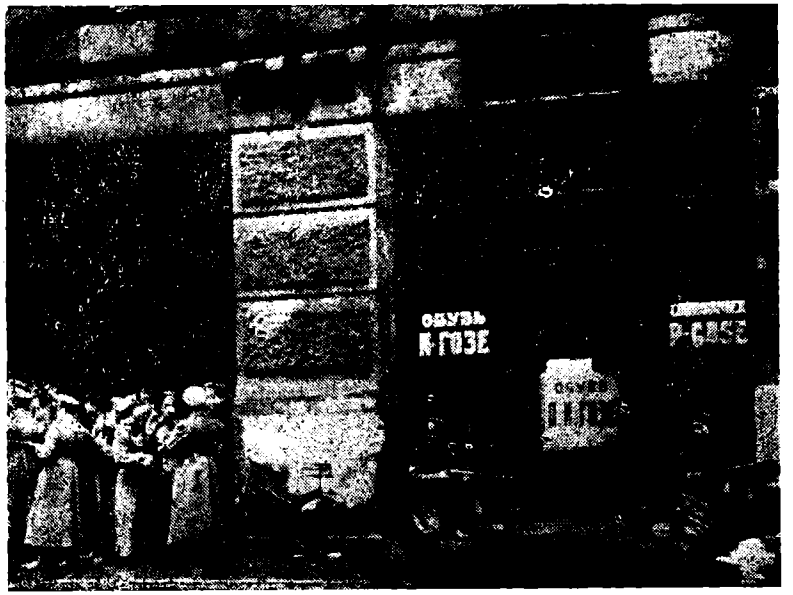
Darbe plânı 24 Ekim gecesi uygulanmaya başladı ve 25 Ekim sabaha doğru büyük kısmı tamamlandı.

24 Ekim gecesi tek tük sokak lâmbalarının aydınlatmaya çalıştığı soğuk ve karanlık sokaklarda silâhlı adamlar be-

Ekim İhtilâli sırasında Petrograd'daki Kızıl Muhafızlar önemli kavşakları tutarak yolları kesiyor ve şüpheli şahısları arıyorlar.

lirdi. Bunlar kendilerine verilen görevlere doğru sessiz ve süratli adımlarla yürüyüp gidiyorlardı. Baltık donanması denizcileri Finlandiya garı etrafındaki mevzilerine gelememişlerdi, çünkü kendilerine geç haber verilmişti. Baltık denizcilerinin büyük çoğunluğu ancak ertesi sabah Bolşevik kuvvetlerine katıldılar. Kış Sarayı, postaneler, istasyonlar, elektrik santralleri büyük mukavemetle karşılaşılmadan süratle ele geçirildi. Her yerde hükümet kuvvetleri, Kızıl Muhafızlar görünür

Ekim ayaklanması sırasında başlıca vurucu kuvveti teşkil eden Kızıl Muhafızlar bir resmî bina önünde çarpışmaya hazırlanıyorlar...

görünmez gecenin karanlığına karışıp kaybolmayı tercih ediyorlardı.

O 24 Ekim gecesi Kış Sarayını veya Kerenski'nin bulunduğu Genel Kurmay Başkanlığı binasını ele geçirmek için bir hareket yapılmadı. Halbuki bu binalar o gece tamamen savunmasızdı. Sabahın 7'sinde Petrograd telefon merkezi işgal edildi. Denizciler santrallerin başına geçtiler ama makinelerin kullanılışını bilmiyorlardı, hatları kesemediler ve neticede Kışlık Saray'ın dışarıyla olan temasına engel olamadılar. Troçki, bu başarısızlığa üzülmüştü, halbuki bu üzüntü yersizdi, zira hükümet üyelerinin Kışlık Saraydan yaptıkları telefon konuşmaları onları hayâl kırıklığına uğratacak haberler vermekten başka işe yaramamıştı.

Ekim ayaklanmasında Bolşeviklerin karargâhı Smolni Enstitüsü Kızıl Muhafızlar tarafından korunuyor. Karargâha yiyecek stok edilmiştir

Marks'ın 1871'de Paris Komünü'nün bankaları ele çirmeyişini bir hatâ olarak işaret ettiğini hatırlayan Bolşevikler hareket başlayınca ilk işler arasında Devlet Bankası'na da el koymayı ihmal etmediler. Sabah saat 7'de (25 Ekim) Banka işgal edildi.

25 Ekim sabaha karşı Kerenski bir Amerikan zırhlı otomobiliyle Petrograd'ı terkederek hududa doğru yola çıktı. Amerikan Askerî Ataşesine ait olan ve Amerikan bayrağı bulunan otomobil Kerenski'nin kolayca kaçmasını sağlamıştı; ama o bunu başka şekilde izah edecekti: «Yolda herkes beni tanıdı, saygıyla selâm vererek uğurladı.»

Kerenski'nin amacı ileri hatlarda dövüşmekte bulunan Geçici Hükümete sadık birlikleri durumdan haberdar etmek ve onlarla birlikte başkente yürüyerek ihtilâli bastırmaktı. Ama Petrograd'dan o kadar acele ayrılmıştı ki, Kış Sarayına sığınan bakanları plânından haberdar edemedi. Bakanlar geç sa-

Kerenski hükümetinin sığındığı Kış Sarayını koruyan kadın askerlerden üçü. Bu askerler ilk çarpışmada silâhlarını bırakıp teslim oldular.

atlere kadar onun gelişini beklediler. Bu sırada Bolşevikler şehre hemen de hâkim olmuş durumdaydılar ve bakanlar için kaçarak kurtulma ümidi kalmamıştı.

Sabah saat onda İhtilâl Komitesi millete hitaben bir bildiri yayınladı. Bu bildiride şöyle deniyordu:

«Rus vatandaşlarına: Geçici hükümet devrilmiştir. İktidar, Petrograd işçi ve askerlerini temsil eden Sovyet'e, Askerî İhtilâl Komitesine ve Petrograd proletaryasına devredilmiş bulunuyor. Milletin mücadele ettiği ana hedefler —demokratik bir düzen içinde barış, şahsa bağlı toprak mülkiyetinin ilgası, istihsalin işçi sınıfı tarafından kontrolü ve bir Sovyet hükümetinin teşkili— garanti altına alınmıştır. Yaşasın işçilerin, askerlerin ve köylülerin ihtilâli!»

25 Ekim öğleden sonra bütün Petrograd, bakanların sığındığı Kışlık Saray ve yanındaki Savunma Bakanlığı kısmı hariç, Bolşeviklerin elindeydi. Troçki, Petrograd Sovyetine giderek muzaffer bir tavırla, geçici hükümetin devrilmiş bu-

lunduğunu, Bolşeviklerin duruma hâkim olduklarını ve Kışlık Saray'ın da kısa bir sürede Bolşeviklerin eline geçeceğini haber verdi. Son 48 saat içinde gözünü yummamış olmasına rağmen enerjiyle dolu görünüyordu.

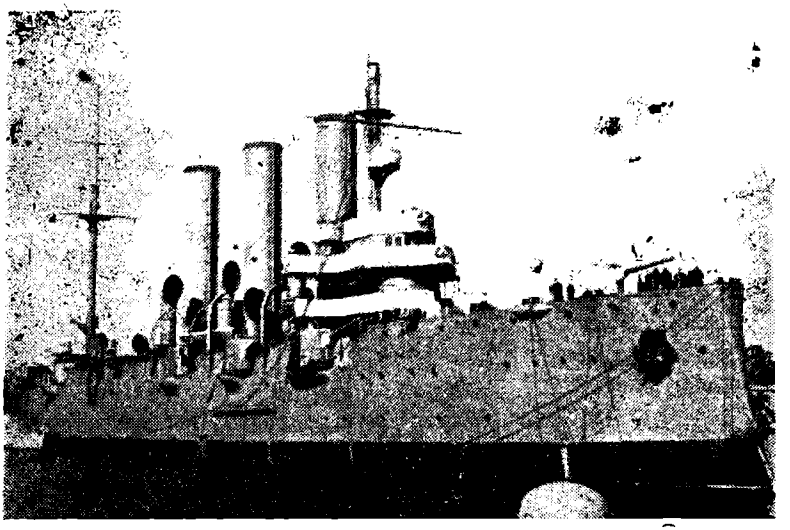
Ekim hareketi Şubat ihtilâlinden daha sâkin geçmişti. Şubatta, Çar tahttan feragat edinceye kadar ihtilâlciler ve Çar'a bağlı kuvvetler arasındaki çarpışmalarda yüzden fazla kurban verilmişti. Troçki, Bolşeviklerin iktidarı sessiz ve kansız devralışlarını anlatırken sözlerini şöyle bitiriyordu: «Burjuva sınıflar, silâh sesleri, barikatlar, kum torbaları ve kan bekliyorlardı. Hiç biri olmadı. Petrograd'da tam bir sükûnet hüküm sürüyordu. Ne var ki bu sükûnette en az silâh sesi kadar insanı korkutacak bir sinsi tehdit gizliydi.»

Troçki'nin Kışlık Sarayın düşmesi mevzuundaki nikbinliği hemen gerçekleşmedi. Saray Geçici Hükümete bağlı askerî birlikler, bu arada kazak muhafızlar ve kadın muhafız birlikleri tarafından korunuyordu. Bütün kuvvetlerin sayısı 1500 kişiye yakındı. Bu miktar muazzam binayı koruma bakımından yetersizdi. Bunun için hudut boylarındaki kuvvetlerin her an yardıma gelmesini bekliyorlardı. Fakat müdafaanın çok zayıf bir tarafı vardı: Muhtelif birlikler arasında irtibat ve işbirliği, hepsine kumanda eden belli bir merkez, bir komutan yoktu. Ve bütün muhafız birliklerinin morali bozuktu.

KIŞLIK SARAY'IN ELE GEÇİRİLMESİ

Akşam üzeri saat altıda saray çevresine, üzerinde kızıl bayraklar dalgalanan zırhlı otomobiller geldi, mevzi aldı. Bunlar motörleri stop ettirmeden bekliyorlardı. Karanlık bastı. Bu sırada sarayın muazzam salonunda hükümet üyeleri ve devlet idaresinin ileri gelen şahısları mükellef bir ziyafet sofrasının başında yemek yiyorlardı.

Smolni'de Lenin, yeni bir ümitsizlik buhranı geçiriyordu. Troçki onu takviyeye gayret ediyordu. Bir haberci gelmiş ve Sarayın hâlâ direndiği haberini getirmişti. Hareket istenen hedefe henüz varmamıştı. Saat 6.30'da Ovseyenko saray mu-

Şafak (Aurora) zırhlısı Ekim ayaklanmasında harekete geçmiş ve Kışlık Saraya yaptığı atışlar Geçici Hükümetin bu son direnme noktasının tesliminde rol oynamıştı. Üstte zırhlı; Neva nehrinde görülüyor.

hafızlarına şayet derhal savunmadan vazgeçmezlerse, Neva'da bulunan «Şafak»ın Sarayı bombardıman edeceğini bildirdi.

Bakanlar ültimatomu uzun uzun tartıştılar. Ve sonunda teslim olmaktansa ölmeyi tercih ettiklerini bildirdiler. Sarayın bütün ışıkları söndürüldü. Bakanlar, Neva kıyısındaki büyük salona geçtiler. Bir kandil yakarak etrafında toplandılar.

Saat 18'e doğru Sarayın yanındaki Savunma Bakanlığı kısmı ele geçirildi. Fakat hükümet ve onları koruyan birlikler teslim olmuyordu. Saat 20.30'da «Şafak» zırhlısına ateş emri verildi. Saray çevresine ilk atışlar yapıldı. Bu mermiler birkaç Harp Okulu öğrencisini öldürdü. Biraz sonra öğrenciler dağılmaya başladılar.

Harp Okulu öğrencilerinin dağılışına kimse itiraz edemedi. Fakat bakanlar kararlarından caymamışlardı.

Kışlık Saray'ın kapısı böylece savunmasız kalıyordu. O zaman Kazak Birlikleri durumun vahametini anladılar. Kadınlarla yanyana dövüşmeye alışmamışlardı. Elleri silâhlı kadın askerlere bakarak sinirleniyorlardı. Kumandanlarıyla da hiç bir temas imkânları yoktu. Saat 9'da Kazak Birlikleri de üzerlerindeki yedek silâhı, cephaneyi bırakarak Saray'ı terkettiler ve kışlalarına döndüler.

Sarayın savunması böylece birkaç Harp Okulu öğrencisiyle kadın asker birliğine kalmıştı.

Kazakların uzaklaşması üzerine bombardıman durdu. Beş on denizci usulca saraydan içeri süzülerek merdiveni tırmandılar ve iki küçük bomba attılar.

Şu anda saray hemen de savunmasızdı. Fakat gözgözü görmez karanlık içinde, uzaktan, ihtilâlci şeflerin bunu sezmelerine imkân yoktu. «Şafak»ın Sarayı bombardımana devam etmesi kararlaştırıldı. Fakat burada basit bir olaydan bir aksilik doğdu. Gemiye kırmızı bir fenerle işaret verilmesi önceden kararlaştırılmıştı, fakat kırmızı fener bulunamadı. Bunun üzerine Antonov Ovseyenko, Neva üzerinden geçerek Petropavlovskaya topçularına gitti. Ateş emrini verdi. Fakat topçular bu güzel sarayı mahvetmek istemedikleri için topların eski ve bakımsız olduğunu ileri sürerek boşa atışlar yaptılar. Ovseyenko öfkeyle kışladan çıktı ve başka çareler aradı.

Saat akşamın 10'uydu ve Kışlık Saray, beş on kadınla üç beş öğrenci tarafından korunduğu halde, hâlâ teslim olmamıştı. Nihayet kadın birliği silâhlı bir çıkış hareketi yapmayı denedi. Bu sırada birkaç silâh atıldı. İlk çarpışmada kadınlar silâhlarını bırakıp teslim oldular.

Ovseyenko'nun ateş emri «Şafak» zırhlısına ulaşabilmişti. Gemi bu defa devamlı ve sistemli bir bombardımana başladı. Troçki'nin ancak fevkalâde hallerde kullanılmasını istediği altı pusluk mermileri kullandılar. Saraya otuz beş mermi atıldı, ikisi tahribat yaptı. Bolşevikler bu arada saraya sızmaya devam ediyorlardı. Nihayet bir muhafız, bakanların bulunduğu salona gelerek: «Saray tamamen Bolşeviklerin elinde!» diye bağırdı.

25 Ekim gecesi saat 2'yi 10 geçe oyun sona eriyordu. Bakanlar teslim olmaya karar verdiler. Sonra her biri uzun masanın başında kendi yerini aldı ve bir şeylerle meşgul olmaya başladı. Ovseyenko, yorgun, heyecanlı, içeri girdiği zaman bakanları böyle buldu. Salon bir anda karmakarış olmuştu. Bakanlar saat 2.30'da tevkif edildiler ve yolda birkaç kere linç edilmek tehlikesi atlatarak hapisaneye Çarlık hükümetinin bakanlarının yanına götürüldüler.

Smolni'de sarayın düştüğü haberi sevinç çığlıklarıyla karşılandı. O anda, günlerden beri uyku yüzü görmemiş Bolşevik ihtilâlciler ellerinde silâh, yere yatıp uykuya daldılar. Merdiven basamaklarında bile uyuyan, eli silâhlı, yorgun adamlar görünüyordu. Troçki bir ara bayılmış, fakat sür'atle kendini toparlamıştı.

TOPRAK KARARNAMESİ VE YENİ HÜKÜMET

Ekim ayaklanması sırasında toplantılarına başlamış olan Sovyetler Kongresi, ayaklanmanın başarıya ulaştığı haberi üzerine «Rusya, işçi, asker ve köylülerine çağrıyı» büyük bir çoğunlukla kabul etmişti. Bu çağrıda şöyle deniyordu:

«Geçici hükümet devrilmiş ve üyelerinin çoğu tevkif edilmiştir. Sovyet iktidarı ilk iş olarak bütün uluslara demokratik bir barış teklif edecektir. Yeni iktidar, toprak ağalarına, hânedana ve kiliseye ait bütün toprak ve mülklerin köylü komitelerine teslimi işine derhal başlıyacaktır. Üretim üzerinde işçi kontrolünü kuracaktır.»

26 Ekim'de Lenin büyük tezahürat arasında kürsüye çıkıyor «İlhaksız ve tazminatsız barış için müzakerelere başlanacağını» açıklıyordu. Daha sonra «Büyük toprak mülkiyeti şu andan itibaren ve sahiplerine hiçbir tazminat ödenmeksizin lâğvedilmiştir» diye başlıyan toprak kararnamesi kabul ediliyordu. Ve nihayet Lenin'in Başbakan, Troçki'nin Dışişleri, Ovseyenko'nun Savunma ve Deniz ve Stalin'in Milliyetler Bakanı olduğu yeni hükümet onaylanıyordu. Yüz üyelik Mer-

kez Yürütme Komitesinde de Bolşevikler yetmiş bir üyelikle büyük çoğunluğu sağlıyorlardı.

Kongrede Lenin büyük alkışlarla birkaç kere kürsüye dâvet edildi. Zafer haykırışlarına Enternasyonal'in notaları karışıyordu.

Bolşevikler iktidarı ele geçirmişlerdi, ama asıl ihtilâl bir bakıma şimdi başlıyordu. 25 Ekim sabahı huduttaki birliklere kaçan Başbakan Kerenski bir kuvvet toplamayı başarmıştı. Bu kuvvetlerden ilk olarak başkent üzerine gönderilen üç tabur Bolşeviklerin saflarına katıldı (27 Ekim). Ertesi gün yine Kerenski'nin harekete geçirdiği Kazak süvari birliklerinin ilerlediği haberi geldi. Şartların bütün kısırlığına rağmen Troçki birkaç birliği hazıladı ve hududa yolladı. İki üç çarpışma oldu, 31 Ekimde Pulkova savaşı diye adlandırılan son ve kesin çarpışma Bolşeviklerin zaferiyle sona ermişti.

Kerenski taraftarlarıyla Bolşevikler dövüşürken Petrograd'da Harb Okulu talebeleri bir isyan hareketine kalkışmışlardı (29 Ekim). Okullar ele geçirilip, öğrenciler silâhsızlandırıldı. Aynı günlerde Moskova'daki askerî okullar ve beyaz muhafızlar başkaldırmış, Kremlin bu kuvvetlerine eline geçmişti. Üç günlük bir savaştan sonra Bolşevikler duruma hâkim oldu. Kremlin bombalanarak ele geçirildi. Askerî öğrenciler silâhsızlandırıldı. Beyaz Muhafızlar adlı sağcı teşekküller kaldırıldı. 2 Kasımda Moskova'da âsayiş sağlanmıştı.

MÜDAHALELER VE İÇ SAVAŞ

Şimdi sıra Rusya'nın müttefikleri yanında yapmakta olduğu savaşa geliyordu. Troçki darbeyi takip eden günlerde, Hariciye Vekâleti dosyalarında bulunan ve müttefikleri ilgilendiren vesikaları neşretti. Sonra savaşın durdurulması için tedbir aramaya başladı. 14 Kasımda mütareke yapıldı. Bu mütarekeyi Brest-Litovsk Konfereans takip etti. Brest-Litovsk'da masa başına oturan Almanlar, Avusturyalılar ve Bolşevikler müzakereye başladıkları sıra Troçki söz aldı ve meşhur «Ne savaş, ne barış!» sözleriyle başladığı konuşmasında Rusya'nın

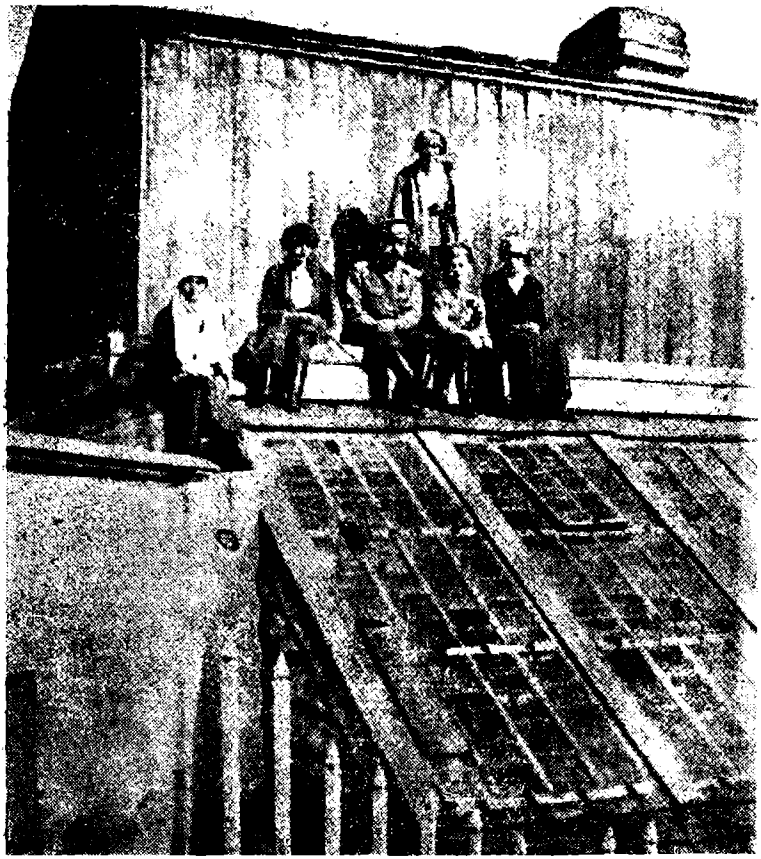
25 Kasım 1918 seçimlerinde Menşevikler ve birleşen burjuvalar çoğunluğu aldılar. Lenin arkadaşlarıyla beraber Kurucu Meclisi terketti. Ertesi sabah Halk Komiserî Meclisin dağıldığını bildirdi. O gün Lenin halka hitaben bir konuşma yaptı.

orduları terhis kararını bildirdi. Bu karar müttefikleri müthiş bir şaşkınlığa uğrattı.

Bolşevikler konferans salonundan çıktıkları zaman bir devreyi arkada bırakmış oluyorlardı. Ama güçlükler sona ermemişti. Almanlar hücumlarına devam ettiler, tek tek zaferler kazandılar. Nihayet (eski takvimle) 17 Subatta nihaî mütareke imzalandı.

Bu sırada Beyaz Kuvvetler Kornilov'un Don bölgesindeki Kazak birlikleriyle buluşarak ihtilâl aleyhine bir harekete giriştiler. Monarşistler de bunlara katıldı. Kanlı çarpışmalardan sonra bu hareket Bolşevikler tarafından bastırıldı.

Temmuzda, bir kısım müfrit solcu ihtilâlciler, Lenin grupuyla ilgiyi keserek âni bir baskınla Alman Büyükelçisini

Devrilen Çar Nikola, sürgün edildiği Tobolsk'da oğlu ve dört kızıyla beraber. Çar ve ailesi, Beyazlarla Çekler yaklaşınca öldürüldüler.

öldürdüler ve sona ermiş olan savaşı başlattılar. Petrograd'da iki gün süren bir yeni ayaklanma oldu.

Müttefikler bu olayı bahane ederek Rusya üzerine yürüdüler. Anti-Bolşevik hareketi desteklemek maksadiyle İngiltere, Amerika ve Fransa, Rusya'nın Brest-Litovsk, Odesa, Murmansk gibi kavşak şehirlerini işgal ettiler. Bu sırada Rus-

Sosyal Demokrat Partinin adını «Komünist Partisi» olarak değiştiren Lenin, Moskova'da Üçüncü Enternasyonal'in açılış toplantısına gidiyor.

ya içlerinde esir bulunan bir Çek birliği de silâhlandırılarak Bolşeviklere karşı yürütüldü.

ÇAR AİLESİNİN ÖLDÜRÜLÜŞÜ

Çeklerle onlara katılmış olan Beyaz Rus birlikleri Volga bölgesine kadar sokulunca, Bolşevikler Ekaterinburg'da muhafaza altında bulunan Çar Ailesinin kurtarılıp yeniden başa geçirilmek istenmesinden korkmuşlardı. Çar Nikola ve ailesi 16 Temmuzu 17 Temmuza bağlıyan gece öldürüldü. Sonradan Komünist Partisi Merkez Komitesi bundan haberdar ol-

Lenin 1922'de bir kalp krizi geçirdikten sonra Gorki şehrinde istirahat ediyor. Yanındaki eşi Krupskaya'dır. Lenin bu krizden 18 ay sonra öldü

madığını iddia etti. Fakat böylesine önemli bir hareketin merkezden emir almaksızın yapılmış olması mümkün görülmüyordu.

Ekim İhtilâlinden iki yıl sonra, Bolşevikler bütün Rusya-duruma hâkim olmaktaydılar. Kornilov'un, Denikin'in, Vrangel'in ve Kolçak'ın kumanda ettikleri dört karşı-ihtilâlci ordu, İngiliz, Fransız ve Amerikalıların desteğine rağmen bozguna uğratılmış, içerde de düzen sağlanmış bulunuyordu.

LENİN'İN ÖLÜMÜ VE TROÇKİ'NİN DARBE TEŞEBBÜSÜ

Lenin'in 1924 yılında ölmesiyle, gerek partinin, gerek hükümetin liderliği, bu iş için daha önceden hazırlık yapmış olan Stalin'de toplanmaktaydı. Lenin'in ölümüyle Troçki'nin liderliğindeki «Enternasyonalistler» ve Troçkistlerin deyimiyle Stalin'in liderliğindeki «Muhafazakâr Bolşevikler» arasında çatışma başladı. Troçki ve taraftarları Stalin'i, Dünya Komünizmi amacına ihanet, parti bürokrasisi kurmak, proleter diktatörlüğü yerine şahıs diktatörlüğü yaratmakla suçlandırdılar Stalın de eskiden beri sevmediği Troçki'yi haris, menfaatperest bir Yahudi olmakla, ihtilâle ihanete hazırlanmakla itham ediyordu. Bu mücadele sonunda Stalin, Troçki'yi komiserlikten (bakanlıktan) uzaklaştırmış, ordu üzerindeki nüfuzuna son vermişti. Basın ve gizli polis, Stalin'in emrindeydi. Bunların da yardımıyla Troçki'nin itibarı her gün biraz daha yok ediliyordu.

Troçki bu durum karşısında Ekim 1917'deki gibi (Fakat bu defa Moskova'da) bir ayaklanmayla Stalin'i devirmeyi plânladı. Stalin gizli polis vasıtasiyle bu plânı öğrenmişti. Gerekli tedbirler alındığı için Kasım 1927'deki ayaklanma teşebbüsü kolaylıkla bastırıldı. Aralarında yüzlerce Yahudi bulunan işçiler, öğrenciler tevkif edildi. Troçki için herşey kaybedilmişti. Rusya'dan ayrılmak zorunda kaldı. Önce İstanbul'da (Büyükada'da), sonra Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde ve nihayet Meksika'da sürgün hayatı yaşamaya başladı.

STALİN'İN ÖLDÜRTTÜĞÜ İHTİLALCİLER

Stalin, Troçki'den sonra Menşevikleri birer birer yakalayarak tevkif ettirdi. Uzak bölgelerdeki tecrit kamplarına sürdü. 1936'da da eski parti arkadaşlarından muhalif olanları temizlemenin zamanı geldiğine karar verdi. Kamenev'le Zinovyev, «vatana ihanetlerini itiraf ettikleri için» kurşuna dizildiler. Sokolnikov, Lenin'le birlikte Petrograd'a gelmiş olan ih-

tilâl liderlerinden biri, «ihanet» suçuyla yargılanarak on yıl hapse mahkûm edildi. Hattâ bahtsız Antonov Ovseyenko da bu makinenin çarklarından kurtulamadı. İspanya iç savaşı sırasında Stalin'in müşahidi olarak Madrid'e gönderilmişti. Zira 25 Ekim gecesinin zafer hikâyesinde ismi sık sık anılıyordu. Madrid'den bir başarı elde edemeden döndü ve bu başarısızlığın cezası olarak 1938'de Moskova'da kurşuna dizildi. Troçki de, 1940'da Meksiko'da bir Stalin ajanının çekiç darbeleriyle hareketli ve bahtsız hayatını kaybetti. Böylece önemli Rus ihtilâlcilerinden beşi, Stalin'in kurbanı oluyordu.

ALMANYA'DA
VE MACARİSTAN,DA
1918-19 İHTİLALİ
KAPP'IN DARBESİ
1923 İHTİLALİ

Spartakistlerin
Önderi Karl Liebknecht

ALMANYA'DA
1918 - 19 İhtilâli

1918-19 Alman İhtilâli başta Spartakistler olmak üzere Alman solcularının yapmış olduğu bir ihtilâldir. Bu ihtilâl aşırı solcularla beraber görünen Sosyal Demokratların, Sağcılarla anlaşması sonunda bastırılmıştır. Alman İhtilâli, Macaristan'daki hareketleri de etkilemiş ve kısa bir süre sonra Peşte'de Bela Kun, komünist bir hükümet sistemi kurmuştur.

1918 sonlarında Almanya, dört yıllık korkunç bir Dünya Savaşının ağırlığı altında ezilmeye başlamıştı. Bu durum, müttefikleri olan Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya - Macaristan ve Bulgaristan için de aynıydı. Bütün cephelerde ya duraklama ya gerileme vardı. Savaş için hemen bütün kozlar kullanılmış, bütün stoklar harcanmıştı.

Almanlar yalnız Rus cephesinde başarı kazanmaya devam etmişlerdi. Fakat 1917 Ekiminde Bolşeviklerin iktidarı ele geçirip «ilhaksız, tazminatsız barış» formülünü ortaya atmalarından sonra bu cephede de savaşa devam güçleşmişti. Alman işçileri «Çarlığa karşı bir savunma harbinden söz ediliyordu. Çarlık çöktü. Hâlâ savaşıyoruz» diyerek Ruslarla savaşa karşı olduklarını açıklıyorlardı. Bir grev dalgası Almanya'yı tehdit etmiş, bu durum 1918 Martında Brest-Litovsk Barış Antlaşmasının imzalanmasıyla önlenmişti.

Ruslarla yapılan barış, Almanlara Batı Cephesini takviye şansını vermişti, ama Birleşik Amerika'nın, İngilizlerin ve Fransızların saflarına katılarak Avrupa'ya asker göndermesi artık bir zaferden bahsedilmesini imkânsız hâle getirmekteydi. 29 Eylül 1918'de General Ludendorff, Alman hükümetine bir mütarekenin şart olduğunu bildirmekteydi. Müttefiklerle anlaşmayı kolaylaştırmak için Almanya meşrutî mo-

narşi yoluna girdi. Ekim başında liberallerden Prens Max de Bade Şansölye (Başbakan) oluyor ve iktidarı teslim alınca, müttefiklerle bir barış antlaşması için zemin yoklamasına girişiyordu. Fakat, Alman Kumanda Heyeti ve İmparator tâviz vermeye hâlâ razı değillerdi. Bu konuda direnen Rayştag (Alman Meclisi) ay sonunda dağıtılıyor ve İmparator bu durumu onaylıyordu.

Savaşa devam edilmesi ve Meclisin feshi, bardağı taşıran damlalar oldu. Yıllardan beri sosyalist ihtilâlcilerin yaptığı çalışma bu buhranlı günlerde etkisini gösterdi. 30 Ekim (1918-de) Kiel'deki donanma başkaldırdı. İçlerinde sosyalistler de bulunan subaylar bir komite kurdular. Komite «Cumhuriyet ilân edilmesini ve derhal mütareke imzalanmasını» istiyordu. İhtilâlciler şehre de hâkim oldular. (3 Kasım). Ertesi gün Stuttgard ve Münih'te ihtilâlci gösteriler başladı. 9 Kasım günü Berlin'de ihtilâl patlak verdi. Bu ihtilâlin lideri Karl Liebknecht, Rusya'dakine benzer bir Sovyet Cumhuriyetinin kurulması için çalışmaktaydı.

KARL LİEBKNECHT

Liebknecht «Spartakistler Birliği» adı verilen sosyalist teşekkülün kurucusu ve lideriydi. Birliğin adını, Roma'da köleleri ayaklandırarak —kısa bir süre için— hürriyete kavuşturan ve sonra savaşta öldürülen Spartaküs'ten ilham alarak koymuştu.

Liebknecht; Leipzig'de doğmuştu (1871). Babası Wilhelm Liebknecht ünlü Alman sosyalistlerindendi; savaşa karşı oluşu yüzünden iki defa Almanya'dan sürülmüş, Londra'da on üç yıl Marx'la arkadaşlık yapmıştı. Liebknecht de babasının izinden gidiyordu. Hukuk eğitimi yapmış, avukat olmuş, aynı zamanda politikaya girmişti. Sosyal Demokrat Partinin sol kanadının önemli bir üyesiydi. 1908'de ihtilâlci çalışmalarından dolayı tutuklandı ve on sekiz ay cezaevinde yattı. 1912-de Sosyal Demokrat milletvekillerinden biri olarak Rayştag'a girdi. Birinci Dünya Savaşı patlayınca savaş aleyhtarı göste-

riler tertipledi. Bir yıl sonra Rosa Luxemburg'la (*) beraber «Spartakistler Birliği»ni kuruyor, ihtilâlci çalışmalara tekrar başlıyordu.

Spartakistler Birliğinin kısa bir süre içinde büyük taraftar grupları bulması polisi endişelendirdi. Birliğin ileri gelenleri sürekli olarak polisin göz hapsindeydi. İlk olarak Rosa Luxemburg, ihtilâlci çalışmalardan dolayı tutuklandı. Bir yıl hapse hüküm giydi. Savaş boyunca da polis nezaretinde kaldı. Ertesi yıl (1916) Liebknecht, askerî birlikler Potsdam'dan geçerken «Kahrolsun savaş!» diye bağırdığı için polise onu tevkif fırsatını verdi. İki yıla hüküm giydi ve 22 Ekim 1918'e kadar cezaevinde kaldı.

Liebknecht ve Luxemburg cezaevindeyken taraftarları teşkilâtlanmaya devam etmişlerdi. Spartakistlerin üçüncü önemli lideri Kurt Eisner, Bavyera'da da binlerce kişiyi Spartakistler Birliğine katmayı başarmıştı.

Ekim sonunda Liebknecht ve Luxemburg başta olmak üzere Spartakistler Berlinde İmparatorluğun sonunun yakın olduğunu görüyor ve bir sosyalist cumhuriyet kurmak üzere harekete geçiyorlardı. Berlin'deki fabrikalarda işçi komiteleri kurulmuş, silâhlı milis teşekkülleri meydana getirilmişti. Askerî birliklerdeki ihtilâlciler de komiteler kurmuşlardı. Kasım başında Kiel, Münih ve Stuttgart'ta hareket başlayınca Berlin'de hareket emri verildi ve ihtilâlciler bir günde şehre hâkim oldular. Rusya'dan örnek alınarak kurulan Berlin İşçi ve Asker Konseyi 9 Kasım'da yönetimi ele alıyordu.

İmparator İkinci Wilhelm durumun kritik olduğunu gö-

(*) Rosa Luxemburg Polonya'da doğmuş (1870) ve yirmi beş yaşındayken Leipzig'e gelerek Alman tâbiyetine geçmişti. Bir süre sosyalist gazetelerde çalışmış, sonra 1905'deki Rus İhtilâline katılmıştı. Birinci Dünya Savaşı başlayınca Karl Liebknecht'le beraber Spartakistler Birliğini kurdu. «Kapitallerin Birikimi» adlı bir eser yazmıştı. 1919'da da «Sosyal Demokraside Kriz»i kaleme aldı.

rünce Alman genel karargâhına sığınmıştı. Fakat, ordunun kendisini desteklemiyeceği açıkça bildirilince 9 Kasım günü Hollanda'ya kaçtı. Liebknecht'in bir Sovyetler Cumhuriyeti kurmak üzere olduğunu gören Sosyal Demokratların sağ kanadı telâşa düştü. Kabinedeki iki Sosyal Demokrat Bakandan biri olan Scheidemann aynı gün Sosyal Demokratların liderlerinden Ebert'le anlaştı. Liberal Şansölye Max de Bade görevini Ebert'e teslim etti. Cumhuriyet ilân olundu. İhtilâlciler Ebert'in kendi saflarında olduğunu sanıyorlardı. Gerçekte ise mutedil bir sosyalist olan Ebert ihtilâle karşıydı. Fakat zaman kazanıncaya kadar ihtilâlcilerle beraber göründü. 10 Kasım'da Berlin İşçi ve Asker Konseyi mütedillerin ve muhafazakârların oyununa gelerek Ebert'i Halk Komiserleri Konseyi Başkanlığına seçti. Ertesi gün müttefiklerle mütareke imzalanmaktaydı.

Ebert, Halk Komiserleri Konseyi Başkanı seçildiği gün, Ludendorff'un yerine Genel Kurmay Başkanı olan General Groener'le «ihtilâli bastırmak için» gizlice anlaşmıştı. İlk olarak emekle sermayenin işbirliği fikri ortaya atıldı, 15 Kasımda da işçi ve işveren sendikalarının temsilcilerinin katıldığı bir teşkilât çalışmağa başladı.

Kasım ve Aralık aylarında olaylar birbirini kovaladı. Ebert nihayet İşçi ve Asker Konseyi'ne bir Kurucu Meclis için genel seçimler yapılmasını kabul ettirdi. Liebknecht ve arkadaşları Ebert'in ihtilâle karşı çalıştığını ilân ettiler.

Liebknecht ile Luxemburg «burjuva rejimini yerleştirecek bir Kurucu Meclis'in açılmasının ihtilâlin sonu olacağını» söylüyor, proleter diktatörlüğünün kurulmasını, iktidarın işçi ve Asker Sovyetlerinde toplanmasını istiyorlardı. Rusyadaki Menşevikler gibi Almanya'daki Bağımsız Sosyalistler de çok kısa bir sürede sosyalist topluma geçilemiyeceğini, bunun için zamana ihtiyaç olduğunu ileri sürmekteydi. Fakat Bağımsız Sosyalistler arada kaldılar. Spartakistlerin taraftarları ile hükümet taraftarları arasında çatışma başlamıştı. 6 Aralıkta (1918) ilk çarpışmalar oldu; on üç kişi öldü. 23 Aralıkta Spartakistlerin yönetimindeki ihtilâlci deniz birlikleri Başbakanlık bina-

Ebert, İmparatorluk Hükümetindeki iki Sosyal Demokrat bakandan biriydi. İmparatorun kaçması, ihtilâlin patlak vermesi üzerine cumhuriyet ilân edilince, ihtilâlcilerle aynı safta göründü. İşçi ve Asker Konseyi Ebert'i «Halk Komiserleri Konseyi» başkanlığına seçti. Fakat komünistlere karşı olan Ebert, ihtilâlin bastırılması için elinden geleni yaptı ve 1919 başlarında Weimar Cumhuriyetinin ilk Cumhurbaşkanı oldu. Ama bir süre sonra sağcı bir darbe teşebbüsüyle karşılaşacaktı. (Bak: Kapp'ın Darbesi, sayfa 188)

sını ve Ebert'i ele geçirdiler. Aynı gün hükümet taraftarı Potsdam Garnizonu harekete geçti. Denizcilerle Karacılar arasındaki çarpışmalar sonunda Ebert, Denizcilerin elinden kurtarıldı. Bağımsız Sosyalistler de Ebert'in plânlarını anlamışlardı. «Halk Komiserleri Konseyi»nden çekildiler. Ama bu durum Ebert'e daha rahat hareket imkânı sağladı. Bağımsız Sosyalistlerin yerine gelen Sosyal Demokratlardan Noske ile ihtilâli bastırmak için işbirliği yaptı. Eski bir marangoz olan ve «sosyalist» görünen Noske, Berlin Valiliğine getirilmişti.

«KIZIL HAFTA» VE İHTİLÂLİN SONU

Daha sonra «Berlin'in kanlı kasabı» diye anılacak olan Gustav Noske, «Biri nasıl olsa bu kanlı oyunda başrolü oynayacak. Ben sorumluluktan korkmuyorum» diyordu. İhtilâlcilerin, ne pahasına olursa olsun askerin terhisini istemeleri, Berlin sokaklarında ihtilâlci işçilerin rasladıkları subayların apoletlerini sökmeleri ona istediği desteği sağladı. Prusyalı General von Luttwitz, Noske'nin emrine gönüllü subaylar verdi. Bazı Prusya alayları da harekete hazırlandı. Bu sırada,

Berlin'de halk gösteriler yapıyor, Ebert hükümetini düşürmek istiyordu. 6 Ocakta Spartakistler Berlin'e tamamen hâkimdi. Hükümet binaları kuşatılmıştı. Bu durum 11 Ocak'a (1919) kadar devam etti ve «Kızıl Hafta» diye adlandırıldı. Bu arada Noske'nin birlikleri de Berlin kapılarına dayanmıştı.

11 Ocak (1919) günü Berlin'de şiddetli sokak çarpışmaları başladı. Paris Komünü hareketini hatırlatan bu şiddetli çarpışmalarda işçiler ve ihtilâlci askerler barikatlar kurup, kadınların da desteğiyle dört gün dört gece savaştılar. 15 Ocak günü Noske'nin birlikleri yüzlerce ihtilâlciyi öldürerek duruma hâkim oldu. Aynı günün akşamı Liebknecht ve Luxemburg tevkif edilerek Berlin'in batısındaki Moabid Cezaevine götürüldüler. Hücrelerine konulmalarından birkaç dakika sonra Noske'nin gönüllü subayları içeri girip saldırdılar. Liebknecht hemen öldürüldü, Luxemburg da aldığı yaralar yüzünden birkaç saat sonra can verdi. Subaylar cesetlerini kanala attılar. Öldürüldükleri ancak birkaç gün sonra cesetlerinin bulunmasıyla ortaya çıktı.

Birkaç gün sonra yapılan seçimleri işçiler protesto etti ve Ebert kolaylıkla çoğunluğu sağlıyarak Weimar Cumhuriyetinin ilk Cumhurbaşkanı oldu.

Ebert ve Sosyal Demokratların hükümeti, diğer şehirlerde de ihtilâli bastırmak için gönüllü subaylara, terhis edilmemiş birliklere başvurdular. Özellikle Bavyera'da tam bir «tasfiye» yapıldı. Mart 1918 ortalarına kadar bütün ihtilâlciler ya öldürüldü, ya cezaevlerine atıldı. Pek az kişi Almanya dışına kaçabilmeyi başardı.

MACARİSTAN'DA İHTİLÂL VE BELA KUN'UN 133 GÜNLÜK İKTİDARI

Macaristan'da ihtilâlci hareketler 1918 sonlarında tekrar başlamış ve 1919 başlarında komünistler duruma hâkim olmuşlardır. Bunda Rus ve Alman ihtilâllerinin de etkisi büyüktür. Ancak, komünist iktidar sadece 133 gün dayanabilmiş, iç ve dış baskıların ağırlığı sonunda çökmüştür. Komünist liderler kaçmış, Macaristan'a tekrar mutlak idare taraftarları hâkim olmuştur.

1918 yılının son aylarında Macaristan'da da bir ihtilâl ortamının meydana geldiği görülmekteydi. Ekim 1918'de savaşın kaybedildiği artık kesin olarak anlaşılmıştı. Ekonomik hayat felce uğramış, işsizlik, açlık ve sefalet başlamıştı. Romenler, Sırplar, Slovaklar ayrılmak istiyorlardı. Güney bölgeleri Romenler, Kuzey bölgeleri ise Çekler tarafından işgal tehdidi altındaydı. Bazı bölgelerde köylüler ayaklanmış, topraklara el koyup konakları, şatoları yağmalamışlardı. Rus ihtilâli ile Almanya'da başlamış olan ihtilâlci hareket de durumu etkilemekteydi. Özellikle Rus ihtilâlinden sonra Rusya'da serbest bırakılan Macar esirleri yurtlarına dönmüş ve komünizm propagandasına hız vermişlerdi.

24 Ekim 1918'de muhalefet ilk zaferi kazandı. Karolyi'nin başkanlığında kurulan «Millî Konsey», «Barış; yeni bir meclis ve kadınlara oy hakkı» sloganlarına «sosyal hakların hızla tanınacağı» vaadini de ekledi. Altı gün sonra Kral Dördüncü Charles (Avusturya İmparatoru ve Macaristan Kralı François Joseph'in yeğeniydi), Karolyi'yi başbakan yapmak zorunda kaldı. Fakat Macaristan'da ihtilâlci ayaklanmalar başlayınca Krallığın hudutları içinde bulunan Romenler, Slovaklar ve Sırplar da ayrılmak için faaliyete geçmişlerdi. Karolyi, dağılmayı önlemek için Belgrad'da bulunan İtilâf Devletleri İşgal Kuvvetleri Kumandanı Fransız Generali Franche D'Esperey'le görüşmeğe gitti. Fakat oradan çok ağır olan mütare-

ke şartlarını alarak döndü. (8 Kasım 1918). Buna göre, Güney bölgeleri tamamen, Kuzey bölgeleri kısmen terkediliyor, Macaristan küçülüyordu. Güneyden Romen ve Sırp, Kuzeyden Çek birlikleri işgale başlamışlardı bile. Durum Peşte'de yeni bir ayaklanmaya yol açtı. 13 Kasım'da Kral Charles, taht-tan çekildi. 16 Kasım'da da Millî Konsey Cumhuriyeti ilân etti.

Karolyi Macaristan'ın ilk Cumhurbaşkanı oldu ve hükümeti kurma görevini de Bermkey'e verdi. Fakat Cumhuriyet Hükümeti olumlu hiç bir iş yapamıyordu. Sırp, Çek ve Romen birlikleri işgal ettikleri yerlerde durumlarını sağlamlaştırıyor, daha da ilerlemek için hazırlanıyordu. Peşte'de komünistler harekete geçmiş, komiteler kurmuşlardı. Bunların başında Bela Kun vardı.

Bela Kun (1886-1937) Yahudi asıllıydı. Transilvanya'da Cluj Üniversitesinde okurken politikaya atılmıştı. Peşte'de Sosyal Demokrat Partinin organı Nepszava gazetesinde çalışmış, Birinci Dünya Savaşı patlak verince askere alınarak, Rus cephesine gönderilmişti. Ruslara esir düştü. Rus ihtilâlinde serbest bırakıldı ve bir süre Petrograd'da kaldı. Bolşeviklerin fikirlerini benimsemiş, Lenin'in dikkatini çekmiş ve özel bir kurs görmüştü. Aralık 1918'de istediği ortamı bulabileceğini umarak Peşte'ye döndü. «Vörös Uysag» adlı komünist gazeteyi yayınlamaya başladı. Bu gazetede Karolyi ve hükümetine cephe almış, «Bütün iktidar Sovyetlere!» sloganını Peştede yaymağa başlamıştı. Terhis edilen askerler ve Peşte işçileri de Bela Kun'u destekliyordu. Bir çeşit Sovyetler kurulmaktaydı. Fabrikalarda milis teşekkülleri meydana getirilmişti. Şubat (1919) ayında bu komiteler Peşte'ye hâkim olmak için harekete geçti. Fakat kanlı çarpışmalardan sonra ayaklanma bastırıldı, Kun ve arkadaşları cezaevine gönderildi (22 Şubat 1919).

Bela Kun'un cezaevine gönderilmesinden on gün sonra Rumen, Sırp ve Çek orduları işgal bölgelerini genişleterek Macaristan'ın içlerine ilerlemeye başladılar. Peşte'de tekrar hükümet aleyhtarı hareketler başladı. Halk, toprak bütünlüğü-

Zekî ve enerjik, fakat tecrübesiz ve ihtiyatsız bir ihtilâlci olduğu belirtilen Bela Kun çok şiddetli tedbirlere başvurmuştu.

nün sağlanmasını, âdil bir barış yapılarak sosyal reformların gerçekleştirilmesini istiyordu. Şaşkın durumda olan hükümet ise, Peşte'de âsayişin sağlanması için İtilâf Devletlerinden —özellikle Fransızlardan— kuvvet gönderilmesi talebinde bulunmuştu. 20 Mart'ta (1919) İtilâf Devletleri Macaristan'ı daha da küçülten, Transilvanya'yı, Banat'ı, Slovakya'yı komşularına veren yeni bir plânın Macarlar tarafından kabulünü istediler. Halk o gece ayaklandı. Hükümet istifa zorunda kaldı (21 Mart 1919). İktidar İşçi ve Asker Konseyine geçti. Bela Kun ve arkadaşları cezaevinden çıkarılmış, büyük tezahüratla Konseye getirilmislerdi. Aynı gün proleter diktatörlüğünün kurulduğu ilân edildi.

İşçi ve Asker Konseyi, Konsey Başkanlığına Garbay adlı eski bir işçiyi getirdi, Komünistlerle Sosyal Demokratlardan meydana gelen bir «Halk Komiserleri Kurulu» seçti. Bela Kun bu kurulda Dışişleri Bakanlığı görevini almıştı ama, gerçekte ihtilâl lideri oydu. Lenin'le devamlı haberleşiyor, onun tavsiyelerinden de faydalanıyordu.

Fakat komünist hükümet iç ve dış tehlikelerle karşı karşıyaydı. Devletin kasasında para yoktu. Üretim korkunç denecek kadar azalmıştı; açlık devam ediyordu. Yeni rejimin düşmanları faaliyete geçmişti. Romen ve Çek birlikleri ilerliyordu. **Bela Kun, iktidara geçmesinden bir ay kadar sonra Romenlere ve Çeklere savaş ilân etmek durumunda kalmış, Peşte'de de «Halk Mahkemeleri» kurarak rejim aleyhtarlarını cezalandırmaya başlamıştı. (Bu mahkemeler 600 kişi için idam hükmü verdi).**

KUN VE ARKADAŞLARININ KAÇIŞI

Kurulan «Kızıl Alaylar» gerçi Çeklere karşı başarı kazandı ama Romenler yenilgiye uğratılamadı. Zâten Çeklere karşı kazanılan bir savaştan sonra İtilâf Devletleri işe karışmış, Macarların geri çekilen Çekleri takip etmesini önlemişti. Kun, Çekler'den sonra Romenleri tam bir yenilgiye uğratıp barışı sağlamak istedi. Fakat 20-25 Temmuz (1919) tarihleri arasındaki savaşlar Kızıl Alayların bozgunuyla sonuçlandı. Romen ordusu Peşte'ye doğru ilerledi. 1 Ağustos (1919) günü hiç bir ümit kalmadığını gören **Kun ve arkadaşları Viyana'ya kaçtılar.** İki gün sonra da Romenler Peşte'ye girdiler. İtilâf Devletleri işe karışınca Romenler geri çekildi, Macar birlikleri silâhsızlandırıldı. **Bu sırada Segedin'de kralcı bir küçük ordu kurmuş olan Amiral Horthy ortaya çıktı.** Asilzâde olan Horthy kısa bir sürede duruma hâkim oldu. İhtilâlcileri tasfiye etti. Macaristan'da yine Krallık ilân edildi ve Horthy «Kral Naibi» seçildi (1 Mart 1920).

Horthy tam bir faşist idare kurdu. İkinci Dünya Savaşında da Nazilerle işbirliği yaptı.

Bela Kun'un 133 gün süren komünist rejiminden bir süre sonra Macaristan'ın kaderine Amiral Horthy hâkim oldu. Büyük toprak sahibi bir asılzâde olan Horthy, Krallığı tekrar kurdu. Fakat bu kralsız bir krallıktı. Kral yerine, kendini «Naip» seçtiren Horthy hükümran oldu. İkinci Dünya Savaşında Nazilerle işbirliği yapan Horthy, bir süre sonra onlara da cephe alınca hapsedildi. Daha sonra Amerikalıların eline düştü.

Bela Kun ve arkadaşlarının komünist rejimi ancak 133 gün yaşıyabilmişti. Kun Viyana'dan Rusya'ya geçti. 1928'de tekrar Viyana'da görüldü. Fakat Avusturya Hükümeti, Kun'u ihtilâlci faaliyetlerde bulunarak Avusturya'nın tarafsızlığını ihlâl etmekle suçladı ve tutukladı; daha sonra Rusya'ya dönmesine izin verdi. (Kun 1937'de Rusya'da öldü. Bir iddiaya göre de Troçki taraftarı olduğu için Stalin tarafından öldürtülmüştü).

KAPP'IN DARBESİ VE GENEL GREVİN ZAFERİ

Almanya'da Spartakistlerin ihtilâlinin bastırılması ve Sosyal Demokratların duruma hâkim olması meselelere bir çözüm yolu bulamamış, Alman Cumhuriyeti sağcı hükümet darbeleri tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu darbe teşebbüslerinin ilki —Kapp'ın ve Luttwitz'in darbesi— başarıya ulaşmışsa da genel grev bu sağcı iktidarı uzaklaştırmıştır. İkinci teşebbüs daha sonra Hitler tarafından yapılacaktır.

1919 yılı 23 Haziranında Almanya, tarihinin en buhranlı günlerinden birini yaşıyordu. O akşam saat 7'de Müttefik Devletlerin ültimatomu savaşı kaybetmiş Alman milletini Versay Antlaşmasını imzaya çağırmıştı. Üç milyon müttefik askeri Ren kıyısına yığılmış, şartları kabul ettirmeye zorlamak için Berlin'e yürümek üzere bekliyordu.

Antlaşma imzalanacak mıydı? Ordu, utanç verici bir barışın imzalanmasını asla kabul etmeyecekti. Almanya 1914 anlaşmazlığında suçlu olduğunu itiraf etsin; sonra, eski imparatorunu ve en değerli komutanlarını «savaş suçlusu» olarak müttefiklere teslim etsin; bunlar ordunun aslâ kabul edemiyeceği haysiyet kırıcı şartlardı. Hükümet böyle bir barışı imzalamaya razı olursa, ordu, bunun uygulanmasına engel olacak bütün tedbirleri alacaktı.

Şu halde, antlaşma imzalanmamalıydı. O zaman, Müttefiklere karşı ümitsiz bir savaşı göze almak gerekti. Böyle bir savaş, 21 Haziranda Scapa Flow'da İngilizlere teslim olmaktansa filosuyla birlikte sulara gömülmeyi tercih eden Amiral Reuter'in verdiği örnek üzere, şerefli bir intihar olurdu sadece. Mareşal Hindenburg: «Bir asker olarak, diyordu, utanç verici bir barışı kabul etmektense, şerefimle ölmeyi tercih ederim.» Ama bu hareket, Almanya'ya daha milyonlarca insan kaybına mâlolurdu. Üstelik bu hareket, cumhuriyetin yı-

kılması ve Alman birliğinin dağılarak ortadan kalkması ile sonuçlanabilirdi.

Antlaşma imzalanacak mı, imzalanmayacak mı? Bir iç harp mı, yoksa mutlak felâketle sonuçlanacak gerçek bir savaş mı? Gecelerden, günlerden beri Cumhurbaşkanı Ebert'le hükümeti bu korkunç ikili arasında bir ölüm-kalım mücadelesi yapıyordu.

HİNDENBURG'UN SORUMLULUĞU

Mutedil Sosyalistlerin çoğunlukta olduğu kabine Bauer'in başkanlığında toplanır toplanmaz bir cevap notası yayınladı. Bu notada Reich'in, Almanya'nın suçluluğu ve Alman harp suçlularının Müttefiklere teslimi şartlarının çıkarılması şartıyla Versay Antlaşmasını imzalamaya hazır olduğu bildiriliyordu. Müttefikler cevap olarak, sert bir dille, ültimatom mühletinin saat 7'de sona erdiğini hatırlatmakla yetindiler.

O korkunç 23 Haziran günü sabaha karşı, Cumhurbaşkanı Ebert, Weimar'daki muhteşem bürosunda düşünüyordu. Birden karara vardı, telefonu açtı, Pomeranya'da, Kolberg'deki Alman Orduları Başkomutanlığını aradı. Mareşal Hindenburg'la görüşmek istediğini bildirdi.

Telefonda konuşan, Kurmay Başkanı General Groener'di. Ebert, Generale durumu bütün çıplaklığıyla anlattı. O gün öğleden sonra, dört buçukta, Bakanlar Kurulu toplanacak ve Müttefiklere verilecek cevap hakkında kesin karara varacaktı. Antlaşmanın imzalanması reddedilecek olursa, düşman ordularının derhal hücuma geçeceği muhakkaktı. Buna rağmen, Alman ordularının zaferi için en ufak bir ümit varsa Ebert derhal red cevabı verilmesini sağlayacaktı. Ama bunun için Başkomutanlığın kesin cevabı gerekliydi. Cumhurbaşkanı, bu cevabı almak üzere saat dörtte Mareşali tekrar telefonla arayacağını bildirdi.

Hindenburg'la Groener, durumu müzakereye giriştiler. Şartları tartışıyor, ölçüp biçiyor, tekrar tartıyorlardı, ama ne yapsalar hiç bir kurtuluş ümidi görünmüyordu. Mütte-

Mareşal Hindenburg, Birinci Dünya Savaşında Rusları iki büyük bozguna uğratmış ve millî kahraman olmuştu. Fakat Versay Antlaşmasının imzalanması konusunda sorumluluktan kaçması, Hitler ve arkadaşlarının eline büyük bir koz verdi, «Barışı alçakların yaptığı, Almanya'nın sırtından bıçaklandığı» ileri sürüldü. Hindenburg, Cumhurbaşkanı olduktan sonra da Hitler ve arkadaşlarının oyununa geldi ve Hitler'i Şansölye (Başbakan) yaptı.

fikler sayı, malzeme ve askerin morali bakımından çok üstün durumdaydılar. Bütün cepheleri içine alan bir hücuma girişecek olurlarsa Alman ordusunun zafer kazanmasına değil, tutunmasına imkân yoktu. Acı gerçek karşılarındaydı: Dün dünyanın en kudretli ordusu olan Alman ordusu bugün iflâs hâlindeydi. Ama bütün bunlara rağmen, alınacak karar karşısında ihtiyar Hindenburg tereddüt ediyordu hâlâ.

Saat üç buçuk olmuştu. Hükümet ve Alman Milleti Başkomutanlığın kararını bekliyordu. Almanya'nın bugünü ve geleceği bu karara bağlıydı. General Groener, Hindenburg'dan, fikrini açıkça söylemesini istedi. Mareşal sabırsızlıkla:

— Siz de benim kadar biliyorsunuz ki, dedi. Alman ordusunun zaferle sonuçlanacak bir savaş çıkarması imkânsızdır.

Groener soğukkanlılığını kaybetmiyordu. Tekrar sordu:

— Vereceğiniz kararın ne sonuçlar doğurabileceğini düşünüyorsunuz, değil mi?

Hindenburg cevap vermedi. Pencereye doğru yürüdü, uzun uzun bahçeyi seyretti. Sonra döndü, saatine baktı:

— Benim burada yapacak hiç bir işim kalmadı, Groener,

General von Luttwitz, tam bir Prusyalı askerdi. İmparatorun geri dönmesini ve Alman militarizminin tekrar canlanmasını sağlamak için yapmıyacağı şey yoktu. Bunun için Kapp'la derhal anlaştı ve Baltık Birliklerini harekete geçirerek, hükümet darbesini yaptı. Fakat Kapp-Luttwitz iktidarı ancak birkaç gün sürdü ve genel grev bu sağcı iktidarı sessizce devirdi.

dedi. Hükümete Başkomutanlığın cevabını siz bildirirsiniz.

Ve çıktı, giti. Birkaç dakika sonra, Groener, duygusuz bir sesle, bir Alman subayı için söylenmesi en acı sözleri Cumhurbaşkanı Ebert'e naklediyordu:

— Barış, düşmanın ileri sürdüğü şartlar içinde yapılmalıdır.

Groener telefonu kapatırken Hindenburg içeri girmişti. Elini dostça yardımcısının omuzuna koyarak:

— Yükünüz çok ağırdı, Groener, dedi.

Aslında bu yükü taşıması gereken, Alman Milletinin bir Titan kadar saydığı, sevdiği, savaş alanlarının Tanrısı, Tannenberg kahramanı Mareşal Hindenburg değil miydi? Hindenburg, kesin karar ânında, hayatının en ağır sorumluluğunu yüklenmekten kaçınmış, bu sorumluluktan ustalıkla sıyrılmayı tercih etmişti. Ve bu alçaklık —ya da kurnazlık— Alman Milletinin kaderine tesir edecek sonuçlar doğuracaktı. Tarihin önünde, Versay Barışını imzalamış olmanın utancını, hükümet tek başına taşıyacaktı. Yarın, Hindenburg ve ge-

neralleri, tahrikçiler, milliyetçi gruplar, savaş meydanlarında düşmanın yenemediği Alman Ordusunun 1918 ihtilâlini yapanlar ve vatan haini sosyal demokratlar tarafından alçakça «sırtından bıçaklandığını» söylemekte tereddüt etmeyecekti. Bir milletin yaralanmış gururunu kurtarmak için bulunup söylenmiş bu «sırtından yaralanmış ordu» efsanesi, yavaş yavaş milyonlarca Almanın samimi inancı haline gelecek; günün birinde, bu efsaneyi bayrak yapan basit bir Münih'li tahrikçi, bir Adolf Hitler, büyük Reich'in en kudretli adamı olacaktı.

BİR ESKİ REJİM TEMSİLCİSİ

Versay Antlaşması 28 Haziran 1919'da meşhur Aynalı Galeri'de imzalandı. Mareşal Hindenburg emekliliğini istemiş, Groener ikinci plânda bir görevle gölgeye çekilmişti.

Versay Antlaşmasının hükümlerine göre yakında mevcudu yüz bine inecek, uçakları, tankları, hattâ ağır topları elinden alınacak olan Alman ordusu kime bel bağlayacaktı? Savaşı kaybetmiş olmanın ıstırabı ve devamlı iç huzursuzluklarla tarihinin en karanlık günlerini yaşayan Almanya'da, ordu saflarında kendine olan güvenini ve gururunu hiç kaybetmemiş bir kişi vardı: Berlin Orduları Grupu Başkomutanı General Baron von Luttwitz.

Von Luttwitz bir Prusyalıydı. Asker olarak doğmuştu. Ailesinden aldığı gelenekle ölünceye kadar da asker kalacaktı. Katı bir muhafazakâr ve «eski rejim»in gerçek temsilcisiydi.

Bu ince, sağlam yapılı, sinir ve kemikten ibaret ihtiyar asker, muntazam, pırıl pırıl üniforması içinde, her an büyük Alman ordusunun başında savaşmaya hazır görünen bu Prusyalı, hâlâ İkinci Wilhelm devrinde yaşıyordu sanki. Spartakistlerin ihtilâli, cumhuriyet rejiminin kuruluşu, buhranları, barış antlaşmasının utancı, bir yıl gibi kısa bir devir içinde Almanya üzerine çökmüş bu acı tecrübeler, General von Luttwitz'e dokunmaya cesaret edemeden yanından gelip geçmişti sanki. Onun gözünde ordunun tek şefi vardı: İmparator; ve

tek ödevi vardı: İmparatorun hükümranlığını devam ettirmek! Weimar Hükümeti imzalamak zorunda kaldığı antlaşmanın şartlarını yerine getirmek için Alman ordusundan yüz binlerce askeri terhis etmeğe hazırlanırken, Luttwitz, yıllardır vazgeçemediği bir hayâlin, kudretli Alman ordusunun başında zaferden zafere koşacağı mutlu günün hayâlinin gerçekleşmesini sabırsızlıkla bekliyordu.

Luttwitz için her Alman subayının görevi, Versay hükümlerinin uygulanmasına engel olmaktı. Savaş suçlusu diye adlandırılanlar aslâ düşmana teslim edilemezdi. Alman ordusunu kuvvetten düşürecek, itibarını sarsacak hiç bir müdahale yapılamazdı. Hükümet bu hükümleri uygulamaya mı kalkıyordu? O halde ordu kuvvete başvurarak buna engel olurdu. Ordu, düşmana boyun eğmiş bir hükümete saygı göstermek zorunda olamazdı. Katolik ve sosyalistlerin oyunlarına son vermenin zamanı gelmişti. Ordu idareye el koyacak, İmparator İkinci Wilhelm veya Veliahd prensin, hakları olan iktidarı alacakları güne kadar memleketi bir askerî dikta idare edecekti.

VON LUTTWİTZ'İN HAYÂL KIRIKLIĞI

Luttwitz subaylar arasında gerçek bir fikir birliğine güvenebilir miydi? İşte bunu anlamak için general, içlerinde Alman ordusunun ileri gelen komutanlarının da bulunduğu bir grup subayı, bir askerî şûra halinde toplantıya çağırdı.

Bu, başarılı bir toplantı olmadı. Versay hükümlerinin uygulanmasına engel olunması konusunda subayların hepsi fikir birliği ediyorlardı. Buna karşılık bu mukavemetin nasıl, hangi yollarla sağlanacağı konusunda büyük fikir ayrılıkları vardı. Von Luttwitz, şaşkın bir korkuyla, en güvendiği komutanlar, hattâ kendi genel kurmayı arasında bile yaygın bir «zamana uyma» felsefesinin varlığını farketmişti. Generallerin çoğu, kütlelerin arzu ve iradesine karşı koymanın mümkün olamayacağı fikrini savunuyordu. Alman Milleti dört yıl süren

savaşla yoksullaşmış, tükenmişti, ona yeteri kadar yiyecek, veya serbest iş imkânları tanınması şartıyla, herhangi bir hükumet şeklini kabule hazırdı. Sadece askerî bir diktayı kabul ettirmeğe imkân yoktu. O zaman Almanya ikinci bir komünist hareketle karşılaşabilirdi.

Bu toplantıda Luttwitz'e karşı koyanlardan biri de, orta Almanya'da Spartakizmi bastıran General Maecker'di. Maecker şöyle diyordu:

— Politika ordunun işi değildir. Ordunun görevi, mevcut düzeni içten ve dıştan gelebilecek tehlikelere karşı korumaktır.»

Orduya bir çeşit kutsallık tanıyan eski devrin yetiştirdiği en katı Prusyalılardan biri olan Luttwitz'in, bu fikri kabul etmesine imkân yoktu. Luttwitz, derin bir hayal kırıklığı içindeydi, ama gülümseyerek:

— Öyle olsun, dedi madem genel kurmayım bile bu fikirdedir, ben de buna boyun eğerim.

Ama general, bu kadar kolay fikir değiştirecek adamlardan değildi. Bu toplantıdan bir ders aldıysa bu, çok değişik yönde bir dersti: Zehirli bir takım fikirler ordu katlarına sızıyordu. Gerekirse zor kullanarak buna engel olmak ve orduda Prusyalı bir askerî otoritenin yeniden kurulmasını sağlamak gerekliydi. Luttwitz, gelecek faaliyetini buna göre düzenlemek kararını almıştı.

KAPP'IN SAHNEYE ÇIKIŞI

Askerlerin hayal kırıklığına uğrattığı Luttwitz, en az ümitli olduğu ve az hoşlandığı bir başka çevrede, siviller arasında kendine yardımcılar bulmakta gecikmedi.

Sosyalist gazeteler bir müddetten beri bir «karşı ihtilâlci», bir «gerçek Junker» olarak adlandırdıkları Wolfgang Kapp'ı dillerine dolamıştı. Kapp, küçük bir «memnun olmayanlar» grupunun başına geçerek bir Milli Birlik Cephesi kurmuştu. Kapp'ın siyaset alanında birinci plâna geçebilmesi Almanya'nın içinde çırpındığı buhranın en mükemmel deliliydi. Kapp

Wolfgang Kapp, İmparatorluğa bağlı kalmış, çok muhafazakâr bir gazeteciydi. Birinci Dünya Savaşını takip eden günlerde, durumdan memnun olmayan sağcıları çevresinde toplayarak bir «Millî Birlik Cephesi» kurmuştu. Sağcı General von Luttwitz'le işbirliği yaparak bir hükümet darbesi sonunda iktidara geldi. Bu darbeye sağcı generallerden Ludendorff da katılmıştı.

gösterişli bir hatipti belki, ama aslında İkinci Wilhelm devrinin küçük burjuvalarından biriydi. İmparatora sadık, ordunun üstünlüğüne inanmış, en şoven bir pancermenizm cephesinin silâhşörü olarak, eski devirden kalmış, orta zekâlı bir adamdı. Kapp ne siyasî bir lider, ne etkili bir politikacı olabilirdi. Memurdu, uzun yıllarını idare makinesinin arasında dolaşarak geçirmiş, sonunda Doğu Prusya'da bir tarım işletmesinin müdürü olabilmişti.

Kapp'ın politika sahnesine çıkabilmesi, Birinci Dünya savaşı sayesinde oldu. Bu muhafazakâr burjuva, nedense, gazeteciliğe merak sardı. Kısa zamanda Hindenburg ve Ludendorff'un "ilhak ve birleşme" politikasının sözcüsü haline geldi; Hükûmete de saldırmaya başladı. Almanya'yı felâkete sürüklemek ve küçük düşürmekle suçladığı hükümete çatıyor, vatan hainleriyle hesaplaşma zamanının geldiğini haykırıyordu. Bu vatan hainleri tarafsızlarla sosyal demokratlardı. Hattâ sonunda, zamanın şansölyesi Bethmann-Holweg'i düelloya dâvet edecek kadar ileri gitti. Ama şansölye bu öfkeli adamın çağrısına cevap vermedi bile.

Kapp, şu veya bu yolla bir şahsiyet haline gelmeyi başarmıştı. O andan itibaren de önünde parlak bir geleceğin açıldığına inanacaktı.

Iktidarı ele geçirmek için kuvetin, yani ordunun Kapp'ın yanında bulunması gerekti. Işte bu inançla Kapp 1919 ilkbaharından itibaren ordu ileri gelenleriyle sıkı ilişkiler kurma yolunu tuttu. 5 Temmuzda genel kurmaydan bir subaya yazdığı mektupta: «Vurmanın zamanı geldi!» diyordu. Ama çevresi onu ihtiyatlı harekete teşvik ediyordu. Bu tutum karşısında Kapp, Baron von Luttwitz'e başvurmaya karar verdi.

Ilk karşılaşmaları 12 Ağustos 1919'da oldu.

Bu görüşme hakkında Luttwitz şunları anlatmıştır:

«21 Ağustosta Wolfgang Kapp beni görmeye geldi. Vatan sevgisinin ve Almanya'nın geleceği hakkındaki kaygılarının kendisini buna teşvik ettiğini söylüyordu. İnançlarımız birleşmişti, çünkü ikimiz de 1918 Kasım İhtilâlinin bir cürüm olduğuna inanıyorduk. Kapp, duruma derhal el koymak gerektiğini ileri sürüyordu. Halkın, bu değişikliği bir kurtuluş müjdesi olarak selâmlayacağını, ordunun bütünüyle ardımdan geleceğini, ve emirlerimi tereddütsüz yerine getireceğini iddia ediyordu...»

Evet, bu defa Kapp aradığı adamı bulmuştu, bu defa çağrısı cevapsız kalmayacaktı. Luttwitz, kendisiyle böyle konuşulmasını isterdi işte. Kapp adlı bu dev vücutlu, şişman adamın sözlerinde ihtiyar generali cezbedecek herşey vardı. Luttwitz, Kapp'ın ardından, «Bu iri yarı halk adamında, imparatorunu ve ordusunu gözden çıkarmış korkak generallerimden çok daha büyük bir savaş azmi var» diye düşünmüştü.

Bununla beraber, Luttwitz, Millî Birlik Grupunun fikirlerine tamamen ortak değildi. Bu konuşma, ona bazı ümitler vermişti sadece. Luttwitz, bir hareket olacaksa bu hareketin tek hazırlayıcısı ve yöneticisi olmak kararındaydı. «Siviller hareketin bazı safhalarında bana faydalı olabilirler» diye düşünüyordu.

General şimdilik hükümete akıl öğretmekle yetiniyordu. Bauer Kabinesi her gün, Luttwitz imzasını taşıyan, ültimatom sertliğinde yazılar alıyordu. Bunlar Luttwitz'in, çeşitli memleket meseleleri hakkında öğütleriydi. Meselâ, 1 Eylül tarihli yazısında Luttwitz, bütün grevlerin derhal durdurulmasını is-

tiyor ve yazısını şu sözlerle bitiriyordu: «Çalışmayan, yaşayamaz. Bu prensip, dünün Alman İmparatorluğundaki kadar şiddetle uygulanmalıdır.»

Bauer Kabinesinin solcu bakanları bu yazılar karşısında şaşkınlığa uğruyorlardı. Ama hükümet orduda geniş bir tasfiye yapıyordu, buna rağmen subaylar arasında görülür bir hoşnutsuzluk yoktu; işsizlik hissedilir derecede azalıyor, her yönde bir ekonomik kalkınmanın belirtileri kendini gösteriyordu. Bu durumda hükümet, nasıl olur da ihtiyar generalin yazılarındaki, saklamaya lüzum görmediği tehdit ifadesini ciddiye alabilirdi? Luttwitz'in, bütün gerici fikirlerine rağmen, bir hükümet darbesini göze alacak kadar çılgın olabileceği kimin aklına gelirdi? Böyle bir teşebbüs, mutlak başarısızlığa uğramaya mahkûmdu, çünkü Luttwitz'in de bilmesi gerekirdi ki bu hareket, karşısında sadece hükümeti ve işçi sınıfını değil, fakat ordunun bir kısmını, hattâ müttefik devletleri bulacaktı.

BALTIK'TAN DÖNEN ÖFKELİ ASKER

Buna rağmen, 1920'nin ilk haftasında siyasî durum birden gerginleşti. Aylardan beri orduyla rejim arasında sinsi sinsi biriken kinin kıyasıya bir çatışma haline gelmesi için bir maceraperestin ortaya çıkması gerekliydi. Hükümet, şaşılacak bir gafletle bu fırsatı, Berlin'e sadece on beş kilometre uzaktaki bir kampta, kendi eliyle hazırladı: Baltık'tan dönen savaşı kaybetmiş, perişan askeri, başlarında kumandanları Ehrhardt olduğu halde, Berlin'in on beş kilometre uzağındaki Döberitz'e yerleştirdi.

Baltık'tan gelen bu kötü bakışlı, genç ve haşin askerler, savaşın kökünden söküp attığı bahtsız bir kuşağın mensuplarıydı, savaş içinde doğmuşlardı ve barışa, barış içindeki bir dünyaya uymalarına imkân yoktu. Libau'da, Riga'da, Slav topraklarında dövüşmüşlerdi. Bu bir avuç askerin çarpışmalarını gören Ingiliz ve Fransızlar bir ara onları Sovyet'lere karşı kullanmayı düşünmüşlerdi, sonra korkarak vazgeçtiler.

Bunun üzerine Weimar hükümetine, Baltık'daki askeri geri çağırması için ihtarda bulundular. Fakat onları geri getirmek kolay olmadı ve hükümet, silâh bırakmalarını sağlamak için cepheye yiyecek sevkini durdurmak zorunda kaldı. İşte böylece, Baltık askerleri, aç, bitkin, yaralı, ümitsiz, kalpleri kin ve kuduz bir öfkeyle dolu geri döndüler. Ama kendi vatanlarına yabancı olmuşlardı. Kaderine boyun eğmiş Alman Milletine düşman hissediyorlardı kendilerini. Bu boyun eğiş, nefretlerini büsbütün kamçılıyordu. Aralarında, bu utanç verici barışa boyun eğmemeye yemin ettiler. Böylece her an bir maceraya atılmaya hazır birer çılgın haline gelmişlerdi. Silâh elde, düşmana vatan kapılarını açan Cumhuriyetten hesap soracakları günü bekliyorlardı.

General von Luttwitz, hazırlayacağı hükümet darbesinin fedailerini işte bu bir avuç çılgın arasından seçecekti. Luttwitz, Ehrhardt'ın kalbi kin ve öfkeyle yüklü Baltık askerlerinin bu duruma, neye mâlolursa olsun bir son vermeye yeminli olduklarını biliyordu, bu fırsatı değerlendirecekti.

PEK SAF BİR AMİRAL

11 Mart 1920'de Kabinenin toplandığı bir sırada Hükümet Sarayına gelen Luttwitz, hükümeti istifaya dâvet ederek hâdise çıkardı. Bunun üzerine Savunma Bakanı Noske, çok tehlikeli sonuçlar doğuracak bir atak yaptı: Luttwitz'in komutanlık sıfatının kaldırılmasını emretti. Emniyet Genel Müdürüne de Kapp'ın tevkifi için emir verdi.

Ne var ki az sonra Millî Birlik Grupu merkezine gelen polis müfettişleri Kapp'ı bulamadılar. Bina boştu. Hükümete sızmış casusları, Kapp'a Bakanın emrini haber vermişlerdi. Kapp da vakit kaybetmeden ortadan kaybolmayı tercih etmişti. Aynı gün Noske, General von Luttwitz'in de başkentten ayrılarak Döberitz'e gittiğini, orada Ehrhardt'ın karargâhına sığındığını haber aldı.

Böylece aylardır hazırlanan kavga başlamış oluyordu. 12 Mart 1920 sabahı Berlin'liler gazeteleri kapıştılar; parti ve

sendikalar, mensuplarını görev başına çağırdı; Reich başkenti endişeli, heyecanlı, çok yakın bir fırtınanın önsezisi içinde, tetikte bekliyordu.

Öğleden sonra Döberitz'den korkutucu haberler geldi. Ehrhardt, savaş hazırlığı yapıyordu. Kampa giriş çıkış yasaklanmıştı. Kamp çevresindeki mevzilere makinelitüfekler yerleştirilmişti.

Hükümet endişeliydi ama Ehrhardt'ın adamlarına bir «gece hareketi» için hazırol emri verdiğinden, subaylarıyla teker teker görüşerek plânların tartışmasını yaptığından habersizdi. Birlik o gece saat 22'de harekete geçecekti. Hedef Berlin'di. Birliklerin başında, topçunun destekleyeceği bir «Darbe» birliği bulunacaktı.

Bütün bu hazırlıklardan habersiz olan Noske durumu yerinde incelemek için Döberitz'e bir müşahit göndermeyi uygun gördü, bu görevi Amiral von Troha'ya verdi. Bu Amiral çok mu saf ve tecrübesiz bir askerdi, yoksa Luttwitz cephesinin suç ortağı mıydı? Bu sorunun cevabı verilememiştir. Von Troha, çok garip bir şey yaptı: Berlin'den ayrılmadan önce Döberitz'e telefon ederek gelişini haber verdi. Bunun üzerine Ehrhardt derhal adamlarına, bütün ışıkların söndürülmesini emretti. Amiral, kampın merkezine geldiği zaman, (gece saat 10'da), her taraf derin bir sessizliğe gömülmüştü.

Ehrhardt:

— Birliklerim kampta, herkes uyuyor, dedi. Kendiniz görüp emin olmak ister misiniz, Amiralim?

Von Troha:

— Hayır, dedi, lüzum yok. Sözünüze inanıyorum.

Amiral, bu sözlerden sonra, görevini yapmış adamların rahatlığı ile Berlin'e döndü. Noske'yi gördü ve izlenimini anlattı:

— Döberitz'de herşey sâkin. Bir askerî hareket hazırlandığına dair en ufak bir belirti görmedim.

Troha, Noske'ye bu sözleri söylerken, Ehrhardt'ın birlikleri Berlin üzerine yürüyordu. Gece yarısı Tiergarten'deydiler. Saat 22'de Başbakan, Ehrhardt imzalı bir ültimatom aldı.

Ehrhardt «Cumhurbaşkanının ve kabinenin derhal istifasını, hemen yeni seçimlere gidilerek bir geçici hükümet kurulmasını, General von Luttwitz'in komutanlık sıfatının geri verilmesini, Savunma Bakanlığına mutlak bir başkasının getirilmesini» istiyordu. Hükümet bu şartları kabul edip etmediğini sabah saat 7'ye kadar bildirmek zorundaydı. Bu mehil biter bitmez Baltık birlikleri Berlin'e girecekti.

ALMAN ORDUSU, ALMAN ORDUSUNA ATEŞ AÇMAZ!

Weimar Hükümetinin önünde yedi saatlik bir zaman vardı demek! Almanya'nın kaderi ve Ebert Hükümetinin âkıbeti bu yedi saatin sonunda belli olacaktı. Ve bu kumar şu tek soru üzerine oynanıyordu: Bu durumda ordu ne yapar? Von Luttwitz'i ve Ehrhardt'ı kanun dışı hareketlerinde takip mi eder? Yoksa devletin emrinde mi kalır?

Gece yarısından sonra, saat 01.30'da Savunma Bakanlığında ordu yüksek kademesi ve kumandanlar bir toplantı yaptı. Bakan Noske, toplantıya başkanlık ediyordu. Ofkeden titremekteydi:

— Onlara savaş açacağım ve en son ferdine kadar silâhla ezeceğim! Beni takibe hazır olanlar el kaldırsın.

Bu çok ihtiyatsızca bir teklifti.

Subaylar safında sadece iki el kalktı. Noske, büyük bir hayâl kırıklığı içinde, sandalyesine çöker gibi oturdu; hayatının en kötü saatlerini yaşıyordu.

Boğuk bir sesle:

— Bu gece bütün ümitlerimin asılsız hayâllerden ibaret olduğunu anladım, dedi. Alman subaylarının sadakatine inanmıyorum artık. Hepiniz bana ihanet ettiniz. İntihardan başka yapacak şey kalmadı benim için...

Aynı anda, son derece zayıf, kemikli, çok çirkin, çok uzun boylu bir subay ayağa kalktı. Gözünde, Prusyalı subayların ayırıcı belirtisi olan tek gözlük vardı. General von Seeckt'ti bu.

Ordunun Kapp darbesinde tarafsız kalmasını sağlıyan von Seeckt ve Komünistlerin «Berlin Kasabı» diye adlandırdıkları Noske.

Kelimeler üzerinde teker teker durarak Noske'ye cevap verdi:

— Alman askeri Alman askerine ateş açmaz! Daha dün, düşmana karşı omuz omuza dövüşmüş, aynı siperde, aynı ıstırabı paylaşmış iki kardeşin, Brandenburg kapısı önünde birbirine silâh çekmesini mi istiyorsunuz, sayın Bakan?

Ordu, bir anda, her türlü siyasî kavganın dışındaki ezelî ve dokunulmaz yalnızlığını bulmuş oluyordu. Birbirine savaş açmış iki düşman cephe arasında, tarafsız kalacaktı.

Noske, ordunun bu sarsılmaz kararlılığı karşısında, yılgın ve ümitsiz, boyun eğmekten başka çare göremedi.

Saat gecenin üçüydü şimdi. Cumhurbaşkanı Ebert'in çalışma salonunda bakanlar toplantı halindeydi. Ordu savaştan çekiliyordu, bu durumda hükümet ne yapacaktı? Noske gene de direniyor, emniyet kuvvetlerini silâhlandırmayı ısrarla teklif ediyordu. Ama polislerin çoğunun karşı cepheyle anlaştığı tahmin olunuyordu.

O zaman Berlin'de ihtilâli bastırmak için 14 ay önce yüzlerce işçiyi öldürtmüş olan Noske çok tuhaf bir teklifte bulundu:

— İşçiyi silâhlandıralım! dedi.

Zâten çok geçti artık. Berlin'liler herşeyden habersiz uyurlarken Erhardt, Berlin'e iki adım mesafede, ültimatom müddetinin bitmesini bekliyordu. Önlerinde sadece dört saatlik bir zaman vardı. Cumhurbaşkanı Ebert, iç savaşa yol açacak bir tedbire razı olmayacağını açıkça ifade etmişti.

Şu halde kaçmaktan başka çare kalmıyordu. Hükümet karar ve hareket serbestliğini elinde tutabileceği emin bir yere sığınmak zorundaydı. Sabahın 5'i ile 6'sı arasında bakanları, yüksek seviyedeki devlet memurlarını, milletvekillerini taşıyan vâsıtalar, Güney Almanya'ya ve Saksonya'ya giden yollarda hızla uzaklaşıyordu. Reich başkentinde genç Cumhuriyet birden bütün elemanlarını kaybetmiş, kaderine terkedilmişti. Ehrhardt'ın ilk askeri Brandenburg kapısından içeri girmeden Berlin'de cumhuriyet çökmüştü.

Ama bu görünüşe rağmen hükümet Berlin'den ayrılırken, ardında, isyancıların kudretini tasavvur bile edemiyeceği bir silâh bırakmıştı: Genel grev!

İSYANCILAR BAŞKENTE YERLEŞİYOR

13 Mart 1920, cumartesi, sabah saat 7. Henüz kışın mor renginden kurtulamamış gökte puslu bir güneş yükseliyordu. Berlinliler yataklarındaydılar henüz. Erken saatte işbaşı yapan birkaç memur telâşlı adımlarla Unter der Linder'in geniş kaldırımlarında yürüyordu.

Birden, Brandenburg Kapısı yönünden fanfarların gümbürtüsü duyuldu. İmparatorluğun soluk sancağını taşıyan Baltık birlikleri düzenli adımlarla Tiergarten'den çıkıyorlardı. O sırada, Paris Meydanının bir ucunda, siyah ceket pantalonlu, beyaz tozluklu, pırıl pırıl silindir şapkalı, ciddî ve önemli tavırlı birkaç kişi göründü, yürüdüler, Baltık birliklerini karşıladılar ve askerin önünde yer aldılar. Bunlar Wolfgang Kapp'la Millî Birlik Grupu yöneticileriydi. Yanlarındaki yüksek rütbeli subaylar ise General Ludendorff'la General von Luttwitz'di. İki general, bu vesileyle İkinci Wilhelm devrinden

kalma büyük üniformalarını hemen sırtlarına geçirmişlerdi.

Bakanlıkların bulunduğu cadde hiç bir mukavemetle karşılaşılmadan ele geçirildi. Wilhelmstrasse'yi tutan polis birliği isyancılara katılmıştı. O sırada Potsdam Garnizonuyla birkaç askerî birlik şehre girerek muhtelif kavşaklarda mevzi aldı. Saat 8'di. Hükümet darbesi tek silâh sesi duyulmadan başarılmıştı.

SVASTİKA (GAMALI HAÇ) SAHNEYE ÇIKIYOR

Berlinlilerin çoğu olup bitenden habersizdi. Az sonra, büyük bir şaşkınlıkla, daha dün akşam resmî binaların gönderlerinde dalgalanan Cumhuriyet bayrak'larının yerini, eski siyah-beyaz-kırmızı bayrakların aldığını göreceklerdi. Dişten tırnağa kadar silâhlanmış Baltık askerlerini seyredeceklerdi. Ve nihayet, Ehrhardt'ın askerlerinin kasklarında gördükleri ve hiç tanımadıkları bir garip işaretin anlamını alçak sesle birbirlerine soracaklardı. O zaman, bilenler, bu işaretin Svastika (gamalı haç) işareti olduğunu söyleyecekti.

Wilhelm Kapp, görünüşte sevinçle Şanşölyelik Sarayına yerleşti. Ama yakın çalışma arkadaşlarıyla yalnız kalır kalmaz, Luttwitz'den acı acı şikâyet etti. Bu budala, kendini beğenmiş Prusyalı, hükümet darbesinin gerektiğinden erken yapılmasına sebep olmuştu. Askerler, hücum emri vermeden önce ona akıl danışmaya lüzum görmemişlerdi. Şimdi, olayların kendisini gelip geçtiğini gören Kapp, gizlemeye çalıştığı bir korkuyla, eline verilen iktidarla ne yapacağını düşünüyordu.

KAPP TEDBİR ALIYOR, AMA...

Kapp, şaşkınlığı ve ürkekliği içinde, gelişigüzel, sırf otoritesini ispatlamak için bazı tedbirler almakta acele etti: Berlin bölgesinde sıkıyönetim ilân edildi, bazı gazeteler kapandı. Ama, bunlar da olup bitince, gerçek bütün merhametsizliğiyle meydana çıktı: Darbecilerin hiç biri koca bir devleti yö-

netmeye hazır ve ehliyetli değildi.

Halkın heyecanını bastırmak ve durumu kamuoyuna açıklamak için bir bildiri hazırlandı. Kapp'ın genç kızı bu bildiriyi birkaç nüsha yazıp gazetelere verecekti. Fakat Şansölyelik Sarayının bürolarında tek yazı makinesi bulamadılar: Giden hükümet herşeyini birlikte götürmüştü. Bu çok basit, hattâ gülünç olay çok kıymetli dakikaların kaybına sebep oldu. Genç kız nihayet bir makine uydurup yazıları hazırladığı zaman da babasının, bütün gazetelerin kapatılması için emir vermiş olduğunu öğrendi. Böylece yeni iktidar halkla ilk yüzyüze gelme fırsatını kendi eliyle yok etmiş oluyordu.

O sırada Kapp, hükümeti kurmak için kıvranıyor, fakat işleri emanet edeceği bakanları bir türlü bulamıyordu. İsyancılar haftalardan beri «teknisyenlerin kuracağı bir hükümet» teranesiyle feryad etmişlerdi. İşte şimdi iktidar ellerindeydi, ama kabineyi kuracak o «teknisyenler» yoktu meydanda. Hepsi ürküyor, bilfiil ihtilâle karışmış olmaktan korkarak olayların akışını beklemeyi tercih ediyorlardı. Siyasî partiler kapalı ve çekingen davranıyordu: Sol, çok tabiîdir ki açıkça cephe almıştı, yeni iktidara en büyük düşman gözüyle bakıyordu; burjuva sağ kanat, hattâ milliyetçiler tereddütle bekliyor, olanları seyretmekle yetiniyordu. Kapp'ı iş başında görmek, denemek istiyorlardı. Fikir sahibi olmaları için bir yirmi dört saat yetti: 13 Mart akşamı partiler Kapp'a, kendilerinden hiç bir suretle yardım beklememesini bildirdiler.

GREVİN FELCE UĞRATTIĞI BERLİN

General von Luttwitz, Berlin'in birkaç ana caddesine asker yerleştirmekle hükümet darbesini tamamladığını sanmıştı. Kapp ise, Şansölyelik Sarayındaki büroya yerleştiği için kendini, Devlet denilen çok karışık ve rankör müesseseyi yürütmeye ehliyetli zannediyordu. İki suç ortağı, inanılmaz gafletlerini çok acı şekilde ödeyeceklerdi. Luttwitz ilk dersi, kendisine, devrilen hükümete gösterdiği kadar bile sempati gös-

termeyen ordunun inatçı tarafsızlığıyla aldı. Kapp'ı bekleyen sürpriz, daha da tatsız olacaktı.

Sosyalist Parti 14 Mart Pazar sabahı başkentin iş merkezlerine el altından haber göndererek, bütün işçilere derhal işlerini bırakmaları emrini verdi. 13-14 Mart gecesi Stuttgart'a sığınmış olan Bauer Hükümeti, Luttwitz ve Kapp'ı vatan haini ilân etmiş ve bütün Alman işçilerini genel greve çağırmıştı.

Aradan iki üç saat geçmemişti ki Berlin sokaklarında bütün tramvaylar hareketsiz kaldı. Garların kapıları kapatıldı: Başkentin Almanya'nın geri kalan kısmıyla her türlü ilişkisi kopmuş, ulaştırma felce uğramıştı. Akşam olmadan, su, havagazı ve elektrik kesilmişti. Berlin geceyi koyu bir karanlıkta geçirecekti.

Ertesi sabah şehir korkunç bir sessizliğe uyandı. Genel grev dünyanın hiç bir yerinde raslanmamış bir kusursuzlukla, Cermen ırkına has bir disiplinle uygulanmıştı. İş yerlerinde makineler ölmüş; mağazalar, hattâ eğlence yerleri ve kahveler kapanmıştı. Hemşireler, hastabakıcılar bile görevlerinden ayrılarak evlerine dönmüşlerdi. Kapp'ın alelacele kurduğu teknik ekipler, boşuna bir çabayla elektrik santrallerini iş'etmeye uğraştılar, sonunda işçinin inatçı ve herşeyi göze almış muhalefeti karşısında geri dönmek zorunda kaldılar. Şimdi Almanya'da, bir sınırdan bir sınıra, kanunsuzluğun yarattığı korkunç barış hüküm sürüyordu.

Darbecilerin durumu birden çok kritik bir noktaya gelmişti. Yüzbinlerce işçinin tekrar iş başına dönmesi nasıl sağlanacaktı? Böylesine bir grevle uğraşmak, sokaklarda dövüşmekten çok daha zordu. Ama Berlin halkı dövüşmemeye kararlı olduğunu göstermişti, hayır! Berlinli sokağa inmeyecekti. Evinde, iş yerinde, sâkin, rahat ve sabırlı bekleyecek, bu korkunç, sinsi ve gürültüsüz kudretle sadece bekleyerek, iktidarı ele geçirmiş olanları merhametsizce yok edecekti. Sokaklar sâkindi, insanlar sâkindi, Ehrhardt'ın, heyecanlı, gözü kanlı askerleri, bütün hayat belirtilerinden yoksun görünen ölü şehirde silâh çekecekleri bir çılgını boş ümitlerle arıyordu.

Kapp, yalnızlığını yenmek için ümitsizce çırpınıyordu. Emirler veriyor, tekrar emirler veriyor, bir önceki emri bir sonrakiyle kaldırıyordu. Prusya Diyet Meclisini feshetmişti. Böylece politik liderlerle bir yakınlaşma sağlayacağını umuyordu. Tevkif ettiği politikacıların bir çoğunu serbest bırakmıştı, bu yolla onların dostluğunu kazanacağını sanıyordu. Ama hiç biri, kimse bu çocukça tuzaklara kanmıyordu. Kapp ve Luttwitz, yapyalnız, âkıbetlerine doğru sürükleniyorlardı.

VON DER GOLTZ'UN KARARI

16 Mart Salı sabahı, von Luttwitz in Yardımcısı General von Der Goltz, çok fecî sonuçlar verecek ve Almanya'yı kıyasıya bir kardeş kavgasma sürükleyebilecek bir karar aldı: «Baltık birlikleri komutanlarına grevin tertipçilerine ve ihtara rağmen işbaşı yapmamakta inat edecek bütün işçilere ateş açma» emrini verdi. Emir aynı gün saat dörtten itibaren uygulanacaktı.

Asker ateş açacak mıydı? Berlin'de herkesin korkuyla kendine sorduğu soru buydu. Hattâ darbe şefleri bu soruyu zihinlerinden çıkaramıyorlardı. Adamlarının morali onları düşündürüyordu. Son üç günün mutlak hareketsizliği korkunç etkiler yaratmıştı. Üstelik bir gün önce güneyden gelen bir uçak şehrin üzerine beyannameler atmıştı. Bu beyannamelerde devrilen Başkan Ebert, askeri kanunî görevine çağırıyordu. Bu dâvet pek çok asker ve subayın vicdanını rahatsız etmişti.

Durumu ağırlaştıran bir sebep daha vardı: Asker aylığını alamıyordu. Yeni iktidarın kasaları bomboştu ve Reichbank (Alman Millî Bankası) Genel Müdürü, Maliye Bakanının imzası olmadan kasalarından tek kuruş vermeyeceğini kesin olarak bildirmişti. Bu durumda, Ehrhardt, bir bölük askerini Millî Banka'nın kapısını kırmakla görevlendirecek miydi? Kapp her an biraz daha yaklaşan korkunç âkıbetin verdiği korkuyla, bu çareye de başvurabilirdi. Ama Ehrhardt kuru bir sesle:

— Ben Berlin'e bir hükümet darbesi yapmak üzere dâvet edildim, dedi. Devletin kasasını soymak için değil!

Von Luttwitz, durumun gerginliğini gözönüne alarak, grevcilere ateş açılması hakkındaki emrin geri alınmasına karar vermişti. Ama iş işten geçmişti artık. Geç kalınmıştı, emir kötü ve çok tehlikeli sonuçlarını doğurmuştu bile. Darbe şeflerinin dışında herkes bu anlamsız hikâyeye bir an önce bir son vermek için sabırsızlanıyordu.

16-17 Mart gecesi Koepenickerstrasse Garnizonunda asker isyan etti ve subaylarını esir aldı. Ehrhardt, durumu silâh zoruyla halletmek zorunda kaldı. Birkaç saat sonra yeni bir alârm verildi, bu defa Berlin polisi ayaklanmıştı ve Kapp'ın derhal iş başından çekilmesini istiyordu. Birçok askerî birliklerde aynı isyan hazırlığı hissediliyordu.

Şehirde, üç günün durgunluğu, yerini ağır ağır sinirli bir gerginliğe bırakıyordu. Dış bölgelerle ilişkilerin kesilmesi sonucu şehirde yiyecek sıkıntısı başgöstermişti. Ekmek bile yetmez olmuştu. Hâl kapısında sık sık hâdiseler oluyor, askerle işçiler arasında kavgalar başlıyordu.

Kapp çaresizliği kabul etmiş, boyun eğmişti. İktidarı bırakmaya karar vererek yetkilerini von Luttwitz'e devretti.

Berlin üzerine 17 Mart akşamının karanlığı çöküyordu. Şansölyelik Sarayının kapısından çıkan bir hademe acele bir taksi çağırdı. Yüzünü bir atkıyla saklamış, şapkasını gözlerinin üzerine indirmiş olan Kapp, büyük bir telâşla taksiye bindi. Valizlerini hazırlamak için dahi vakit kaybetmek istememişti. Koltuğuna, bir gizli dosya sıkıştırmakla yetinmişti. Taksinin bagajına ise, irice bir denk konulmuş, bu suretle yolculuğa masum bir seyahat süsü verilmek istenmişti.

Taksi, bir uçağın İsveç'e hareket etmek üzere hazır beklediği Tempelhoff hava alanına doğru yola koyuldu. Wolfgang Kapp, dört günlük diktatörlükten sonra, ceketini, silindir şapkasını ve büyük ümitlerini Şansölyelik Sarayındaki bürosunda bırakarak kaçıyordu.

Az sonra, halk arasında von Luttwitz'in de yanında emir subayı olduğu halde bilinmedik bir yöne doğru gittiği söylendi.

Ama haber doğru değildi.

Olaylar, başdöndürücü bir hızla çözülüyordu. Önce Potsdam Garnizonu silâhı bırakarak Bauer hükümetine bağlılığını bildirdi. Kapp-Luttwitz cephesinde darbeye katılmış subaylar arasında panik hüküm sürüyordu. İyi hazırlanmamış, başlangıç saati iyi seçilmemiş, sonuçları önceden hesaplanmamış, olayların akışına kapılıp koyverilmiş hükümet darbesi, daha doğrusu, von Luttwitz'in iktidar rüyası böylece sone eriyordu. Ve sona ererken, bütün Alman ordusunu felâkete sürüklemek istidadında görünüyordu.

O gün bir subay delegasyonu generali ziyaret etti. Grup sözcüsü Albay Heye:

— Sayın General, askerinin hâlâ kendisine bağlı olduğunu ve güvendiğini sanıyorsa aldanıyor, dedi. Derhal istifa etmeniz sizin ve Alman ordusunun menfaati icabıdır. Geçen her dakika memleketi korkunç bir felâkete doğru itmektedir.

Luttwitz korkunç bir öfkeyle bağırdı:

— Kimsenin bana akıl öğretmesine müsaade edemem. Bir kelime daha söylerseniz sizi derhal tevkif ettiririm.

Ve kapıyı çarparak çıktı. Baltık Birliklerinin çılgın komutanı Ehrhardt da generalin ardı sıra çıktı. Ama o derhal birliklerinin topluca beklediği yere giderek şu emri verdi: «Şansölyelik Sarayını kuşatın!» Sonra Luttwitz'i durumdan haberdar etmek için koştu. General, Adalet Bakanlığı salonunda, subaylarla yeni anlaşma imkânlarını arıyordu.

Ehrhardt, nefes nefeseydi:

— Ekselâns, diye bağırdı, subayların ve generallerin hepsi bize ihanet ettiler. Onları tevkif etmemi emreder misiniz?

Ama von Luttwitz, üç beş saat önceki von Luttwitz değildi artık. Cevap vermedi. Susuyordu. Siyasî partiler darbe idaresi iktidarda kaldıkça, durumun düzelmesine imkân olmadığını Generale bir kere daha anlatmışlardı. Öyleyse, bu şartlar altında, bir kardeş kavgasını göze alarak orduyu ikiye bölmenin ne faydası olabilirdi? Bütün ümitler yok olmuştu. Hükümet darbesi iflâsla sona eriyordu.

Berlin'de gece olmuştu. Bardaktan boşanırcasına yağ-

mur yağıyordu. Ama saatin ilerlemiş olmasına, yağmurun şiddetine rağmen Unter der Linden'in sağlı sollu geniş kaldırımları kalabalıktan görünmüyordu: Halkın yuhaları, ıslıkları ve sıkılmış yumrukları arasında Ehrhardt'ın Baltık savaşçıları, başları önlerinde, şehri terkediyorlardı.

ALMANYA HENÜZ HAZIR DEĞİLDİ

Kapp-Luttwitz hükümet darbesi belki kendi oluşuyla önemli ve değişik bir politik olay sayılmaz, ama etkileri ve verdiği ders bakımından tarihte çok önemli bir yer işgal eder.

Bu darbe, bir Ondokuzuncu Yüzyıl toplumunda başarıyla sonuçlanırdı mutlak. Berlin'in birkaç kavşak noktasında beş on barikat kurulurdu; sivil halktan bir avuç çılgın bu barikatların ardına sığınır, dövüşürdü, sonra ihtilâl kuvvetleri onları bastırır; yakalananlar şehrin meydanlarında asılarak halka gösterilirdi. Ve böylece kırk sekiz saat içinde şiddet memlekete hâkim olurdu.

Ama genel grevin ilânı bu klâsik tabloyu altüst etmişti. Artık düşman her yandaydı, sessiz, sabırlı, bekliyordu. O güne kadar ordu, iktidarla, polisle, ordunun öbür yarısıyla ve ihtilâlci gruplarla karşı karşıya kalmıştı. 1920 darbesiyle tarihte ilk defa ordu, bizzat halkla, ama eski hikâyelerdeki eli silâhlı, baltalı, taşlı başıboş halkla değil, fabrikasındaki, işyerindeki, vazifesi başındaki halkla, kısas çalışan halkla karşı karşıya geliyordu.

Halkın karşısında ordu! Bu, üzerinde uzun uzun düşünülecek bir problemdi ve basit bir hükümet darbesinde göze alınamayacak kadar ağır ve tehlikeli şartları olan yepyeni bir olaydı. Ya vazgeçmek, ya da sonunadek gitmek gerekti. Bu son, bütün korkunçluğu ile, bir iç savaştı, bir kardeş kavgasıydı.

Alman ordusunun subayları bu en son noktaya gitmeyi reddettiler, şüphesiz, hakları da vardı. Kapp ve Luttwitz'in iflâsı da ispat etmişti ki, kalabalıkların desteği ve arzusu olmaksızın hiç bir ihtilâl başarıya ulaşamazdı. Üç yıl sonra, Hitler'in

Münih'de uğrayacağı korkunç başarısızlık, bu gerçeği bir kere daha ispat edecekti.

Ama zaman, Alman milliyetçiliği lehine işliyordu. Müttefiklerin «Harp yaralarını sarma» politikası orta sınıfların proleterleşmesini hızlandıracak ve Weimar demokrasisinin zâten cılız olan ekonomik temellerini sarsacaktı. Zengin ve müreffeh bir Almanya, belki Versay diktasının haysiyetine indirdiği darbeyi unutabilirdi. Ama işsiz ve aç nesiller, hayâllerinden gayrı, dört elle sarılacak bir şey bulamadılar. Gün gelecek, bir hükümet darbesinin şartları gerçekten olgun hâle gelecek, o zaman, eski ordunun subaylarıyla genç işçiler, Ehrhardt'ın Svastika (Gamalı Haç) işareti altında, ufukta beliren ve: Deutschland erwache! (Almanya, uyan artık!) diyen adamın ardında dirsek dirseğe dövüşeceklerdi.

ALMANYA'DA 1923 İHTİLÂL TEŞEBBÜSÜ

1923 yılında Almanya tam bir «Kaos» halindeydi. Versay Antlaşmasının yüklediği çok ağır şartlar Weimar Cumhuriyeti tarafından yerine getirilememişti. Fransa bu antlaşma gereğince alması gereken malzemeyi alamayınca Ruhr havzasını işgale başlamıştı. Altmış bin Fransız askeri Essen, Boctum ve Dortmut şehirlerine girmişti. Bunlar arasındaki binlerce Senegalli asker Almanlara çok ağır gelen davranışlarda bulunmuşlardı. Ren'in sağ kıyısında çıkan gazeteler «Almanya'nın üstüne bir kâbus gibi çöken Kara Utanç»tan bahsetmekteydi. Almanların sanayi liderlerinden Krupp bir Fransız mahkemesi önünde on beş yıl ağır hapse hüküm giymiş, sabotaja teşebbüs suçuyla yargılanan genç öğrenci Schlageter 28 Mayıs sabahı kurşuna dizilmişti. Halkın pasif mukavemeti karşısında işgal kumandanlıkları kütle halinde tevkiflere gidiyor, Almanya bir ekonomik ablukaya alınıyordu. Savaşın getirdiği çöküntüler bu durum yüzünden artmış, para başdöndürücü bir hızla düşmeğe başlamıştı. Şu rakamlar bu korkunç —ve dünya tarihinde eşi görülmemiş— düşüşü belirtir: 1 Temmuz 1923'de 1 Dolar 160 bin Mark etmekteydi. 1 Ekim'de 1 Dolar 242 bin Mark değerindeydi. Kasım ayında ise ancak 4 milyon Mark, 1 Dolar etmekteydi. Ve düşüş devam ediyordu. Sonunda birkaç milyon Mark'a ancak bir tramvay bileti alınır hâle geldi. Kısası; Almanya iflâs halindeydi, Almanlar aç ve ümitsizdi. Paranın düşmesi orta sınıfların birikimlerini sıfıra indirmiş, bütün ümitlerini yok etmişti. İşçi sınıfı açlığa mahkûm olmuştu. Ama bu arada, spekülatörler milyonlar vuruyordu. Sadece çiftçiler ve kısmen köylüler sefaletten kısmen korunabilmişlerdi.

Savaştan sonra Spartakistlerin ihtilâlini, 1920 ilkbaharında Ruhr havzasında komünistlerin liderliğinde büyük bir işçi ayaklanması izlemiş, 1921 Martında da Orta Almanya'da

Mansfield bölgesinde maden işçileri silâhlı bir ayaklanmaya teşebbüs etmişlerdi. Bu iki ayaklanma da bastırıldı. Fakat sağ ve sol arasındaki bölünme hızlanmıştı. Kapp-Luttwitz darbesinde rol oynayan Ehrhardt sağcı askerleri teşkilâtlandırmaya başlamıştı; Berlin'de Alman Irk Partisi, Münih'te Hitler'in Nasyonal Sosyalist Partisi kurulmuştu. Bu sağcı partilerin kuruluşunda, sol tehlikeden korkan büyük toprak sahiplerinin ve sanayicilerin rolü büyüktü. Bu teşekküller bir serî siyasî cinayetler işlemeğe başlamışlardı. Merkez Partisinin Yahudi asıllı Lideri Erzberger, Versay Antlaşmasına imza koyduğu için öldürülmüş, yine Yahudi asıllı Dışişleri Bakanı Rathenau da Berlin'de güpegündüz ırkçılar tarafından katledilmişti.

İşte bu karışık havayı, Ruhr bölgesinin işgalinin ve ekonomik çöküntünün izlemesi 1923 sonbaharında işçilerin ihtilâl teşebbüsüne yol açtı. Saksonya'da ve Turingen bölgesinde komünistler iktidarı ele geçirmek için Sosyal Demokratlarla birleştiler. Eylülde bu bölgelerde komünistler duruma hâkimdi. Ekim'de Hamburg'daki işçiler ayaklandılar ve 23-24 Ekim'de duruma hâkim oldular.

Fakat, Saksonya, Turingen ve Hamburg bölgelerine hâkim olan ihtilâl, Almanya'ya yayılamadı. Başlarında liderler bulunmayan ihtilâlciler diğer bölgelerle irtibat kuramamış ve ihtilâli bölgesel olmaktan çıkarıp Almanya'ya yaymayı başaramamışlardı. Aynı günlerde Stresemann'ın kurduğu koalisyon hükümeti, fevkalâde tedbirler alıyor, bütün eski sağcı subayları ve askerleri teşkilâtlandırıyordu. Münih'te büyük sanayiciler ve toprak sahiplerinin gizlice desteklediği Hitler, Mussolini'yi taklit ederek Berlin üzerine bir yürüyüş tertiplemek, iktidarı ele geçirdikten sonra solcuları tasfiye etmek plânını hazırlıyordu. (Bu teşebbüsü ve nasıl yarıda kaldığını ilerde göreceğiz).

Kasım başlarında ihtilâl bölgelerine binlerce kişilik polis ve asker birlikleri gönderilmiş, bu bölgelerde fevkalâde hâl ilân edilmişti. Birkaç hafta sonra 1923 ihtilâli de büyük bir şiddet gösterilerek bastırılıyor ve Almanya'da yollar faşizme, ve artık duyulmaya başlıyan ismiyle Nazizm'e açılıyordu.

ANADOLU İHTİLÂLİNDE MUSTAFA KEMAL'İN ÜÇ DARBESİ

Mustafa Kemal'in Büyük taarruzdan önce çekilmiş bir fotoğrafı.

NE İSTEDİĞİNİ ÇOK İYİ BİLEN BİR İHTİLÂLCİ: MUSTAFA KEMAL

Anadolu İhtilâlinin Lideri Mustafa Kemal «Ne istediğini iyi bilen bir ihtilâlcidir». Anadolu hareketini, kurtuluş savaşlarını ve bağımsızlık elde edildikten sonra Türkiye'nin Batı uygarlığı seviyesine yükselmesi için yaptığı reformları bu sayfalara sığdırmak imkânsızdır. Burada Anadolu hareketinin bir özeti ve daha çok Mustafa Kemal'in bu mücadele içindeki üç safhayı nasıl geçtiği anlatılmak istenmiştir. Mustafa Kemal'in İstanbul Hükümetine, Saltanata ve Halifeliğe vurduğu darbelerin klâsik anlamdaki darbelerden farklı olduğu da ayrıca gözönünde tutulmalıdır.

30 Ekim 1918. Osmanlı Sultanının siyasî temsilcileri, Mondros koyunda demirli Superb kruvazöründe İngiliz Amirali Calthorp'la mütareke şartlarını konuşuyorlardı. Bu mütarekeyle savaş, ertesi gün, 31 Ekim perşembe saat 12'de sona erecekti.

Osmanlı Devleti böylece silâhlarını bırakmış oluyordu. Anadolu'da, bütün silâh ve cephanesini yitirmiş Yedinci Ordu'nun başında, ardında bir avuç kahramanla, son dakikalara kadar ümitsizce çarpışmış olan Mustafa Kemal, utanç verici bir barışı bildiren bu mütarekeye sonsuz bir ıstırapla boyun eğecekti. Bir Babil kulesi halindeki İstanbul'da; Fransızların, İngilizlerin, İtalyanların, Rumların, Beyaz Rusların kaynaştığı bu zevk ve güzellik beldesinde şimdi çeşitli ihtiraslar çar-

Not: Pierre Dominique adlı yazar tarafından hazırlanmış olan bu yazı «Les Coups D'Etat - Hükümet Darbeleri» adlı eserden alınmıştır.

pışıyor ve sokaklara varıncaya kadar sadece, İmparatorluğun parçalanmasından söz ediliyordu. Türkler, artık kudretli bir devlet olma güvenliğini ve ümidini kaybetmişlerdi. Bazıları İngiliz mandasından medet umuyor, bir grup ise, Osmanlı İmparatorluğundan geriye ne kalacaksa, bu kalan üzerinde Birleşik Amerika'nın himayesini sağlamaya çalışıyordu.

Mustafa Kemal, perişan ordusunu Anadolu'da bırakarak derhal İstanbul'a geldi. Padişah Altıncı Mehmed Vahdettin'le görüştü. Ürkek, rahatına düşkün ve dejenere bir adam olan Padişah, Mustafa Kemal'den, ihtiyatla hareket etmesini ve arkadaşlarına da ihtiyat tavsiye etmesini istedi. Ama beri yandan Padişah, dünün Çanakkale kahramanından çekiniyor, onun İstanbul'da bulunuşu Vahdettin'i korkutuyordu. İşte bu yüzden çok geçmeden Mustafa Kemal (Samsun ve havalisinde) inzibatı sağlama göreviyle ve IX. Ordu Müfettişi sıfatıyla tekrar Anadolu'ya gönderilecekti (*).

Durum, fecidir: İstanbul ve Trakya, zırhlılarını İstanbul önünde ve Boğaz'da demirlemiş olan Itilâf Devletleri tarafından işgal edilmişti. Fransızlar, Suriye'yi, İngilizler Mezopotamya'yı, İtalyanlar Güney Anadolu'yu işgal etmiş, Türklerin elinde, Orta Anadolu'nun çorak toprağından başka toprak kalmamıştı. Ve bunlara ek olarak, Yunanlılar da 15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkmak üzere hazırlık yapmaktaydı.

Mustafa Kemal İstanbul'dan ayrılarak yola çıktı, ama Anadolu'nun yüksek yaylalarına ayak basar basmaz, vatanseverleri kendisiyle birlikte mücadeleye çağırdı. Bütün mukavemetçileri biraraya getirecek olan bir Kongre hazırladı. Bu

(*) Mustafa Kemal'in Ordu Müfettişi olarak gönderilmesinde Padişahın ve Sadrazamın birçok tereddütleri olmuş, fakat bunlar bu göreve onu tavsiye eden Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey tarafından giderilmişti. Tâyin 2 Mayıs 1919'da yapılmış, 18 Mayıs'ta da hükümetçe onaylanmıştır. Bu tâyinle Doğudaki Kolordular Mustafa Kemal'in emrine giriyor ve valilere emir verme yetkisi de tanınıyordu.

sırada Mustafa Kemal kırk yaşlarında, zayıf, adaleli vücutlu, enerjik yüzlü, keskin ve parlak gözlü, haşin ve kararlı bir genç adam ve tam bir askerdir.

22 Haziran 1919'da resmî bir bildiriyle Mustafa Kemal, İstanbul Hükümetini itham ederek vatanperverleri Sivas'ta toplanacak bir kongreye çağırdı (*). Sultan onun İstanbul'a dönmesini istedi. Mustafa Kemal gitmedi. Bunun üzerine İstanbul 8 Temmuzda Mustafa Kemal'i müfettişlik görevinden azletti (**). Mustafa Kemal hemen de aynı tarihte askerlikten istifasını verdi (***). Başta Müttefikler olmak üzere bütün dünya, ona bir çılgın maceraperest gözüyle bakmaktaydı. Ve İngiltere'ye karşı koymanın mümkün olacağını hayâlin-

(*) «Amasya Mukarreratı» adı verilen altı maddelik bu bildirinin ilk maddesinde «Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir. Merkezî Hükümet, İtilâf Devletlerinin etki ve kontrolü altında bulunduğundan üzerine aldığı sorumlulukların gereklerini yerine getirememektedir.» diye Hükümet açıkça tenkid olunuyor sonra «Milletin istiklâlini yine Milletin azim ve kararı kurtaracaktır» deniliyordu.

(**) Dahiliye Nazırı Alî Kemal'in teklifiyle Mustafa Kemal 22 Haziran'da (1919) azledilmişti. Alî Kemal bu azli bir genelgeyle valiliklere bildirmekteydi. Genelgede, «İngiliz fevkalâde temsilcisinin talep ve ısrarıyla azledildiği» açıkça yer alıyordu. 8 Temmuz (1919) tarihinde de Yıldız Sarayından, memuriyetine son verildiği ve İstanbul'a dönmesi gerektiği Mustafa Kemal'e bildiriliyordu.

(***) 8 Temmuz gecesi Mustafa Kemal, Yıldız Sarayı tarafından Erzurum telgrafhanesine çağırılmış, Padişah ve Harbiye Nazırı dönmesinde ısrar etmişlerdi. Mustafa Kemal nihayet askerlikten istifa ettiğini bildirmek zorunda kalmıştı. Fakat bu olaya rağmen Onbeşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir «Emrindeyim» demiş, «Vilayatı Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye» Cemiyetinin Erzurum Şubesi de onu başkanlığa seçmişti.

den bile geçirmeyen Mister Balfour, Mustafa Kemal'den «çete reisi» diye bahsediyordu.

23 Temmuz (1919); Erzurum Kongresi. Mukavemetçiler, Arap ülkelerinden vazgeçebileceklerini, ama Türklerle meskûn olan anavatandan aslâ fedakârlık yapmayacaklarını ilân ettiler. Rumlar bu prensibe saygı göstermediklerine göre bunu onlara zorla kabul ettirmek gerekecekti. Mustafa Kemal yeniden silâha sarılmayı düşünmekteydi. 4 Eylülde (1919) açılan Sivas Kongresi, Erzurum Kongresinde alınan kararları bir kere daha kabul ve ilân etti. Mütareke şartlarına boyun eğme kararında olan ve Mustafa Kemal'in Anadoludaki hareketlerinden ürken Padişah, Kürtlerden teşekkül etmiş birkaç birliğe, Sivas üzerine yürüyerek Kongreyi dağıtma emrini verdi. Kongre'de panik başgöstermişti, ama Mustafa Kemal derhal birkaç birliği silâhlayarak Kürtleri dağıttı (*).

İstanbul, Müttefik devletlerin askerleri tarafından idare edilmekte, Osmanlı Sultanına ise, kendi vatanında, istenmeyen bir misafir gözüyle bakılmaktaydı. İngiltere, işine yarayacak ve emirlerine boyun eğecek bir sadrazam tâyin ettirdi. Müttefiklerin baskısına karşı koyamayan Sadrazam ve Şeyhülislâm Anadolu ihtilâlini bir ihanet olarak isimlendirerek dünya önünde lânetlemek istediler. Ve Mustafa Kemal, ihtilâlcilerin lideri olarak istenmeyen adam ilân edildi (**).

(*) Sivas Valiliğine tâyin edilen Elâzığ Valisi Ali Galip bazı Kürt liderleri ve bir İngiliz subayıyla işbirliği yaparak Sivas'ı basıp Kongreyi dağıtmak istemişti. Alınan tedbirler sonunda Kürtler dağıldı ve Ali Galip Halep'e kaçtı.

(**) Şeyhülislâm Dürrüzâde Abdullah (11 Nisan 1920'deki) fetvasında başta Mustafa Kemal olmak üzere ihtilâlcileri katli vacip hainler olarak göstermişti. Sadrazam Damat Ferit de bu fetvalara dayanarak Anadolu İhtilâli aleyhinde beyannameler yayınlıyordu.

Bunun üzerine Mustafa Kemal, Sultanla ve İtilâf Devletlerinin esiri olan İstanbul Hükümetiyle ilişkilerini kopardı (*). O da Anadoludaki din ululârından İstanbuldaki hükümeti itham eden fetvalar aldı (**). Buna karşı Sultan, bir Harp Divanı kararıyla Mustafa Kemal için ölüm cezası verdirecekti (***). Mustafa Kemal mukavemetçiler adına vergi toplattı, karşı koyan memurları cezalandırdı. Bu sıralarda birçok milletvekili ve gönüllüler Anadoluya geçerek mukavemetçilere katıldılar.

Bütün bunlara rağmen milletvekillerinin çoğu hâlâ İstanbul'dan başka bir yerde toplanacak Meclisin meşrûluğuna inanamıyorlardı. Bu inançla ve işgale rağmen İstanbul'da toplanmayı denediler. Ama daha ilk toplantılar yapılmıştı ki İngilizler Meclisi bastılar, milletvekillerini tevkif edip Malta'ya sürdüler. Bu arada nasılsa kaçıp kurtulabilmiş olanlar Anadolu'ya geçip Mustafa Kemal'e katıldılar.

Mustafa Kemal Anadolu'da seçim yaptırdı, ilk Millî Mec-

(*) İlk olarak ilişkileri kesme tarihi 12 Eylül 1919'dur. Mustafa Kemal Nutuk'da «Ayın on ikinci günü Merkezî Hükümetle muhabere ve irtibat kesildi... Millî itimadı haiz bir meşrû hükümet kuruluncaya kadar muhaberat mercii Sivas'ta Umumî Kongre Heyeti Temsiliyesi olacaktı» demektedir. Fakat Damat Ferit Hükümeti değişip Ali Rıza Paşa Sadrazam olunca yine muhaberat başlamıştı.

(**) Yüz elliden fazla müftünün imzasıyla yayınlanan karşı-fetvalarda «Millî Mücadele için savaşanların hak yolunda olduğu, ölenlerin şehit sayılacağı» açıklanıyor, bu mücadeleye karşı olanlar mahkûm ediliyor «hilâfet ve saltanat makamının esarette bulunduğu» belirtiliyordu.

(***) İstanbul Birinci Örfi İdare Harp Divanı Mustafa Kemal, Kara Vasıf Bey, Ali Fuat Paşa, Dr. Adnan (Adıvar), Halide Edip ve Rüstem Bey için 11 Mayıs 1920'de gıyabî idam kararlarını vermiş, Padişah 24 Mayısta bu kararları onaylamıştı.

lisi (Büyük Millet Meclisini) topladı (23 Nisan 1920) ve Meclis Başkanlığına seçildi. (Meclis Başkanı aynı zamanda Hükümetin de Başkanıydı. Mustafa Kemal'in verdiği ve Meclisin kabul ettiği bir takrire göre «Meclis Yasama ve Yürütme Kuvvetlerini kendinde topluyordu. Hükümet Meclis içinden seçiliyor, Meclis Başkanı Hükümetin de Başkanı oluyordu. Meclisin üstünde bir kuvvet tanınmıyordu. Padişah ve Halife, cebir ve ikrahtan kurtulduğu zaman, durumu Meclisçe tâyin edilecekti.» Bu duruma göre artık İstanbul Hükümeti diye bir şey tanınmıyor, Halife-Padişah'ın durumunun tâyini ise «Yabancıların elinde esir olduğu için» ilerdeki bir tarihe bırakılıyordu (*).

Bu Mustafa Kemal'in Osmanlı Sultanına (ve Hükümetine) ilk darbesiydi.

Bu sırada, İzmir'de üslenmiş olan Yunanlılar taarruza başladılar. İtilâf Devletleri, Yunanlı dostlarını «Anadolu ihtilâlcilerini» yok etmekle görevlendirmiş ve harekete geçirmişlerdi. Aynı anda İngilizler de Boğaz'ın Anadolu yakasına

---

(*) 20 Ocak 1921'de kabul edilen ilk Teşkilâtı Esasiye Kanununa göre **«Türkiye Devleti** Büyük Millet Meclisi tarafından yönetilir ve hükümeti **Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti** adını taşır.» Bu hükmün kabulüyle İstanbul Hükümetine kesin darbe indirilmekte, İstanbul'da hükümet diye bir şey kalmadığı, böyle bir hükümetin tanınmadığı yeni Anayasa ile açıklanmaktaydı. Bir hafta sonra Mustafa Kemal, Sadrazam Tevfik Paşa'nın Türkiye'nin Londra Konferansına dâvet edildiği ve Osmanlı Temsilcileri arasında Ankara'nın da temsilcilerinin bulunacağı hakkındaki telgrafına «İstanbul'da meşrû ve hukukî bir heyet bulunmadığını, İtilâf Devletlerine yalnız Ankara Hükümetinin muhatap olabileceğini» bildiriyordu. Yine bu telgrafta Ankara'yı tanımadığı takdirde «Padişahın durumunun da sarsılması tehlikesinden» ilk olarak açıkça bahsedilmekteydi.

çıkarma yapıyorlardı.

Görünüşte herşey bitmişti. Bu en güç günlerde Halife-Padişah'a körükörüne bağlı köy hocalarının ve dervişlerin sinsice kışkırttığı mutaassıp köylüler Mustafa Kemal'e karşı ayaklandılar; Mustafa Kemal onlara din düşmanı, hilâfet düşmanı olarak gösterilmişti. Bu köylüler, çeteler halinde birleşmiş, bazıları doğrudan doğruya düşmanla işbirliği yapmıştı. Büyük bir kısmı da İstanbul tarafından «Şeriat Ordusu» adıyla dini ve halifeliği kurtarmakla görevlendirilen bir başıbozuklar ordusu halinde toplanmıştı. Bu bütün korkunçluğu ile bir iç savaştı (**). Yine o günlerde, bir sabah Sultan'ın Sevr Antlaşmasını imzaladığı haberi geldi (10 Ağustos 1920). Türkiye ölüme mahkûm edilmişti. Sadece Arabistan'ı, Suriye'yi, Mezopotamya ve Filistin'i kaybetmekle kalmıyor, bütün Trakya'yı, İzmir ve Ege bölgesini, İtalyan işgalindeki Güney Anadoluyu ve nihayet Doğu Anadolu'yu düşmanlarına vermeyi kabul ediyordu. Türkiye Kuzey ve Orta Anadolu'da bir karış toprağa çekilmek zorunda bırakılmakta, İstanbul ise uluslararası bir manda altına alınmaktaydı. Bu, Türklerin yüzyıllar boyu emekle, kahramanca bir mücadeleyle, kanlarını dökerek ve

(*) Anadolu hareketine karşı hareketler daha Sivas Kongresi günlerinden başlatılmıştı. «Bunlar önce tek olaylar halindeydi. (Ali Galip'in kışkırttığı Kürtlerin hareketi, Bayburt'un Hart nahiyesinde sahte Peygamber Şeyh Eşref isyanı, Konya'da Bozkır isyanları gibi...) Yedi sekiz ay içinde Padişahın, İstanbul Hükümetinin ve İngilizlerin çabasıyla yaygın ve genel ayaklanmalar oldu. En önemlileri Marmara Bölgesinde Anzavur isyanları, Bolu-Düzce-Gerede isyanları, (Bu isyanlarda Hilâfet Ordusu adını alan âsiler bir tümeni dağıtmış, kumandanını ve bazı subayları şehit etmişlerdi), Yozgat'ta Çapanoğulları, Konya'da Delibaş isyanlarıydı. Bu ayaklanmalar 1919 sonları ile 1920 sonları arasında vukubulmuş, hepsi bastırılmış ve âsilerin şefleri idam edilmişti.

medeniyetlerini en yüce seviyeye çıkararak kurdukları, yaşattıkları, dünyaya hükmettikleri bir Dünya İmparatorluğunun yıkılışıydı. Osmanlı Hanedanının son Padişahı Altıncı Mehmet Vahdettin ise, artık, Mustafa Kemal'in ikinci bir darbeyle siyasî tarihten sileceği bir gölgeden başka bir şey değildi.

MUSTAFA KEMAL, HEM MECLİS BAŞKANI HEM BAŞKUMANDAN

Bu çok ümitsiz günlerde Mustafa Kemal, altı yüzyıllık bir imparatorluğun yıkıntısı üzerinde, anarşiyle, iç harple, Yunan istilâsıyla, Ermeni ve Kürt isyanlarıyla mücadele etmek zorundaydı. Silâhlanarak yer yer meydana getirilen çeteler kendi kanlarında boğularak yok edildi. Halifenin şeriat ordusu dağıtıldı. Fransızlar geri püskürtüldü. İtalyanlar denize dökküldü. Ve Yunanlılar, 10 Ocak 1921'de, Mustafa Kemal'in savaş arkadaşlarından İsmet tarafından İnönü'de durduruldu. On gün sonra Millet Meclisi toplanarak çok önemli kararlar aldı ve yepyeni bir prensip kabul edildi: Bundan böyle, hâkimiyet, kayıtsız şartsız, sadece millete ait olacaktı. Artık Padişahın adı hemen de anılmaz olmuştu. Millet Meclisini Mustafa Kemal idare ediyordu. Bu sırada İsmet arkadaşları arasında sivrilerek göze çarpmaya başlamıştı. Nitekim 1 Nisan 1921'de gene İnönü'de Yunanlıları kesin bir yenilgiye uğratarak yeni bir zafer kazandı. O günlerde İtilâf Devletleri Mustafa Kemal'e bir anlaşma teklifinde bulundularsa da Mustafa Kemal bu teklifi reddetti. O, Sevr Antlaşmasını kesin olarak tanımıyordu.

5 Ağustos 1921'de, —Yunanlılar Sakarya vâdisinde Türklere son ve öldürücü bir darbe indirme hazırlığı yaparken—, Meclis'deki entrika ve anlaşmazlıklardan usanmış olan Mustafa Kemal kürsüye gelerek haykırdı:

— Türkiye bir kere daha ölüm tehlikesiyle karşı karşıyadır. Zaman, harekete geçme zamanıdır, tartışma ve nutuklarla oyalanma zamanı değil! Arkadaşlar Başkomutanlık gö-

revinin Meclisin yetkileriyle beraber bana verilmesini istiyorum... (*).

Mustafa Kemal, «askerim, benim ardımdan gelmeye kararlıdır» diyordu. Bu sözler etkisini gösterdi. Meclis, Mustafa Kemal'e mutlak yetkiyi verdi.

Türkleri yok etme hayâlinin çıldırttığı Yunanlılar, Mustafa Kemal'in mukavemetinin, son ve ümitsiz bir mukavemet olduğuna inanıyorlardı. Bugün Türkleri yenilgiye uğratmak demek, yarın Ankara'yı ele geçirmek demekti. Çoğu, Asya'da Yunan kolonileri kurma hevesiyle büyülenmişti. Bu sebeple savaş, iki tarafın da kıyasıya ve mutlak kazanma aşkıyla dövüşeceği bir savaş olacaktı.

«Bir Türk alayı mevcudunun yüzde yetmiş beşini kaybetti. Bir başkası son neferine kadar yokoldu. Yedi kumandan, göğüs göğüse yapılan savaşlarda şehit oldu. On dört gün boyunca, yakıcı, kavurucu Ağustos güneşi altında, günlük tayınları bir avuç mısırdan ibaret kalan Yunanlılar, kör bir hırsla saldırıyor, Türkler bu saldırışa, müthiş bir kazanma inadıyla karşı koyuyorlardı.» (Benoist-Mechin).

Mustafa Kemal, kuvvetinin son imkânlarıyla, ama kahramanca direniyordu. On dört günlük kanlı ve vahşi bir savaşın sonunda bile durum kesin olarak belli olmamıştı. Sonra Yunan saldırısı zayıflamış göründü. İki tarafın da elinde silâh ve cephane kalmamıştı, her iki tarafta da asker aç, susuz ve perişandı, ama şimdiden Türkler, anavatanı kurtarmanın sevinci içindeydiler. Yunanlılar bütün cesaretlerini kaybetmiş-

(*) 4 Ağustos (1921) tarihindeki gizli oturumda çok şiddetli tartışmalar olmuş, muhalifleri, Mustafa Kemal'i «Meclisin yetkilerini kullanmak» istediği için itham etmişlerdi. Bu milletvekilleri Mustafa Kemal'in diktatör olmasından çekiniyorlardı. Mustafa Kemal'in sözlerine göre ise «bunlar kendi tasavvurlarına göre yenilmiş ve yenilgisi devam edecek bir ordunun başında (Mustafa Kemal'in kişiliğinin de) yenilmesini istiyorlardı.» (Nutuk: S. 610).

lerdi. Sakarya'yı geçerek 300 kilometre kadar batıya çekildiler (12-13 Eylül 1921). Gelip geçtikleri köy ve kasabalardan geriye yanmış, yıkılmış bir çöl kalıyordu. Mustafa Kemal'in ordusu da yorgun olduğu için, düşmanı sadece takip edebiliyordu. Ama bu, gerçek anlamıyla bir Türk zaferiydi. Batı dünyası ve başta Fransa, bu zaferin ardında gizli gerçeği anlamakta gecikmeyecekti. Eski Fransız bakanlarından Franklin Bouillon (20 Ekim 1921'de) Mustafa Kemal'le, iki memleketi birbirine dostça bağlarla bağlayacak ilk antlaşmayı imzaladı. Fransa, Suriye üzerindeki mandasını muhafaza ediyor; ama Kilikya, Maraş ve Diyarbakır'dan kısaca Güney Doğu bölgesinden çekiliyordu.

Parlâmento muhalefeti dünyanın her yerinde aynıdır: Hırçın, düzensiz ve gürültücü. Türkiye'de, Mustafa Kemal'in ihmal ettiği, önem vermediği bu mukavemet, daha da hareketliydi. Mustafa Kemal ne olursa olsun, Meclis'i muhafaza etmek istiyordu. Ama milletvekillerinin bir kısmı cesaretsizdi, savaşı kaybetmekten korkuyordu. Acı bir yenilgiye uğramadan, şu sırada silâhları bırakarak olanla yetinmek taraftarları az değildi (*). Fakat orduyu elinde tutan Mustafa Kemal, onları dinlemiyordu bile. İnanılmaz bir güç sarfederek, mem-

(*) Mustafa Kemal Nutuk'ta şöyle diyordu (S. 661): «Vâsıf Bey bir mütalâasında demiş ki, biz Sakarya muharebesinden sonra işte hâlâ kıpırdıyamadık, kıpırdıyamıyoruz. Bu söz, bazılarının bravo sesleriyle ve alkışlarıyla karşılanmış. Efendiler, bundan çok müteessir ve müteezzi oldum. Çok hicap duydum. Ordunun kıpırdamamasını ve kıpırdamıyacağını iddia eden bir gafilin sözlerini alkışlamak cidden çok gariptir.» «Efendiler, muhaliflerin, Mecliste Ordu aleyhine açtıkları cereyan devam ediyordu. Mütemadiyen ve devamlı bir tarzda ordunun taarruz kaabiliyeti olmadığından ve artık siyasî tedbirlerle meseleyi halletmek gerektiğinden kuvvetli bir tarzda bahsediyorlardı.» (Nutuk: S. 664).

leketin acınacak yoksulluğuna rağmen, (200.000 kişilik) orduyu hazırlamış, silâhlandırmıştı. Ve onun demir pençesi altında ordu tek bir vücut haline gelmişti. Buna mukabil, karşıda Yunanistan'da hükümetin başedemediği anarşi ordu saflarına kadar sokulmuştu: Generallerin, subayların, hattâ erlerin bir kısmı Konstantin'in, bir kısmı Venizelos'un partizanıydı. Siyasî kavga ve anlaşmazlıklar orduyu ikiye bölüyor, moralini zayıflatıyor, disiplin ve düzeni sıfıra indiriyordu. Mustafa Kemal, düşmanda gördüğü moral çöküntüsünün önemini çok iyi anlamıştı. Beklenmedik bir saldırışla, birbirinden kopmuş, yorgun ve küskün Yunan birliklerini dağıtarak yok edecekti. (26 Ağustos 1922'de) taarruza geçti. Ve hemen, kötü kumanda edilen Yunan askerinin, bir yıl önceki savaş heves ve heyecanıyla dövüşmediği belli oldu. Taarruz başarıyla sonuçlandı, Mustafa Kemal, düşmanı mahvetmeye karar verdi: Düşman birliklerini önüne kattı ve yürüdü... Ordusunda en ufak bir zayıflamayı, bir yorgunluk belirtisini aslâ kabul etmeyeceği belliydi. Düşmanın durup kendini toplamasına, yeniden bir araya gelmesine, ne olursa olsun engel olunacaktı. Böyle bir teşebbüs derhal Türk süvarisi tarafından yok ediliyordu. Ordu, dümdüz, dosdoğru İzmir üzerine yürüyor, önünde, düşman ordusuyla birlikte, büyük bir dehşet içinde denize doğru kaçan Rum halkı da süpürüyordu. Birkaç gün sonra, alev alev yanmakta olan İzmir, yeniden eski sahiplerinin eline geçecekti.

Mustafa Kemal barış için şu şartı ileri sürdü: Anadolunun, İstanbul'un, Boğazların ve Trakya'nın kayıtsız şartsız Türkiye'ye iade edilmesi!

MUSTAFA KEMAL'İN SALTANATA DARBESİ

Mustafa Kemal 9 Eylülde İzmir'deydi. 11 Ekim'de (Mudanya'da) mütareke imzalandı. Mustafa Kemal'in temsilcisi meşhur Refet Paşa (18 Ekim'de) İstanbul'a geldi ve büyük

coşkunlukla karşılandı. Hemen ertesi gün İtilâf Devletleri Komiserleriyle görüşen Refet Paşa, Ankara Hükümetinin, İstanbul Hükümetini tanımadığını bildirdi. İngilizler hâlâ inat ediyorlardı. Ama Fransızlar inat etmenin boş bir çaba olacağını anlamışlardı. 12 Kasım'da, Lozan'da, savaşı resmen sona erdirecek bir konferansın toplanması kararlaştırıldı. İngilizler bu konferansa, İstanbul ve Ankara'nın iki ayrı heyetle katılmasında ısrar ediyorlardı. Millet Meclis'i bunu haber aldığı gün Ankara'da fırtına koptu. Mustafa Kemal kesin darbeyi vurma zamanının geldiğine karar vermişti: Müttefikleri, durumu kabule zorlamanın tek çaresi, Saltanat'ı ortadan kaldırmaktı. (*).

Padişah Altıncı Mehmet Vahdettin, başkaca bir kurtuluş çaresi aramayacak kadar korkak bir adamdı. Gerekirse Mustafa Kemal'i sadrazam veya başbakan olarak kendi hükümetine kabule hazır olduğunu bildirdi. Ama Gazi bu göz boyama tekliflerini, bu eski çağ formüllerini kesin olarak reddetti.

30 Ekim 1922'de Büyük Millet Meclisi çok fırtınalı bir toplantı yaptı, haşin ve şiddetli sözler nutuklar birbirini kovaladı. Sonunda, heyecanın son haddini bulduğu an, Mustafa Kemal, hemen oylamaya geçilmesini istedi. Milletvekilleri kabul etmediler, proje, ertesi gün toplanacak bir komisyona havale olundu.

1 Kasım'da toplanan Komisyonda din ulularından biri vardı; hemen, Kuran'dan, teolojiden, İslâm Tarihinden söz edilmeye, Kahire'deki ve Bağdat'taki halifelerin tarihi anlatılmaya başlandı. Mustafa Kemal, bir zaman, sabırla, ses çı-

---

(*) «28 Ekim 1922'de, İtilâf Devletleri tarafından Lozan'da açılacak sulh görüşmelerine dâvet olunduk. İtilâf Devletleri, hâlâ İstanbul'da bir hükümet tanımak istiyor ve onu da bizimle beraber konferansa dâvet ediyordu. Bu müşterek dâvet keyfiyeti, saltanatı şahsiyenin lâğvı muamelesini kesin olarak sonuçlandırdı.» (Nutuk· S. 682-683).

karmadan bütün bu uzun konuşmaları dinledi. Sonra, birden yerinden fırlayarak haykırdı:

— Mesele, durumu ve şartları anlamaktan ibarettir. Neye mâlolursa olsun bu ayrılma gerçekleşecektir. Burada toplanmış bulunanlar bu ayrılma keyfiyetini tabiî karşılarlarsa, herşey yolunda gidecektir. Aksi halde değişmesi imkânsız olan karar değiştirilmeyecektir. Bu arada bazı kafaların da fedâ edilmesi mümkündür... (*).

O zaman korku bir kere daha hâkim oldu. Mebuslar kanunun lehinde hüküm veren ve Büyük Millet Meclisini derhal toplantıya çağıran raporu imzalamakta acele ettiler. Mustafa Kemal Meclis'e koştu. Meclis kürsüsünde şartları bizzat kendisi anlattı ve:

— .... Bütün Türkiye, Ankara Hükümetinin idaresi altına girmektedir, dedi. Zira Türk Milleti, İstanbul Hükümetini, bugün herşeyiyle artık tarihe mâlolmuş bir şahsın saltanatı üzerine kurulmuş bir geçmiş devir kalıntısı olarak görmektedir.

Mustafa Kemal bu son sözlerden sonra kararın açık oylamaya konulmasını teklif etti:

— Meclis'in kanunu ittifakla kabul edeceğine inanıyorum, dedi.

Her yandan haykırışlar Mustafa Kemal'e cevap verdi.

Meclis Başkanı:

— Kanunu kabul edenler el kaldırsın! diye bağırdı.

Kalabalıkta pek çok el kalktı, ama bütün eller kalkmamıştı.

Başkan:

— Büyük Millet Meclisi'nin (ittifakla aldığı) kararıyla, dedi, saltanat bugünden itibaren ilga edilmiştir.

(*) Mustafa Kemal Karma Komisyonda görüşmelerin uzaması üzerine bir okul sırasının üzerine çıkmış, bu şiddetli konuşmayı yapmıştı. Bu sırada Ankara Milletvekili Hoca Mustafa Efendiye bakıyor, «belki bazı kafalar kesilecektir» derken kafaların nasıl kesileceğini anlatır gibi eliyle işarette bulunuyordu.

624 yıldır aralıksız devam eden Osmanlı Saltanatı işte böylece sona ermiş oluyordu. Mustafa Kemal'in temsilcisi İstanbul'da idareyi ele aldı. Son Osmanlı Padişahı Altıncı Mehmet Vahdettin bir İngiliz gemisine binerek (16 Kasım 1922'de) İstanbul'dan ayrıldı. Mustafa Kemal ikinci darbesini de başarmıştı.

Bununla beraber, şunu da unutmamak gerekti: Osmanlı Sultanı Halifeydi ve bütün Müslümanların lideriydi. Halifeliği, şu anda hiç bir siyasî kudreti olmayacak, ama gerekirse bütün Dünya Müslümanlarını Türkiye etrafında toplayabilecek bir dinî lideri muhafaza etmeli miydi? (**).

Mümkündür ki, Mustafa Kemal, bu soruya daha ilk andan itibaren «hayır» cevabını vermiş, Türkiye'yi, bir din devleti olmaktan kurtararak lâik ve modern bir devlet haline getirmeyi aklına koymuştu. Mustafa Kemal önce bir milliyetçiydi şüphesiz. Renan (Benoist-Méchin'den nakil) şöyle diyor: «Milliyetçiliğin ilk şartı, milliyetçiliğe zararlı bütün şartları ortadan kaldırmaktır.» Türklerin Sultanı, sadece Türklerin Sultanı olmaktan çıkıp, aynı zamanda bütün Müslümanların da Halifesi olduğu günden itibaren Osmanlı Devleti, sadece Türklerin değil, Türk olmayanların da ülkesi haline gelmişti. Bu önce Osmanlı İmparatorluğunun kudretini teşkil etmiş, ama sonra, devletin komşuları kuvvetlendikçe, vurulması en kolay bir zayıf nokta halinde devletin çökme sebeplerinden biri olarak meydana çıkmıştı.

Mustafa Kemal'in yıllar sonra özel yatına Ertuğrul adını vermesi boşuna değildi. Mustafa Kemal, imparatorluk kavramından millet kavramına dönmek istiyordu. Dün, Osmanlı İmparatorluğu, bugün Türk Devleti, İslâm dünyasından ayrılmış, lâik bir Türk Devleti! Ama bu amaca erişmek için, a-

(**) Abdülmecid, 18 Kasım 1922'de Büyük Millet Meclisi tarafından Halife seçilmişti. Daha önce Diyanet İşleri Başkanı Vehbi Hoca, Vahdettin'in halifelikten halli için bir fetva hazırlamış, sonra yeni halifenin seçimine geçilmişti.

dım adım yürümeyi uygun buluyor, böylece çok kuvvetli olan din barajına çarparak başarısızlığa uğramak ihtimalini bertaraf etmiş oluyordu. Hoca'lar, ise, sırtlarının artık duvara dayandığını, son savaş gününün neredeyse gelip çatacağını biliyor ve tetikte bekliyorlardı. Mustafa Kemal, ne olursa olsun, bu tehlikeli sınıfı susturmaya karar vermişti.

Bir gün, Meclis kürsüsünden şöyle haykırdı:

— Meclisimiz, bütün İslâm dünyasını içine alacak bir iktidara tâlip değildir. Türk Milleti ve Meclisimiz, mukadderatını, Halife sıfatını taşıyacak bir devlet başkanına emanet edemez. Bana, bu şahıs siyaset dünyasından kaybolursa, İslâm âleminde karışıklıklar çıkacağı söyleniyor. Bunu söyleyen bir kimse, yalan söylüyor...

Buna rağmen, Prens Abdülmecid, son Padişah Mehmet Vahdettin'den sonra Halife sıfatiyle İstanbul'da bulunuyordu ve hâlâ İslâm âleminin en büyük lideriydi. Abdülmecid, sâkin tabiatlı, kendi halinde bir insandı. Ama etrafında bir mukavemet grupu halkalanıyordu. Ve en önemlisi, bu grupun ileri gelenleri, eski devrin adamlarıydı. Mustafa Kemal, Halife için şöyle demişti:

— Halifenin ne herhangi bir yetkisi, ne de devlet çarkı içinde bir rolü olacaktır. O, dekoratif bir şahsiyettir.

Ama durum, bu dekoratif şahsiyetin de bertaraf edilmesi gerektiğini gösteriyordu. Mustafa Kemal, vaktin değerini çok iyi bilen bir insan olmasına rağmen, şu anda Halifeyle meşgul olacak halde değildi. Şimdi, Lozan'da, Türkiye'nin, uzun yıllardan beri ilk defa, Batı Devletleriyle eşit seviyede, bir masa başına oturacağı bu çok önemli konferansta, şartlarını dünkü düşmanlarına kabul ettirmek zorundaydı. Kendisi de o sırada, başında kürk kalpağı, sırtında mavi paltosuyla Anadolu'daydı. Köy köy dolaşıyor, köylülerle konuşuyordu. Bu konuşmalar saatler, bazı günler boyu sürüp gidiyordu. Böylece milletin bağrına sokuluyor, ona daha kolay hâkim olabilmek için daha yakından tanımaya çalışıyordu.

Lozan Antlaşması 24 Temmuz 1923'de imzalandı. Savaş resmen sona ermiş ve Türkiye hakettiği barışa, hürriyete ve

anavatan toprağına yeniden kavuşmuştu.

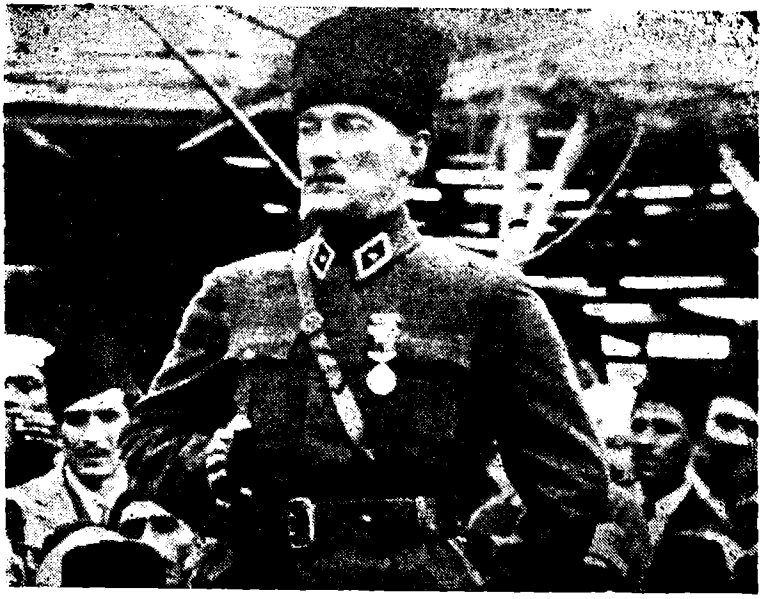
Mustafa Kemal (28 Ekim'de) Meclis'ten, bir kabine kurmasını istedi. Çeşitli grupların, hiziplerin çatıştığı Meclis, kabineyi kuramayacağını çok çabuk anladı ve Mustafa Kemal'den yardım bekledi. Kemal, Meclis'ten, bir saatlik, daha fazla değil, sadece bir saatlik bir mehil istedi. Bir saat sonra, kürsüdeydi. Kısa bir nutuk söyledi ve Cumhuriyet ilânını teklif etti (*).

Cumhuriyet, Meclis üyelerinin ittifakıyla kabul edildi. On beş dakika sonra Mustafa Kemal, gene Meclis çoğunluğu tarafından Cumhurbaşkanı seçilmişti. Ve o zaman, sakallı, sarıklı din adamlarının, muhafazakârların tehdit dolu sükûtu arasında, Kemalizmin, millet ve devletin modernleştirilmesinin esaslarını izah etti.

MUSTAFA KEMAL'İN HALİFELİĞE DARBESİ

Mustafa Kemal, köklü bir inkılâp yapmak istiyordu, ama halifelik yaşadıkça bu inkılâp her zaman tehlikeye mâruz olacaktı. Eski devrin adamları, muhafazakârlar ve din adamları, Osmanlı saltanatını yeniden kurma ümidiyle Halife'ye dört elle sarılıyorlardı. İstanbul'da Halife, sofu müslümanların tezahüratıyla, alkışlarıyla karşılanıyor, sarayından her çıkışında insanlar ardına düşüyordu. Türkiye dışında da Müslümanlar, Halife lehinde bir tutumu tercih etmişlerdi. Halife, etrafını çeviren hırslı ve mağlûp adamların kışkırtmalarına uyuyor, şahsına gerektiği kadar saygı gösterilmediğinden, İstanbul'a gelen milletvekili ve bakanların onu ziyaret etmediklerinden şikâyet ediyor, ayrı ve bağımsız bir bütçe istiyor-

(*) Mustafa Kemal'in Cumhuriyetin ilân edilmesi teklifine karşı muhalifleri bile açıkça cephe alamamışlardı. Tasarı ittifakla kabul edildi. Mustafa Kemal de oylamaya katılan 159 kişiden 158'inin oylarıyla on beş dakika sonra Cumhurbaşkanı seçildi. (Kendisi çekimser kalmıştı).

«Mustafa Kemal, Milletin bağrına sokuluyor, onu yakından tanıyor, köy köy dolaşıp, halkla saatler günler boyu görüşüyordu....»

du. Bir padişaha has tavırları ve tutumu benimsemişti.

Mustafa Kemal karar vermişti. Ordu ve millet elindeydi, Millet Meclis'i her emrine boyun eğecek kadar yumuşamıştı. Yakın silâh arkadaşı, İnönü kahramanı ve ordularının hâkimi İsmet Paşaya şöyle diyordu:

«Fransızlar, inkılâplarından yüz yıl sonra bile, kendilerine asırlarca hükmetmiş bir hanedanın mensuplarını ve yakınlarını memleketlerine sokmamakta kararlıdırlar. Biz, ufukta mutlak iktidar güneşinin yeniden doğacağı günü görmek ve Cumhuriyetimizi kendi açgözlü emellerine fedâ etmek isteyen saltanat mensuplarıyla yakınları hakkında tereddüt gösteremeyiz. Halife, kim olduğunu, iktidarının hudutlarının nerede sona erdiğini bilmeli ve halinden memnun olmalıdır.»

Bu, hemen de bir ültimatomdu. Mustafa Kemal son dar-

beyi indirmeye hazırlanıyordu. Bu sırada beklenen fırsat zuhur etti. Bu, Hindistan'daki iki islâm şef —her ikisi de İntelligence Service mensubu— Ağa Han ve Emir Ali tarafından, Halife'yi tutan, ihtiyatsız ve saygısız bir mektuptu. Mustafa Kemal mektubu Meclis'e getirdi. Meclis öfkeyle uğulduyordu. Gazi: «İşte, diye haykırdı, asırlardır hilâfet, bizim kanımızla kuvvet ve kudret kazanıyor!»

Hemen o gün, Halk Fırkasının bölge komiteleri vasıtasiyle bütün vatan sathı üzerinde, halife ve yabancı ajanlar aleyhinde kesif bir propaganda başladı. Ağa Han'ın mektubunu yayınlayan İstanbul gazetelerinin sorumlulukları ağır cezalara çarptırıldılar. Meclis, Cumhuriyet aleyhinde görünen ve eski rejimi iade gâyesini güden her türlü teşebbüsün ölüm cezasıyla cezalandırılması hakkındaki kanunu kabul etti.

Mustafa Kemal, en yakın arkadaşlarından birini, düşündüklerini Mecliste dile getirmekle vazifelendirdi. Bu düşünceler iki ana noktada toplanıyordu: Hilâfet ilga edilecek ve Halife yurt dışına çıkarılacaktı.

Aynı zamanda, mektup olayıyla meydana gelmiş olan tereddütten faydalanarak, Devletin, okulların ve mahkemelerin kesin ve istisnasız lâikleştirilmesi kararını da Meclis'ten alacaktı.

— Cumhuriyet, diyordu. Milliyetçi, lâik ve birleştirici olmalıdır

Meclis, Mustafa Kemal'in ardındaydı. Muhafazakâr veya ilerici, sofu veya aydın, herkes, bütün milletvekilleri hepsi, tereddütsüz Mustafa Kemal'i desteklemişti bu defa. Esas, başarılmıştı. Üst yanını Mustafa Kemal tamamlayacaktı.

Hemen o gece İstanbul Valisine emir verildi: Halife, Millet Meclisi kararından derhal haberdar edilecekti.

Bir gün öncesinden Dolmabahçe Sarayı askerî birlikler tarafından muhafaza altına alınmıştı. Gece, vali ve emniyet müdürü Saraya giderek Halifeyle görüşmek istediklerini bildirdiler.

Halife uyuyordu. Uyandırıldı. Ve üç adam, kütüphane salonunda karşı karşıya geldiler.

Halife:

— Ne var, ne oldu? diye sordu.

— Hilafet ilga edildi, efendim. Zâtıdevletleri sabah gün doğuncaya kadar Türk topraklarını terketmek zorundadırlar.

— Nasıl olur?

Halife anlamak istemiyordu. Vali emri tekrarladı. Halife önce itiraz etti. Vatanına ihanet etmiş değildi, hiç bir suçu yoktu, onu kimse vatanını terke zorlayamazdı. Gitmeyecekti. Vali başını salladı. Halifenin gitmesi gerekiyordu. Asker Saray kapısında nöbetteydi ve icap ederse zor kullanma emrini almıştı.

O zaman, uzun yıllar Osmanlı Hânedanı prenslerinden Abdülmecid olarak yaşayan, sessizce, hükümdar sarayının süslü bir dairesinde en nâdide İran minyatürlerini biraraya getirmekle vakit geçiren ve sonra, günün birinde bu daireden, İslâmın Halifesi olarak çıkan bu orta yaşlı, yumuşak huylu adam kadere boyun eğdi. Ayağa kalktı. Etrafında hizmetkârları ağlıyor, adamları korku içinde olanları seyrediyordu. Gün doğmadan, Şark Ekspresi, İstanbul banliyölerinin birindeki küçük bir istasyonda durdu, Halifeyi aldı ve sürgün yaşayacağı yabancı dünyaya doğru götürdü. (*).

Mustafa Kemal'in üçüncü darbesi de başarıyla sona ermişti.

Şimdi yapılacak şey, bir Türk'ün Türk olduğunu unuttuğu altı yüzyıllık «Osmanlılık fikri» ile savaşmak, bu tezi yok etmekti. Milletlerarası takvim kabul edilecekti. Eski hukuk düzeni yerine yeni ve modern Medenî Kanun, Ceza Kanunu, Ticaret Kanunu konulacaktı. Ticaret alanında eski ölçüler yerine milletlerarası ölçüler kabul edilecekti. Sonra Lâtin harfleri Arap harflerinin yerini alacaktı. Hattâ, belki günün birinde, Martin Luther İncil'i nasıl Almancaya çevirmişse, Kur'an

(*) 3 Mart 1924'te halifeliğin kaldırılması üzerine Türkiye'den çıkarılan Abdülmecid, Sultan Aziz'in ikinci oğluydu. İkinci Dünya Savaşının sonuna doğru Paris'te öldü.

da Türk diline çevrilecekti. Böylece, Kutsal Kitabı anlamadan ezberlemeye alışık olan Türk halkı, Peygamberin kitabında ne yazılı olduğunu öğrenecekti. Ve nihayet, 1341 Hicrî yılının 31 Aralığını takip eden gün, 1 Ocak 1926 olacaktı.

Böylece Türkiye kesin olarak İslâm dünyasından ayrılmış oluyordu.

İşte Modern Türkiye, modern diktatörlerin en zekî ve cesuru, Yirminci Yüzyıl ihtilâlcileri arasında ne istediğini en iyi bilen bir ihtilâlci tarafından, böylece kurulmuş oldu.

Geleceğin Türk vatanseverleri Mustafa Kemal'in hâtırasını daima kalplerinde yaşatacaklar. Onu, Anadolu yaylalarının unutulmuş, yoksul köylerindeki küçük köylü çocuklara yeni alfabeyi öğretirken, karatahtanın başında görür gibi olacaklar. Gazi artık Atatürk —Türklerin babası, Atası— olmuştur. O, bir İmparatorluğun altı yüzyıllık kalıntılarından zorlukla koparılıp alınmış, yeniden hayat verilmiş, yenileştirilmiş, gençleştirilmiş bir milletin, batı yönünde hızla yolalmasını sağlayarak tarihin çok az şahit olduğu mûcizelerden birini yaratmıştır.

FAŞİST DARBE VE MUSSOLİNİ

Mussolini'nin «Roma'ya Yürüyüş» olayından dört yıl sonra faşist üniformasiyle çekilmiş bir resmi..

FAŞİST BALTASI MUSSOLİNİ İLE SAHNEYE ÇIKIYOR

Bir zor ve şiddet rejimi olan faşizm hemen her devirde yaşamış' 20. Yüzyılın ikinci yarısında da çeşitli şekillere bürünerek Dünyanın değişik yerlerinde ortaya çıkmıştır. Fakat, faşizmin ilk olarak bir sistem, bir rejim şeklinde ortaya çıkışı Birinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda İtalya'da olmuştur. Bu hareketin başında olan Mussolini değişik adlarla daha sonra ortaya çıkan faşist sistemlerin (Nazizm'in, Falanjizm'in) de öncüsü ve Hitler'le Franko - nun da öğreticisi sayılabilir.

Beşerî olan herşey gibi politik rejimlerin de kuvvetli ve zayıf tarafları, krizleri, hastalıkları, hattâ ölümleri olur.

1920'de İtalya'da demokratik rejim iyi işlemiyordu. Savaş, fazla zayıf bir memlekete çok ağır gelmiş, 520.000 ölü ve 900.000 yaralıya malolmuştu. (Bu yaralıların 200.000'i sakat kaldı). Büyük sevinçle karşılanan zafer, gerektiğinden çok daha ağır ücretle ödenmişti.

1915'de İtalya, İtilâf Devletlerinin safına geçmeye karar verince, bu devletler Londra Antlaşmasıyla yeni dostlarına birçok vaadlerde bulunmuşlardı. Fakat bu vaadler tutulmadı. Barışı takip eden günler müşkül ve karanlık günler oldu. Üç buçuk yıl süren harp fakir yarımadanın ekonomik hayatını felce uğratmış, işsizlik artmış, işsizliği sefalet, kin ve nefret izlemişti.

Bu durum aşırı sol için bulunmaz bir ortam yaratmıştı. Her geçen günle komünistlerin kudreti ve cesareti artıyordu. Büyük sanayi şehirlerinde, Piemonte'de, Lombard'da sol faaliyet gitgide önem kazanıyordu. Sosyalistlerle elele çalışan komünistler grev üzerine grev ilân ediyorlardı. Mücadele silâhlı çatışmalara kadar gidiyordu. Hattâ Viareggio'da olduğu gibi, bölgesel komünist idareler kuruluyor, pul ve para bastı-

rılmasına kadar giden bölge isyanları kendini gösteriyordu.

1920 sonradan İtalya tarihinde «kızıl sene» diye anılacaktı. Aynı yıl İtalya'nın 1917 Rusyasını izleyeceğine inanılıyordu.

O günlerde Roma'daki hükümet zor bir merhaleyi aşamıyacak kadar zayıf ve otoriteden yoksundu. İtalya parlâmenter sisteme uyamamış durumda görünüyordu. Millet çoğunluğunun cahilliği, demokrasinin çok kısa bir mâziye sahip oluşu ve İtalya'nın siyasî geleneklerden yoksunluğu parlâmentarizmin İtalya'da gerçek anlamıyla kuruluşuna engel olmaktaydı.

İtalya'da kral vardı. Victor Emmanuel III, iyi niyetli ve yumuşak tanınmış bir hükümdardı. Fakat o kadar ufak tefekti ki, bu âdeta bir sakatlık olarak görünüyor ve onda bir aşağılık duygusu yaratıyordu. Mahcuptu ve halkın karşısına çıkmayı reddediyordu. Hareket ve karar adamı değildi.

İtalya'da kilise çok kuvvetli ve otoriter bir teşekküldü. Fakat kilise de sanıldığının aksine, müteredditti ve korkuyordu.

Yine 1920'de İtalya'da ordu da kuvvetini yitirmiş, yorulmuştu; yaralı ve ümitsizdi.

Sol ihtilâl İtalya'ya hâkim olacak gibi görünmekteydi. Ama tam bu anda, tarih sahnesine bir adam çıktı. Fakir ve başta yalnız, hemen de yapayalnız bir adamdı. Bu adam tarihin en inanılmaz ve en trajik masallarından birinin kahramanı olacaktı.

Benito Mussolini otuz yedi yaşındaydı. Ardında, aklı selim sahibi insanlara itimat vermiyecek kadar karışık ve hareketli bir otuz yedi yıl vardı. Anarşist tahrikçi olarak görünmüştü; müfrit propagandacı olarak görünmüştü, bir çok kereler tevkif edilmiş, hapse girmişti. Sosyalistlerin organı olan «Avanti» gazetesinin yazı müdürlüğünü yapmıştı, şimdi ise çok garip bir gazetenin, Popolo d'İtalia'nın müdürüydü. Bu gazetede en ileri sendikalizmle en şoven milliyetçilik bir araya gelmişti. Mussolini adlı bir maceraperestin gerçek kimliğinin ve amacının ne olduğu merak ediliyordu. Bu garip

adamın herkese benzemiyen bir karakter ve acayip bir beyin sahibi olduğu muhakkaktı. (*)

Mussolini, 1919'da, eski Roma'dan ilham alarak «Feso» (**) adını verdiği «İçişleri ve Muharipler Birliği» kurmuştu. Birliğin 23 Mart'ta Milano'da yaptığı ilk toplantıya iki yüz, üç yüz dinleyici ve birliğe mensup 53 üye katıldı. İlk

(*) Mussolini, 1883 yılında, sosyalistlerin çoğunlukta olduğu Romagno bölgesinde, Dovia adlı köyde doğmuştu. Babası eğitim görmemiş bir demirciydi, fakat anarşist bir sosyalist olduğu için birçok defa hapse atılmıştı. Mussolini de bu hava içinde yetişmiş ve ateşli bir sosyalist, hattâ komünist olmuştu. Bir kasabada öğretmenlik yapmış, İsviçre'de eğitimini tamamlamaya ve çalışmaya gitmiş, orada çok sıkıntılı yıllar geçirmişti. İsviçre'de ihtilâlci sosyalist hareketlere karıştığı için iki defa hapse atıldı. Bu, üzerinde Karl Marx'ın resimlerini taşıdığı devreydi. 23 yaşındayken İtalya'ya döndü. Askerliğini yaptıktan sonra, bir sosyalist gazeteye «Dinsiz» imzasıyla yazılar yazmaya başladı. Türklerle Trablus savaşına (1911) şiddetle karşı koyduğu ve savaş aleyhtarlığı yaptığı için beş ay hapse hüküm giydi. Ertesi yıl Sosyalist Partinin organı «Avanti» gazetesinin başyazarı oldu ve milletvekili seçildi. Bu sırada büyük bir savaş aleyhtarı olarak görünüyordu. Fakat Birinci Dünya Savaşı patlak verdiği zaman fikrini değiştirmişti artık; savaş taraftarıydı. Bu yüzden Avanti'den ayrılmak ve Popolo D'İtalia adlı gazeteyi çıkarmak zorunda kaldı. Kasım 1914'te Sosyalist Partisi, Mussolini'yi «ihanet ettiği için» partiden kovdu. Ama, Mussolini ve onun gibi düşünenlerin «savaşa katılma» sloganı gerçekleşti; İtalya savaşa girdi. Bu savaş, İtalya'nın önce sola, sonra sağa kaymasına yol açtı.

(**) Feso: Eski Romada liktorların, iktidarın timsali olarak el lerinde taşıdıkları bir sembol. Bu sembol bir balta sapının etrafına sımsıkı sarılarak bağlanmış birçok sopadan meydana geliyordu.

sonuç mütevazı görünüyordu, ama bu birliğin özelliği mensuplarının hemen hepsinin aynı cephede dövüşmüş silâh arkadaşları oluşuydu. Bu eski muharipler 23 Mart Kongresinde nihayet bir liderleri olduğunu anlamışlar ve ona «Duce» adını takmışlardı.

Mussolini bu noktadan hareket etmişti, ağır ağır ilerliyordu. Nisan'da birlik mensupları 200 kişiydi. Ekimde 350, Ocakta 800, senenin son günlerinde binin üzerine çıkmışlardı. Ve İtalya'nın dört yanında «Feso»lar görünmeğe başlamıştı. Kendilerini göstermek için her fırsattan faydalanıyorlardı. Mussolini birlik arkadaşlarını, bir komutanın harpte silâh arkadaşlarını idare ettiği disiplinle yönetiyordu.

15 Nisan'da Milano'da genel grev patlak verdi ve şehrin hayatını bir anda felce uğrattı. Hazır bekleyen Feso'cular için bu mükemmel bir fırsattı.

Feso'lar komünistlerin karşısına çıktılar, en mühim sosyalist merkezleri bastılar. Şehre hâkim olan korkulu hava içinde bu durum heyecan yarattı. 12 Eylülde Gabrielle d'Annunzio, İtalyanların ihtirasla arzuladıkları meşhur Fiume şehrini ele geçirdi. Mussolini derhal onu alkışladı, sözle, yazıyla bu zaferi kutladığın bildirdi (*).

Bu andan itibaren faşizm, siyaset sahnesinde, apaçık görünmeğe başlıyordu. Son dakikasına kadar kendisinden ayrılmayacak olan karakteristik vasıflarıyla; verbalizmi, göste-

(*) Şair Gabriel D'Annunzio Barış Antlaşmasıyla Yugoslavyaya bırakılan Fiume'yi gönüllü birliklerle işgal ve bu bölgenin İtalya'dan ayrılamıyacağını ilân etmişti. İtalya Hükümeti, Barış Antlaşmasının şartlarına uymak zorunda olduğu için D'Annunzio'ya karşı kuvvet kullanmak zorunda kaldı. Şair ve birlikleri şehri terkettiler. D'Annunzio, villâsına çekildi. Mussolini bu hareketi bütün gücüyle desteklemiş ve o günlerde Krallığın kaldırılmasını D'Annunzio'nun başkanlığında bir cumhuriyet hükümeti kurulmasını istemişti.

riş düşkünlüğü, reklâma ve propagandaya hayatî bir önem verişi ve apaçık şiddet metodlarıyla...

Zaman ve şartlar Mussolini'nin beklediğinden de daha çabuk onun aradığı ortamı yaratmıştı. İtalya baştan sona korkunç bir sıkıntı ve çaresiz bir buhran içinde inliyordu. 1920-de komünistler ve dostları partiyi kazanmak üzere olduklarına inanmış durumdaydılar. Dehşete düşmüş rakipleri onlara baş kaldıramıyacak kadar yorgun ve yılgındı. Burjuvazi korkmuş, susuyordu. Açıkça hor görülen, tahkir edilen subaylar üniforma giymeyi reddeder olmuşlardı. Papazlar evlerinden çıkmağa cesaret edemiyecek kadar ürkmüşlerdi.

Temmuzda yarımadanın kuzeyindeki büyük sanayi merkezlerinde işçi teşekkülleri âni bir ayaklanmayla idareyi ele aldılar ve Sovyetler teşkil ettiler (***).

Faşistler bu sola gidişe karşı koymak için bütün yollara başvurdular. Mussolini hücum birlikleri teşkil etti; birliğin iç teşkilâtını elden geçirdi ve baskı metodlarını arttırdı. Büyük

---

(**) Savaştan sonraki hayâl kırıklıkları sosyalistleri haklı çıkarmıştı. Özellikle Kuzey bölgelerinde oyların büyük kısmını topladılar. Bu arada bazı grev ve lokavt olayları işçilerin fabrikalara el koymaları ve fabrikaları «İşçi Komiteleri»yle yönetmeleri sonucunu doğurdu. Bazı şehir ve kasabalarda daha ileri gidildi; şehrin veya kasabanın yönetimi de «İşçi Komiteleri»nce yapıldı. Hükümet, bu durumu önlemek için Makyavelist bir politika izledi. «Fabrikaların İşçi Komiteleri tarafından kontrolü» fikrini destekler göründü. Sosyalist Partisi de, daha ileriye gitmeğe cesaret edemediği için Hükümetle anlaşmaya vardı. Böylece, başlamış olan sol ihtilâl fabrikaların içinde kaldı. Hükümet kuvvetleri fabrikaların çevresinde mevzilenerek, ihtilâlcilerin fabrikalar dışında faaliyet göstermesini önlediler. Sol hareket durdurulmuş, çevrilmiş ve meydan o tarihte faşizme açılmış oluyordu.

zenginlerin, burjuvazinin ve sağcı subayların gözleri ona çevrildi. Hızla taraftar kazanıyordu. 1 Ocak'taki 1000 kişilik teşkilât 1 Temmuzda 3000 üyeli bir büyük teşekkül halini almıştı.

Faşizm iktidara gelecek olursa, komünistlere tek başına karşı koyduğunu ve İtalya'yı kurtardığını iddia edecekti. Gerçek çok daha karışıktır. Aslında komünistlerin aşırı hareketleri, tereddütleri ve teşkilâtsızlığı büyük rol oynamıştı. Böylece komünistlere karşı savaşan Duçe, bu savaşta gene komünistlerin hareketlerinden faydalanmıştır. Ve o andan itibaren faşizm, avantajlı duruma girmiştir. Mussolini'nin yaptığı, komünist aleyhtarı kuvvetleri (büyük sermayeyi, burjuvaziyi ve küçük burjuvaları, büyük kısmı sağcı olan orduyu ve komünistlerin aşırı hareketlerinden zarar görenleri) şahsında cezbedip toplamış ve gene kendi şahsında aşırı sola karşı sağcı bir direnme hareketini başlatmış olmasındadır. Tarih karşısındaki rolü budur, ne eksik, ne fazla.

Burada şu noktaya işaret etmek zorundayız: Mussolini bu mücadeleye girişirken, aşırı sola karşı cephe alan resmî makamların ve ordunun büyük desteğini bulmuştur. Bu destek çoğu zaman açıkça yapılan yardımlara kadar varmıştır. Bu yumuşak zemin faşizmin iktidara rahatça yerleşmesini de sağlamıştır.

Devrin Hükümet Başkanı ihtiyar Giolitti, bu genç ve dinamik kudreti, komünistlere karşı kullanırken çok zekî ve kurnaz bir politika güttüğüne inanıyordu. Öylesine ki, o zamana kadar anti-faşist tanınan bütün basın organlarına Mussolini hareketini destekleyen yeni bir dil hâkim olmuştu. Duçe'ye «faşizmin peygamberi» diyecek kadar ileri gidiyorlardı.

Bu şartlar altında 1921 yılı Duçe için çok faydalı bir devre olacaktı. Bir kısım halk tarafından çılgınca alkışlanan, bir kısmı tarafından hoş görülen, hükümet ve ona yakın çevrelerce desteklenen feso'lar gitgide kuvvetleniyor ve ön plâna çıkmaya hazırlanıyorlardı. 7 Kasım Kongresine katılan faşistlerin sayısı 120.000 ile 140.000 arasındaydı. Şimdi faşistler İtalyan politikasının en önemli unsurlarından birini teşkil ediyor-

du. Kasım 1921 Faşist Kongresi resmen bir parti haline gelinmesini de kararlaştırmıştı.

Faşistlerin bilfiil sahneye çıkışı da zamana uygun, yani şiddetli ve kanlı olaylar şeklinde oldu. Suikastler, sokak muharebeleri, cinayetler salgın bir hastalık gibi bütün memlekete yayılmıştı. Bir yıl içinde faşistler 300. solcular 600 kurban vermişlerdi; bu sayıya sokaklarda serseri kurşunlarla vurulan masum insanları da katarsak İtalya için kurban sayısı 2000'i buluyordu.

Hükümet, bu korkunç mücadeleyi bastırmak, hiç olmazsa geçici bir zaman için barışı sağlamaktan ümidini kesmiş, olanları seyretmekle iktifa ediyordu. Demokrasi İtalya için erişilmez bir hayâl olmuştu.

15 Mayıs'ta genel seçimler yapıldı. İlk defa olarak «kara gömlekliler» parlâmentoda koltuk sahibi oluyorlardı (*). Mussolini de Milano da seçimi kazanarak parlâmentoya girdi. 22 Haziranda Meclis kürsüsünden ilk konuşmasını yaptı. Ama korkutmak istemiyor, yumuşak ve ihtiyatlı konuşuyordu. Dünün on parasız anarşisti tarih sayfalarına geçecek önemli kişiler arasındaki yerini alıyordu.

Siyasî müşahitler Mussolini'yle beraber İtalya'da komünizmin adım adım gerilemeye başladığına işaret etmekteydiler. Komünizm İtalya için artık gerçekleşmesi çok yakın bir rejim olmaktan çıkmıştı.

(*) 1921'de faşistler, milis teşkilâtı kurmaya başladılar. Bu teşkilât ilk olarak Trieste'de kurulan ve kara gömlek giyen bir teşkilâttan ilham almıştı. Kara gömlek, «ölüm pahasına da olsa mücadele» anlamına gelmekteydi. Bu birliklerin kuruluşu hükümet otoritesinin ve kuvvetlerinin yetersizliği ile mazur gösterilmek isteniyordu. Kara gömlekliler adı verilen birlikler kısa bir süre içinde bütün İtalya'da kuruldu. Büyük sanayiciler ve toprak sahipleri de sola karşı bu birliklerin kurulması için gerekli malî desteği sağlamaktaydılar.

Komünistler de yaptıkları şiddet hareketleriyle halkın büyük bir kısmını kaybetmişlerdi. Bu arada Mussolini'nin İtalyanlara kaybettikleri ümidi, kendine güven duygusunu, mücadele azmini kazandırmış olmasının çok önemli tesiri olduğunu da söylemek gerekir.

Seçimler gösteriyordu ki, Mussolini, manevî bir zafer elde etmişti. O bu zaferden, düne kadar vazgeçilmez yardımcısı olan hükümete karşı silâha sarılmak için faydalanacaktı. İnsanoğlunun pek az tanıdığı minnettarlık vasfı, bir siyaset adamında bulunması hemen de imkânsız bir ankâ kuşu gibiydi.

Fakat faşizmin yeni avının da iştah gıcıklayıcı bir av olduğu muhakkaktır. İtalya'yı sakat bırakmış olan 1919-1921 buhranı İtalyan demokrasisini de zaten iyi oturmadığı temellerinden tehlikeli surette oynatmıştı. Hükümet bu krizden ders almamış, kendi kendini ıslâh yoluna gitmemişti. Hükümetler biri diğerinden daha gevşek, daha sorumsuz birbirini takip ediyordu. Hükümetin zayıflığı ve aczi karşısında faşistler iktidarı almak istediklerini haykırmaya başlamışlardı. Popolo d'İtalia'daki bir başyazısında Duçe, zamanın modası olan Voronof-gençlik aşısını kastederek şöyle diyordu: «Ekvatorun bütün şempanzelerinin hayat guddeleri, hükümet etmekte olan ihtiyarlarımıza hayatiyet ve faaliyet aşılamaya yetmez.»

MUSSOLİNİ'NİN YENİ SİYASETİ: DOSTLUK

Şartların çok uygun görünmesine rağmen Mussolini faşist kuvvetlerin düzenli ve talimli bir ordu karşısında dayanamıyacağını biliyordu. Hayâle kapılmayacak kadar realistti. Gene çok iyi biliyordu ki, iktidar, sadece dış zorlamayla çok zor elde edilebilirdi. Hattâ İtalya gibi devlet otoritesinin sıfır olduğu bir memlekette bile bir hükümet darbesi ancak iç yardım desteğiyle başarı kazanabilirdi. Bu gerçekten hareket eden Mussolini önce teşkilâtlı bir ordu kurmak ve sinsi politika metodlarıyla hükümeti içeriden çürütmek için faaliyete

girişti.

Mussolini bu amaç için İtalya'ya hâkim dört büyük kuvvetle dostluk kurdu: Masonluk, Kilise, Ordu ve Kral!

Mussolini'nin masonlara yakınlığı çok eskidir. Bu eski sosyalist militan bu büyük uluslararası teşekkülle her zaman yakın münasebet halinde yaşamıştır. Kendisi mason değilse bile, pek çok çalışma arkadaşı, bilhassa Garibaldi taraftarları eski cumhuriyetçiler ve liberaller teşkilâta dahildiler. Geçmiş devrin «kızıl gömlekliler»i, «kara gömlekliler»in yol göstericisi olmuş, Garibaldi her zaman Mussolini'nin pîri olarak kalmıştı. Feso'lar, ayakta durmaya başladıkları günlerde yarımada içindeki mason localarından çok yardım görmüş ve faşistlerin çoğu bu localar tarafından seçilmişti.

Kiliseyle Mussolini arasındaki münasebet de kolayca dostluk havasına girebilecekti. Zira gerek Vatikan, gerek kilise dışı siyasî organlar İtalya'nın içinde bulunduğu buhranda sola karşı elele vermenin zorunlu olduğunu anlamış bulunuyorlardı. Papanın, faşistlerin şiddet metodlarını hoş görmemesi gerekirdi. Ama Papalık, gerektiğinde çok şeylere göz yummuş, hiç tahmin edilmeyen kişilerle işbirliği yapmıştı.

Ordu ile dostluk çok daha kolay ve rahat kurulacaktı. Zira asker çoktanberi faşistlere sempatisini belli etmişti. Bu dostluk hislerinin sonucu olarak Mussolini 1922'de, ünlü General Badoglio ile görüştü ve generalden bir faşist hareketi sırasında ordunun duruma müdahale etmiyeceğine dair söz aldı.

İtalyan Ordusu, herşeyden önce, başkumandanı olan Kral demekti. Ordu geleneklere göre, doğrudan doğruya tac'a bağlıydı. Bu sebepledir ki ordunun bir olay karşısında tutumu Kral'ın tutumuna göre değerlendirilecekti. Şu hâle göre Victor Emmanuel'in kararı, kesin karar olacaktı. Duçe bu bakımdan çok şanslı görünmüyordu. Çünkü Hükümdar faşistlerin şiddet metodlarını beğenmediği ve hoş görmediği gibi, Mussolini'nin sık sık ilân ettiği cumhuriyet taraftarlığı fikrinden de rahatsız oluyordu. Fakat, bunun yanısıra Mussolini Krala çok yakın çevrede iki kıymetli desteğe sahipti: İhtiyar Ana

Kraliçe Margerita ve Kralın yeğeni Dük D'Aost. Dük D'Aost Fransız Kral Hanedanından bir prensesle evliydi, İtalya içinde büyük itibar sahibi bir asilzâdeydi.

Duçe, Quirinal Sarayına sokulmak kararını alınca eski silâh arkadaşlarından De Vecci'yi öne sürdü. Bir nutkunda da şu sözleri söyledi:

«Monarşinin bize karşı koymakta hiç bir menfaati olmadığına inanıyorum. Bize gelince, bizim de kendimizde monarşist olmak için gerekli olan kuvveti bulmamız gereklidir.»

Bu monarşiye sokulma manevrasının tamamlanması için devlet adamları ve politikacıların da elde edilmesi faaliyeti başlamıştı. İki eski başvekil Nitti ve Salandra, faşizme karşı takındıkları düşmanca tavırdan vazgeçerek, devlet mekanizmasına faşistlerin de girmesinin lüzumlu olduğunu kabul ettiler. Fakat onlar için bu müsamahanın amacı faşistleri zararsız hâle getirmekti. Ama ne olursa olsun bundan Mussolini faydalanacaktı. Nitekim gene böyle bir sinsi amaçla Giolitti, Kral Emmanuel'e Mussolini'yle görüşmesini tavsiye etti.

Bütün bu yavaş ama anlamlı adımlar atıldıktan sonra artık Duçe harekete geçebilirdi.

Ekim ortasında mükemmel bir fırsat doğdu.

15 Ekim'de Hükümet istifa kararı aldı, bir hükümet buhranı kendini göstermişti. Memleket yeni bir siyasî çıkmaza düşmüş oluyordu.

16 Ekimde Mussolini parti içinde bir direktuar kuruyordu. Direktuar'ın amacı ne olursa olsun hükümeti ele geçirmekti, o devirde bu maksatla bir cinayeti bile göze aldıkları söylenebilir. Direktuar'ın üyeleri: Balbo, Bianci, Di Bono ve De Vecci'ydi ki, ilki milis kuvvetlerini, ikincisi sendikaları, üçüncü üye orduyu ve dördüncüsü burjuva sınıfı temsil ediyordu.

18 Ekimde Milâno'da, Parti Yüksek Kademesi ve şefleri bir büyük gizli toplantı yaptılar. Duçe plânını izah etti: Bu plân «Roma'ya Yürüyüş» adını verdiği bir hareketle iktidarı elde etmek amacını güdüyordu. Silâh kullanabilecek bütün faşistler gerçek bir ordu düzeni içinde silâh altına top-

lanacak, sonra Napoli'de bir merkez meydana getirilerek savaşa hazırlanacaktı. Bu plân, fazla atak, hattâ delice bir teşebbüs olarak göründüğünden büyük münakaşalara yol açtı.

19 Ekim'de plân tekrar gözden geçirildi. Nihayet kabul edildi ve kararlar yarımadadaki bütün faşist merkezlere gönderildi. Merkezlerdeki şeflere, bölgede mümkün olduğu kadar çok faşist militanın silâh altında toplanması ve bu hazırlığın çok büyük gizlilik içinde yapılması emredildi.

21 Ekim'de Mussolini büyük Faşist Kongresi bahanesiyle, Napoli'ye geldi. Bu izinli ve resmî bir toplantı olduğundan dikkati de çekmedi.

22 Ekim'de Duçe Napoli'de Vezuvio otelinə indi. Aynı gün Roma'da gazeteler kurulacak hükümette geniş ölçüde «Mussolinicilerin» hâkim olacağını yazıyorlardı.

23 Ekim'de Giolitti bir nutuk söylüyor ve «Faşistlerin bundan böyle kanunların kendilerine tanıdığı bütün haklardan faydalanacakları»nı açıklıyordu. Bunun üzerine Mussolini derhal harekete geçti ve yeni kurulacak hükümette beş koltuk istedi: İçişleri, Dışişleri, Maliye, Millî Savunma ve Deniz. Bu talep büyük tepki yarattı, siyasî çevrelerde bunun aslında sadece bir iktidar pazarlığı olduğu söyleniyordu.

Aynı günün akşamı kara gömlekliler Napoli ve civarında büyük topluluklar halinde harekete geçtiler. Bunun üzerine Roma derhal bir Korunma Teşkilâtı kurdu; yirmi bin kişilik bir ordu General Diaz'ın emrinde başkenti korumakla görevlendirildi.

MUSSOLİNİ TEHDİT EDİYOR

Bu sırada, 24 Ekim'de ünlü San Carlo Tiyatrosunda, «Millî Faşist Kongresi» toplanmış bulunuyordu. Benito Mussolini kongreye faşist üniforması giymiş olarak geldi. Yeni kurulacak hükümette istediği bakanlıklar verilmediği takdirde, bir koalisyona girmiyeceğini bildirdi. Ve tehdit etti: «Bu bir zor bir şiddet problemi haline gelmiştir.»

Orduya hatırlattı: «Subaylarımız komünistlerin hakaret

ve tecavüzlerinden faşistlerin kanları pahasına yaptığı mücadele sayesinde kurtulmuşlardır.»

Nihayet Mussolini bu konuşmasiyle Kral karşısındaki tutumunu da kesin olarak açıkladı: «Kanun dışına çıkmaya ihtiyaç yoktur. Taç, yalnız muhafaza edilmekle kalmıyacak, aynı zamanda bizim için etrafında toplanılacak bir sembol olacaktır. Kara Gömlekliler hiç bir zaman, kardeşleri olan askerle bir anlaşmazlığa düşmiyeceklerdir.»

Bu kesin bir sözdü: Mussolini geçmişindeki inançlarını, cumhuriyetçiliği, anarşistliği ve ihtilâlciliği inkâr ediyordu. Quirinal Sarayı ile arasındaki anlaşma bütün bunların yerini almış görünüyordu.

25 Ekim'de Mussolini Napoli'den ayrıldı. Milano'ya geldi ve orada, olayların gidişini seyretmek üzere bir kenara çekildi. Bu sırada, Direktuar'ın ayaklarından biri olan Bianci'yi, ihtiyar Giolitti'yle temas kurmakla görevlendirdi. Kürsülerden söylediği nutuklar ve silâhlı gösteriler ardında daima, her kutupla anlaşma zemini hazırlamakta devam ediyordu.

(Mussolini'nin Milano'ya, muvaffak olmazsa İsviçre'ye kaçmak için gittiği ve kaçış plânını hazırladığı da belirtilmiştir).

«GENEL SEFERBERLİK» VE ROMA'YA YÜRÜYÜŞ

26 Ekim'de Mussolini faşistler için bir «genel seferberlik» ilân etti. Faşistler aynı gün uzak bölgelerde hemen hiç bir mukavemetle karşılaşmadan posta merkezlerini, mahallî idarelere ait binaları, istasyon ve yol kavşaklarını işgal ettiler (*).

(*) Curzio Malaparte, Roma'ya yürüyüşten iki gün önce faşistlerin uzak bölgelerdeki önemli yerleri nasıl işgal ettiklerini uzun uzun anlatmakta ve işin «bir danışıklı dövüş» olduğu iddiasına cevap vermektedir. (Malaparte: Hükümet Devirme Tekniği. Varlık Yayınları, İstanbul 1966).

Birbirini izleyen olaylar nihayet Roma'yı uyandırmıştı. Milletvekilleri telâşlandılar. Meclis koridorlarında tartışmalar başladı. Başbakan Facta'yı sıkıştıran milletvekilleri şu cevabı aldılar: «Endişe verecek hiç bir şey yok. Ben gâyet rahatım.» Bu bir gaflet mi, bir acz mi, yoksa bir danışıklı dövüş müydü? bilinmez.

27 Ekim'de San Rossere'deki saraymda istirahat etmekte olan Kral, Roma'ya döndü. Ve yol boyunca, şüphesiz aldıkları emirle oralarda toplanmış olan on binlerce kara gömlekli tarafından çılgınca alkışlandı. Saraya gelir gelmez Kral'ın huzuruna çıkan Facta, Hükümetinin istifasını verdi. Kral istifayı kabul etti ve Anayasaya uyarak yeni bir hükümet kuruluncaya kadar müstafî hükümetin işine devam edeceğini bildirdi.

Kral başkaca söz söylemekten kaçındı. Çok kapalı ve düşünceli görünüyordu.

28 Ekim günü güneş doğarken kara gömlekli faşist birlikleri Roma'ya doğru yürümek üzere Napoli'den ayrıldılar. Bu birlikler otuz beş ilâ kırk bin genç faşistten meydana gelmişti. Düzenli talim görmemişlerdi, ellerinde güvenilir silâh yoktu. Sadece yenice durumda karabinaları ve fişekliklerinde kurşunları vardı. Ne topları, ne tankları hattâ ne de makineli tüfekleri bulunuyordu. Faşistleri bekleyen ordu ise gerçek bir orduydu, talimli ve iyi teçhiz edilmiş modern bir ordu; harp okullarının yetiştirdiği tecrübeli subaylar emrinde mükemmel talim görmüş 20 bin asker.

Karşılaştıkları takdirde ciddî bir dövüşün olacağı muhakkaktı. Sonradan meşhur General Badoglio'nun şu sözleri söylemiş olduğu anlatıldı: «Beş dakikalık ateş faşizmi yok etmeye yeter.» Bu söz söylenmiş olsun veya olmasın, önemli olan bu kısa cümlenin gerçeği ifade ettiğidir. Bir emirle «Roma Üzerine Yürüyüş» plânı hezimete uğrayabilir, genç faşistler mahvedilir ve faşizm bir daha kalkınmamacasına yok edilebilirdi. Ama bu emir verilecek miydi? Gerçekten Faşizmin ortadan kalkması isteniyor muydu?

Bu soruların cevabı, görünüşe inanmak gerekirse

Kral tarafından Başbakanlığa getirilen Benito Mussolini, Roma'ya Yürüyüşten sonra kendisine büyük tezahürat yapan faşist şefler arasında..

«Evet»ti. 28 Ekim Cumartesi günü Roma nihayet karar vermiş göründü. Sabahın erken saatinde İçişleri Bakanı şu telgrafı İtalya'nın bütün illerine gönderdi: «Ciddîleşmesi muhtemel gösteriler yurdun huzurunu bozmaktadır. Hükümet derhal alınacak tedbirlerle bu huzursuzluğun sebeplerini ortadan kaldırmak kararını almıştır.»

Saat on buçukta sıkıyönetim ilân edileceği bildirildi. Sivil iktidar organları askerî idareye yerlerini verecek, jandarma kuvvetleri başkente giden bütün yolları kontrol altına alacaktı. Sıkıyönetim kararnamesi onaylanmak üzere, Krala, Quirinal Sarayına götürüldü. Saat on bir olduğu halde kararnamenin Kralın imzasiyla saraydan geri gönderilmediğini

gören Hükümet üyeleri Facta'yı bizzat Saraya gidip vesikayı getirmekle görevlendirdi. Müstafî Başbakan derhal Saraya gitti. Tarihin akışını değiştirecek karar orada verilecekti.

Facta ile Kral Emmanuel'in görüşmesi çok kısa, çok kesin ve çok sâkin oldu. Kral masanın üzerinde bekleyen kâğıdı eline aldı. Bir daha okuyormuş gibi uzun uzun baktı. Sonra her zamanki yumuşak, tatlı sesiyle Başbakana şöyle dedi:

«Sevgili Başbakanım, siz avukatsınız, Anayasayı iyi bilirsiniz, bir müstafî hükümetin yetkileri, kendi hükümetinin başlamış olduğu işleri yürütmekten ileri gidemez. Sıkıyönetim ilânı aslâ başlamış bir işin devamı sayılamaz. Böylesine önemli ve sorumlu bir kararı vermek için yetkili değilsiniz.»

Kral bu sözlerden sonra vesikayı çekmesine koydu, ayağa kalktı; hayret ve hayâl kırıklığı ile donup kalmış olan müstafî Başbakanını büyük bir nezaketle odanın kapısına kadar geçirdi.

Zarlar atılmıştı: İktidar yolu faşizme açılmıştı. On ikiyi çeyrek geçe Casa Reale'nin resmî sözcüsü sıkıyönetimin geri bırakıldığını bildiriyordu. Böylece fiilen vazifesine son verilmiş olan Facta, bir bildiri yayınlayarak durumu açıkladı ve siyaset sahnesinden çekildi.

Geleneklere ve kanun hükümlerine uymak kararında olan Kral, derhal Meclis ve Senato Başkanlarını görüşmek üzere Saraya dâvet etti. Bundan sonra Salandra'yı çağıran Kral, yeni bir hükümet kurma görevini ona verdi.

29 Ekim Pazar günü Salandra, Krala cevabını bildirdi: Kendini böyle ağır bir sorumluluğu yüklenecek kadar yetkili bulmadığı bahanesiyle Kralın teklifini reddediyordu. O zaman Emmanuel, subaylarından birini De Vecci'yle görüşmeye gönderdi. Saraya gelen De Vecci'ye Kral, hükümeti kurma görevini Benito Mussolini'ye verdiğini bildirdi.

De Vecci Milâno'ya telefon etti. Mussolini yazılı bir talep istedi. De Vecci, Quirinal'e döndü. Ve Milano'ya resmen telgraf çekilerek Duçe göreve dâvet edildi.

Ertesi gün, 30 Ekim Pazartesi günü Mussolini, Roma'ya geldi. Derhal Saraya gitti. Orada Emmanuel'le görülen Duçe'-

1919'da cumhuriyetçi olan Mussolini, 1922'de iktidarı almasında Kralın yardımını görünce «Yaşasın Faşizm! Yaşasın Kral!» diye bağırmıştı...

nın, Krala, mutedil hareket edeceğine dair söz verdiği söylendi. Saraydan çıkan Duce meydanda toplanan büyük bir halk kalabalığı tarafından çılgınca alkışlandı, Duçe orada millete hitap etti: «Vatandaşlar, birkaç saate kadar bir hükümete değil, gerçek bir hükümete kavuşacaksınız. Yaşasın Faşizm! Yaşasın Kral!»

«Yaşasın Kral!» diye bağırması gerekliydi; bir gün önce Kral elinin bir küçük hareketiyle faşizmi ve Mussolini'yi yüz kızartacak bir yenilgiyle yok olmaya mahkûm edebilirdi. Ne var ki bu duygu Mussolini'de bir minnettarlığa kadar gitmeyecek ve Kralı da kendi siyasî ihtiraslarına fedâ etmekten

çekinmiyecekti.

Ordu birlikleri Genel Kurmaydan aldıkları bir emirle derhal Roma etrafındaki mevzilerinden ayrılarak kışlalarına döndüler. Faşist milisler için yolda hiç bir engel kalmamıştı. Muzaffer bir ordu gibi başkente girebileceklerdi.

MUSSOLİNİ BAŞBAKANLIK SARAYININ YENİ SAHİBİ

30 Ekim günü Napoli'den gelen faşist milis birlikleri Roma kapılarına varmışlardı. Yol boyunca çok kötü hazırlanmış ve noksan teçhiz edilmiş olmanın ıstırabını çekmişlerdi. Aç ve yorgundular. Fakat Roma'ya girişlerinin ifade ettiği anlam hepsine yorgunluk ve açlıklarını unutturmuştu. Kumandanların talebi üzerine Duçe onlara Roma sokaklarında bir geçit resmi hazırlatmıştı.

Milislerin Roma'ya girişleri, eski Roma imparatorlarının büyük zafer dönüşlerinde başkente girişlerine benzer bir havayla karşılandı. Sokaklarda toplanmış olan binlerce ve onbinlerce heyecanlı insan arasından geçen bu binlerce kara gömlekli genç faşist, en büyük taşkınlık tezahürleriyle alkışlandı.

O devirde Belçika'nın Roma Maslahatgüzârı olan Baron Beyens bu geçit resmini şu sözlerle anlatmıştı: «Kara gömlekliler, yüzlerinde kararlı ve korkutucu ifadelerle, omuzlarında karabinaları, güneş yanığı alınlarını kaldırmış, yolun toz toprağıyla bembeyaz, bir fetih ordusu azametiyle ebedî şehre girdiler. Şehir önce susmuştu, korkuyor ve bekliyordu. Bir saat sonra sokaklar sevinç çığlıkları, zafer avâzeleriyle dolmuş, kaldırımlara on binlerce Romalı dökülmüştü.»

Duçe'nin, Başbakanlık binası olan Şigi Sarayına yerleşmesi için iki adım atması yetmişti. Etrafında muhafızları, ardında yakın arkadaşları ve bütün bir faşistler ordusu olduğu halde tarihî merdiveni çıktı; en büyük ressamların resimleriyle, freskleriyle süslü, en ünlü heykeltraşların heykellerinin bulunduğu muazzam salonların efendisi oldu.

Roma'ya Yürüyüş'ün son safhası: Faşist birlikleri şehre giriyor ve halkın yarısı susarken, diğer yarısının tezahüratıyla karşılanıyor...

Benito Mussolini, iktidara giden yolu hızla ve rahat bir şekilde tırmanmış, bizzat Kral tarafından dâvet edildiği Başbakanlığa gelmişti.

Mussolini yeni kudretini uzunca bir zaman mutedil bir siyaset çerçevesi içinde kullanır göründü. Fakat iktidara gelişinden iki yıl üç ay sonra parti arkadaşlarının devamlı tahriklerinin de etkisiyle aşırı, haris ve kabına sığamıyan karakterinin gerektirdiği son hamleyi de yaparak, İtalya'da Faşist Diktayı kurdu. 3 Ocak 1925'de liberalizmle bütün bağlarını da koparark bir daha aslâ dönmiyeceği hürriyet rejiminden ayrıldığını ilân etti.

Aslında bu rejim değişikliği 30 Ekim 1922'de Mussolini'ye Başbakanlığı veren kraliyet tezkeresinin altına, gayrı-

Mussolini Roma'ya Yürüyüş'ü plânlıyan Direktuar üyesi dört generalle beraber: Soldan sağa: Balbo, Di Bono, Mussolini, De Vecci ve Bianchi.

resmî yazılmış bulunmaktaydı. Kral, milletin kaderini Benito Mussolini'ye teslim ederken, bu adamın hürriyet âşıkı bir demokrat olmadığını biliyordu. Mussolini zor ve cebir taraftarı bir eski hayduttu. Kral, devletin başına Mussolini gelirse ne yapması mümkün olduğunu hesaplamış, düşünmüş olmalıydı. Buna rağmen İtalya'yı ona teslim etmekten çekinmemişti. Gerçek şudur ki, Kral dahi Quirinal Sarayındaki sâkin ve huzurlu salonunda memleketi başıboş ve perişan bırakan, bitmek bilmeyen hükümet buhranlarından bıkmış, usanmıştı; devamlı bir kriz havası içinde yuvarlanan bu sistemi yok etmeyi memleket hayrına görüyordu.

Mussolini'nin, sonradan iddia edeceği gibi, Kralın fizik kuvvet karşısında boyun eğmek zorunda kalmış olması varit değildir. «Roma'ya Yürüyüş» hareketinin hiç bir safhasında gerçek bir tehlike, başkenti gerçekten tehdit eden bir tehlike olmamıştır. Bu hareket, yaygın ve kalabalık oluşu itibariyle anlamlı, ama aslında başarı şansı hemen de mevcut olmayan

bir gösteriden ibaretti. Bir zırhlı birlik, sıkı bir makineli tüfek ateşi, bu kocaman kalabalığı darmadağın etmeye yeterdi. Roma'ya yürüyüş bir geçit resminden ileri gidemiyecek bir büyük gösteriydi. Kral, ancak bir geçit resmi yapmaya muktedir olan bu topluluğa, Facta'nın uzattığı sıkıyönetim kararını imzalamayı reddettiği an gerçek bir kuvvet kazandırmış ve iki buçuk yıl sonra tahakkuk edecek bir dikta rejiminin temelini atmıştı.

FAŞİST İHTİLÂLİN ANATOMİSİ

Curzio Malaparte, «Hükümet Darbesi Tekniği» adlı eserinde Mussolini'nin eski bir Marksist olduğunu iddia etmekte ve iddiasını ispat için şunları anlatmaktadır:

«Mussolini'nin iktidarı ele geçirmek için tatbik ettiği metod doğrudan doğruya Marksist metoddur. Mussolini'nin yetiştirilmesinde, eğitiminde Marksist dünya görüşünün ağır bastığını unutmamak gerekir. O devirde Lenin'le Troçki'yi İtalya meselesinde en fazla şaşırtan özellik, İtalyan komünistlerinin karşılarına çıkan, bulunmaz fırsatlardan, bu arada memleketin sahipsiz olmasından ve büyük sıkıntılar içinde bir kurtarıcı bekler durumda bulunmasından nasıl olup da faydalanamamalarıydı. 1919-1920 yıllarındaki grevler, Kuzey Italya'da fabrikaların ve sanayi bölgelerinin komünistlerce ele geçirilmiş olması, bütün bunlar kurulması an meselesi haline gelmiş bir komünist rejimi haykırıyordu. Fakat İtalyan komünistleri içinde, bu heyecanlı insanları peşine takıp iktidara kadar götürebilecek bir tek kuvvetli ve akıllı lider çıkamadı. Genel grev ilân edilmiş olduğu sırada, hattâ kasabalardan birindeki küçük çapta, mütevazi bir Troçki, komünistlerin İtalya'ya bilfiil hâkim olmalarına yeterdi.»

Roma'ya Yürüyüş olaymda Mason Teşkilâtının da rolü çok büyük olmuştur. Mussolini'nin iktidarı aldığı günlerde Mason localarından birine mensup ve faşist aleyhtarlığı ile tanınmış gazeteci Magliono, bir yazısında şöyle diyordu: «Mason Teşkilâtı Mussolini'yi maddeten ve mânen desteklemek-

tedir.»

Mussolini, son derece kaypak bir adamdı. Bir gün önce söylediği bir sözü hemen ertesi gün tekzip etmekten aslâ çekinmemişti. 1920'de şöyle diyordu: «Faşizm herşeyden önce Cumhuriyetçidir.» Aynı Mussolini 1922'de şunları söylemekteydi: «Faşizm muhafazakâr ve monarşisttir.»

MUSSOLİNİ DİKTAYI SARAY VE KRALLA BAĞDAŞTIRABİLDİ

Faşist diktanın kuruluşundan sonra da İtalya'da Kral ve Papa kendi sınırları içindeki varlıklarını devam ettirebildiler. Ne Kralın, ne de hattâ muktedir Papa'nın faşizm karşısında yapacakları önemli bir şey yoktu ve aslâ Mussolini'nin plânlarına engel olacak bir tehlike teşkil etmiyorlardı.

Darbeden hemen sonra Mussolini Vatikan'ın yayınlarının İtalya içinde okunmasını yasak etti. Kendi çapında Vatikan, faşizm aleyhinde yayın yapmaktaydı. Papa, bu yayınları İtalya dışındaki, çoğu zaman Fransa'daki yayın organları vasıtasıyla yapmak zorunda kaldı. Bu yayınlar bile devletçe kontrol altına alındı. Mussolini doğrudan doğruya taarruza cesaret edemediği Vatikan'ı ortadan kaldırmak hülyasından hiç bir zaman vazgeçmemişti. Hattâ hayatının son yıllarında; savaş sırasında Vatikan'ın karşısında duracak bir Millî İtalyan Kilisesi kurmak hususundaki niyetini Hitler'e izah ederek ondan yardım istemişti. Ama bu plânlar hayâlden öte gidememiş, Mussolini bilfiil ortadan kaldırmaya cesaret edemediği Vatikan'la, zahiren dostluk münasebetlerini devam ettirmişti. Aynı iki yüzlü politika Krallık müessesesi için de tatbik edilmiş, devleti ele geçirmesinde kendisine en önemli ve hayatî yardımı yapmış olan Kralı siyaset dışına çıkarmak için Mussolini önüne çıkan ilk fırsattan faydalanmıştır.

Faşizm, İtalya'da, bütün terör rejimleri gibi kök salmadan yaşamış ve yıkılması için bir harb yetmiştir. Mussolini'yi alkışlayan heyecanlı topluluklar geleceğe aslâ gören bir göz-

Faşistler, kendi görüşlerine uygun bir eğitim sistemi uygulamış, dört, beş, altı yaşında çocuklar için Kurt Yavruları Teşkilâtı kurmuşlardı.

le bakmamışlar, yaşadıkları gün dahi aynı hatâ ile gözlerini yummuşlardı. Mussolini kendisi ve İtalya hakkında hatâya düşmüştü. Ama asıl aldanan millet olmuş ve bu hatânın bedelini çok ağır ödemişti.

FAŞİST POLİTİKA

Mussolini 1924 yılındaki seçimlerde baskı metodlarına başvurarak büyük bir çoğunluk sağlamıştı (374 milletvekili). Bu durumu belirten ve «Meclisin meşrû olmadığını, faşist olmayanlara kazanma hakkının tanınmaması için her çareye başvurulduğunu» açıklayan sosyalist milletvekili Mateotti, faşistler tarafından öldürüldü. Kaatiller bir yıl sonra affedildiler. Bu cinayet faşistler için büyük bir buhran yarattıysa da Mussolini bu buhranı atlatabildi. Ertesi yıl, gazetecilik ya-

pabilme hakkı yalnız faşistlere tanınıyor, İtalya dışında bulunan muhalifler vatandaşlıktan çıkarılıyor, hükümete kanun yerine geçebilecek kararnameler yapma yetkisi tanınarak, Meclisin rolü ikinci plâna atılıyordu. Çok geçmeden, muhalif gazeteler kapatıldı, bütün partiler feshedildi, Faşist Gizli Polis Teşkilâtı kuruldu ve «Duce» tek kuvvet haline geldi. 1926 yılı sonunda faşizm kesin olarak yerleşmiş ve ne olduğu ortaya çıkmıştı.

Bundan sonra faşist korporasyonları kuruldu, gençlik, basın, üniversite ve ordu tam olarak faşistlerin kontrolüne girdi. Çocuklar daha dört-beş yaşından yetiştirilmeye başlandı. Universite üyeleri faşizme sadakat yemini etmek zorunda bırakıldı. Mussolini, Hitler gibi ırkçı düşünceleri benimsemiş, Yahudilerin okullara girmesi ve memur olması önlenmişti.

Faşizm dışta da saldırgan bir politika izlemeye başladı. Habeşistan'ın işgali, İspanya'da Franko'nun desteklenmesi nihayet İtalya'nın Almanya safında İkinci Dünya Savaşına katılmasiyle sonuçlandı. Fakat Birinci Dünya Savaşı nasıl faşizmin doğuşunda en önemli rolü oynadıysa İkinci Dünya Savaşı da İtalya'da faşizmin idamını imzaladı. Amerikan kuvvetleri Sicilya'ya çıkarma yaptıkları zaman (Temmuz 1943) faşizme karşı hareketler ve başkaldırmalar en yüksek derecesine vardı. Bu durumun ve savaşın kaybedilmekte oluşunun da etkisiyle Büyük Faşist Meclisi Mussolini'ye güvensizlik oyu verdi. Kral da Mussolini'yi Başbakanlıktan uzaklaştırıp Badoglio'ya hükümeti kurmasını bildirdi. Mussolini Appenino'da hapsedildi.

MUSSOLİNİ'NİN SONU

Fakat bu haris adamın bir perdelik rolü daha olacakt: Başbakanlıktan uzaklaştırılıp, hapsedildiği tarihten iki ay sonra, Hitler'in emriyle Alman S. S. birliklerine mensup paraşütçüler tarafından hapsedildiği verden kaçırıldı. On gün sonra Mussolini, Monako'da Faşist İtalyan Cumhuriyetini kurduğunu ilân etmekteydi. (Gerçekte bu cumhuriyetin kurulduğu

bölgeler tamamen Alman işgali altındaydı). Almanların çöküntüsünün hızlanması ve Müttefiklerin yaklaşması bu bölgelerdeki isyanları ve grev hareketlerini hızlandırdı. Nihayet, Mussolini ve metresi Clara Petacci, partizanlar tarafından kaçırıldılar ve 28 Nisan 1945 günü öldürüldüler.

Almanların ve Faşist Cumhuriyetin kesin yenilgisinden sonra İtalya'da Krallık rejimi bir referandum sonunda kalktı ve Cumhuriyet ilân edildi. (2 Haziran 1946).

MUSSOLİNİ'YE ÖZENEN ŞAŞKIN BİR DİKTATÖR: PRİMO DE RİVERA

1922'de iktidara gelen faşist lider Mussolini'nin benzerleri çok geçmeden İspanya, Almanya gibi ülkelerde de görülmüştür. 1923'de İspanya'da Primo de Rivera Mussolini'ye ilk özenen diktatör olmuş, onu, «Roma'ya Yürüyüş»ü taklit ederek «Berlin'e Yürüyüş» yapmak isteyen Hitler ve bir süre sonra yine İspanya'da Franko izlemiştir.

İspanya, Onikinci Alphonse'un tahta çıktığı 1874 yılından beri gözle görülür bir gelişme, bir ilerleme hamlesi içindeydi. Sanayi dev adımlarla ilerliyor, şehirler sür'atle büyüyordu. Fakat bu parlak görünüşün arkasında İspanyol toplumunun binbir sıkıntısı gizliydi. Sosyal sınıflar arasındaki anlaşmazlıklar, her geçen günle biraz daha artıyor, sendikalizmin acemî, fakat etkili fikirleri halk topluluklarını harekete getiriyordu. Millî gelir, gelişen hayata ayak uydurarak artmıştı, ama bunun yanında nüfus çok daha büyük bir hızla artıyor ve hele şehirler dışındaki sefalet, bütün dehşetiyle devam ediyordu. Bilhassa eğitim meselesi çaresiz bir buhran içindeydi. Okul çağındaki çocuklar, artan okullar sayısının üç, beş, on misli hızla çoğalmaktaydı. Hükümet darbelerinden usanmış ve yılmış İspanya'da, değişen hükümetler düzenli, devamlı ve istikrarlı bir politika yürütmekten uzaktı. Onikinci Alphonse, sonra Naip Kraliçe Marie Christine ve nihayet Onüçüncü Alphonse, hep aynı korkuyla hareket ederek hükümeti kâh liberallerden, kâh muhafazakârlardan seçilen heyetlerle kurmaya çalışmışlardı. Birbirine muhalif olan iki mühim cepheyi tutmak, ancak bu suretle mümkün oluyordu. Fakat belli fâsılalarda devlet idaresindeki bu politika ve doktrin değişiklikleri yüzünden plânlı ve uzak hesaplı bir

İspanya Kralı Onüçüncü Alphonse, nâzik, centilmen, fakat şımarık bir hükümdardı. İktidarın Primo de Rivera'ya geçmesinde boşrolü oynadı. Fakat 7 yıl süren bu diktatörlükten sonra tahtını kaybetti.

idare kurmak imkânsız hâle geliyordu.

Halk çoğunluğu seçimlere katılmıyor ve reyini kullanan seçmenlerin çoğunluğunu muhafazakârlar teşkil ediyordu. Hattâ liberaller arasında bile reformlara cephe alanlar pek çoktu. Geniş muhalefet yüzünden memlekette her türlü yenilik, daha ilk adımda kösteklenmiye mahkûmdu. Muhafazakârlar ve mutlakiyetçiler devamlı bir kulis faaliyeti içindeydiler; parlamenter rejime karşı sinsi bir mücadele açmış bulunuyorlardı.

BİR HEZİMET, ŞAMPANYA VE MÜZİK

Yüksek devlet memurlarını ve ordu kumandanlarını tâyin ve azletme hakkını elinde bulunduran Kral, gerektiği zaman orduyu Parlâmentoya karşı kullanmakta tereddüt etmemişti. Fakat Fas ihtilâfının patlak vermesi üzerine, Afrika'da devamlı bir harp havası içinde bulunan ordu, siyasî hayattaki rolünden vazgeçmek zorunda kalınca Kral, Parlâmento ile yüzyüze, karşı karşıya geldi. Ve ilk kriz 1921'de kendini gös-

terdi. Afrika'daki kuvvetlerin Kumandanı General Silvestre, Kral Alphonse'dan aldığı emirle Fas ordusuna karşı tarruza geçmiş, fakat savaş ağır bir yenilgiyle sona ermişti. General Silvestre de dahil olmak üzere 1200 ölü verilmiş, 1500 kişi esir düşmüştü. Fakat bu felâket Kral'ı hiç sarsmamış ve Alphonse; o gece Deauville gazinosunda şerefine tertiplenen bir baloya gitmekte ve geç saatlere kadar müzik dinleyip, şampanya içmekte mahzur görmemişti. Halbuki bütün İspanya tarifsiz bir keder içindeydi. Şövalye görünüşlü, fakat uçarı ve şımarık Kral, milletin sevgi ve itimadını her gün biraz daha kaybediyordu.

Bu yenilgi üzerine Parlamento soruşturma talebinde bulundu ve bu 1923'e kadar sürdü. Soruşturma, Kralın 1921 felâketindeki payını meydana koyduğu kadar ordunun korkunç zaafını da meydana çıkarmıştı. Bu acı gerçek ordu saflarında yeni kımıldanmalara sebep olacaktı. Nitekim Fas felâketinin intikamını almak ve ordunun tâ temelinden sarsılan prestijini kurtarmak için, elli yıldır devam edebilmiş olan parlamenter rejime karşı askerî bir diktatörlük kurmak fikri, süratle köklenen bir gizli ittifak halini almakta gecikmedi.

CUNTA'YA BİR BAŞ ARANIYOR

Önce Yüksek Askerî Şûra Başkanı General Aguilera'nın cuntanın liderliğine getirilmesi düşünülmüştü. Fakat Generalin Parlamentodaki tutumu beğenilmediğinden bu fikirden vazgeçildi ve muhtelif askerî cuntalar, Katalonya Ordusu Komutanı General Primo de Rivera ismi üzerinde anlaşmaya vardılar.

9 Eylül 1923'de Primo de Rivera, cuntalar tarafından yapılan teklifi kabul ettiğini bildirdi ve Barselon'da cunta şefleriyle ilk görüşmesini yaptı. General Kralla aslâ anlaşamamıştı, fakat Alphonse'un kendisine karşı dostça hisler beslediğinden emindi. Fas meselesi sebebiyle iki defa Harbiye Bakanıyla tartışmış, Bakan iki defasında da Kraldan, Primo de Rivera'nın işten el çektirilmesini istemiş, ama Kral bu teklifleri

şiddetle reddetmişti. Yaz sonunda, Kralın da desteği ile bir askerî darbe hazırlandığı söylentileri dolaşmış ve bu dedikoduların alıp yürümesi üzerine muhafazakâr cephenin lideri Maura:

«Pek güzel,» diye bağırmıştı. «Bekliyelim, hükümeti yürütmemize engel olanlar gelsinler ve hükümeti yürütmeyi de denesinler.»

DARBEYE İNANMAKTA TEREDDÜT EDENLER

Eylül başında, hükümetin darbe hazırlıklarından haberdar olduğu ve karşı harekete geçeceği söylendi. Bu söylentiler Primo de Rivera'yı korkutmuş ve kararlaştırılan tarihten daha erken harekete geçmeye mecbur etmişti. 12 Eylül gecesi Katalonya'da sıkıyönetim ilân etti ve birliklerine hareket emri verdi. Asker, çok kısa bir zaman içinde devlet dairelerini, postaneyi ve ulaştırma merkezlerini işgal etti. General aynı anda yarımadanın diğer hayatî bölgelerindeki birlik komutanlarıyla temasa geçmişti. Gece, geç saatlerde muhtelif bölgelerdeki ihtilâlci birlikler, hükümet dairelerini işgal ederek idareyi ele aldılar. Bu safhada, Bilbao gibi bazı önemli merkezlerde askerî kuvvetler de Primo de Rivera'nın cephesine katıldılar. Valansia'daki garnizon, hükümete sâdık kalarak, Rivera kuvvetlerine silâh çekti; Madrit'te, General Cobos, o sırada San Sebastian'da bulunan Kralın dönüşüne kadar tarafsız kalacağını bildirdi. Böylece, hareketin ilk yirmidört saati kuşkulu bir kararsızlık ve bekleme ile geçti. Primo de Rivera hareketi bütün yarımadaya hâkim olacak ve başarılı bir rejim değişikliği karakterini kazanabilecek miydi? Yoksa İspanya'nın asırlardır alışageldiği bir silâhlı darbe oyunu olarak yarım mı kalacaktı? Ertesi gün (12 Eylül) Avrupa basını Ispanya'daki bu isyan teşebbüsüyle meşguldü ve en ciddî gazetelerden biri: «Bu hareket, prestijini kaybetmek korkusu içindeki ordunun gene birinci plânda görünmek için yaptığı manevradan başka bir şey değildir» diyordu.

İktidara yakın çevrelerde ise birbirini tutmayan bir sürü ihtimal ileri sürülüyor, ordunun, bu korkutma hareketiyle Fas siyasetinde değişiklik yapılması için, Hükümeti tazyik gâyesi güttüğü ihtimali üzerinde duruluyordu. O sırada Primo de Rivera, Havas Ajansı muhabirine şunları söylemekteydi:

«Bu hareket, hükümetin politikasına, şerefli ve vakur bir devlete yakışır bir veçhe kazandırmak için yapılıyor. Amacı kanunun her hâl ve kârda kayıtsız şartsız uygulanmasını temin etmek; israfa, keyfî idareye, milletin canının, servetinin ve gururunun kaygusuzca hebâ edilmesine göz yuman şımarık derebeylik idaresine son vermektir. Ve nihayet, Fas felâketinin, şu anda keyifle saltanat süren sorumlularından hesap sormaktır.»

«Bu hareket, söylentilerin aksine, hiç bir sivil kuvvetin desteği ve işbirliği olmadan, tamamen ordunun sinesinden doğmuş bir harekettir. Ve sadece milletin tasvibinden cesaret almaktadır.»

Madrid'de kuvvet kumandanları ve generaller, San Sebastian'da bulunan Kralın dönüşüne kadar tarafsız kalacaklarını bildirmiş olmalarına rağmen, 13 Eylül akşam üzeri, prensip itibariyle Primo de Rivera hareketini desteklediklerini bildirdiler.

Hükümet bu kararı şiddetle protesto etti ve bir bildiri yayınladı:

«Aralıksız olarak toplantılar yapan hükümetimiz, millî iradeyle kendisine verilen görevlerden hiç bir sebeple vazgeçmiyeceğini millete ve onun hizmetkârı olan orduya duyurur. Hükümet, eğer muhalif kuvvetler zor tedbirine başvurmayı göze alacak olurlarsa, ancak silâh ve ölüm tehdidiyle kutsal görevinden uzaklaştırılabileceğini bildirir.»

Fakat bu kahramanca sözlere rağmen Madrid'de panik havası esmeye başlamıştı. Bu arada, ordunun kendisi hakkındaki kanaatlerini ve hislerini çok iyi bilen Dışişleri Bakanı Alba, derhal istifa etti ve iki saat zarfında hududu geçerek Fransa'ya sığınmayı başardı.

Barselon'da da Madrid'de olduğu gibi endişeli bir sessiz-

lık hâkimdi. Halk hiç bir şey bilmiyor gibiydi, çıt çıkmıyor, en ufak bir hareket hissedilmiyordu.

13-14 Eylül gece yarısı Harbiye Bakanının Müsteşarı, Primo de Rivera'ya telefon ederek, Anayasa ve kanunlara uymasını söyledi. Fakat General bu teklifi münakaşasız reddetti. Harbiye Bakanı, Generale telefon ederek, ordudaki görevinden azledilmiş bulunduğunu bildirdi. Primo de Rivera, cevap olarak, bundan böyle kendisinin bakanları tâyin ve azledeceğini, bu azil haberinin kendisince hiçbir önemi olamıyacağını söyledi. Madrit, öğleye doğru San Sebastian'dan ayrılmış bulunan Kralın gelişini, fırtınalı bir sessizlik içinde bekliyordu. Liberal basın, hükümeti destekleyen bir kampanyaya girişmişti, fakat bu kampanya hiç bir heyecan uyandırmıyordu.

Nihayet, 14 Eylülde başkente gelen Kral, General Primo de Rivera'nın vatansever hizmetlerini övdükten sonra, hükümet üyeleriyle teker teker görüştü, bu durum karşısında istifa etmelerinin daha makul bir hareket olacağını bildirdi.

Bu beklenmedik davranış, hareketten çok önceki söylentilere uygundu. Bu davranış gösteriyordu ki, Primo de Rivera hareketi Krala ve mevcut rejime karşı yapılmış bir isyan değildi. Barselon'da, lüzumundan biraz fazla konuşmakla şöhret yapmış olan Primo de Rivera, gene konuşuyor ve şunları söylüyordu: «Biz, Mussolini'den değil, fakat İspanya'nın meşhur ve tarihî lideri, General Prim'den ilham alarak harekete geçtik.»

Sosyalist Partinin ve İşçi Birliklerinin delegeleri, parti lideri Pablo İglesias'ın evinde yaptıkları bir toplantıdan sonra ordunun iktidarı tamamen ele alması halinde genel grev ilân edeceklerini bildirdiler. Aslında, fazla etkisi olmayacak bir tehditten ibaretti bu, ama Primo de Rivera hareketinın milletçe tam bir tasvibe mazhar olmadığını göstermesi bakımından anlam taşıyordu.

Primo de Rivera hareketinin beş yüksek rütbeli generalin meydana getirdiği bir Direktuar tarafından idare edildiği artık öğrenilmişti: Bu beşli idarede Primo de Rivera'dan başka Cavalcanti, Saro, Frederic Brenguez ve Daban vardı.

Primo de Rivera, iktidara geçtikten sonra Başbakanlık binasına gidiyor.

Kralla yaptığı görüşmeden sonra Başbakan Marki d'Albucemas, şu beyanatı vermişti:

— «Krala, harekete liderlik eden yüksek rütbeli kumandanlarla generallerin derhal işten el çektirilerek azledilmeleri

için emir vermesini ve en kısa zamanda Parlamentoyu toplantıya çağırmasını tavsiye ettim. Kral cevap olarak, bu kadar önemli kararlar almadan evvel uzun uzun düşünmek, hareket hakkında doğru bir rapor hazırlamak gerektiğini söyledi. Bu sözler üzerine Krala kabinenin istifasını bildirdim; istifayı derhal kabul etti.»

Kabinenin istifasından sonra Kral, Primo de Rivera'yı dâvet etti. General, bir millî kahraman olarak alkışlandığı Barselon'dan ayrılırken binlerce kişi tarafından uğurlanmıştı. 15 Eylülde Madrid'e gelen General, derhal Kralla görüştü ve ondan, hükümeti kurma hususunda emir aldı. O gün, öğleden sonra, Başbakanlıkta Primo de Rivera, onu tebrike koşan askerî ve sivil yüzlerce ziyaretçiyi kabul etti.

Primo de Rivera, basına bir beyanat vermiş ve sadece demokratik bir düzen istediğini, aslâ diktatör olmayacağını söylemişti. Fakat bu sözlere rağmen iktidara gelir gelmez, geçici kaydı ile askerî bir Direktuar idare kurmakta, bütün İspanya'da, posta haberleşmelerinin kontrolü ve sansürün ağır şartlara bağlanmasıyla, sıkıyönetimin uzatılması hakkında acele kararlar almakta tereddüt etmedi.

Darbe İspanya'da beklenen bir değişiklik gibi karşılanmış, Barselon'da birkaç el silâh atılmış, fakat kimsenin burnu kanamamıştı. En muhalif olan sosyalist ve anarşist cephe dahi, mukabil bir harekete girişmedi; hattâ genel grev tehdidi bile yerine getirilmedi.

ÖRNEK MUSSOLİNİ'YDİ

Primo de Rivera, aksini iddia etse dahi, Mussolini hareketinden ilham ve örnek aldığı ve ondan aldığı ilhamla Parlâmento'ya karşı harp ilân ettiği muhakkaktı. Generali harekete geçmeye zorlayan ikinci sebep, gitgide kuvvetlenen sendikacılık cereyanlarıydı. Nihayet, bu hareket gelişen sola karşı, sağın harekete geçmesiydi denebilir.

16 Ekim'de, Fas fâciası sorumlularının yargılanacağı Yüksek Harp Divanı toplanacaktı. Bu harp suçlularının başında,

General Silvestre'e telgrafla verdiği taarruz emri sebebiyle, Kral Alphonse VII. bulunmaktaydı. 20 Ekimde ise, Komisyon, raporunu Millî Meclise verecekti. Fakat Primo de Rivera iktidara el koyduktan sonra, iki gün önce alınmış kararların, yapılmış kanunların hiç bir değeri kalmadığı aşikârdı. Netekim, «Demokratik bir düzen» istediğini iddia eden General, 1 Ekimde Millî Meclisi kapattı ve Soruşturma Komisyonundaki Fas fâciasıyla ilgili evraka el koydu. Böylece bu adlî mesele, Parlamentodan ve Adalet mekanizmasından alınarak örtbas edilmiş oluyordu. Parlamento zâten fiilen ortadan kalkmıştı. İki ay sonra, Senato ve Millet Meclisi Başkanları Kral Alphonse'a başvurup, Anayasa hükümlerine göre, Millî Meclisin dağıtıldıktan en çok iki ay sonra yeniden toplantıya dâvet edilmesi gerektiğini hatırlattılar. Kral, onları ayakta dinledi ve beş dakikalık bir görüşmeden sonra, hiç bir cevap vermeden, «Gidebileceklerini» bildirdi.

Primo de Rivera, İspanya'yı istenen sulh ve huzura kavuşturmak için yüz günlük bir mühletin yeteceğini söylemişti. Halbuki bu sözler yedi yıllık bir diktatörlüğün başlangıcı oldu ve diktatörlük, 1930'a kadar ne Generalin ve ne de Kralın özlediği neticeleri verebildi. Primo de Rivera, Mussolini örneğinden cesaret almıştı, fakat «Duçe»nin kişiliğinden mahrum oluşu ve çevresinde kendisine destek olabilecek değerli yardımcıların bulunmayışı İspanya örneğinin başarıya ulaşmasını engelledi. Rivera, Afrika meselesini ele alarak halletti. Fakat iç politikada bilhassa millî borçları 14 milyardan 25 milyara kadar yükselten düzensiz ve bilgisiz yatırımlarla, İspanya'yı içinde bulunduğu iktisadî buhrandan kurtaracak yerde, bu buhranın kriz haline gelmesine yol açtı. Sosyal alandaki reform denemeleri de aynı kötü sonuçlara varacak ve Primo de Rivera'yı, rejimini destekleyen sosyal sınıfların yardımından da mahrum bırakacaktı.

1928'de diktatörlük artık ömrünün sonuna gelmişti. Primo de Rivera bu gerçeği kabul etmek istemiyor, yeni denemeler peşinde koşarak yeni fiyaskolarla, eli boş dönüyordu. 1925-de Direktuar'ı sivil bir beşli idare haline getirmesi de böyle

Primo de Rivera, Kralın arzusu üzerine iktidarı bıraktıktan sonra Paris'e gitmiş ve sâkin bir hayat yaşamağa başlamıştı. Fakat bu hayat üç ay kadar sürdü ve orada öldü. Aynı yıl İspanya'da Krallık sona ermiş, Cumhuriyet ilân edilmişti...

bir hareketten ibaret oldu. Primo de Rivera idaresi askerî, sivil halk ve Kral önünde itibarını kaybetmişti. 1927'de, bir Millet Meclisinin devlet bütçesini yapacağı yeni bir Anayasa rejimi kurmak üzere faaliyete geçti. Bütün bunlar ömrünün sonuna gelmiş bir rejimin çırpınmalarıydı ve sonucu değiştiremezdi. Siyaset sahasından sildiğini sandığı partiler birer birer canlanarak Primo de Rivera'ya karşı beliren muhalefetin başına geçmişlerdi. Nihayet, 28 Ocak 1931'de, bunca sene Primo de Rivera'yı desteklemiş olan Kral Alphonse, bu defa diktatörün sonunun geldiğine inanmış ve Başbakanı çağırarak kendiliğinden istifa etmesini istemişti.

Primo de Rivera, uslu bir asker olarak, Kralın emrine boyun eğdi ve istifasını verdi. İşte büyük ümitler, büyük sözler ve dünyanın gözünü İspanya'ya çeken heyecanlı bir macerayla başlayan Primo de Rivera hareketi, böyle basit ve parıltısız bir sonla kapandı.

Primo de Rivera, istifası üzerine Fransa'ya geçti. Üç ay sonra da, herhangi bir General Primo de Rivera olarak Paris'de öldü.

HİTLER.

SALAZAR.

FRANKO

Hitler, 1923 yılında Münih'te bir darbe yapmağa hazırlandığı günlerde

HİTLER'İN DARBE TEŞEBBÜSÜ VE «BERLİN'E YÜRÜYÜŞ» PLÂNI

Almanya, 1918-19 ihtilâlinin bastırılmasına ve Kapp'ın darbesinin önlenmesine rağmen 1920'yi izleyen yıllarda da sağ ve sol arasında bocalamıştır. Savaşı kaybetmenin, kısmî işgalin, ekonomik buhranın —özellikle enflâsyonun— sebep olduğu yıkılış bazı bölgelerde bir sol ihtilâli başlatırken bir karşı hareketi de hazırlamıştır. Hitler'in Nasyonal-Sosyalist Partisi de bunun örneğidir. Komünist hareketten endişelenen çevrelerin desteklediği Hitler, Mussolini'yi taklit ederek Bavyera Eyâlet Hükümetinin merkezi Münih'te bir darbeyle iktidarı ele geçirmek, sonra «Roma'ya Yürüyüş»e benzer şekilde «Berlin'e Yürüyüş» yapmak niyetindedir.

Öğleden biraz önce Hitler, parti organı Völkischer Beobachter gazetesinin Yazılışleri Müdürü Rosenberg'in odasına girdi:

— Bu gece başlıyoruz, Rosenberg, dedi. Kahr, Bürgerbrau'da büyük nutkunu söyleyecek. Ondan sonra iş tamam. Bizimle beraber misiniz?

Rosenberg:

— Tabiî, dedi.

8 Kasım 1923 gününün sabahında, Münih'teyiz. Eski muhariplerden Hitler'in, üye sayısı altıyı geçmiyen küçük, mütevazî bir sağcı partiyle Almanya'yı fethetmiye karar verdiği günden bugüne iki yıl geçmişti.

Bu hedef, şimdilik erişilemiyecek kadar uzak görünüyordu. Hitler, sadık adamlarının o günlerde bile kendisine «Füh-

rer» diye hitap ettikleri Bavyera'dan gayrı hiç bir yerde tanınmıyordu. Ama buna rağmen şimdiden 55 bin kişilik bir fanatikler ordusunun kumandanı durumundaydı. S. A. adıyla anılan «Hücum Birliği»ni meydana getiren, kahverengi gömlekli fanatikler, aralarında sayıları 12 bini bulan sendikacılarla birlikte oldukça karışık bir bünyeye sahipti.

İhtilâlciliği, heyecanlı ve ateşli karakteriyle tanınan vahşî Bavyera'da küçük küçük isyancı teşekküller her gün bir küçük olaya sebep olarak yaşamaktaydı. Eski imparatorluk ordusunun kalıntıları, antispartakistler, sürgün ve göz hapsinde yaşayan siyasî mahkûmlar, büyük Almanya hayâlinin peygamberleri, büyük Kutsal Katolik Alman Devleti'ni kurmak hülyâsiyle avunan aşırı sağcılar arasında nasyonal - sosyalistler de diğerlerinden pek zor ayırt edilen bir küçük parti teşkil etmişlerdi. Değişik üniformaları, acayip ve esrarlı işaretleri, tarih sayfalarından çıkmış bir Svasti Svastika'ya, yâni eski Hind dinlerinde kutsal sayılan bir çeşit haça benzeyen o gamalı haç işaretleriyle nasyonal sosyalistler daha o devirde dikkati üzerlerine çekmiye başlamışlardı. Görünüşteki bu değişik karaktere, parti olarak çok gizli, sinsi faaliyetlerini ve her fırsatta meydana koydukları şiddet ve zor eğilimlerini de eklemek gerekirdi.

Fakat partinin asıl tuhaf karakteri, milliyetçilik hüviyeti içinde, işçileri de, askerleri de, muhafazakârları da bir araya getirmeğe, işçilere «sosyal haklar» vaad ederken, büyük zenginlerle; sanayiciler ve toprak sahipleriyle anlaşmaya çalışmasıydı.

Altı kişilik merkez etrafında toplanmış bir avuç gözüpek insanın başında bulunan Hitler, yarının adamı mıydı? Böylesine bir tarihî isim olmaya mı adaydı? Ordu onunla ilgilenmeye başlamıştı; ona, el altından asker ve malzeme sağlıyacağını vaad etmekteydi. 1914 harbinin kahramanlarından ihtiyar General Ludendorff Nazilere yardım edeceğini açıkça belirtmişti. Ve nihayet Hitler, Mussolini örneğinden cesaret alarak, bir hareketin plânını hazırladı: Berlin'e Yürüme Plânı!

Hayatının hiç bir devresinde şartlar Hitler için bu kadar uygun olmamıştı. 1923 yılı Almanya için «İnsanlık dışı» yıldı. (1923 İhtilâli bölümüne bakınız: S. 210). Fransızların Ruhr bölgesini işgâli, Almanya'nın iflâs haline gelmesi, paranın korkunç düşüşü ve işçilerin ihtilâli, bunların hepsi bir araya gelmişti. Almanlar şaşkın ve ümitsizdi.

Hitler için Fransa'nın Ruhr'a girişi yeni bir kurtuluş mücadelesinin başlaması için verilmiş bir işaretti. 1813'de Napoleon'a karşı yapılan savaş gibi... Ne var ki Cumhuriyet hükümeti, tedbirli hareket etmek bahanesi ardında hareketsiz kalmayı tercih ediyordu. Aylar geçti, Almanlar iktidarsızlık ve utançla yumruklarını sıkmakla yetinmek zorundaydılar. Bu sırada Şansölye Stresemann, Fransa'ya, antlaşma şartlarının yerine getirileceğini bildirdi.

Hitler, bu müddet zarfında iktidarsız hükümete karşı giriştiği mücadelede yıpranmaktan başka bir şey yapamıyordu. Yahudileri, sosyalistleri, Versay Antlaşmasını imzalamış olan «vatan hainlerini» bağıra çağıra lânetlemekteydi. Sadece 12 Eylülde, bir tek günde Nazi Partisi on büyük miting tertiplemiş, Hitler'in formülleri toplanan aç, sefil, ümitsiz ve perişan halka anlatılmıştı. Bavyera bölgesinde her gün Führer, en az on, on iki mitingde söz alıyor, bağırıyor halkı ayaklanmaya çağırıyor, tahrik ediyordu. Kısık ve boğuk sesiyle:

— Eylül rejimi sona ermeye mahkûmdur, diyordu. Devlet iflâs etmiştir. Almanya yıkılıyor, ayaklar altında çiğneniyor. Bir tek çare var: Ya Gamalı Haçı, ya da Kızıl Yıldızı seçmek! Ya Üçüncü Büyük Enternasyonal, ya Alman Milletinin kutsal imparatorluğu! Birinden birini seçmek gerek. Yürüyün, vatandaşlarım. Yürüyün! Berlin'e! Berlin'e!

Ama bu haykırışa, Münih'in heyecanlı, ateşli kalabalıklarla dolu sokaklarında bir başka haykırış cevap veriyordu:

— Berlin'den kopalım!

İki büyük kuvvet, Berlin Hükümetine karşı duydukları nefretle birleşiyorlar, ancak hedef olarak birbirine tamamen karşı yönleri işaret ediyorlardı:

— Berlin'e!

— Berlin'den öteye!

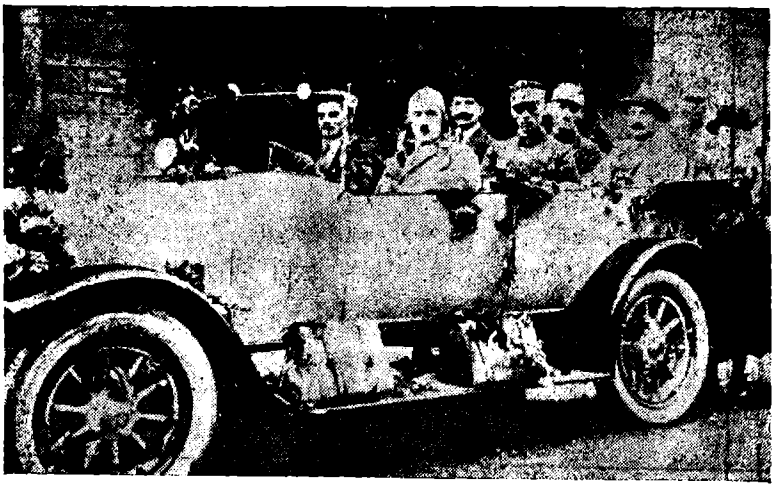
Bir yanda Hitler ve yanında eski Alman Generali, Prusyalı, muhafazakâr ve aşırı milliyetçi Ludendorff vardı. General, geçmiş devri, İmparatorluğu canlandırmak idealiyle Nazileri destekliyordu. Hitler onun yanı sıra Almanya'ya hâkim olmak ve bir Nazi hükümranlığı kurmak idealiyle savaşıyordu.

Karşı cephede ise, muktedir Hükümet Komiseri Kahr ve arkadaşları olan Bavyera Eyâlet Hükümetinin bakanları vardı.

Kahr, köylüyü ve iş adamlarını aynı anda çevresinde topluyordu. Kiliseden de gizlice yardım görmekteydi. Münih Piskoposu Faulhaber ve geleceğin Pi XII'si, müstakbel Papa Kardinal Pacelli, Von Kahr'ın yakın dostlarıydı. Bu adamlar, muhafazakâr ve Katolik Bavyera'yı temsil ediyor, Protestan Kuzey Almanya'ya beslenen düşmanca duyguları dile getiriyorlardı. Almanya yıkılma arefesindeydi; bundan faydalanarak Kuzey'e (Berlin'e) sırtlarını dönüyorlar ve merkezî hükümetten kopmanın çarelerini arıyorlardı. En büyük idealleri, tarihin bir devrinde Tuna kıyısına hükmetmiş olan eski Wittelsbach devletini kurmak, Bavyera ve Avusturya'yı bu büyük devletin sınırları içinde birleştirmekti.

Bavyera devleti rüyası karşısında Büyük Almanya ideali! İki cephe birbirini gözlüyor, deniyor, birbirine tuzak kuruyor, sinsi sinsi mücadele ediyordu. Ama dış düşman vatan topraklarına girince, kendi arzularıyla olmasa da elele vermek zorunda kalmışlardı.

Böylece durum görülmemiş bir şekilde karmakarışık oldu. Von Kahr ve arkadaşları bu tarihte Nazi hareketlerini destekler görünmeğe başladılar. Çünkü bu hareketlerin Berlin'i çok zor duruma düşüreceğini ve kendilerinin Berlin'den kopmak için bu sıkışık durumdan faydalanacaklarını umuyorlardı. Diğer taraftan Hitler de, Von Kahr'ın yakın arkadaşı olan General Von Lossov'un askerlerinden, Berlin'e yürüyüş için istifade edeceğini hesaplıyordu. Böylece karşılıklı bir aldatmaca oyunu meydana çıkmıştı. O 1923 sonbaharının her geçen

Hitler, Münih'te darbeye hazırlandığı günlerde sık sık mitinglere gidiyor, halkı Berlin'e harekete dâvet ediyordu. Resim o günlere aittir.

günü ayrı bir önem taşıyordu: Hitler bu günlerden azamî şekilde faydalanarak Von Kahr'cılarla mesafeyi açmak ve Bavyera'da bir Alman karşı ihtilâl hareketini başlatmak istiyordu. (Aynı günlerde sol ihtilâl Saksonya, Türingen ve Hamburg'da duruma hâkimdi). Bu karşı ihtilâl için bazı çevreler tarafından da destekleniyordu. Bir kere hareket başladı mı Von Lossov emrindeki Bavyera ordusunu Berlin üzerine yürütmek yetecekti. Ordunun geri kalan kısmı ise, Ludendorff'a olan saygı ve bağlılığı sebebiyle Nazi hareketini destekliyecek, ya da hiç olmazsa tarafsız kalarak Hitler'i rahatsız etmiyecekti. Böylece Hitler'in kahverengi gömleklileri, bir sene önce Mussolini'nin kara gömleklilerinin yaptığı gibi, başkente yürüyecekti.

Bu çılgınca bir plândı şüphesiz, ama çok ustaca hazırlanmıştı ve başarıya ulaşması da mümkündü. Ruhr bölgesinin uğradığı felâket, Saksonya ve Türingen'de komünistlerin ihtilâli, Mark'ın başdöndüren düşüşü ve nihayet halkın her geçen

günle biraz daha artan sefalet ve yoksulluğu, bütün bunlar Almanya'da hükümetin artık yaşama şansını kaybettiğini gösteriyordu.

Fakat burada başarıya ulaşmanın çok önemli bir şartı vardı: Bavyera'da ordunun en yüksek ve yetkili makamı sayılan mahallî hükümetin elde edilmesi ve desteğinin sağlanması... İşte Hitler'in kafasının içinde döndürüp durduğu çok cepheli mesele buydu: Bavyera devleti kurma emelinde olan Bavyeralı burjuvaları, bir sağcı ihtilâlde ne suretle kullanabilir, onları bu ihtilâlde kendi cephesine nasıl kazanabilirdi?

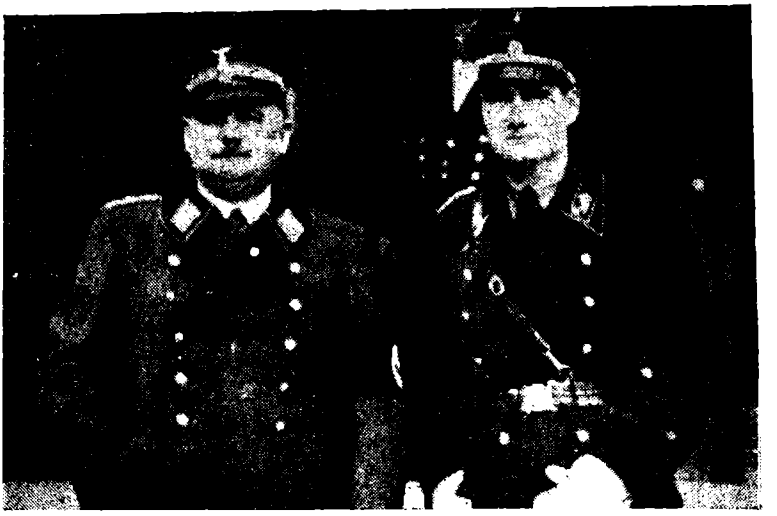
8 Kasım. Hemen bu gece harekete geçmek lâzımdı. Gazeteler Von Kahr'la bakan arkadaşlarının o gece bir konuşma yapacaklarını haber veriyordu. Von Kahr o gece, bütün Almanya'yı perişan eden şartlardan faydalanarak Bavyera'nın bağımsızlığını ve Wittelsbach devletinin kuruluşunu ilân edecekti. Bu takdirde bir nasyonal sosyalist ihtilâl ümidi bir anda yokolacaktı.

Von Kahr'ın tehlikeli nutkunu söyliyeceği yer İsar nehrinin karşı kıyısında Bürgerbrau birahanesinin büyük konferans salonuydu. Büyük salon daha saat sekizde, tamamen dolmuştu. Tahta masalara üstüste oturmuş üç binden fazla insan, biralarını içerek Von Kahr'ı bekliyordu. Büyük ve zengin iş adamları, tüccarlar, üniformalı subaylar gelmişti.

Von Kahr, dipteki büyük kürsünün yanında şimdiden nutkunu söylüyormuş gibi kendi kendine bir şeyler mırıldanıyordu. O sırada içeri Hitler'le Rosenberg girdiler. Göze görünmeden yavaşça kalabalığın arasına karıştılar ve bir sütunun arkasında saklanır gibi beklediler.

Saat tam 8.30'da korkunç bir patlama sesi dinleyicileri dehşete düşürdü. Kahverengi gömlekli, başlarında geçen harpten kalma kaskları ile birkaç kuvvetli, genç adam salondan içeri dalmıştı, ellerindeki makineliyi korku ve şaşkınlıktan donup kalmış kalabalığa doğru tutarak durdular.

O anda Hitler ve arkadaşları sindikleri köşelerden fırladılar, ellerinde son sistem tabancalar vardı. Bir polis komiseri Hitler'in yolunu kesmek istedi, Hitler tabancasının kabza-

Yüzbaşı Röhm (solda) ve Hess, Hitler'in en eski arkadaşlarıydı S. A. şefi olan Röhm, 1934'deki tasfiyede yüzlerce kişiyle beraber öldürüldü.

sını adamın midesine doğru savurdu ve yoluna devam etti. Hükümet Komiseri Von Kahr nutkunu yarıda bırakmıştı. Kahr'ın iki yakın dostu ve adamı, Lossow'la Von Seisser olayı elleri kolları bağlı, iktidarsız ve kararsız, seyrediyorlardı. Korkunç bir sessizlik salonu doldurmuştu.

Ama Hitler, kürsüye çıkınca kalabalıktan müthiş ıslık ve yuhalama uğultusu fışkırdı. O zaman Hitler bir masanın üzerine sıçradı ve havaya iki el kuru sıkı ateş etti. Birkaç kadın bayıldı, birkaç bira bardağı yuvarlanarak kırıldı, ama salona derin bir sessizlik hâkim olmuştu.

Hitler:

— Kimse dışarı çıkmasın! diye bağırdı. Bina altı yüz silâhlı adamla kuşatılmıştır. Kışlalar ve jandarma komutanlığı adamlarımız tarafından işgal edildi. Reichver, polis ve S. A. Teşkilâtı mensupları Gamalı Haç'ın sihirli gölgesi altında el ele verdiler. Neredeyse buraya gelecekler.

Şayanı hayret bir soğukkanlılık ve küstahlıkla savrulan

bu tehditler bir an kalabalığı dehşete düşürdü. Aslında Hitler'in emrinde bir avuç Naziyle bir tek makineliden başka hiç bir kuvvet ve imkân yoktu. Ama Von Kahr, Lossow ve kabinenin diğer üyeleri korkmuş ve sinmiş görünüyorlardı. Müzakere için S. A.'lar onları bir küçük salona sürükleyince ses çıkarmadılar ve Hitler'le görüşmeyi kabul ettiler.

Hitler yan salona geçince kürsüde bu defa yuvarlak, kırmızı yanaklı, neşeli biri göründü: Bu, Yüzbaşı Hermann Goering'di. Yüzbaşı tabancasını kürsünün üzerine koydu ve haykırdı:

— Sâkin olun, korkacak bir şey yok! Çok geçmeden hepimiz aynı fikir ve idealde birleşeceğiz. Hem sonra, sabrınızı takviye etmiye yetecek kadar bol bira var burada. İçelim ve bekleyelim.

Bu sırada Hitler, tabancasını Von Kahr'ın göğsüne dayamıştı, ondan kendi cephesine katıldığını bildiren resmî bir vesika almak istiyor, «Aksi halde buradan benim iznim olmaksızın tek kişi canlı olarak çıkamaz» diyordu.

Sonra Ludendorff'la birlikte millî bir hükümet teşkil etmek üzere olduğunu açıkladı. Generalin, Von Kahr'a ve arkadaşlarına, hükümetinde önemli mevkiler emanet etmeye hazır olduğunu da sözlerine ekledi. Ama üç mahpus hiç de heveslenmiş görünmediler. Hitler istediğini söyliyebilirdi, onlar hiç bir şey işitmek istemiyorlardı.

Tabancasını karşısındakilerin burunları hizasında gezdiren Hitler, ter içinde kalmıştı:

— Silâhımda dört kurşun var, dedi. Eğer beni yalnız bırakırsanız, üçü sizler için. Dördüncüsü de kendim için.

Sonra tabancayı şakağına dayayarak sözünü tamamladı:

— Yarın öğle sonuna kadar zafer benim olmazsa, zâten ölmüş sayılırım.

Von Kahr vakur bir tavırla:

— Herr Hitler, dedi; beni öldürtebilir veya bizzat öldürebilirsiniz. İkisi arasında benim bakımımdan bir fark olmaz.

Odada tartışmalar uzayıp giderken, yan salondaki büyük kalabalıkta sabırsızlık belirtileri başlamıştı. Polise, «Ne bek-

General Ludendorff, İmparatorluk devrinin Genel Kurmay Başkanıydı. İmparatorluğun yıkılışından ve cumhuriyetin ilânından sonra Kapp ve Luttwitz'in sağcı hükümet darbesine katıldı. Fakat, Kapp'ın kaçışından sonra Ludendorff serbest bırakıldı. Bu defa Hitler ve arkadaşlarıyla beraber sahnede görüldü ve Münih darbesinde baş rollerden birini oynadı.

liyorsunuz, ateş etsenize!» diye seslenenler oldu. Ama polisin S. A. ile çatışmağa hiç niyeti yoktu, makinelitüfeklerini bu işe karıştırmadılar.

Birden, küçük odadan dışarı uğrayan Hitler, kürsüye doğru yürüdü. Yalnızdı. Şaşkın, kendisini dinleyen kalabalığa, Bavyera Hükümeti üyelerinin kendisiyle birlikte yeni bir hükümet teşkiline hazır olduklarını bildirdi:

— Bugünkü Almanya'yı bir felâkete sürüklemekte olan suçluların hesabını görene kadar, yeni hükümetin başında ben bulunacağım. Bu hükümetin ilk hedefi Berlin üzerine yürümek olacak. Yarın, ya millî bir Alman hükümetine sahip olacağız, ya da hayata vedâ edeceğiz. Kabul ediyor musunuz?

Bir anda havası değişmiş olan kalabalık, bir ağızdan bağırdı:

— Evet, evet!

Böylece Hitler, ikinci büyük blöfünü yutturmuş oluyordu; söyledikleri tamamen yalandı; Von Kahr'la arkadaşları «Millî İhtilâl» hareketine katılmayı hâlâ hatırlarından bile geçirmiyorlardı.

Kalabalığa bu haberi verdikten sonra Hitler, küçük oda

ya döndü. Bavyeralı bakanlar kapalı kapının ardında Hitler'in neler söylediğini işitememişlerdi, ama halkın uğultu ve tezahüratından içerde fevkalâde bir şeyler olduğunu anlıyorlardı. Nazilerin şefi:

— Halk politikamı kabul ve tasvip etti, dedi. Sizi de alkışlamak için, ağzınızdan çıkacak bir kelimeyi bekliyor.

Von Kahr'ın tereddüdü devam ediyordu. Bu sırada, Ludendorff çıkageldi. Hitler durumdan ona, daha önce hiç bahsetmemişti. İhtiyar General, teşebbüsü, şehir dışındaki çiftliğine giderek haber veren bir Nazi idarecisinden öğrenmiş ve pek öfkelenmişti. Generalin ancak kendini lâyık görebileceği Reich diktatörlüğüne, bu eski çavuş göz koymuş, bu niyetini şimdiden açığa vurmaktan da çekinmemişti.

Ne var ki, artık geri dönülemez bir noktaya gelinmişti. Ludendorff da Von Kahr'la arkadaşlarını ikna etmek için, elinden gelen gayreti sarfetti:

— Bahis konusu olan millî bir dâvadır, dedi; hep birlikte harekete geçmeye mecburuz.

Böylece Hitler işin içinden sıyrılmış oluyordu. Nitekim General Von Lossow'un tavrı değişmiş, Ludendorff'un önünde âdeta esas duruşa geçmişti:

— Ekselânsınızın arzuları bizim için emirdir, diyordu; mâdem ki emrediyorsunuz, orduyu şimdi alârm durumuna geçiriyorum.

Hitler tekrar kürsüye döndü, ama bu defa yanında Bavyeralı bakanlar da vardı. Bir bir kürsüye çıkarak «Millî ihtilâl» hareketine katıldıklarını bildirdiler. Von Lossow Millî Savunma Bakanı olacak, Von Seisser polis kuvvetlerinin başına getirilecek, Von Kahr ise, Bavyera bölgesindeki en yüksek idareci olarak işleri yürütmeye devam edecekti. Kürsüye son gelen Ludendorff Alman Orduları Yüksek Kumandanlığını kabul ettiğini bildirdi. Nihayet bir kere daha kürsüde görünen Hitler, bu acayip geceyi şu sözleriyle tamamladı:

— Bundan beş sene önce, askerî bir hastanede sakat ve gözüm görmez halde yattığım sırada (Harp sırasında zehirli gaz gözlerini bir müddet için görmez hâle getirmişti.) uğrun-

da ölmeğe yemin ettiğim bir ideali gerçekleştirmeğe, şu andan itibaren başlamış bulunuyorum. Şu andan itibaren bizim için ne huzur, ne yorgunluk söz konusudur, taaa... Kasım ayı suçluları alaşağı edilene, bugünkü mağlûp ve perişan Alman toprakları üzerinde yeni, kudretli, büyük, hür ve emsalsiz bir Almanya gerçekleşinceye kadar!»

Salon, çılgın bir vecd içinde ayağa kalkmıştı. Yeni millî hükümetin kürsüdeki üyeleri delice alkışlanıyordu. Orada bulunanların hepsi, 11 Kasım 1918'den bu yana, Almanya'nın kaderine etkili olacak en önemli ânı yaşadıkları inancındaydılar. Olayın şahitlerinden biri sonradan «O sırada Hitler, unutamıyacağım bir sevinçle, âdeta uçar gibiydi» diyecektir.

Ne var ki Nazilerin şefi, bütün bu heyecan ve sevince rağmen, olayların kontrolünü ve ipin ucunu elden bırakmamayı da biliyordu. Von Kahr'ların ve Von Lossow'ların, birdenbire sâdık yardımcıları haline gelmiş olacakları gibi bir hayâle kapılmamıştı. Onların baskı ve kalabalığın hareketi teşviki sonunda kendilerine katılır göründüklerini düşünüyordu. Netekim kalabalık ağır ağır dağılır ve büyük salonu terkederken, çıkış kapılarını tutan Rudolf Hess ve birkaç S.A. mensubu, Von Kahr'ı, Von Lossow'u, Von Seisser'i çevirerek kendilerine «Führer'in onları derhal bir kabine toplantısına çağırdığını» bildirdiler. Halbuki sözü geçenler kalabalığın arasına karışmak ve ilk fırsatta gözden kaybolmak niyetindeydi. Hess'i tâkibe mecbur oldular. Zâten yeni kurulan «millî hükümet»de Hitler'in hem bakanları, hem esirleri durumundaydılar.

ŞEHİR İŞGÂL EDİLİYOR

Hitler'in tasarladığı plâna göre, o geceki toplantı ve gösterilerden sonra ordunun, şehrin stratejik mevkilerini derhal işgâl etmesi gerekiyordu. İşgâl sabahın çok erken saatlerinden itibaren başladı; Nazilerden Yüzbaşı Rossbach Askerî Okulu basmış ve kumandanlarının gözü önünde genç subay adaylarını peşine takarak okulun bayrak direğine Gamalı Haçı

çektirmişti. Diğer S. A. mensupları Belediye Sarayını ele geçirmişlerdi. Sosyalist gazetelerden birinin idarehanesi de işgal edilen binalar arasındaydı. Nihayet, âsilerin en azılılarından biri olan Yüzbaşı Röhm evine girercesine kapısını çaldığı Millî Savunma Bakanlığına girmiş ve çoktan yerleşmişti bile.

Ne var ki şehrin sağında solunda, beklenmedik olaylarla da karşılaşılıyordu. Hitler bulunduğu binadan henüz ayrılmamıştı ki, bir motosikletli pürtelâş çıkageldi. 19'uncu Piyade Alayında askerler kışla kapılarını S. A.'lara açmaya razı olmamışlardı. Hava son derece gergindi ve kanlı olayların çıkması, an meselesiydi.

Hitler, adamlarını teskin etmek için derhal olay yerine gitme kararı aldı. Von Kahr, General Lossow, ve Seisser'i, Ludendorff'a emanet etmişti. Yarım saat sonra döndüğü zaman, Bavyeralı bakanların gitmiş olduğunu dehşetle öğrendi. Ludendorff zaaf göstermiş ve gitmelerine engel olmamıştı. Öfkesini zaptedemez hâle gelen Hitler, Ludendorff'a çocuk gibi davrandığını ve oyuna geldiğini haykırmaktan kendini alamadı. Ama eski Genel Kurmay Başkanı karşısındakine yüksekten bakıyordu:

— General Von Lossow anlaşmamıza sâdık kalacağına dair şeref sözü verdi, dedi. Bir Alman askerinin sözünden şüphe etmekten sizi men'ederim!

Hitler gene de şüpheliydi ve olaylar onu bu şüphesinde haklı çıkaracaktı. Ludendorff'un jesti, isyancılara pahalıya mal olacaktı.

Serbest kalır kalmaz Bavyeralı idarecilerin tek düşüncesi şu oldu: Ne yapıp edip, bütün çarelere başvurarak «Nasyonal-Sosyalist İhtilâl»i yatıştırmağa, önlemeğe çalışmak. Sözü geçenler Katolik Bavyeralılardı ve Hitler gibi bir mâceraperestle, ve Ludendorff gibi bir ırkçı Prusyalıyla «Büyük-Almanya» hayâli peşine düşmek, hiç de onlara göre bir iş değildi.

Birahanedeki hükümet darbesi haberi, Vittelsbach'ların vârisi asîl Prens Ruprecht'i çileden çıkarmıştı. Sözü geçen üstelik Ludendorff'un baş düşmanlarından biriydi. Sabah saat bire doğru, onun yâverlerinden biri Von Kahr ile Von Lossow'a

rasladı:

— Bu nâhoş durumdan Bavyera'yı mutlak kurtarmalıyız, diye Prensin temennisini bildirdi. Ludendorff, memleket işlerine karışması asla hoş görülemiyecek bir şaşkındır. Bir defa Prusyalıdır... Bu rezalete son vermek için, gerekirse birliklerinizi de kullanınız!

Sağa sola emirler zâten verilmişti. Ludendorff'a verdiği söze rağmen General Lossow, bütün civar garnizonlara telgrafla emirler göndermiş, bindirilmiş takviye kıtalarını derhal Münih'e doğru yola çıkarmalarını istemişti. İkinci bir emir, bütün âsilerin silâhlarından tecrit edilmeleri gerektiğini yayıyordu. Daha sonra Von Kahr ile yardımcıları, mukavemet hareketini daha düzenli hâle getirmek üzere, Ratisbonne'a çekilme kararı aldılar. Bundan önce bütün büyük binaların duvarlarına, Münih'in bütün meydanlarına ve ana caddelerine şu afişler asıldı:

«Haris birkaç kişinin cür'eti ve kötü niyeti yüzünden, milli uyanışın mâsum gösterilerinden biri, bir şiddet hareketi hâlinde dejenere edilmiştir. Ben Von Kahr'dan, General Von Lossow'dan ve Albay Von Leisser'den, silâh tehdidi altında alınan sözlerin ve bu şartlar altında vermiş olduğumuz beyanatın aslı ve hiç bir gerçek kıymeti yoktur. Hitler'in Nasyonal Sosyalist Partisi ve buna bağlı bütün teşkilâtı kanun dışı ilân edilmiştir.

Von Kahr
Devlet Başkomiseri»

Saatler ilerledikçe, Hitler, felâketin şümul ve derecesini daha iyi anlıyordu. Önce, elçi olarak Yarbay Siry'yi, Lossow'a göndermişti. Lossow:

— Âsilerle konuşacak bir şeyimiz olamaz, diye kesip attı. Üstelik, Hitler'in elçisini tevkif ettirdi. Diğer bazı Nazi idarecileri de polisin eline düştüler.

Daha sonra İsar üzerindeki bütün köprülerin tutulduğu ve şehrin askerî kordon içine alındığı öğrenildi. Durumu olduğu gibi kabul etmek lâzımdı: Von Kahr ile arkadaşları ver-

dikleri söze ihanet etmişlerdi.

Hitler son derece güç ve sıkışık durumdaydı. Onun niyeti, evet bir hükümet darbesi yapmaktı ama hükümete, meşrû kuvvetlere karşı değil, aksine bunu onlarla birlikte yapmak... Hesaplarına göre Bavyera, Berlin'e giden yolda ona, bir köprü vazifesi görecekti. Yoksa burada bir iç savaş çıkarmak, hiç de işine gelir bir şey değildi.

Burnu sürtülmüş olan Führer daha şimdiden, teslim olmanın şartlarını düşünüyordu. Hattâ Prens Ruprecht'ten aracılık ricasında bulunmayı bile aklından geçirmişti. Karara, işte bu safhasındadır ki, son bir enerjiyle ihtiyar Ludendorff müdahale etti. Asla teslim olmıyacağını, boyun eğmiyeceğini söyledi; ona göre böyle bir hareket, millî dâvaya en büyük ihanet olur, milletin moralinin kırılmasına yol açardı. Ludendorff «Kaldı ki, durum hiç de sandığınız kadar ümitsiz değil» diyordu. Cür'etli bir çıkış talihlerini değiştirebilirdi. Toplanmak ve büyük bir grup hâlinde şehrin merkezine doğru yürümek, şu anda yapılabilecek en iyi hareketti.

— Ben, Ludendorff olarak bu yürüyüş kolunun ilk sırasında yer alacağım, diyordu. Alman askerleri göreceksiniz, eski kumandanlarına ateş etmiyeceklerdir. Ben görünür görünmez silâhlar inecek ve bütün kuvvetler benim emrime girecektir. İşte o zaman halkın da bizden tarafa geçişine şahit olacağız.

Hitler böyle bir teşebbüsü fazla cür'etli buluyordu; ona kalırsa, şehrin merkezine doğru yürüdükleri takdirde hükümet kuvvetleri, üzerlerine ateş etmekten çekinmiyeceklerdi. Ama Ludendorff:

— Ne olursa olsun, işin sonuna kadar gitmek gerek, diyordu.

Hitler'in ısrar ettiğini görünce, Ludendorff kararlı bir sesle ve kumanda edercesine haykırdı:

— İleri!

Yürüyüşün sabah saat 11'de, Burgenbrau birahanesinden başlaması kararlaştırıldı.

9 Kasım 1923 sabahı... Alfred Rosenberg, büyük yürüyü-

şe katılmak üzere «Völkischer Beobachter» gazetesinin idarehanesinden saat onbuçukta ayrıldı. S. A. şeflerinden biri, partinin beyni sayılan Rosenberg'in yolunu keserek:

— Siz bizimle gelmeyin sakın, diye yalvardı; bu düpedüz bir intihar.

Rosenberg kestirme bir cevap verdi:

— Dün gece olup bitenlerden sonra, yaşamakla ölmek arasında büyük bir fark kalmadı.

Bir parkta, darbeci şeflerin ardında yürüyüşe geçmek üzere bekleşen iki bin kişinin düşünceleri de, aşağı yukarı buydu. Yürüyüşün hedefi, Röhm'ün adamlarıyla birlikte mahsur kaldığı Millî Savunma Bakanlığı binasıydı. Oraya varmak için yürüyüş kolunun, şehrin merkezini bir baştan diğerine geçmesi gerekiyordu.

Vakit öğleye yaklaşırken yürüyüşe geçildi. Hitler ve sivil giyinmiş olan Ludendorff ilk sıradaydı. Onların hemen yanında, Führer'in en güvendiği müşavirlerinden biri olan Scheubner - Richter, eski bir kasap ve Hitler'in sâdık muhafızı Ulrich Graff, Albay Kriebel ve Nazilerin iktisat nazariyatçısı Gottfried Feder yer alıyorlardı.

İkinci sırada göze çarpanlar arasında Goering ile Rosenberg vardı. Kâfilenin önünde iki bayraktar yürüyordu; birinin elinde Oberland Birliğinin, diğerininkinde Nazilerin Gamalı Haç'lı bayrağı bulunmaktaydı.

Caddenin iki yanında biriken halk yürüyüşe geçen kâfileyi alkışlıyarak Hitler ve arkadaşları lehinde tezahürat yapıyordu. Yürüyüş Münih caddelerinde birkaç yüz metre devam etti. İsar kıyısına gelinmişti. Ludwig Köprüsü üzerinde ilk polis kordonu gelenleri durdurmak üzere mevzi almıştı.

Nümayişçilerin yaklaştığını görünce, polis kuvvetlerinin şefi ateşe hazır ol emrini verdi. Buna karşılık kâfileden Führer'in özel muhafızı Graff'ın sesi yükseldi:

— Ateş etmeyin! Ludendorff bizimle beraber.

Goering de heyecanla öne atıldı:

— İlk tüfek patlayınca, beraberimizde getirdiğimiz esirlerin hepsini kurşuna dizeriz!

Bu esirler hikâyesi de bir blöftü. Ama polis kuvvetlerinin kumandanı bir ân tereddüt etmiş ve kâfilenin geçişine engel olmamayı daha tedbirli bir hareket saymıştı.

Kahramanlık türküleri söyleyen nümayişçiler yeni bir engele raslamadan Marienplatz'a vardılar. Orada Nurenberg'li Yahudi düşmanı Julius Streicher'i dinlemek üzere toplanmış yüz kişilik bir kalabalık buldular. Hitler'in geldiğini gören Streicher dinleyicilerini orta yerde bıraktı ve ön sıradaki yerini almak üzere koşarak nümayişçilerin arasına katıldı.

Kâfile şimdi Mareşaller Âbidesine doğru, Residenz Strasse'de ilerliyordu; daracık bir sokaktı bu; dörtlü saf olmak zorunda kalmışlardı, böylece polis kuvvetlerine sayıca üstün olma avantajını kaybediyorlardı. Ama hiç bir baraja raslamadılar ve millî marşlar söyleyerek yollarına rahatça devam ettiler. Feldherrnhall'e gelmek üzereydiler...

Birden Mareşaller Âbidesinin ardından çıkan polisler ellerinde ateşe hazır tüfekleriyle dar sokağın iki yanına sıçrayarak dağıldılar. Graff, kurşunlara siper olmak istercesine Hitler'in önüne geçmişti. Bir elini uzatmış Ludendorff'u gösteriyor ve biraz önce köprüde olduğu gibi:

— Ludendorff'u görmüyor musunuz? Kumandanınıza ateş mi edeceksiniz? Hitler'e ve Ludendorff'a!.. diye haykırıyordu.

Ve yürüyüş devam ediyordu. Emniyet Kuvvetlerinin Şefi, Bavyeralı Baron Von Godin ateş emrini verdi. Polis tereddüt ediyordu. Şef emrini tekrarladı. Gene ateş eden olmadı. Godin adamlarından birinin elinden tüfeğini kaptı ve kendisi ateş etti.

Bu ateş, bütün tereddütleri ortadan kaldırmıştı. Polisler şimdi kıyasıya ateş ediyorlardı. Graff beş kurşun yiyerek yere yığıldı. Düşerken Hitler'i de beraber sürüklemiş ve Hitler omuzundan yaralanmıştı. Führer'in yanında müşaviri Scheubner-Richter derhal öldü. Gamalı Haçı taşıyan Bauriedl de can verdi. Kalçasından ağır yaralanan Goering, Feldherrnhalle'in ünlü arslanının ardına sığınmayı becermişti.

Her yanda ölüler, yaralılar vardı. Emniyet Kuvvetleri de

kurban vermişti; silâh taşıyan nümayişçilerden bir kısmı polise ateşle mukabele etmişlerdi. Sokağı bir anda cehenneme çeviren ateş arasında yaralı Graff bir ara gözlerini açtı ve bir hayâl gördüğünü sandı: Kurşunlardan nasılsa kurtulmuş olan Ludendorff yapayalnız, dimdik ve mağrur, iki eli ceplerinde, sükûnetle yürümeye devam ediyordu. Polisler ürkmüş ve şaşırmıştı, ihtiyatsız bir hareketle geri çekilerek ona yol verdiler, ona el sürmeye cesaret edecek kimse çıkmamıştı. Ludendorff sâkin adımlarla Odeon Platz'ı geçti ve gözden kayboldu.

HİTLER DE YARALIYDI

Fâcianın bilânçosu ağırdı. 14 Nazi orada ölmüş, polis dört kurban vermişti; sayısız yaralı vardı. Korkunç ateş ancak birkaç dakika sürmüştü. Şimdi feryatlar, iniltiler arasında kurtulabilenler davranıp kalkıyor, sağa sola kaçışıyordu. Yürüyüş bir panikle neticelenmişti.

Hitler neredeydi? Bazıları onu tabancasıyla ateş ederken gördüklerini söyliyeceklerdi. Buna karşılık, zorlukla yerden kalkarak, yaralı omuzunu tuta tuta adamlarına şu emri verdiğini söyliyenlere de raslanacaktı:

— Ateş etmeyin!

Muhakkak olan, ateşin kesildiği ân Hitler'in görünürlerde olmadığıydı.

Ateşin dehşetiyle nümayişçiler Maximilien Meydanına kadar kaçmışlardı. Rosenberg:

— Meydanda ağır ağır ilerliyen bir otomobil gördüm, diye sonradan bu sahnenin devamını hikâye edecekti., Hitler, yüzünde anlaşılmaz bir ifadeyle önde oturuyordu. Arabanın arkasında hükümet kuvvetlerinden gelen bir kurşunla yaralandığı besbelli genç bir adam yatıyordu. Führer yavaş yavaş S. A.'ların önünden geçti... Adamlar esas duruş vaziyeti almış, «Heil!...» sesleriyle selâma durmuşlardı.

Omuzundaki yarası sızlayan Hitler, dostlarının zoruyla Münih civarındaki bir villâya götürüldü. İki gün sonra, 11

Nazi liderleri bir toplantıda: (Sağdan sola) Irkçı kampanyanın yöneticisi Streicher, Hitler, Hess, S.A. şeflerinden Lutze, Gestapo şefi Himmler

Kasım'da, onu tevkife gelenlere itiraz etmeden boyun eğdi. Suç ortaklarının çoğu zâten tevkif edilmiş bulunuyordu.

Darbe teşebbüsü akim kalmıştı. «Berlin'e Yürüyüş» Münih'in ara sokaklarından birinde, bir manga polis tarafından durdurulmuştu. Nasyonal Sosyalist Parti feshedilmiş, mallarına hükümetçe elkonulmuştu. Şu anda Hitler, mahvolmuş bir adam sayılırdı.

Onu yeniden hayata iade edecek olan da, gene hükümet-Avusturya uyruklu Hitler henüz Alman uyruğuna kabul edilmemişti; şu halde onu, alelâde bir yabancı sayarak hudut

Hitler ve Nazi şefleri, Münih darbe teşebbüsünün yıldönümlerinde toplanır, Naziler için günün önemini belirtirlerdi. Resim 1937'de çekilmiştir

dışı etmek pekalâ mümkündü. Ama onu büyük bir mahkeme kuzuruna çıkarmayı tercih ederek, emsalsiz bir kürsü hediye etmiş oldular. O güne kadar Hitler adını bile duymamış olan Almanya, basın yoluyla bu fevkalâde hatibi, ihtirasla taşan, intikam kusan bu garip adamı tanımış oldu.

Hitler müebbet hapis talebiyle mahkemeye verilmişti. Muhakeme boyunca bütün sorumluluğu üzerine aldı; Von Kahr'ı küçük düşürmeyi ve onları yarı yolda terkedenleri hul-

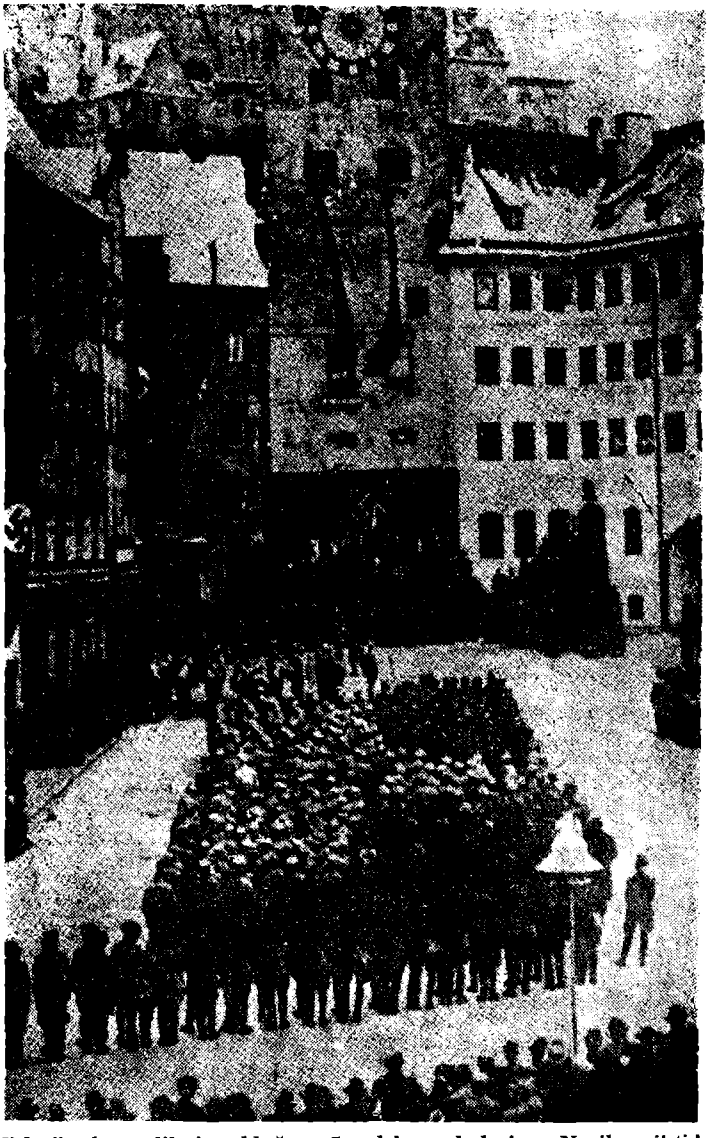
Naziler her yıl 9 Kasımda, 1923 darbe teşebbüsünde ölen arkadaşları için saygı duruşunda bulunmuşlardır(İkinci sıradan beşinci Hitler....)

kın gözleri önüne sermeyi büyük bir ustalıkla başardı; hakkında verilecek hükmü, tarih mahkemesine bıraktığını söylüyordu:

— Kurduğumuz ordu her geçen günle biraz daha büyüyor, gelişiyor. Ümit ve iftihar ediyorum ki, her neferin bir manga, her manganın bir takım, her bölüğün bir alay, alayların tümen, tümenlerin ordu haline geleceği, şanlı bayrağımızın yeniden dalgalanacağı günler pek yakındır, diyordu.

Almanya yepyeni bir insan tanıyordu. Onun sözlerinde, son yılların acılarını hafifletebilecek kini, intikamı ve ihtirası buluyorlardı. Yeni işitilen bu isim, bir daha silinmemek üzere hâfızalarda yer alıyordu.

Hitler 1 Nisan 1924'te 5 yıl ağır hapse mahkûm oldu. Onu hemen o gece Landsberg-am-Lech Kalesine hapsettiler. Orada arkadaşı Rudolf Hess'e milyonlarla Almanın incili hâline gelecek olan kitabı «Mein Kampf»ı dikte etmeğe başladı.

Hitler'in hapsedilmiş olduğu Landsberg kalesi... Naziler, iktidarı gelince buraya özel bir önem verdiler ve sık sık törenler yaptılar...

Hitler bu eserinde Yahudilere, Bolşeviklere ve Versay Barış Antlaşmasını imzalıyanlara duyduğu kin ve nefreti kusuyor, bu haris ve acayip adamın iktidarı ele geçirirse neler yapabileceği «Kavgam»'ın satırlarından anlaşılıyordu.

HİTLER'İN İKTİDARA GELİŞİ

Hitler cezaevinden istediği ünü yapmış bir adam olarak çıkmıştı. Almanya'da buhran devam ediyordu. «Ekonomik çöküntü ve işsizliğin büyümesi Komünist Partisinin gücünü ve patronların korkusunu arttırmıştı. Orta sınıflar için meşrûluk uyuşmazlığının sıkıntısını çektikçe kendilerini Hitler'in çekiciliğine bırakıyorlardı. Bozgun ve millî haysiyetin kaybıyla ilgili sanılan 1919'un demokratik müesseseleri memleketin büyük çoğunluğunca reddediliyordu. Bunlar zâten 1914 öncesi Almanyası'nın otoriter ve askerî geleneklerine de uymamaktaydı.» (*). Bu şartlar Hitler'i iktidara yaklaştırdı. «Savaş bozgunu, enflâsyon ve bunların yarattığı manevî buhran, 1933 Almanyasında Dünya ekonomik buhranının etkileri gibi vahim hoşnutsuzluklar olmasaydı, Hitler'in çapı bir diktatörlük kurmağa yetmezdi.» (*).

«Gerçekte Hitler, Mussolini'nin bir karikatüründen başka bir şey değildir... Kişisel başarısının sırrı sadece güzel konuşması, asîl, hararetli ve erkekçe belagatidir.» diyen Malaparte, Hitler'in 1923 darbe teşebbüsünün başarısızlığı üzerine iktidarı başka yollarla ele geçirmek kararına vardığını belirtiyor. Gerçekten «Hitler Ocak 1933'de Almanya'da iktidarı bir hükümet darbesiyle değil, Hindenburg'la von Papen'in yardımları sayesinde, bir parlâmento uzlaşmasıyla ele geçirmiş-

(*) M. Duverger: «Diktatörlük Üzerine» adlı eser. Dönem Yayınları. 1965.

tır.» Böylece 1923 teşebbüsünden on yıl sonra «Alman Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi» iktidardadır. Bu parti adından da anlaşılacağı gibi acayip karakterli bir diktatörlük kuracak, ırkçılığını, sağcılığını, «işçi ve sosyalist» gibi kelimelerle gizlemek istiyecek, bir ilericilik örtüsüyle örtünmeye çalışacaktır. Zaten partinin içindeki kıpırdanmalar bastırılmış, bir gece içinde bütün Almanya'da Hitler'in partideki muhalifleri öldürülmüştür. Bunlar arasında Hitler'in bazı eski arkadaşları da vardır. Führer artık en küçük bir itiraz dinlemiyen liderdir.

Nazizm -Alman faşizmi- ve Hitler'in bundan sonraki macerası tarihin en kanlı, en korkunç sayfalarında yer almaktadır. 1935'de tekrar silâhlanmaya başlayan, 1936'da Ren bölgesini, 1938'de Avusturya'yı, 1939'da Çekoslovakya'yı ele geçiren Hitler Almanyası, rejimin tabiatı icabı bunlarla yetinememiş, Eylül 1939'da Polonya'nın işgaliyle İkinci Dünya Savaşı başlatılmıştır. Nisan 1940'da Danimarka ve Norveç, Haziran'da Fransa, Nisan 1941'de Yugoslavya, bir ay sonra Yunanistan ve Girit işgal edilmiş, 22 Haziran 1941'de de 190 Alman Tümeni Sovyetler Birliğine saldırmıştır. Bu macera 93 milyon insanın silâh altına alınmasına, 40 milyon ölüye, 3000'den fazla şehir ve kasabanın yakılıp yıkılmasına, altı milyon insanın temerküz kamplarında yok edilmesine yol açmış ve İtalyan faşizmi gibi Alman faşizmi de savaşın yıkıntılarının altında ezilmiştir.

SALAZAR, İKTİDAR KOLTUĞUNA ISRARLA GETİRİLMİŞ, SONRA DİKTATÖR OLMUŞTU

Portekiz'de Salazar devrini ele alırken, bizzat Salazar tarafından yapılmış bir hükümet darbesinden veya herhangi bir kuvvet gösterisinden bahsetmek hâtalı olur. Çünkü Oliviera Salazar, bir hükümet darbesi hazırlamış değildir. Aksine böyle bir hareketi hazırlayanlar tarafından çağırılmış, dâvet edilmiş ve sonra hareketin bir numaralı adamı, lideri olmuştur. Ve hareket Salazar'ın adıyla anılmış, Salazar sayesinde zamanımıza kadar devam edebilmiştir.

Portekiz bir zamanlar sömürgeleriyle Dünyanın en kudretli üç, dört imparatorluğundan biriydi. Ondokuzuncu Yüzyıl sonunda Amerika'daki sömürge topraklarını kaybetmesiyle Dünya politikasında da yerini yeni devletlere kaptırdı. Zâten, sömürgeleri olmasa, Avrupa kıtasının bir köşesine sıkışmış ufak bir devlet olarak diğer devletler, hattâ komşuları için bir önem taşımayacaktı. Üstelik bu devlet sömürgelerini kaptırmasıyla beraber, bir buhrana da sürüklenmiş, parlâmento rejimi bu buhrana bir çare bulamamıştı. Bu rejim, Portekiz'de fırsatçıların, spekülâtörlerin karanlık işlerine zemin teşkil ediyor, güvensizlik, düzensizlik anlamına gelen talihsiz bir rejim manzarası gösteriyordu. 1906'da karışıklıklar o dereceye varmıştı ki, herkesin zihninde devletin yıkılmak üzere olup olmadığı sorusu belirmiş, «Acaba mahva mı gidiyoruz?» diye konuşulmaya başlanmıştı. O sıralarda Kral Carlos, devrin en ünlü ve muktedir Portekiz devlet adamı sayılan Joao Franko'yu Portekiz'i kurtarmaya çağırıyordu. Joao Franko iş başına geçince hemen malî ıslâhata girişti. Fakat tam bir anarşi ve demagoji havası içindeki meclis bu ıslahata karşı koydu.

Bu durum karşısında Joao Franko meclisi dağıttı ve Kral'dan tam yetki aldı. Bu yetkiyle Anayasa hükümlerini de çiğnedi. Cumhuriyetçiler harekete geçtiler. Portekiz ticaretinde ve sosyal hayatında önemli rolü olan, aynı zamanda ihtilâlci bir karakter taşıyan Loncalar da Krala ve Veliahd Prense suikast hazırladılar. Kral Carlos 1 Şubat 1908'de öldürüldü. Kurşunlardan hafifçe yaralanarak kurtulan Prens Manoel, Kral ilân edildi. Ama genç Kral, tecrübesizliği sebebiyle Joao Franko'yu idare edemedi. Cumhuriyetçi çevrelerin baskısıyla onu fedâ etti ve bu kurt politikacıyı Portekiz dışına sürdü. Bu hareket kendisinin de mahvına yol açtı: Kısa bir süre sonra Krallık devrildi, cumhuriyet ilân edildi.

O günden itibaren, yeniden altüst olan maliyenin, çok sıkıntılı sosyal şartların ve demogojinin hâkim olduğu devlet idaresinin karşısında halk ümidini büsbütün başka bir istikamete; orduya bağladı. Ne var ki generallerin siyasetle ve devlet idaresiyle asla ilgileri yoktu. Bir darbeyle hükümeti rahatça ele geçirebilirlerdi. Ama ondan sonra ele geçirdikleri iktidarı kullanmak ve bu iktidar vasıtasiyle Portekizlilere aradıkları huzur ve mutluluğu sağlamak için ellerinde hiç bir vâsıta yoktu.

Bu mahzura rağmen Portekiz ordusu siyaset alanında görünmekte gecikmedi. İlk denemeyi General Pimento de Castro, 1911'de yaptı. Bu hareket çok kısa ömürlü oldu.

5 Aralık 1917'de, Cumhurbaşkanı Sidonio Paes, meclisleri tatil etti, dağıttı. Bu, içten yapılmış bir hükümet darbesinden başka bir şey değildi. Ama diktatörlüğün yerleşmesi ümidi gene çok azdı. Nitekim Sidonio Paes diktatörlüğü çabuk yıkıldı ve siyasî hayattan silindi. Sidonio Paes eski bir Masondu, ama dikta idaresini kurar kurmaz Masonlarla mücadeleye girişmişti. Bu ihtiyatsızlığını hayatıyla ödedi; 1917 yılının Aralık ayında bir siyasî cinayete kurban gitti.

Paes'in öldürülmesinden bir ay kadar sonra Yüzbaşı Paiva Concairo, orduyu monarşiyi tekrar yerleştirmek üzere ayaklanmaya çağırdı. Ordunun bir kısmı harekete katıldı, bir kısmı cumhuriyeti savundu. Bu ayaklanma, bütün Kuzey Por-

tekiz'in hattâ kısmen Lizbon'un yakılıp yıkılmasına sebep oldu. Savaş bir ay sürdü. Memleket birbirini öldüren askerlerin çizmeleri altında kana boyanırken ekonomik buhran da korkunç bir hâl aldı. Kralcılar savaşı kaybettiler. Bu arada korku ve huzursuzluk son haddine gelmişti.

18 Nisan 1925'de ordunun yeni bir hareketi oldu. Yine krallığın kurulması için harekete geçilmişti.

Ordu, Portekiz'de politik hayatı makul ve bilimsel esaslara bağlıyabilmek için bir gerçek inkılâbın ve reformun yapılmasının kaçınılmaz olduğunu anlamış bulunuyordu. Bu hareket de bastırıldı, darbeciler yakalandılar, bir fevkalâde askerî mahkemenin önüne getirildiler. Fakat mahkemede, savcı durumunda olan subay, darbecilerin beraetini istedi. Bu subay, General Carmona'ydı. Ve ilerde sahneye çıkacaktı.

SALAZAR'A YOL AÇAN DARBE

1925 ihtilâl denemesi bastırılmış, fakat subaylar serbest bırakılmıştı. Bu arada Portekiz her geçen günle biraz daha mahva gidiyordu. Komünizmin memleketi bu fecî durumdan kurtarıp kurtaramıyacağı sorusu zihinlerde belirmeye başlamıştı. İşte tam bu sırada yaşlı bir subay, Mareşal Gomez de Costa ortaya çıktı. Costa, Birinci Dünya Harbi boyunca Fransa'da çarpışan Portekiz ordularına kumanda etmiş, cesareti hikâyelere konu olmuştu. O günlerde Portekizliler, en ücra köşelere varıncaya kadar, bütün duvarları, yol kenarlarını dolduran ve Mareşal de Costa'nın imzasını taşıyan bir beyanname ile, içinde bulundukları kâbuslu uykudan uyandılar. İhtiyar General vatandaşlarını savaşa dâvet ediyordu.

«Portekizliler, şerefli ve haysiyet sahibi insanlar olarak, sizler için memleketin politik durumu, tahammül edilemiyecek bir hâl almıştır. Portekizliler! Vatan ve milletin şeref ve haysiyeti uğruna silâha sarılınız!»

Mareşal de Costa, Braga'daydı. Braga, Portekizlilerin geçmişte vatanları için bir araya geldikleri yerdi, Portekiz bu bölgede nüvelenmiş, kurulmuştu. Bu çağrı üzerine Kuzey Por-

tekizliler, fikir ayrılıklarını unutmuş, Mareşalin emrine girmişlerdi.

28 Mayıs 1926'da bütün Kuzey, asker ve sivil, Lizbon üzerine yürüyordu. Her durakta, her kavşakta halk, yığın yığın onlara katılıyor, kalabalık çığ gibi büyüyordu. Hükümet en ufak bir karşı koyma denemesi yapmağa cesaret edemedi.

Sonradan, bu hâdiseyi anlatırken Salazar şöyle diyecekti: «Portekiz bir hükümete, memleketin içine düştüğü fecî durumu biraz olsun kımıldatarak düzeltebilecek herhangi bir hükümete, siyasî inancı ne olursa olsun, hattâ isterse geçici ve temelsiz olsun, düzen ve huzuru getirecek herhangi bir gerçek hükümete susamıştı. Ordunun 28 Mayıs 1926'da yaptığı askerî-sivil darbe, işte bu yüzdendir ki millet bütünlüğü tarafından desteklendi ve Mareşal Costa, bir damla kan dökmeden, tek silâh atmadan, asker, sivil, kadın, erkek vatansever Portekizlilerle yürüyerek Lizbon'a geldi ve iktidarı aldı. İnsanlık tarihinde eşine az raslanmış bir ihtilâldi bu. Ve bir milletin huzur ve güvene olan hayatî ihtiyacının neler yapabileceğini ispat ediyordu.»

Mareşal Costa hareketi halkın da katılmasıyla bir ihtilâl hüviyetini almış ve sonunda, bir damla kan akmadan, tek silâh atılmadan Mareşal Costa'nın iktidarı almasıyla umulmadık bir hızla neticeye bağlanmıştı. Costa üç üyelik bir Direktuar idaresi kurdu. Direktuar'ın diğer iki üyesi, 1925 darbe teşebbüsü sanıklarını beraet ettirmiş olan General Carmona ile Mende Cabecador'du.

Direktuar, kuvvetli, partilerin ve haris politikacıların hâkim olamıyacakları kadar kuvvetli bir hükümet istiyordu. Ama bunun yanı sıra parlamenter rejimin yerine, sosyal kuvvetlerin temsilcisi olan bir merkeziyetçi rejim kurulmasına da taraftardı.

Fakat siyasî rejim kaba hatlarıyla çizilirken, malî ve ekonomik program tesbit edilemiyordu. Çünkü Direktuar üyelerinden hiç birinin maliyeyle ve ekonomiyle ilgisi yoktu.

Mareşal Costa, 1926 Haziranında yetkilerini General Carmona'ya devrederek çekildi. General Carmona ise, yapılması

düşünülen reformları denemek için kendini yeteri kadar bilgili ve tecrübeli bulmuyordu. Bununla beraber 1928'de Carmona Cumhurbaşkanı seçildi. Ama hâlâ gerekli reformlara başlıyamamıştı. Nihayet, aynı yılın Nisanında bir çare buldu.

O devirde ekonomi profesörü Oliveira Salazar hemen de meçhul bir adamdı. 1921'de milletvekili seçilmiş, fakat bir tek gün Meclise gittikten sonra, yerinin orası olmadığını anlıyarak tekrar Üniversiteye dönmüştü. O günden sonra malî ve ekonomik alanlarda yapılması gereken reformlar hakkındaki fikirlerini Katolik «Novidades» gazetesinde yazdığı makalelerle izah etmekle yetinmişti.

Carmona 1928 yılının Nisanında Salazar'ı Coimbre Üniversitesinde buldu. Profesörü devlet hizmetine dâvet etti. Salazar uzun zaman direndi. Politik hiç bir tecrübesi yoktu, o sadece bir bilim adamıydı. Fakat Cumhurbaşkanının ısrarı üzerine kendisine verilen görevi kabul etti.

Salazar çok sevdiği annesine de danıştıktan sonra Lizbon'a hareket etti. Günlerden cumartesiydi. Dört gün sonra Coimbre'ye dönüyordu. İleri sürdüğü şartları kabul etmemişlerdi. Salazar'ın karakteristik vasfı buydu: Ancak kendisi tarafından kararlaştırılan şartlarla ve kendi düzeni içinde çalışabilirdi; başkalarının emri; hattâ tavsiyesiyle iş görmesi imkânsızdı. İkinci vasfı ise mutlak düzen taraftarı olmasıydı. Eğer ihtilâl, peşi sıra demagojiyi getiriyorsa, o ihtilâle karşıydı. Ihtilâlin getirdiği demagoji ve anarşi üzerine, her an yıkılması beklenen bir bina kurmaktansa, hiç harekete geçmemeyi tercih edeceğini açıkça söylemişti.

Ama Portekiz'in durumu Carmona'nın iyiniyetiyle halledemiyeceği bir felâket manzarası gösteriyordu. Portekiz iflâs etmişti, sebebi malî kaynaklarının yetersizliği değildi, bu kaynakların idaresindeki iktidarsızlık ve bilgisizlikti. Dışarıdan herhangi bir yardım ümidi kalmamıştı. Hükümet, Milletler Cemiyetine başvurmayı denedi. Milletler Cemiyeti malî yardımı, Portekiz'in ekonomik ve malî kaynaklarını bizzat kontrol etmesi şartıyla yapabileceğini bildirdi. Bu şartın ka-

bulü bir çeşit sömürge idaresi kurulmasına razı olunması demekti. Şu halde bu kanalla da kurtuluşu temin edecek bir yardıma bel bağlıyamazlardı.

Carmona, tek çıkar yol görüyordu: Salazar'ı dâvet. Fakat Salazar: «Ne işe yarayacak?» cevabıyla reddetti. Carmona ısrar ediyordu.

O zaman Coimbre Üniversitesi Profesörü Salazar, Maliye Bakanı Salazar olmayı kabul edebilmesi için ileri sürdüğü şartları yazılı olarak bildirdi. Bu şartlar tartışılmadı. Cumhurbaşkanı, kabul etmediği takdirde bir başka yol bulunmamasından korkuyordu. Maliye Bakanı, bakanlığının kayıtsız şartsız efendisi olacaktı. Bütçenin, malî kaynakların idaresinin tek ve mutlak hâkimi olacaktı. Diğer bakanlıklara istediğini —verebildiğini— verecekti ancak. Tek kelimeyle Salazar, bir malî diktatörlük kuruyordu.

Carmona bu şartların hepsine, «Peki» dedi. 27 Nisan 1928'de Salazar, tekrar Maliye Bakanlığındaki çalışma odasına girdi. O günden itibaren Portekiz'in Milletler Cemiyeti'yle olan bütün münasebetleri kesildi.

Salazar maliyeyi eline aldığı gün, millete hitabeden bir bildiri yayınladı. Bu bildiride Portekiz'in çok fecî olan bu buhrandan kurtarılabilmesi için çok şiddetli tedbirler alınması gerektiğini, çok zor olan görevinde tereddütsüz bir güven ve büyük bir sabır beklediğini ifade ediyordu. Bildirisi şu sözlerle bitiyordu: «İktidarda aslâ gözüm yok. Her gün Lizbon'dan Coimbre'ye tren kalkıyor».

YÜZYILIN EN UZUN ÖMÜRLÜ DİKTATÖRÜ

Fakat Salazar bir daha Coimbre trenine binmedi. Birkaç ay gibi çok kısa bir zaman içinde, alışılmamış metodlarla da olsa malî durumu düzeltti. Reform hareketi devlet idaresinin bütün dallarına uygulandı.

Salazar, 1933'de Başbakan oldu. Başbakanlığın yanı sıra maliyeyi de bırakmamıştı.

1926'daki Costa darbesi, şiddet hareketlerini, kan ve bu

rutu gerektiren darbelerden farklı olarak gerçekleşmiş, şiddet hemen hiç uygulanmamıştı. Bu darbeyi izleyen yıllarda Salazar'ın önce malî diktasını kuruşu sonra Başbakanlık koltuğuna oturuşu da sessizce vukubulmuştu. Ancak, bu andan itibaren Salazar bir diktatör olma yoluna giriyor ve bu durum her diktatörlüğün kaçınılmaz unsurları olan şiddet ve zoru da ister istemez getiriyordu.

1933 yılında Salazar, bir diktatör olarak sahnedeydi ve o tarihten günümüze kadar da iktidarı bırakmayacaktı. «Coimbre'ye her gün tren kalkıyor» sözü de artık sadece edebiyattı. 1933'te, kendisine büyük yetkiler veren anayasayı hazırlatmıştı. Bu anayasaya göre —İtalya'daki faşist sistemi hatırlatan— korporatif bir sistem kuruluyordu. Korporatif Meclis, meslek teşekküllerinin temsilcilerinden meydana gelmekteydi. Cumhurbaşkanlığı çok sembolik bir mevki haline getirilmişti —ve o tarihten sonra ancak Salazar'ın güvenip desteklediği kimseler Cumhurbaşkanı seçilebilecekti—.

Yıllar sonra —Ocak 1961'de— bir korsanlık olayı dünyanın dikkatini Yirminci Yüzyılın bu en uzun ömürlü diktatörüne tekrar çevirdi. Lizbon'dan kalkan Santa Maria adlı lüks yolcu gemisi, Venezuella'da binen 69 yolcu —daha doğrusu ihtilâlci— tarafından ele geçirildi. On gün süreyle gemiyi yöneten ve sonra arkadaşlarıyla beraber Brezilya'ya iltica eden Galvao, «Bu olayla Salazar diktatörlüğüne dünyanın dikkatini çekmek istediklerini, Portekiz'in artık en katı bir dikta idaresi haline geldiğini» ileri sürmekteydi. Galvao, 1926 Costa hareketinde rol oynamış eski bir subaydı ve Salazar'a baş kaldırdığı için 7 yıl cezaevinde yatmıştı. Galvao'ya göre «Diktatöre muhalefet şiddetlenmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimlerini baskı ve hile ile yaptıran, böylece değişmez Başbakan olarak kalan Salazar, muhalefete en şiddetli tedbirleri uygulamaktadır. Muhalif liderler cezaevinde, ya da sürgündedir. Birkaç lider de esrarengiz cinayetlerin kurbanı olmuştur.»

Galvao sözlerini «Salazar 1926 ihtilâline ihanet etmiştir» diyerek bitirmişti.

İSPANYA'DA FAŞİZMİN SAHNEYE ÇIKIŞI, FALANJİZM VE FRANKO

İspanya'da Primo de Rivera diktatörlüğünün sona ermesinden çok kısa bir süre sonra, bu diktatörlüğün kurulmasına karşı koymayan, hattâ yardım etmiş olan Krallık da devrilmiş ve Cumhuriyet ilân edilmişti. Fakat, cumhuriyet Mussolini'den ilham alan yeni Rivera'larla karşılaşmış ve yarıda kalan birçok darbe teşebbüsleri yapılmıştır. Sol cepheyle beraber, İspanyol Faşist Teşkilâtı «Falanjistler» de kuvvetlenmişlerdir. Özellikle sağcı subaylara, zengin sınıflara dayanan bu teşkilât 1936 seçimlerinde iktidarın solculara «Halk Cephesine» geçmesini hazmedemiyecek, bir iç savaş sonunda İspanya'da da faşizm iktidarı ele geçirecektir.

16 Şubat 1936'yı 17 Şubata bağlayan gece, İspanya tarihindeki en heyecanlı gecelerden biriydi. O gün Kortez (Milli Meclis) seçimleri yapılmıştı. Seçimler korkulduğu gibi olmamış, sâkin geçmişti. İspanya şimdi büyük bir sabırsızlıkla sonuçları beklemekteydi. Madrid'den sızan haberlere göre sol cephe seçimleri kazanmıştı. Ama gerçekte sonuçlar fazla sevindirici değildi. Çünkü üstünlük pek az bir oy farkına dayanmaktaydı. Daha önemlisi, yabancı gazetecilerin de belirttiği gibi bu sonuçlar, İspanya'yı birbirine düşman iki cepheye ayırıyordu: Bütün sol partileri toplamış olan «Halk Cephesi» dört milyon oy almıştı. Sağcı partilerin toplandığı «Milli Cephe» çok az farkla sol cepheyi izliyordu. Merkeziyetçi, mutedil cephe de 700 bin oy toplamıştı.

«Halk Cephesi» zafer şarkıları söylüyordu. Oy farkının azlığına rağmen ilk defa iktidar İspanyol solcularının eline geçmişti. Seçim kampanyası boyunca Halk Cephesi, yenilgisi-

nin, İspanya'da Faşizmin, sefaletin ve adaletsizliğin zaferi olacağını haykırmıştı. Millî Cephe ise solcuların zaferiyle İspanya'nın Bolşevizmin kucağına düşeceğini ileri sürmüştü.

Daha seçimlerden önce İspanya Cumhurbaşkanı Azana, bir yabancı gazeteciye İspanya'daki durumu şu sözlerle belirtmişti: «Sol y sombra» yani «Güneş veya Gölge». Bu, yarımadada yarı gölgeye, ortada bir idareye yer olmadığını gösteriyordu.

Seçimler 1936 Şubatında yapılmıştı. Aynı yılın Temmuzunda İspanya'yı kana bulayacak olan iç savaş başlıyacaktı.

1936 Haziranında Katolik Lider Gil Robles, Kortez'de yaptığı bir konuşmada Şubat seçimlerini izleyen üç ay içinde sol cephenin teşvikiyle 160 kilisenin yakıldığım, 269 siyasî cinayetin işlendiğini, 1287 silâhlı çatışmanın olduğunu ve 341 grev yapıldığını söylüyordu. Katolik lider buna «anarşi» diyor, ama sağcıların; kralcıların ve faşistlerin (İspanya'daki faşistlerin adıyla falanjistlerin) şiddet hareketlerinden hiç bahsetmiyordu. Halbuki, İspanyol Faşist Partisi «Falanj», sol cepheyi; komünistleri, sosyalistleri barut fıçısını ateşliyecek bir harekete zorlamak için sinsi ve bazan açık her harekete başvuruyordu. Sağcıların çoğunlukta olduğu bölgelerde solculara her türlü baskı yapılmakta, iktidarın seçimle solcuların eline geçtiği gerçeği hiç dikkate alınmamaktaydı. Denebilir ki; Faşistlerin, düzensizliği, kanunsuzluğu, anarşiyi yaratmakta, İspanya'yı bir kargaşalığa götürmekte gerçek menfaatleri vardı. Bu sayede kurmak istedikleri yumruk ve kırbaç rejimini bir nefis savunması şeklinde gösterebileceklerdi.

Burada şunu da hatırlatmak gerekir; Halk Cephesi sağ tehlikeye karşı teşkilâtlanmakta ağır davranmış, seçim sarhoşluğu içinde tehlikeli cömertlikler yapmıştı. Genel af ilân etmiş, hapishanelerin kapılarını yalnız siyasî hükümlülere değil, en azılı cânilere, insanlık düşmanlarına da açmıştı.

İspanyol monarşisi 1931 Nisanındaki seçimler sonunda sessiz sedâsız, ihtilâlsiz, Prononsiamento'suz, yani İspanya'nın alışmadığı bir barış ve huzur havası içinde sona ermiş, yerini Parlamentoya bırakmıştı. Belediye seçimlerinden ders alan

Kral Onüçüncü Alphonse, milletin ve bilhassa ordunun krallık idaresini sevmediğini, istemediğini anlamıştı. Bir müddet önce, iki askerî uçak (ki birinin kumandanı geleceğin diktatörü Franko'nun kardeşiydi) Madrit üzerinde cumhuriyetçilerin propaganda broşürlerini atmıştı.

İspanyol monarşisi Primo de Rivera diktatörlüğünün kefaretini ödüyordu, İspanya, bu yedi yıllık devreyi, onun diktatörünü ve kralını, kurdukları baskı rejimi için itham etmiyordu; zâten Rivera gerçek bir diktatör olmamıştı. Onda affedemedikleri şey, bütün bir milletin kararmış ruhunda uyandırdığı ümit ve sonra eskisinden çok daha acı, daha karanlık ve ümitsiz hayâl kırıklığıydı. Monarşi, İspanya'nın canhıraş dâvalarını halletme yolundaki beceriksizliği yüzünden düşüyordu.

İspanya'nın en önemli meselesi, yokluk ve sefâletti. İspanya, Avrupa'nın fakir ve kimsesiz akrabasıydı. Nüfusunun çok büyük bir çoğunluğunu tarımla uğraşanların teşkil etmesi, ekonomik durumun ne kadar geri olduğunu gösteriyordu. Ispanyolun, âdeta dinî bir aşkla sevdiği toprak ise nankördü, çıplak ve verimsizdi; kızgın güneş toprağı ve insanı kavuruyor, çalışmayı imkânsız hâle getiriyordu. Mahsul fakir ve kalitece düşüktü. Hâlâ öküzlerin çektiği âletlerle toprak sürülüyordu. Zengin asilzâdeler hâlâ ortaçağ anlayışı ile tam bir derebeyi saltanatı sürüyor ve geniş topraklarında işçiyi boğaz tokluğuna çalıştırıyorlardı.

Toprağın nisbeten verimli ve ufkun nisbeten daha yeşil olduğu bölgelerde köylü aç değildi, ama yine karamsardı. Levante vâdilerinin bereketli, zengin toprağı ise, küçücük, binlerce parsele bölünmüş ve toprak zenginken sahibi fakir kalmıştı. Zengin vatan toprağı da çok çocuklu bir ana olarak evlâtlarını beslemekten âciz kalıyordu.

Fakat İspanya'da milleti sadece köylü nüfus teşkil etmiyordu. Yirminci Yüzyıl İspanyasında, cesaretsiz de olsa endüstri başlamıştı. Üç milyon kadar işçi vardı. İspanyol işçisi hayatını yaşanamıyacak kadar fakir ve bahtsız buluyordu. Endüs-

tride de, tarımda olduğu gibi, ücretler çok düşüktü.

İspanya'da fakirlik ve sefâlet, başka herhangi bir memlekettekinden daha önemli bir problemdir. Sefâlet İspanyol için bir bahtsızlık değil, fakat bir yüz karası, bir şerefsizlik, haysiyetsizliktir. İspanyol gururuna, şeref ve haysiyetine hastalık derecesinde düşkündür. Asîllerden de bu sebeple nefret eder. Bu nefret, İspanyolun Akdenizli kanındaki coşkunluğa eklenince, İspanya'da solcu cephenin, soğuk Slav kavimlerindeki sol heyecandan çok daha başka ve daha tehlikeli bir ortam yaratacağı kolayca anlaşılır. İspanya'da partiler gibi sendikalar da, sosyalist ve komünist olmakla yetinmeyen anarşistlerle doludur.

İspanyol, macera delisidir; hele gizli, esrarlı işlerden çok hoşlanır. İşte onun bu heyecanlı ve çocuksu karakteri, İspanya'da sol temayüllü yeraltı faaliyetlerinin kolaylıkla taraftar bulmasını sağlayan bir sebep olmuştur. Anarşistlerin en büyük teşkilâtı olan C.N.T. (Millî İş Federasyonu) F.A.İ. rümuzuyla tanınan (İberik Anarşistler Federasyonu) adlı böyle bir cemiyet tarafından yönetilmekteydi. Sayıları çok olmayan liberal burjuvalar arasında ise, Mason Teşkilâtı, ismi etrafındaki esrarlı ve korkulu hava, âdetlerindeki acayiplik sayesinde pek çok taraftar kazanmıştı.

DİL BİRLİĞİ OLMAYAN DEVLET

İspanya'yı iki düşman dünyaya ayıran sosyal sebepler sadece açlık ve sınıflar arasındaki nefretten ibaret değildi... Eyaletlerin devamlı kımıldanışları da, hükümetleri aralıksız rahatsız etmiş, memleketin muhtaç olduğu düzenin sağlanmasına engel olmuş ve bir nifak havasının doğması için elverişli zemini hazırlamıştır.

1936'da İspanya, gelişmesini tamamlamamış ve tarihin akışı içinde bir noktada takılıp kalmış bir memleketti. Ne din ve vicdan birliği, ne de monarşinin mutlak kanunları, bu taşra şehirlerine, bir zamanlar ayrı ayrı devletler halinde hüküm-ran olduklarını unutturmuştu. Bu şehirlerin ayırıcı zihniye-

ti herşeyden önce eski dillerin yaşatılmasında gösterilen ısrarla belliydi. İspanya'nın resmî ve yaygın dili olan Kastilya dili karşısında bazı eyâletler kendi lehçeleriyle konuşmakta inat etmişlerdi: Galisienler, muhtariyetçi olmakla beraber, uyuşma taraftarıydı; Oskerra havalisi şehirleri ise büyük ölçüde işçi hareketleriyle desteklenen devamlı bir muhalefet içindeydi. Buna mukabil Navarlılar en koyu monarşi taraftarı olarak, en sağ noktada mücadele ediyorlardı. Nihayet, en tehlikeli yer Katalonya'ydı. Katalonya, özellikle Barselon ve etrafındaki işçileri ve köylüyü, refaha kavuşturma vaadleriyle devamlı kaynaşma halinde bulunduruyordu.

İspanya Cumhuriyeti 1931'den itibaren çeşitli ve vahim problemlerle yüzyüze geldi. Fakat cumhuriyetin hareket noktasında, Primo de Rivera'ya nazaran şanslı olduğu muhakkaktı; çünkü millet çoğunluğunun arzu ve iradesiyle kurulmuştu. Bütün İspanya'da sevgi ve heyecanla alkışlanmıştı. Onu, ateşli Akdeniz kanıyla, güzel bir genç kız olarak tasavvur eden İspanyollar sevgili cumhuriyetlerine «La Nina Bonita» (Güzel Kız) adını takmışlardı. Fakat İspanyol Cumhuriyeti, modern Avrupa cumhuriyetlerinden farklı ve eski düzene bağlıydı.

YİNE TOPRAK MESELESİ

1932'de Azana Hükümeti tarım bölgelerinin sefaletine karşı savaş açtı ve Meclisten, büyük toprak sahiplerinin işletmedikleri topraklarının ellerinden alınıp, fakir ve topraksız köylüye dağıtılması hakkındaki kanunu geçirmeye muvaffak oldu. Fakat kanun sadece birkaç eyâlette uygulanacak ve toprak dağıtımının yanısıra şart olan sulama problemini hallede-mediği için de beklenen parlak neticeyi vermeyecekti. Kısaca söylemek gerekirse, Azana'nın reform teşebbüsleri fakir köylüyü bir kere daha hayâl kırıklığına uğratmaktan başka hiç bir sonuç elde etmedi.

Cumhuriyetin başka dertleri de vardı: Bütün dünyayı altüst etmiş olan büyük ekonomik kriz, İspanya'ya 1930 yılı-

na doğru gelmiş ve monarşinin düşmesinde en önemli rolü oynamıştı. Fakat ne yazık ki, rejimin değişmesi bu krizin korkunç tahribatına karşı hiç bir şey yapamazdı. Yıllar geçtikçe, bu tahribat gitgide ağırlaşan bir kâbus halinde çöktü. Endüstri alanında ihtihsalin sıfıra inmesi, iş yerlerinin peşpeşe kapanması ve nihayet işsizlik... Ve sonunda, işçi ve işveren aynı krizin kurbanları olarak İspanya'da sayıları milyonları aşan gayrımemnunlar ordusuna katıldılar.

Bütün bu talihsiz şartlar içinde cumhuriyet, affedilmeyecek bir hatâ daha yaptı ve en kudretli iki müesseseyi, orduyu ve kiliseyi kendi safında tutmayı bilemedi.

KİLİSENİN ROLÜ

İspanyol kilisesi çok zengindi, zengin olduğu kadar da muktedirdi. Etkisi hudutsuzdu. İspanya'da eğitim tamamen kilisenin emrindeydi. Diğer taraftan kilisenin, İspanyol kadını üzerinde mutlak bir hâkimiyeti vardı. İspanyol kadını sofu ve müsamahasız bir Katolik olarak, kocası isterse en ileri bir anarşist veya Mason olsun, daima mahallesindeki veya kilisesindeki papazın emrinde bulunurdu. Fakat bir bakıma Kilisenin hudutsuz zenginliği ve monarşiye olan bağlılığı da meydandaydı. Kilise, ruhlara hükmettiği kadar, düşünen beyinleri de tahrik ediyordu. Bir İspanyol atasözünün dediği gibi: «Bütün İspanya, Kilisenin peşindedir. Fakat yarısı araba içinde giderken, öbür yarısı yaya yürür.» 1931 Cumhuriyetini kuran liberaller ve sosyalistlerin, yaya yürüyenler kâfilesine dahil olduğu muhakkaktır. O halde genç cumhuriyetin, kilisenin yetkilerini hudutlandıracak tedbirler araması ve Anayasaya, eğitimin, mahkemelerin, evlenme ve boşanmaların lâikleştirilmesi, kilise mensuplarının da devlet kontrolünde bulunması gibi yeni hükümler koyması çok tabiîdir. İşte bu durum kiliseyi cumhuriyete düşman cepheye geçirmiştir.

Cumhuriyet, ikinci büyük kuvvet olan orduyla da dost olamadı. Ordu, Ondokuzuncu Yüzyıldan beri vatan için silâh atmamış, kan dökmemişti. Duran, bekleyen ve kaybetmeyen

her ordu gibi memleketin iç meselelerine müdahale etmeye hazırdı. Yıllardan beri dolu olarak bekleyen silâhını kolayca iç düşmanlarına çevirebilirdi. Devletin menfaatlerini ve emniyetini kendi menfaatleri ve emniyetiyle birleştirerek kendisini kanun ve düzenin tek ve en haklı koruyucusu farzediyordu. Fakat bunun yanında Ordu, merkezî bir idareyi istiyordu. 1932 seçimleriyle eyâletlere kısmî muhtariyet tanınması Orduyu yeni rejime küstürmüştü.

DARBEYE TEŞEBBÜS EDEN GENERAL AFFEDİLİYOR

Cumhuriyetin ilânını izleyen günlerin coşkun heyecanı çabuk sönmüş, sessiz ve sinsi bir memnuniyetsizlik kendini hissettirmeye başlamıştı. İlk hükümet darbesi yapıldığı zaman cumhuriyet henüz bir yaşındaydı. Fas'taki savaşlar sırasında büyük şöhret yapmış olan General Sanjurjio, 1932 Ağustosunda eski model bir Prononsiamento denemesine girişti.

Hareket bir avuç yüksek rütbeli subay tarafından düşünülmüş, gizlenmiye bile lüzum hissedilmemiş ve hemen de plânsız, gelişigüzel tatbik edilmişti. Böylece, hareket, başladığından üç beş saat sonra sona erdi, Sanjurjio idama mahkûm edildiyse de Cumhuriyet «Güzel bir kıza yaraşır» cömertlikle bu cezayı bağışladı.

Sivil bir hareket çok daha temkinli olacaktı. Kilise düşmanı Azana iktidarına karşı kanunî yolları deneyeceklerdi. Bu kararla siviller, iktidarı almak için bir araya gelerek bir parti meydana getirdiler. Eski partilerin; Köylü Partisi, Büyük Toprak Sahipleri Partisi, Kralcılar, Gelenekçiler (bunlar Karlist adiyle anılmaktaydı) yamsıra, daha orijinal, daha değişik, milletin büyük çoğunluğunu peşinde sürükleyebilecek kadar kaypak genç partiler kuruldu. Bu partilerden biri sür'atle büyüdü ve önem kazandı, fakat çok kısa ömürlü olmaya mahkûmdu. İkincisi, başlangıçta vaatkâr görünmemiş, göze çarpmamıştı. Ama parlak bir geleceği vardı. İlki, C.E.D.A. idi, monarşist değilse de Katolikti, müfrit ve şoven değildi,

ama sağcıydı. Lideri meşhur Robles'di. İkinci parti açıkça faşistti, diktatör Primo de Rivera'nın oğlu genç ve yakışıklı Jose Antonio Primo de Rivera tarafından kurulmuştu ve Falanj adıyla anılıyordu. Falanjistler başta epey gürültü yaptılar, fakat sayıları etkili olmalarına imkân bırakmıyacak kadar azdı. Seçime de giremediler, zira henüz teşkilât olarak tamamlanmamışlardı. Aksine, 1933 seçimleri C.E.D.A.'yı yarımadanın en önemli teşekküllerinden biri hâline getirdi.

Sağcı merkeziyetçiler ve sağcılar meclislerde çoğunluğu sağlamışlardı. 1933'den 1936'ya kadar hükümet sağcı merkeziyetçilerden kuruldu. Başbakan Radikal Leru'ydu. Fakat Leru kendisini destekleyen sağcılara tâvizler vermek zorunda kaldı. Öyle ki sonunda, bu hükümet de kendinden önceki kadar müfrit hareket eder hâle geldi. Bu defa sağa doğru yatan hükümette denge bozuldu. Ve İspanya ağır ağır bir sivil harbe doğru gitmeğe başladı. Azana Hükümeti, Katoliklerin nefretini kazanmıştı; Leru Hükümeti ise işçileri ve bütün sol'u kendine düşman etti.

1934'de Madrid'de genel grev patlak verdi. Bu sırada Barselon'da Eskierra, Katalan devleti hükümranlığını ilân ediyordu. Her iki hareket de çabuk bastırıldı. Sosyalist grevciler ve Barselonlu isyancılar yakalanarak cezaevine gönderildiler. Ama hâdise kapanmamıştı. Asturi'de işçiler idareyi ele alarak bir Sosyalist Asturi devleti kurduklarını ilân ettiler, bölge birkaç gün müddetle işçilerin elinde kaldı. Çarpışmalarda kiliseler ateşe verildi, din adamları öldürüldü. Olaylar büyük bir heyecan ve kargaşalık yarattı. Leru zecrî tedbirler almak mecburiyetini hissetti. Fas'ta bulunan yabancı Lejyon'un, derhal yurda dönerek duruma el koyması emredildi. Lejyonun iki kumandanı vardı: General Goded ve General Franko. Lejyon derhal emre uyarak yurda döndü, büyük isyan hareketlerini bastırdı. Binlerce İspanyol öldü. Bu, sivil harbi hazırlayan bir manevra hareketiydi sanki.

1936 seçimleri, geçmiş beş yıllık devre içinde kendi cephelerinde ayrı ayrı beslenen, büyüyen iki düşman cepheyi bu defa kesin olarak karşı karşıya getirmişti. Ne var ki oy tas-

nifinde solcuların sağladığı çok küçük bir üstünlük bu cepheye Kortez'de kuvvetli bir çoğunluk temin etmişti. Bu, muhafazakârlar ve sağcılar arasında hayâl kırıklığı yarattı: Demek ki kanunî yollarla iktidarı ele geçirmelerine imkân kalmamıştı. Geriye sadece bir şiddet hareketiyle iktidarı ele geçirme ihtimali kalıyordu.

Sağcıların ilk teşebbüsü General Franko'nun tahrikiyle yapıldı. Fransisko Franko 1936'da kırk dört yaşındaydı. Fas harpleri sırasında yabancı lejyonlarının kumandanıydı. Bu harpler sırasında bir stratej olarak büyük ün yapmıştı. 1934'e kadar adı siyaset dünyasında duyulmamıştı. Sanjurjio'nun darbe teşebbüsüne de karışmamıştı. Ancak Asturi isyanı patlak verdikten sonradır ki General Franko siyaset alanında parladı. Ve ismi muhafazakâr cephe için büyük bir ümit kaynağı oldu.

Seçim sonuçları ilân edilir edilmez General Franko, derhal Başbakan Yardımcısı Valladares'e koştu. Valladares'e, İspanya'da sağ cephenin ancak şu çok kısa bir iki saatlik zaman içinde kurtarılabileceğini izah etti. Hükümet henüz işbaşındayken, meclisler dağılmamışken, yani, yeni seçimin işbaşına getirdiği solcular henüz iktidara el koymamışken, derhal duruma hâkim olarak sol cepheyi ezmeyi teklif etti. Ne var ki Valladares mutedil bir merkeziyetçiydi, müfrit bir sağcı değildi. Bu teklif onu korkuttu ve General Franko'ya yardımı reddetti.

O andan itibaren sağcılar için, silâha başvurmaktan başka çare kalmıyordu. Bir hükümet darbesi esasen yıllardan beri hazırlanmaktaydı. Ordu saflarındaki muhalif subaylar aralarında «Ordu Hareketi» adlı gizli bir teşkilât kurmuşlardı. Bunlar muhafazakâr Karlistlerden de yardım görmekteydiler. Karlistler, Navar ülkelerinin uzak yaylalarında bir ordu hazırlamışlardı. Bu ordu silâhlı ve tâlimli genç monarşistlerden kurulmuştu. Bu hareketlerin şefleri İtalya'ya ve Almanya'ya gitmişlerdi. Mussolini'den yardım vaadi almışlardı. Naziler, gerekirse bizzat İspanya'ya asker göndermek vaadinde bulunmuşlardı.

1936'da, komplonun tertipçileri subaylardı. Sanjurjio sürgündeydi ve Franko, yeni hükümet tarafından İspanya'dan uzaklaştırılmıştı. Kanarya Adaları Genel Valiliğine tâyin edilmişti. Bu yüzden darbe hareketini İspanya'da bulunan General Mola hazırlıyacaktı. Hareketin hedeflerini, merhale merhale tâyin ve tesbit etti, el altından bütün taraftarlarına bildirdi. Görevleri askerlerle sivil halka mensup isyancılar arasında titizlikle taksim etti. Hareketin aynı anda meydana çıkacağı bütün şehirler için ayrı ayrı şefleri seçti.

Azana Hükümetinin, sonra Kuiroga Hükümetinin idaresizliği, siyasî cinayetler, suikastler, yer yer ayaklanmalar, çarpışmalar, yangınlar, yağmalar; bütün bunlar hazırlanan komplo için bulunmaz bir zemin teşkil ediyordu. Hükümet yaklaşan tehlikeyi hissedince müfrit solu frenlemek istedi, anarşistlerden birkaçı yakalanarak hapsedildi, ama bunlar cılız tedbirlerdi. Bu arada Falanj Partisi Lideri Jose Antonio Primo de Rivera bile tevkif edilmişti. Fakat bütün İspanya'yı hapsetmiye imkân yoktu. Madrid'de siyasî bir cinayetin işlenmediği gün geçmiyordu. Bazı bir kahvenin terasında bir falanjist makineliyle delik deşik ediliyor, bazı bir sokak köşesinde üç beş sosyalist kıstırılıp öldürülüyordu.

BARUT FIÇISINI ATEŞLEYEN KIVILCIM

Nisanda, bir gün, Asaltoslar, yani hükümete sadık muhafız askerlerinden biri, sivil teşkilâta mensup muhafızlardan birini öldürdü. Falanjistler cenaze töreninde büyük tezahürat yaptılar. Mezarlıkta tören, gerçek bir arbedeye döndü. Asaltoslar duruma müdahale etmek istediler, falanjistler karşı koydular. Silâhlar atıldı, birkaç kişi öldü ve bu arada Asaltosların Kumandanı genç Teğmen Jose Castillo, Jose Antonio Primo de Rivera'nın yakın akrabası olan Heredia Markisi'ni öldürdü. 12 Temmuzda, Teğmen Castillo, kışlasına dönerken bir tabanca kurşunuyla öldürüldü. İki gün önce bir arkadaşlarını daha aynı şekilde kaybetmiş olan Asaltoslar, intikam almaya karar verdiler. Fakat onlar düşmanın başına, beynine

vurmak istiyorlardı. Castillo'nun öldürüldüğü gece kışladan siyah bir otomobille bir kamyon çıktı. Kamyon, monarşist sağcı lider Calvo Sotelo'nun evinin kapısında durdu. Otomobil ise Fobles'in evine doğru yol almıştı. Robles Fransa'daydı, kendisini bekleyen mutlak ölümden böyle kurtulmuş oldu. Ama Sotelo evindeydi. Ertesi gün cesedi Batı mezarlığının morgunda monarşistler tarafından zorlukla tanındı.

Sotelo'nun katli Madrid'de büyük bir heyecan yarattı. Bunun yanısıra sol cephe de, bu cinayeti izlemesi mümkün bir kıyasıya hareketten korkarak telâşlanmıştı... Hükümet monarşist ve Karlistlerin idare merkezlerinin kapatılmasına emir verirken, dengeyi sağlamak için anarşistler hakkında da takibata girişti. 14 Temmuzda büyük Batı mezarlığında birbirini takip eden iki muazzam cenaze töreni yapıldı. İlki, solcuların sıkılmış yumruklarıyla selâmlanan Kastillo'nun cenazesiydi; ikincisi, Sotelo'nunkiydi ve mezarlıkta toplanan mütbiş bir kalabalık cenazeyi faşist usulü el kaldırarak selâmladı.

O günlerde Kortez fevkalâde toplantıya çağırıldı. Ve kapıda üyelerden silâhlarını vestiyere emanet etmeleri istendi. Bu toplantı, barışın son ümidiydi, fakat hiç bir sonuç elde edilemeden dağıldı. Aynı günlerde General Mola hareket tarihi olarak 17 Temmuz saat 17'yi kararlaştırmış bulunuyordu.

Hükümet, hazırlanan darbe hareketinden kısmen haberdardı. Aslında komplo, gizli kalamıyacak kadar yaygın bir teşkilât tarafından hazırlanmaktaydı. Bununla beraber hükümet, harekete geçmedi ve tedbir almadı. Kuiroga hükümetinin sorumluluğu çok ağır, durumu çok güçtü. Başbakan komplo hakkındaki ihbarları ciddiye almamıştı. Kendisine Mola'nın tevkif edilmesi gerektiğini söyleyenlere Kuiroga: «Mola Cumhuriyete sâdık bir askerdir.» demekle yetinmişti. Afrika ordusunda hazırlanan bir yeni isyan hareketinden bahsedildiği zaman Kuiroga alay etmiş ve şu sözleri söylemişti: «İyi ya, onlar ayağa kalkarlarsa, ben de yan gelir yatarım, olur biter.»

Sağcı hareket Fas'ta başlayacaktı... General Franko, Fas'ta bu hareketin şefi haline gelecekti. Bu da İspanya bakımından tabiî bir sonuçtu. İspanyol ordusunun Afrika'daki şefleri

1934'te Asturi'de işçiler ayaklanmış, komünist bir idare kurmuşlardı. Franko ilk olarak bu isyanı şiddetle bastırmasıyla sağ cephede isim yaptı

yıllardan beri aralıksız savaş halindeydiler. Rif dağlarının, Tercio'nun cenkci halklarıyla devamlı mücadele durumundaydılar. Her an harekete geçebilirlerdi. İspanya'da ise sol cepheye katılmış olan işçilerin dışında şehirlerin orta halli ve fakir halkı, şu ya da bu cephenin adamı olmaktan çok, azap çeken insanlardı.

Afrika ordusundaki senelik büyük manevralar hareket için bulunmaz bir fırsat yaratmıştı. Yüksek Komiser Buylla ve Afrika ordularının iki kumandanı Morato ve Romerales, hazırlanan komplo hareketine alınmamışlardı. Hiç bir şey bilmiyorlardı. Manevra sona erdikten sonra, bir ziyafet tertiplenmişti. Yemek sırasında Yüksek Komiser Buylla, subayla-

rın hep bir ağızdan: «Cafe!» diye bağırdıklarını hayretle görmüştü. Cafe, yani İspanyolca kahve! Halbuki sofrada henüz balık yeniyordu ve sıra kahveye gelmemişti. Ama C.A.F.E, hazırlanan komplo hareketinin bir işaretiydi ve şu anlama geliyordu: «Camarades! Arriba Fallange Espanola!» (Arkadaşlar! İspanyol Falanjı Geliyor!).

FRANKO'YU GETİRECEK İNGİLİZ UÇAĞI

Hareket plânı, Afrika ordularının General Franko tarafından ele geçirilmesini gerektiriyordu. Çünkü Morato ve Romerales, hükümete bağlılıklarıyla tanınıyorlardı. Ancak Franko da açık denizde, Kanarya adalarında bulunuyordu. Bu sebeple önce Franko'nun Kanarya'lardan İspanyol Afrikasına gelmesi gerekliydi. Bunun için bütün hazırlıklar tamamlanmıştı. Londra'da bulunan monarşist İspanyollar bir uçak temin etmişlerdi. İspanya'da uçak yok muydu? Vardı ama anlaşılan teşkilât İspanyol havacılarına güvenmiyordu. (Gerçekten, hava ordusu hükümete sadık kaldı.. Fas'taki hava kuvvetleri de harekete katılmayı reddedeceklerdi). Neticede, İngiltere'den temin edilen uçak Kanarya adalarının merkezi Las Palmas'a İngiliz pilotu Bebb tarafından kararlaştırılan günde getirildi. Şimdi Franko'nun görevli olduğu Tenerif'ten Las Palmas'a gelmesi için bir bahane bulması icap ediyordu. Bu da zor olmayacaktı. Las Palmas Valisinin ölümü bu fırsatı yarattı.

General Franko, Kanarya adalarından bir İngiliz uçağıyla İspanyol Afrikasına uçmaya hazırlanırken, (17 Temmuz akşamı) Başbakan Kuiroga, Afrika Orduları Kumandanı Morato'yu telefonla aradı:

— General, Melilla'da ne oluyor?

— Melilla'da mı? Hiç bir şey. Neden sordunuz?

— Garnizonda isyan varmış.

Melilla'da ne oluyordu? Bir falanjist tarafından ihbar edileceklerini haber alan darbeciler, bu ihanet karşısında vak-

tinden önce harekete geçmek zorunda kalmışlardı. Öğleye doğru, Madrid'den, isyanın şefi görünen Teğmen Segui'nin tevkifi için emir geldi. Fakat General Romerales bu emri yerine getirmeye vakit bulamadı, çünkü Teğmen Segui elinde tabancası olduğu halde Generalin odasına girmişti. Roller trampa edilmişti şimdi. Aynı gün General Romerales ve yakın adamları, sosyalist ve cumhuriyetçi liderlerle birlikte kurşuna dizildiler. Bütün İspanyol Fas'ında isyancılar sosyalist ve cumhuriyetçileri ya öldürdüler ya hapse attılar. Direnme çok zayıf olmuştu. Laraş'ta hükümete sadık bir avuç subayla Tetuan Yüksek Komitesi şiddetle karşı koydularsa da bu direnme çabuk kırıldı ve isyancılar tarafından bastırıldı.

18 Temmuz günü sabah 5.15'de Las Palmas'da bulunan General Franko bütün İspanyol Fas'ındaki radyo verici merkezlerinden bir resmî bildiri yayınlıyordu. Bu bildiride şöyle deniyordu:

«Ordu İspanya'da düzeni sağlamağa karar vermiştir. General Franko hareketin başındadır ve bütün vatansever İspanyolları kendisiyle birlikte mücadeleye dâvet etmektedir.»

Bu bildirinin radyolarda okunduğunun ertesi günü, 19 Temmuzda General Franko, Tetuan'a geldi. İhtiyatlı hareket ederek Afrika'ya gelişini geciktirmiş, hattâ önce Fransız Fas'ında uğrak yaparak olayların gidişi hakkında bilgi almıştı. Ve bütün bu tedbirlerden sonra dahi, meydanda kendisini bekleyen subaylar arasında, komploya dahil olduğunu bildiği ve çok güvendiği subayları gördükten sonradır ki, pilotuna uçağı durdurması emrini vermişti.

Bu hareket, şekli, cereyan tarzı ne olursa olsun, gerçek anlamıyla bir hükümet darbesi bir «Prononsiamento»ydu.

BAŞBAKAN İŞÇİLERE SİLÂH DAĞITMAYI REDDEDİYOR

Franko'nun bildirisine karşı Madrid'de hükümet de bir karşı bildiri yayınlayarak duruma hâkim olduğunu iddia ediyordu: «Hükümet bu isyan hareketinin sömürge topraklarının

Barselon'daki solcular, daha iç savaş açıkça başlamadan hazırlanmışlar ve sokaklarda barikatlar kurup, toplar yerleştirmişlerdi.

mahdut bir kısmını ilgilendirdiğini ve vatan toprakları içinde aklı başında vatansever tek bir İspanyolun böylesine hain ve neticesiz bir çılgınlığa göz yummayacağını bildirir.»

Halbuki radyolar bu bildiriyi yayınlarken Franko hareketi bütün İspanya'da büyümekteydi. Hükümet bu gerçeği göremiyecek kadar kör değildi. Bildiri, isyanın yayılmasını önleme çabasıyla başvurulmuş bir tedbirdi sadece. Kuiroga ise 12-13 Temmuz olayları sırasında olduğu gibi, bu defa da rejimi kurtarmak için işçiyi silâhlandırmayı kabul etmiyordu. Bu reddi ile İspanya'daki faşist harekete rahat bir başarı zemini hazırlamış oluyordu. Hükümet, hareketin başladığı günlerde işçi sınıfını silâhlayarak harekete geçirmiş olsaydı Franko isyanı anavatanda muvaffak olamaz, başladığı uzak sahilde basılır ve sönerdi.

Başbakan Kuiroga'nın tutumu bir başka yönden de izah

edilebilir: Hükümetin liberal üyeleri isyan hareketini kanunî yollarla bastırmayı tercih ediyorlardı. Sağ bir ihtilâli bastırmak amacıyla bu defa kendileri için ayrı bir tehlike teşkil edebilecek bir başka cepheye, sosyalist hattâ komünist işçi çoğunluğunun eline silâh vermek istemiyorlardı. Franko hareketini, sadece hükümetin imkânlarıyla bastırılacak bir hareket sanıyor, durumun vehametini anlamıyorlardı.

Herşey, hükümetin henüz ümitlerini kaybetmediğini ispat ediyordu. Sadece Kuiroga, pembe gözlüğünü nihayet çıkarmış olacak ki, istifa etti. Reisicumhur Azana hükümeti kurma ödevini Barrio'ya teklif etti. Bu arada hükümetin kurulması telâşı içinde bulunan liberaller, komplo şeflerinden meşhur General Mola'ya da Millî Savunma Bakanlığı teklif etmişlerdi.

Mola, Barrio'ya şu cevabı verdi: «Sizin kendi partizanlarınız var. Benim ideal arkadaşlarım. İkimiz de ardımızda bize bağlı bu insanlara ihanet ederek birbirimize sokulursak, linç edilmeyi hak etmiş oluruz.»

İÇ SAVAŞ

Nihayet yeni hükümet Profesör Giral tarafından kuruldu ve iş başına geçti. Giral da bir liberaldi, fakat Franko hareketini neye malolursa olsun, kan dahi dökmek gerekse bastırma kararıyla iş başına gelmişti. 19 Temmuz'da bütün işçilere silâh dağıtılması hakkındaki emri verdi. O andan itibaren İspanya biri isyancı, diğeri bastırıcı iki düşman cephe haline geliyor ve iç savaş başlıyordu.

İsyan 18 Temmuz'la 20 Temmuz arasında bütün İspanya'ya yayılmıştı. İsyancılar, müfrit solcuların ve anarşistlerin kalesi sayılan Andalus eyaletini ele geçirmişlerdi. Asturi eyaletinde fabrikalarıyla isim yapmış sanayi ve işçi bölgesi Ovideo da falanjistlerin elindeydi. Buna karşılık bazı bölgelerden gelen haberler de Cumhuriyetçileri ve solcuları sevindiriyordu: Barselon'da hükümete bağlı kuvvetler isyancıları bozguna uğratmıştı. Ve en mühimi, başkent Madrit, hükümete sâdık kalmış, Madrid'de âsiler ezilmişti.

İç savaş başlayınca başkent Madrid'de de sağcılar ve solcular arasında kanlı çarpışmalar olmuş, faşistler yenilgiye uğramışlardı.

Kısası, bir eyaletten diğerine, o şehirden bu kasabaya durum değişikti ve değişiyordu. Olaylar, ayaklananların plânlarını bozarak, ama hükümet kuvvetlerine de tâbi olmaksızın, umulmadık bir seyir takip ediyordu. Burada darbecileri başarıya ulaştıran, şurada başarısızlığa uğratan bir sürü şart ve unsur işe karışıyordu. Tarihçi Hugh Thomas bu durumu şöyle anlatır: «İspanya'yı bir fırtına bulutu kaplamıştı. Bu felâketli loşlukta, asırlar ve nesillerden beri birikmiş kinler, anlaşmazlıklar, kavgalar tabiî bir âfet gibi kaynıyordu. Teller kesilmiş veya bozulmuş, haberleşme güç veya imkânsız hâle gelmişti. Bir şehrin diğerinden haberi yoktu ve her şehir kendi kavgasını, kendi kaderini yaşıyordu. Şimdi bahis konusu olan sadece iki İspanya değil, fakat belki de iki bin İspanya idi.»

Diğer iki tarihçi, Broue ve Temime tabloyu şöyle tamamlıyorlar: «İsyan ağır ağır duruma hâkim oluyordu. Asiler, yı teşkilâtlanmakta hasımlarından atik davranarak kazanıyorlar,

ya da hükümet taraftarlarının, Generallerin kanuna bağlılık ve meşrûluk adına savurdukları nutuklarla oyalanmasından faydalanıyorlardı.»

Herhalde en büyük fâcia Sevil ve Barselon şehirlerinde cereyan ediyordu.

Barselon'da Franko hareketi gerçek bir muharebe şeklini almış, bu muharebe sonunda Frankistler mağlûp edilmişti. Barselon'da sağcıların mücadeleyi kazanma şansı çok azdı. Çünkü Barselon bir limandı, bir sanayi merkeziydi ve nüfusunun büyük çoğunluğu işçiydi. İdealleri için hayatlarını verecek solcular bu bölgede duruma hâkimdi. Bunun yanında bir Katalan devleti kurma hayâlinden vazgeçememiş olan Burjuva Barselon'lular da memleket çapında düzeni sağlamak isteyen orduyu hoş görmüyorlardı. Nihayet burada mahallî askerî birlikler de hükümete sadıktı. İsyancılar bu gerçekleri bildikleri için Barselon'daki harekete şef olarak bir «sert» askeri, General Goded'i tâyin ettiler. Ama Goded bu sırada Balearlardaydı ve Barselon'a hareket başladıktan sonra gelebildi. Şehirde isyancılar, her bölgede olduğu gibi Cumhuriyet hükümetinin tereddüdünden faydalanamadılar.

18 Temmuz gecesi Barselon'da savaş başlamıştı. Sokaklarda kalabalık topluluklar derme çatma barikatlar arkasına sinmişti. General Goded'in gelişini bekleyen Frankistler, yanlış bir kararla şehrin merkezinde, Katalonya Meydanında toplandılar. Halbuki eli silâhlı işçiler çoktan sipere yatmışlardı bile. Kıyasıya bir dövüş oldu. Bu sırada subaylar ordu üzerindeki iktidarlarını da kaybetmişlerdi. Subayların emrini dinlemeyen asker, işçilerle anlaşıyor ve halka ateş etmiyordu.

Frankistler Katalonya Meydanındaki evleri zaptetmişlerdi. Ama buna mukabil öğleden sonra işçilere 4000 kişilik bir takviye geldi. Nihayet Balearlardan Barselon'a gelen General Goded tevkif edildi. O gece radyoda bir konuşma yapan Goded, hareketin başarısızlığa uğradığını ve kendisinin Frankistler safından çekildiğini bildirdi. Bu konuşma derhal etkisini gösterdi, Barselon'da asker silâhını kendi subayına çevirecek kadar ordudan koptu ve Madrid'de hükümete rahat bir

nefes aldırdı.

Ne var ki Barselon'da durum böyleyken İspanya'nın başka bölgelerinde olaylar çok başka türlü cereyan ediyordu. Sevil'de tek başına bir adam, General Llano, soğukkanlılığı sayesinde 250.000 nüfuslu şehri Frankistlere kazandırmıştı. 17 Temmuzda Sevil'e gelmiş, hiç kimseyi tanımadığı şehirde duruma el koyarak ordu merkezini emrine almış, hükümet organlarının tereddüdünden faydalanarak bütün idare mekanizmasına hâkim olmuştu.

İSPANYA BİN PARÇAYA BÖLÜNÜYOR

Hareketin başlamasından dört gün sonra, (21 Temmuz 1936'da) bütün İspanya yarımadasının gösterdiği manzara çok değişikti. O gün sağcılar, haritayı gözden geçirirken, zafer türküleri söyliyemiyorlardı. Navar, bütünüyle Karlistlerin elindeydi. Kastilya ve Aragon falanjistlerin hâkim oldukları bölgelerdi, buna mukabil Asturi, Ovideo gibi sanayi bölgeleri, Bask ülkesi ve Katalonya Cumhuriyetçilerin elindeydi. Andaluz'da durum belli olmamıştı, Gırnata'ya falanjistlere, Frankistlere düşman çeşitli gruplar hâkimdi.

Bu sırada sağcılar için darbe sayılacak bir haber geldi: General Sanjurjio, Amerika'dan, falanjistlere katılmak üzere İspanya'ya dönerken uçağın düşmesi sonucunda ölmüştü. Fakat bu ölüm, General Franko için beklenmedik bir fırsattı. Çünkü Sanjurjio ismi hareket başarıyla sonuçlanırsa Franko adının en kuvvetli rakibi olarak görünüyordu. Bir başka kaza, bir sene sonra General Mola'yı da vakitsizce falanjistlerin başından almış ve böylece Franko hareketin başında tek isim olarak kalmıştı.

O günlerde falanjistleri sarsabilecek en kötü haber, donanmanın cephe almasıydı. Franko, Deniz Kuvvetlerini, kumandanları, yüksek rütbeli subayları elde etmiş, donanmanın desteğini sağlamıştı. Ama bu arada çok önemli bir unsur ihmal

General Franko, üç yıl süren iç savaş sırasında ele geçirdiği bir şehirde yardımcılarıyla beraber... Savaş 1939 yılında sona erdi.

edilmişti: Mürettebat! Çoğu işçi statüsünden yetişmiş olan denizciler, sol cepheyi destekliyorlardı. 19-20 Temmuzda kanlı hâdiseler olmuş, mürettebat isyan ederek subayları öldürmüş ve gemileri zaptetmişti. Bu olaylar falanjistlerin durumunu çok zorlaştırmıştı. Zira Franko, hareketi desteklemek üzere İspanyol Afrikasından getireceği takviye kuvvetlerini bu gemilerle nakledecekti. Fakat gemiler şimdi halk cephesinin eline geçmişti. Yarımadaya herhangi bir çıkarma yapılmasını önlemek

Franko, Hitler'le yaptığı bir görüşmede... Hitler ve Mussolini, Franko'yu silâh, malzeme ve gönüllü göndererek desteklemişlerdi..

.n devriye gezmeye başlamıştı.

Bu durum falanjistler arasında ümitsizlik ve korku doğ- ısına yol açmıştı. Tetuan'daki isyancılar tereddüt etmeye başlamışlardı. Bu sırada Franko'dan gelecek bir tereddüt sağ cephenin derhal çözülmesine sebep olabilirdi. Ama Franko direndi ve mücadeleyi aslâ bırakmıyacağını bildirdi.

Sağcılar kolayca ele geçireceklerini ümit ettikleri iktidarı alamamışlardı. Hareket başarısızlığa uğramıştı. Ama bitmemişti. Daha doğru bir deyimle Hükümet darbesi başarısızlıkla sonuçlanmış, ama bu defa iç savaş başlamıştı. Falanjistlerin gerçek durumunu iç savaşın sonucu gösterecekti.

İspanya'da iç savaş, garip şekilde cephe değiştirdi. Mücadele falanjistler, yani sağcılarla hükümet kuvvetleri arasında bir dövüş olarak başladı. Sağcılar önce, solculara değil, hükümete karşı silâha sarılmışlardı. Ama mücadele uzayınca durum değişti. Her bölgede çok zayıf ve dağınık olan hükümet kuvvetleri falanjistler karşısında duruma hâkim olamayınca,

sol rejimi korumak amacıyla bu defa işçi silâha sarılmış, hükümet kuvvetlerinin, yani meşrû kuvvetin boş bıraktığı yeri alarak falanjistlerin karşısına geçmişti. Solcular, bölge bölge İspanya'ya hâkim olmaya başladılar. Böylece bir hükümet darbesi olarak başlayan hareket dört gün sonra gerçek bir iç savaş manzarasını aldı. İspanya böyle bir iç savaşa yıllardan beri ağır ağır yuvarlanmaktaydı.

General Franko iktidarı ele geçirme ümidinin gerçekleşmesini üç uzun yıl bekledi ve sokak sokak, ev ev yapılan kanlı kardeş kavgalarından sonra İspanya'da duruma hâkim olabildi. Sonra bir faşist diktatörlüğü kurdu. Prononsiamento, güya İspanya'da muktedir bir hükümet kurarak, bir kardeş kavgasını önlemek amacıyla hazırlanmıştı. Ama kardeş kavgasını başlatan, o Prononsiamento oldu. Ve Afrika'daki bir kışlada başlayan sağcı hareket, yıllarca bütün İspanya'yı kana boyadı.

HİTLER'E SUİKAST VE DARBE TEŞEBBÜSÜ 20 TEMMUZ 1944:

İkinci Dünya Savaşının sonlarına doğru, aralarında Rommel de bulunan birçok Alman generali ve subayı Hitler'i ortadan kaldırıp bir darbeyle iktidarı almayı plânlamışlardı. Darbe hareketi Hitler'e suikastle başlıyacaktı. 20 Temmuz 1944 işte bu teşebbüsün tarihidir.

Berlin boğucu bir sıcakla kavruluyordu. Saat henüz sekiz bile olmamıştı ama Rangesdorf askerî hava alanında uçağının kalkış saatini bekleyen iri yapılı subay, sıcağı gerçek bir ıstırap halinde sakat vücudunda duyuyordu. Albay von Stauffenberg bir savaş sakatıydı. İki yıl önce Kuzey Afrika savaşı sırasında bir mayın tarlasına düşerek ağır yaralanmıştı. Korkunç patlama albayın sağ kolunu, sol elinin iki parmağını koparmış ve yüzünü parçalayarak sol gözünü alıp götürmüştü. Şimdi bu sönmüş gözün yerinde siyah bir bant vardı. Albayın yorgun yüzü terle pırıl pırıldı ve endişeli bir sabırsızlık gözlerinin anlamını değiştirmişti. Birkaç günden beri, Stauffenberg'in yaraları kavurucu sıcağın tesiriyle yeniden işlemeye başlamıştı ve hayatı günlerinin her saatine hükmeden korkunç bir ıstıraptan ibaretti.

20 Temmuz 1944 gününün sabahıydı. Führer'in Genel Karargâhındaki konferans o gün saat 13'de başlayacaktı. Wehrmacht (*)'ın Kurmay subaylarından Albay von Stauffenberg'in konferansta yapacağı fevkalâde önemli bir vazife vardı.

Reich için tarihin akışı değişmiş görünüyordu: Normandiya'da Müttefiklerin çıkartma hareketi başarıyla sonuçlanmış

(*) Wehrmacht: Alman Ordusu.

tı. Roma 4 Haziranda düşmüştü. Kızılordu bütün cephelerde hücuma başlamış ve korkutucu bir kuvvet üstünlüğüyle Hitler ordularını bastırmıştı. Almanya insan stokunun en son kırıntılarından faydalanmaya çabalıyordu. Daha ne kadar Almanı silâh altına toplamak mümkündü? İşte Hitler o gün bu sorunun cevabını en kesin şekliyle öğrenmek istiyordu. Bu raporu hazırlamak ve Führer'e sunmak ödevi de von Stauffenberg'e verilmişti.

Uçağın yolcuları Albayla emir subayı Teğmen von Haef'ten ibaretti. Junkers uçağı süratle yükseldi ve Doğu Prusya yönünde bulutlara karıştı. Stauffenberg sağlam koluyla dizlerindeki deri çantayı açtı. Çocukluk arkadaşı kambur General Helmuth Stieff'in verdiği eski bir asker gömleğine dikkatle sararak çantadaki kâğıtlar arasına sakladığı garip şekilli paketi parmaklarıyla yokladı.

Paket oradaydı. Pakette Hitler'i öldürecek olan bomba saklıydı.

Birkaç saat sonra bomba, G.K.G.'nin bunker'inde, Hitler'in iki üç adım ötesine yerleştirilecekti. Ve böylece, bir anda herşey bitmiş olacaktı. Almanya'nın kaderi değişecekti.

Uçak on'u çeyrek geçe Doğu Prusya'da, Rastenburg yakınlarındaki alana indi. Albay von Stauffenberg'le emir subayı uçaktan inerek kendilerini Führer'e götürecek zırhlı otomobile bindiler. Genel Karargâha varmaları için önlerinde on altı kilometrelik bir yol vardı.

Otomobil az sonra yemyeşil bir ormanın gölgesine daldı. Yol ulu ağaçların arasından, simsiyah göllerin kenarından dolaşarak gidiyor ve 1918'de Hindenburg'un, Rusları perişan ederek Tannenberg meydan savaşını kazandığı tarihî yere varıyordu. İşte Hitler, Stalingrad bozgunundan sonra buraya çekilmişti; bütün dünyadan kopmuş sanılan bu vahşi ormanlar arasındaki Wolfschanze'de (Kurt İni'nde), Almanya'yı ve Almanya'nın ardından dünyayı mahva sürükleyecek olan iblisçe plânlarını hazırlıyordu.

Genel Karargâh, çepeçevre, aşılmaz bir kordonla emniyete alınmıştı. Bölge sınırı boyunca binlerle voltluk bir elektrik

Kurmay Albay von Stauffenberg zekî, iriyarı, yakışıklı bir Alman subayıydı. Afrika savaşlarında sağ kolunu, sol elinin iki parmağını ve sol gözünü kaybetti. Almanya'nın bir çıkmazda olduğunu görünce Hitler'e yapılacak suikast ve darbe teşebbüsünün kahramanlarından biri oldu.

akımının geçtiği dikenli teller dört sıra halinde uzanıyordu. Her otuz metrede bir nöbet kuleleri dikiliydi. Her yanda dişten tırnağa silâhlı S.S. subayları nöbet bekliyordu. Her sınır çizgisinden geçmek için ayrı bir parolayı söylemek, izin kâğıtlarını ve özel vesikaları göstermek gerekiyordu. Bütün bu parola ve izin kâğıtları sadece tek bir gün için muteberdi ve her sabah yenileniyordu.

Bütün bu zor imtihanlardan geçildikten sonra nihayet Wolfschanze'ye, yâni Hitler'in özel dairelerinin bulunduğu bölgeye varılıyordu. Hitler, ormanların gölgesinde kaybolmuş olan bu yerde, toprağın altında inşa edilmiş odaları, mazgal delikleri, nöbet kuleleriyle evden çok savaş meydanında gâlip bir sipere benzeyen bir binada yaşıyordu. Yer altındaki büyük salon, Hitler'in kurmay subaylarıyla sık sık yaptığı toplantılara ayrılmıştı. O günkü önemli toplantı da işte bu yeraltı salonunda yapılacaktı.

Almanların efendisi bu kurt ininde mükemmel bir şekilde korunuyordu. Führer'in etrafında mistik bir fedailer halkası halinde toplanmış olan en yakın adamları da aileleriyle bir

likte bu yarı siper, yarı hapishane binalarda yaşıyor ve efendilerinin kâbuslarla dolu günlerini paylaşıyorlardı.

Albay von Stauffenberg'le emir subayının vesikaları kusursuzdu. Hiç bir zorlukla karşılaşmadan «kurt ini»ne kadar girmeye muvaffak oldular. Ne var ki Albayı tatsız bir haber bekliyordu. Feldmareşal Keitel programda bir değişiklik olduğunu bildirdi. Führer o gün Mussolini'nin ziyaretini bekliyordu, bu yüzden toplantı yarım saat önce, yâni 13'de değil, 12.30'da başlayacaktı. Üstelik yeraltı salonu çok sıcak oluyordu, ayrıca tamir de vardı, içeride işçiler çalışıyordu, onun için toplantı her zamankinin aksine, ormanlar arasındaki Misafirler Pavyonunda yapılacaktı.

Misafirler Pavyonu ince uzun, ahşap bir binaydı. Stauffenberg, haberi alır almaz, Pavyonun zayıf duvarlarının, saç kaplı ince çatının bir infilâk ânında çok az mukavemet edeceğini ve bu yüzden tahribatın çok az olacağım düşündü. Ama şu anda artık geri dönmek ve karar değiştirmek için vakit çok geçti.

Pavyona girmeden önce Albay kapıda bir an durarak eğilmeye muvaffak oldu. Takma kolunun da yardımıyla, sağlam parmaklarıyla bombanın mekanizmasını açtı. Kimse, hiç bir şey farketmemişti. Sonra adımlarını hızlandırarak Keitel'e yetişti ve Feldmareşalin yanı sıra toplantı salonuna girdi.

Toplantı başlamak üzereydi. Yirmi kadar yüksek rütbeli subay, generaller, amiraller, üzerinde büyük bir kurmay haritasının yayılmış bulunduğu oval masaya doğru eğilmişlerdi. Himmler ve Goering daha sonra geleceklerdi. Hitler'in özel sekreteriyle konuşmaları not eden stenolardan gayrı herkes ayaktaydı. Führer, elinde gözlüğü, büyük bir dikkatle haritaya bakarak söylenenleri dinliyordu. Birkaç aydan beri şakaklarındaki saçlar ağarmaya başlamış, sırtında belirsiz bir kambur peyda olmuştu, elleri asabî hareketlerle titriyordu. Ama görünüşüne akseden yıkıntıya rağmen bu her şeyini kaybetmiş adamda hâlâ aynı anlaşılmaz, korkutucu hava, insanı ezen bir kâbus havası hissediliyordu. O masanın başındaki yüksek rütbeli subayların hiç biri Almanya için en ufak bir kurtuluş ü-

midi kalmış olabileceğini ummuyordu, ama kim, böyle bir şeyi Führer'e söylemeye cesaret edebilirdi?

Keitel, Stauffenberg'in kulağına eğilerek fısıldadı:

— Raporunuzu General Heusinger'den sonra okuyacaksınız. Onun için Führer'den uzaklaşmayın.

Bütün gözler geniş kurmay haritasındaki kırmızı işaretlere dikilmişti. General Heusinger raporunu okuyordu. Raporun sona yaklaştığını farkeden Keitel, döndü, birkaç dakika sonra konuşacak olan subayı gözleriyle aradı. Kimseyi göremedi.

General Buhle'ye:

— Stauffenberg nereye gitti? diye fısıldıyarak sordu. Konuşma sırası onda.

O sırada, General Heusinger, raporunun son cümlesini okuyordu:

— Ruslar büyük bir kuvvetle Dvina batısından ilerliyor. Öncü birlikleri şimdiden Dvinsk sınırını geçmiş durumda. Kuvvetlerimizi Peius gölü kenarından geri çekmeye muvaffak olamazsak....

Saat on ikiyi elli geçiyordu. O an, pavyon, korkunç bir depremle sallanırmışcasına sarsıldı. Camlar patlayarak bin parça oldu, tavan çöktü, büyük masanın üzerine yıkıldı. Barakadan kalın, simsiyah duman bulutları yükseldi. Salon bir anda kapkaranlık olmuştu, feryatlar, korku dolu çığlıklar, yaralıların, ölmek üzere olanların iniltilerine karıştı. İnfilâk o kadar şiddetli ve korkunç olmuştu ki, subayların çoğu metrelerce öteye fırlamıştı. Biri, bilinmez nasıl bir mûcizeyle yaralanmadan kurtulabilmiş olan bir subay, Albay von Jahl, deli gibi koşarak haykırıyordu:

— Suikast! Suikast yaptılar!

Stauffenberg sahneyi büyük bir dikkatle seyrediyordu. Bombayı yerleştirdikten sonra, Teğmen von Haeften'in elli adım kadar yakınına getirip hazırladığı zırhlı otomobile gitmişti. Motör işliyordu, iki subay elleri direksiyonda, konferans salonunun korkunç patlamayla havaya uçuşunu seyrettiler

Panik arasında kimse onlara dikkat etmemişti. Duman ve alevler arasında yardım ekibinin barakaya koştuğunu, sonra sedye üzerindeki bir cesetle dışarı çıktığını gördüler.

Stauffenberg:

— Hitler'in cesedini çıkardılar, diye heyecanla haykırdı. Çabuk gidelim artık!

Zırhlı otomobil korkunç bir süratle yola çıktı. İlk kontrol. Bir nöbetçi subay yollarını kesti:

Stauffenberg:

— Çok hayatî bir mesaj götürüyorum, derhal Berlin uçağına binmek zorundayım, dedi. Hitler adına!

Bu son cümle Nazi Almanyasında gerçek bir «açıl susam açıl» olmuştu. Nitekim nöbetçi subay:

— Geçin! dedi.

İkinci, üçüncü, dördüncü sınırda aynı sorular, aynı cevaplar. Subaylar inanılmaz bir şansla kurtuluşa doğru yol alıyorlardı. Bunda, infilâk gürültüsünün bütün bölgede uyandırdığı dehşet ve şaşkınlığın rolü olduğu kadar, Albay von Stauffenberg'in kişiliğinin de rolü vardı: Gözünü, kolunu kaybetmiş, herkesin saygısını kazanmış, cesur, vatansever bir asker, bir kahraman.... göğsünü kaplayan nişanlarıyla bu iri yarı, gösterişli adamın Führer'e kastedecek bir harekette bulunacağı kimin aklına gelirdi?

Saat 13.15'de Stauffenberg'in uçağı Rastenburg hava alanından hareket etti. İnfilâkten bu yana sadece yarım saat geçmişti.

BERLİN'DE KORKU

Berlin, Bendlerstrasse. Korkunç sıcağa rağmen Savunma Bakanlığının kapısındaki nöbetçiler kaskları altında kıpırdamadan bekliyorlar. Bina derin bir sessizliğe gömülü. Öğle yemeği az önce yenmiş. Birinci katta herkes, barış zamanlarını hatırlatan bir sessizlikle dinleniyor. Ama ikinci katta bir avuç insan, korku dolu bir sabırsızlıkla bir şeyleri bekliyor. Bunlar, Stauffenberg'in yeminli subaylarıdır. General Olbricht'in bü-

rosunda toplanmış yirmi kadar subay, sigara içiyor, odada bir aşağı bir yukarı dolaşıyor, pencereye gidip dışarı bakıyor, ikide bir duvardaki saate bakarak başlarını sallıyorlar.

Bu genç adamlar, 20 Temmuz olayının hazırlayıcılarıdır. Aylardan, yıllardan beri çoğu Alman ordusunda önemli görevler almış olan bu subaylar iki yönlü bir hayat sürmektedirler. Her sabah, Gestapo'nun korkunç pençesine düşme korkusuyla uyanıyorlar. Sabırla, dikkatle, sonsuz tereddütleri yendikten, uzun tartışmalar yaptıktan sonra, Almanya'nın ancak Hitler'in yok edilmesiyle kurtarılabileceği kararına varmış bulunuyorlar. Şimdi ise, «Walkyrie Hareketi»ni, Nazi rejimini ortadan kaldıracak olan darbeyi başlatacak suikast haberini bekliyorlar.

Bir avuç cesur subayı, böylesine tehlikeli ve sonu bilinmeyen bir maceraya iten, onları bir cinayet plânı etrafında biraraya getiren, şüpheydi, ümitsizlikti, hayâl kırıklığıydı. Artık zafere inanmıyor ve Almanya'yı mutlak bir yıkılıştan kurtarmak istiyorlardı. Hepsi, maceranın başında Führer'in çılgın ümitlerini paylaşmışlardı. 1940-41 yıllarının zaferleriyle başları dönmüştü. Ama sonra Rusya savaşıyla içlerindeki şüphe kımıldamış, Stalingrad bozgunuyla şüphe yerini korkuya bırakmıştı. Yenilmez Alman Ordusu, Führer'in Ordusu yenilmişti. Generaller, hâlâ Hitler'den korkuyorlardı, ama ona inanmıyorlardı artık. Onlar, Almanya'nın geleceğinin, Hitler'i yok edecek bir karşı hareketle kurtarılabileceği inancına varmışlardı.

Şu halde derhal birleşmek ve harekete geçmek lâzımdı. Almanya için tek kurtuluş yolu vardı: Hitler'i yok ederek Müttefiklerin Almanya karşısındaki tutumunu yumuşatmak... ve sonra şerefli bir barış yapmak.. Fakat Stalingrad'ın üzerinden bir buçuk yıl geçmişti ve Hitler hâlâ yaşıyordu. Bu zaman içinde yeminli teşkilât ne yapmıştı? Bu sorunun cevabı acı bir bilânçoydu: Bir buçuk yılda, başarısızlığa uğramış dört suikast denemesi. Ve nihayet 20 Temmuz olayı hazırlanmıştı.

Berlin'deki Savunma Bakanlığı binasının ikinci katında saat biri çaldı. Yeminli subaylar arasında korku elle tutulur

hâle gelmişti. Beck:

— Bu Fellgiebel de ne yapıyor? diye homurdandı.

General Fellgiebel yeminli teşkilâtın en emin adamlarından biriydi. İnfilâkı Savunma Bakanlığına o haber verecek ve Hitler karargâhıyla bütün Almanya'nın bağlantısını kesmek üzere telefon santralini o sabote edecekti. Ama Fellgiebel'den hâlâ ses çıkmıyordu. General Olbricht arkadaşlarını oyalamak için, alınan tedbirleri ve tertibi bir kere daha izah etti.

Saat 15.15. Telefon nihayet çaldı. Stauffenberg'in sesiydi:

— Hava alanındayız. Bir araba gönderin bize... Hitler öldü...

Tam o sırada Führer, sıcağa rağmen koca bir paltoya sarınmış, karargâhının istasyonunu üç aşağı beş yukarı dolaşarak, Duçe ile Mareşal Graziani'yi getirecek treni bekliyordu.

— Allah beni korudu, diye tekrarladı. Kesin zafere kadar kutsal görevimi yapmamı istedi.

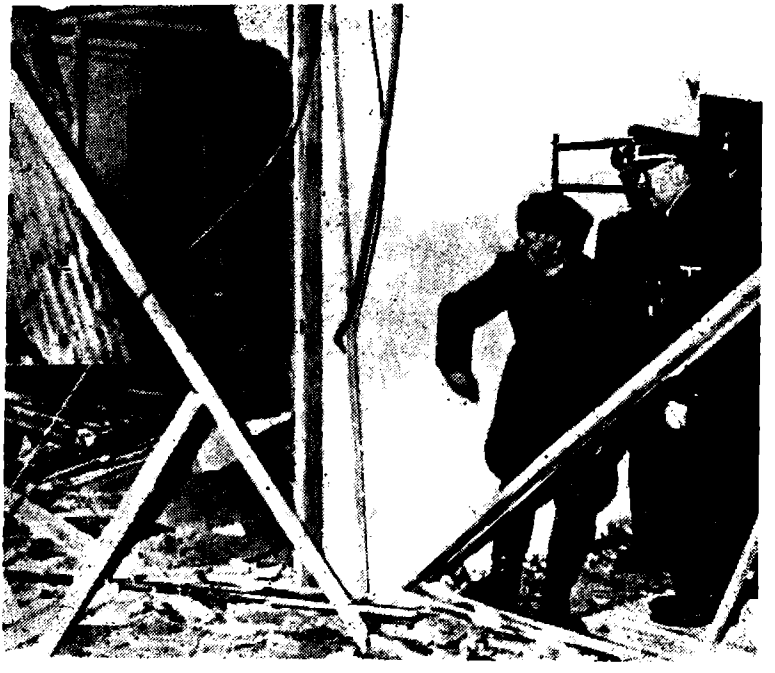
Gerçekten, bir mûcize gibiydi bu. İnfilâkten sonra kendine gelen ve yerden doğrulan Keitel'in ilk işi Führer'i aramak oldu. Hitler oradaydı, bir duvara yapışmış gibi, saçları kavrulmuş, sağ bacağı yanık, sağ kolu hemen de felçli, belli ki güç işitiyor, ama yaşıyordu. Hem soğukkanlı bir hâli de vardı. Doğrulmasına yardım eden Keitel'e:

— Yeni pantalonum pek de güzeldi, demişti. Bana bir üniforma getirsinler!

Üç saat sonra, hemen de tamamen toparlanmıştı; Mussolini'ye suikast teşebbüsüne mâruz kaldığı yeri gösteriyordu.

Ölümden nasıl kurtulmuştu? Stauffenberg oradan ayrıldıktan sonra bir subay, ne olduğunu farketmeden çantanın yerini değiştirmiş olmalıydı. Nitekim Hitler'in yanıbaşında sekreteriyle iki subay can vermişlerdi. Orada olanlardan çoğu da ağır yaralanmış, ama Hitler tehlikeyi çok ucuz atlatmıştı. Marazî muhayyilesi ilâhî himayeye inanmakta biraz mâzurdu.

Himmler'in polisleri soruşturmaya hemen başladılar. Karargâhtan o sırada bir kişi ayrıldığına göre, teşhiste bir güçlük

Hitler, suikastten üç saat kadar sonra, o sırada kendisini ziyaret etmekte olan Mussolini'ye bombanın patladığı yeri ve tahribatını gösteriyor.

yoktu. Ama acaba Stauffenberg şimdi neredeydi? Teşebbüsünde yalnız mıydı? Yoksa bu bir hükümet darbesi hareketi miydi?

Führer teşebbüsün, hiç değilse şimdilik gizli tutulmasını istedi.

Karargâhta Hitler Mussolini görüşmeleri başlarken, Berlin'de General Olbricht, Stauffenberg'den gelen haberi bir üstüne vermeğe hazırlanıyordu. Ne var ki İç Güvenlik Ordusu Kumandanı General Fromm, Hitler'in ölümü haberini tereddütle karşıladı:

— Keitel'e sormalıyım, dedi. Dur bakalım, karargâhı bir arayalım.

— Konuşamazsınız generalim. Telefonlar şu anda kesilmiş olmalıdır.

Ama birkaç dakika sonra karargâh karşılarındaydı. Konuşmayı paralel telefondan dinleyen Olbricht, Keitel'in:

— Yok efendim, saçma, dediğini işitti. Bir suikast oldu, ama Führer kurtuldu. Şu anda Duçe ile görüşüyorlar...

Olbricht'in müthiş canı sıkılmıştı. Arkadaşlarının yanına:

— Keitel yalan söylüyor, diyerek döndü. Fromm'dan vazgeçip Walkyrie Hareketini derhal başlatmalıyız.

Beck'in içine bir kurt düşmüştü. Zaman geçiyordu. Saat beşi bulmuştu. Birden kapı açıldı. Stauffenberg'di gelen, etrafını aldılar, onu sual yağmuruna tuttular:

— Konferans salonu yerle bir oldu, uçuşan cesetler gördüm, oradan tek canlı çıkması mümkün değil, diye ısrar ediyordu.

— Keitel sağ, dediler, biraz önce telefon etti.

— Onu bilmem, ama Hitler'in öldüğünü gördüm.

Teşkilât birden canlandı; Almanya'nın dört köşesine, işgal edilen memleketlere, sınırlara, cephelere şifreyle ve sekiz yüz telefon ve telgraf hattıyla aynı haber ulaştırılıyordu: «Hitler öldü. İktidar bütünüyle Ordunun elinde. Plânlara göre Walkyrie Hareketini uygulayınız!»

Bu sırada Olbricht ile Stauffenberg, Kumandan Fromm'u inandırmaya çalışıyorlardı. Ama Kumandan, Stauffenberg'e:

— Sizin yapacağınız, diyordu; şimdi beyninize bir kurşun sıkmak. Zira suikast başarıya ulaşmadı. Sizin de Olbricht tevkif edilmeniz gerekiyor.

— Yanılıyorsunuz Herr General Oberst, tevkif edilmesi gereken sizsiniz!

Fromm tabancasını çekti. Ama diğer ikisi onu kıskıvrak yakaladılar. Ve feryatlarına rağmen bitişik odaya hapsettiler.

Saat altı'da Reich Radyosu müzik yayınını birden durdurdu. Ve spiker «Führer'in Kurmay Karargâhından gelen bir bildiri»yi okumağa başladı:

— Führer'e karşı suikaste teşebbüs edilmiş, ama teşebbüs sonuç vermemiştir. Führer sadece hafif bereler almıştır.

Netekim Duçe'yi kabul etmiştir; görüşmeler program gereğince devam etmektedir. Führer Alman Milletine bu akşam bizzat hitap edecektir.

Walkyrie Hareketi liderleri dona kalmış, yüzler endişeyle gerilmişti.

Batı cephesindeki Alman Orduları Kumandanı Mareşal von Kluge, Normandiya cephesindeki Müttefik taarruzundan bezgin ve ümitsiz, ama daha önce vermiş olduğu sözde o akşam müteredditti. Hitler'in yerini almağa hazırlanan General von Beck'e telefonda:

— Ben Hitler'in öldürülmesi şartıyla demiştim, radyo şimdi sağ olduğunu söyledi, diyordu.

— Himmler'in blöfü bu...

— Yarım saat sonra sizi ararım, Kurmayımla konuşmalıyım.

Ama Mareşalden ses çıkmıyordu...

Plân gereğince Propaganda Bakanlığına gidip Goebbels'i tevkif etmesi gereken Yarbay Remer, orada bir emir alıyordu: «Derhal Goebbels'in emrine giriniz. Führer'in emridir». Yarbayın tereddüdünü hisseden Goebbels elindeki telefonu ona uzatmaktaydı:

— Beni tanıdınız mı Yarbay Remer?

Şüpheye yer yoktu. Yarbay esas duruşa geçti:

— Evet Führer'im, tanıdım.

— Yarbay Remer, şimdi emirlerimi iyi dinleyin. Şu andan itibaren Berlin'de duruma siz hâkim olacaksınız, tam yetkilisiniz. Generallere, mareşallere bile emir verebilirsiniz. Karşı duranları merhamet tanımadan temizleyiniz. Yolunuza her kim çıkarsa yok ediniz. Doğrudan doğruya Führer adına hareket edeceksiniz.

Remer telefonu kapadı. Yüzü allak bullaktı. Aşağıda Goebbels'i kaçırmamak için tedbirler almakta olan birliğine bağırdı:

— Hazrol! İstikamet Savunma Bakanlığı. İleri, marş!

Savunma Bakanlığındakiler, nihayet Hitler'in sağ olduğuna inanmağa başlamışlardı. Saatleri artık sayılıydı. Ne mümkün

künse yapmaya çalışacaklardı. En gayretlileri Stauffenberg, telefondan telefona koşuyordu. Ama Walkyrie Hareketi'nin hiç bir gereği yerine getirilmemişti. Saat sekize doğru telefonlar cevap vermez oldu, Bakanlıktakiler birer birer sıvıştı. Yarbay Remer'in askerleri binaya girmişti.

İlk vurulan Stauffenberg oldu. Sırtına bir kurşun yemişti. O sırada Mareşal Fromm hapsedildiği odadan çıktı:

— Kumandayı yeniden alıyorum, dedi; Harp Divanı kurulacak, mahpusların silâhlarını alın!

Beck tabancasının kendisinde bırakılmasını rica etti.

Fromm:

— Pekalâ, dedi; işinizi kendi elinizle bitireceksiniz buyrun, ama çabuk olun!

Fakat Beck, beynine çevirdiği namlu ile hedefi bulamıyarak, hafif yaralı, bir koltuğa çöktü.

Beş dakika sonra Fromm, Harp Divanı kararını bildirdi:

— Führer adına karar veren Divan, General Olbricht'i, Kurmay Albay Mertz von Quirnheim'i, Albay.... —adını söylemeye dilim varmıyor— (dediği Stauffenberg'di) ve Yüzbaşı von Haeften'i idama mahkûm etmiştir. Götürün!

Stauffenberg sırtındaki kurşuna rağmen, diğer dört mahkûmun yanında, başı dimdik yürüyordu. Beck eline verilen ikinci tabancayla da işini bitiremeyince kendisine yardım (!) edildi.

Diğerlerine gelince... Himmler sonradan şöyle diyordu:

— O kadar acele gömmüşler ki, ertesi gün çıkarıp kimliklerini tesbit etmemiz gerekti. Cesetlerini yaktırıp, tozlarını gübre gibi etrafa serpmelerini emrettim...

Gestapo o gece yarısı sorgu ve işkenceye hız verdi. Ayaklanma hareketinin Paris'teki lideri General Stolpnagel ertesi sabaha karşı intihara teşebbüs etti, ölmeyip kör kaldı, ama Halk Mahkemesi kararı ile 20 Ağustosta asıldı.

Halk Mahkemesi ilk duruşmasını 7 Ağustosta yapmıştı. Sanık mevkiindeki yüksek rütbeli sekiz subayı traşsız yüzleri, yırtık elbiseleri, Gestapo işkencesinden perişan halleriyle tanımak hemen de mümkün değildi.

Nazi adaletinin bir özelliği, ne idüğünü saklamağa lüzum görmemesiydi. Mahkeme Başkanı, sanıklara ilk andan itibaren suçlu muamelesi yapıyor, küfrediyor, «iğrenç herif, alçak, şerefsiz!...» gibi hitaplarla salonun sık sık çınladığı işitiliyordu.

Söz sırası nihayet avukatlara geldi. Sanıkları savunacaklarına Führer'i övdükleri, mahkemenin adaletini göklere çıkardıkları ve savcının taleplerine katıldıkları hayretle görüldü. Sadece, müvekkillerinin asılmak yerine kurşuna dizilmek suretiyle öldürülmesini «istirham» ettiler. Talep reddedildi ve sekiz sanık 8 Ağustos öğle sonu asıldı. İdam, ihtiyar Feldmareşal Witzleben'le başlamıştı. İp inceydi, boyun kemiklerini kırmağa yetmedi ve kahraman Feldmareşal beş dakika süren bir işkenceden sonra can verebildi. Asılır asılmaz elbiseleri alınmış, çırılçıplak kalmıştı. Goebbels'in filmcileri sahneyi tesbit ettiler. O gece karargâhında uykuya çekilmeden önce Führer, bu fecî sahnelerde intikamının alınışını seyretti:

Hitler «Bir avuç muhteris subayın marifeti...» demişti. Ama Himmler'in soruşturması, çok geniş bir darbe hareketiyle karşı karşıya bulunulduğunu ortaya koyuyordu. Olaya, Sosyal-Demokratlar, din adamları, meçhul üniversiteliler, hattâ bazı komünistler de katılmıştı. İdam cezalarının uygulanması savaşın sonuna kadar sürdü ve binlerce insan öldürüldü. Bu arada ikili oynayan Fromm da idam edildi.

ZEHİR AMPULLERİ

Hâdiseyi ne kadar küçümser görünse de, Hitler'in şaşkınlığı devam ediyordu. General von Stulpnagel intihar teşebbüsünden sonra tedavi edildiği hastanede:

— Rommel!.. Rommel!... diye sayıklamıştı.

Rommel... «Afrika Korps»un Kumandanı, Çöller Arslanı, milyonlarca Almanın ve bizzat Führer'in gözünde ideal asker... Yoksa o da mı hainler arasındaydı? İhtimal öylesine müthişti ki, önce Hitler'e bu konuyu açmağa bile cesaret ede-

mediler. Keitel soruşturmayı gizlice yürüttü. Kesin olan nokta, 17 Temmuzda Normandiya cephesini teftiş ederken ağır yaralanan ve bir hastanede tedavi edilmekte olan Rommel'in 20 Temmuz komplosuna doğrudan doğruya katılmasına imkân bulunmadığıydı. Buna rağmen soruşturmalar, Gestapo'nun tanıklardan hemen de zorla aldığı ifadelerdeki itiraflar aksini kabulü gerektiriyordu: Nazi Almanya'sının sonuna yaklaştığını gören Rommel yavaş yavaş rejimin devrilmesi gereğine ve barış şartlarının aranması zorunluluğuna inanmıştı.

15 Temmuzda Führer'e askerî duruma dair karamsar bir rapor göndermişti. O günün akşamı Kurmay Başkanına:

— Ona son bir şans tanıdım, demişti; bu fırsatı da kaçırırsa, harekete geçeceğiz.

Rommel dosyasından sonunda Hitler de haberdar edildi. Hitler hemen karar verdi: Mâdem ihanet etmişti, onun sonu da diğer hainlere benzemeliydi. Dikkat edilmesi gereken husus, yıllar yılı propaganda ile millete bir yarı-ilâh olarak tanıtılmış olan bir kahramanı mahkeme huzuruna çıkarmaktan sakınmaktı.

13 Ekim 1944 günü Rommel, nekahat devresini geçirmek üzere Herrlingen'deki evine dönmüştü. Öğleye doğru evine iki subay geldi: Ordu Personel Şefi General Burgdorff ile Yardımcısı General Maisel. Burgdorff bir mektup getiriyordu. Keitel bunda, Rommel'i de suçlayan soruşturmanın sonuçlarını özetlemekteydi. Eğer bunlar gerçeklere uymuyorsa, elbette bir kovuşturma söz konusu olamaz, diyordu Keitel, eğer gerçekse, o zaman asker ve şerefli bir insan olarak nasıl davranması gerektiğini Feldmareşal zâten bilecekti.

Burgdorff mektubun okunmasını bekledikten sonra:

— Sayın Mareşalim, dedi; gelirken bir kutu zehir de getirdim. Ampul hâlinde... Bunları kullanmak istediğiniz takdirde, Führer'in, cenazenizin askerlik geçmişinize yaraşır millî bir tören olarak yapılacağına dair mesajını da size iletmekle görevliyim. Aileniz mensupları hiç bir şekilde rahatsız edilmiyecektir.

Mareşal odadan çıkıyor, gidip karısı ve oğluyla vedâlaşı-

Feldmareşal Rommel, İkinci Dünya Savaşındaki Alman kumandanlarının en büyüklerinden biriydi. Kuzey Afrika'daki savaşlarda, İngilizlerin harp plânlarını altüst etmiş ve büyük başarıları sebebiyle «Çöl Tilkisi», «Çöl Aslanı» gibi isimlerle isimlendirilmişti. Rommel de Almanya'nın çıkmazda olduğunu ve Hitler'den kurtulmak gerektiğini düşünenler arasındaydı. 20 Temmuz 19 .'te suikasttan sonra, harekete geçecekti. Fakat Hitler'in kurtulması, Rommel'in ölümünü hazırladı, ve olayın esrarı çok sonra aydınlandı.

yor, sonra üniformasını giymiş, elinde âsası odaya dönüyordu. Otomobile General Maisel de onunla birlikte binmişti. Birkaç dakika sonra bir koruluğa varıldı. Maisel otomobilden indi ve şoförü de yanına alarak uzaklaştı.

Döndüklerinde Rommel yığılmış, can çekişiyordu. Ulm Hastanesine götürülürken son nefesini verdi.

Resmî açıklama Rommel'in ölümünün kalp durması sonucu olduğunu belirtti. O günlerde Almanya'da tek kişi bile gerçeği öğrenemedi; ceset üzerinde otopsi yapılması da önlenmişti. Goering, Dönitz ve Jold bile bu sırdan haberdar edilmediler ve Mareşalin tabiî bir ölümle aralarından ayrıldığına inandılar. Ulm Meydanında yapılan cenaze töreni muhteşemdi. «Führer'in şahsî temsilcisi olarak» Mareşal Rundstedt söz aldı ve Ordu'ya yayılan bir bildiride «Alman kumandan-

larının en büyüklerinden biri olarak tarihe geçen» Rommel'den saygı ve hayranlıkla söz etti.

20 Temmuz 1944 suikast ve darbe teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Fakat bu Alman Milleti adına da kaçırılan bir şans oldu. Başarıya ulaşılsaydı, Almanya yine teslim olacak, fakat bir yıl sonrasına göre herhalde daha az kayıpla bu macerayı sona erdirecekti. İnsanlık da bir yıl daha korkunç kayıplara uğramaktan kurtulacaktı.

20 Temmuz 1944'ten on ay kadar sonra —1 Mayıs 1945 de— Hitler bu defa Berlin'deki kurt ininde kapana sıkıştırılmıştı. Almanya dört taraftan işgal edilmiş, Amerikalılar ve İngilizler Batı'dan, Ruslar doğudan başkente girmişlerdi. Hitler'in, daha önce şehre giren Rusların eline geçeceği muhakkaktı. Bu takdirde artık sinirli, çökmüş, bitmiş ve kendisiyle beraber milyonlarca insanı bitirmiş bu çılgın diktatörün âkıbetinin ne olacağı da belliydi. Bu âkıbetten kurtulmak için Eva Braun'la beraber intihar etti.

Başlıca suç ortaklarından Goebbels ve Goering de aynı hareketi tekrarlıyacak, diğerleri de Nurnberg Mahkemesinde yargılanıp idam edileceklerdi.

ÇİN İHTİLÂLİ

Çin İhtilâlinin ve Çin Komünist Partisinin Lideri Mao Çe Tung

ÇİN İHTİLÂLİ

Çin İhtilâli Yirminci Yüzyılın ikinci büyük ihtilâli sayılmaktadır. Bu ihtilâl sonunda Çan Kay Şek rejimi Formoza adasına sığınmış, bütün Kıt'a Çin'i komünistlerin yönetimine girmiş ve 1949'da Çin Halk Cumhuriyetinin kurulduğu ilân edilmiştir. Bu durum Dünya politikasında büyük değişikliklere yol açmış, Güney Doğu Asya ve Afrika ülkelerinde Çin İhtilâlinin büyük etkileri görülünce Amerika ile İngiltere, Vietnam, Malezya ve Endonezya'da olaylara müdahale etmişlerdir. Çin İhtilâli otuz yıllık bir devreyi kapsamaktadır. Ancak bu devredeki olayların daha iyi anlaşılabilmesi için Afyon savaşlarını, Taiping İhtilâlini, 1911'deki ihtilâli (Çin Cumhuriyetinin kuruluşunu) kısaca görmek gerekir. (Afyon savaşları ve Taiping İhtilâli hakkında İhtilâller ve Darbeler Tarihinin 1. cildine bakınız).

Yirminci Yüzyılın başında Çin, yabancı devletler tarafından yağmalanmakta olan büyük fakat güçsüz bir ülkeydi. 1895'te Japonya, Çin'i yenilgiye uğratınca Formoza'yı ele geçirmiş, Kore üzerinde de nüfuzunu kurmuştu. Sonra Rusya, Port Arthur'u işgal etmiş, İngiltere, Fransa ve Almanya da işe karışmış, daha önce elde ettikleri imtiyazlı bölgelere ek olarak «kiralık» bölgelere sahip olmuşlardı. İmtiyazlı bölgeler hukuken Çin toprağıydı ama, fiilen işgal altındaydı. Bu bölgelerde güvenlik tedbirlerini yabancılar alır, imtiyazlı ülkenin uyrukluları ancak kendi mahkemelerinde yargılanabilirdi. Kiralık bölge ise kira süresince açıkça yabancı devletin toprağı olmakta, o devlet tarafından istediği şekilde kullanılabilmekteydi. (İngilizler Hong Kong'u Ondokuzuncu Yüzyıl ortalarına doğru bu şekilde, 99 yıl kirayla kiralamışlardı).

BOXER İSYANI

Bu haysiyetsiz durum 1900 yılında «Boxer» isyanına yol açtı. Boxer Çin'deki gizli derneklerden biriydi. Bu cemiyetin üyeleri boksa benziyen bir fizik eğitiminden geçtikleri için mensuplarına bu ad verilmişti. 1898'de Boxer'ler Şantung eyaletinde Alman emperyalizmine karşı harekete geçtiler ve Alman Elçisini öldürdüler. Emperyalizmin ajanları olarak isimlendirdikleri misyonerleri kovdular. Fransa (15 Mart 1899'da) Katolik kilisesinin ve misyonerlerinin koruyucusu olacağını açıkladı. Almanların ve Fransızların müdahalesi üzerine o bölgede ayaklanma başladı ve hızla yayıldı. Gerçi Boxer'ler bir sosyal programa, bunu gerçekleştirmek isteyen bir teşkilâta sahip değildiler, hattâ kendilerinden elli yıl önce ihtilâl yapan Taiping ihtilâlcileriyle bile kıyaslanamazdılar ama, o sırada ileri sürüldüğü gibi «vahşi» sıfatına da hak kazanmamışlardı. İstedikleri, yabancı müdahalesine son vermek, bütün yabancıları Çin topraklarından sürüp atmaktı. Bir köylü hareketi olarak gelişen bu isyana karşı Çin'de imtiyazlar elde etmiş devletler harekete geçtiler. Boxer'ler Çin'in büyük kısmına hâkim olmuş, Tien Çin'i kuşatmışlardı. İngiliz, Amerikan, Alman, Fransız, Japon, İtalyan hattâ Avusturya - Macaristan birliklerinden meydana gelen bir «uluslararası» haçlı ordusu 1900 yılı Temmuz ayında Çin'e çıktı. Bu ordu Boxer hareketini bastırmıştı ki, Alman İmparatoru Wilhelm II'nin gönderdiği 20 bin kişilik bir Alman ordusu da Feldmareşal von Waldersee'nin kumandanlığında Çin'e ulaştı. Almanlar daha önceki birliklerin yarım bıraktığını tamamladılar «Çin'i medenileştirmek» sloganı altında binlerce Çinli öldürüldü. Harekete uzaktan yakından karışmış yüzlerce Çin ileri geleni de sürgün edildi. Nihayet «Boxer protokolu» adı verilen bir antlaşma ile Çin'e ağır şartlar kabul ettirildi. Bu şartlardan biri 40 yıl vâde ile Çin'in Avrupa ülkelerine 500 milyon dolar tazminat yükü altına sokulmasıydı. (Bu tazminat yalnız büyük devletlere değil, fakat Hollanda, Avusturya, Belçika, İspanya, Portekiz ve İskandinav devletlerine de ödenecekti). On

devlet Çin'in başkenti Pekin'de birer garnizon bulundurmak şartını da protokola koydurmuşlardı.

O sırada Çin'in başında Mançu Hânedanından bir imparatoriçe (Tseu-Hi) bulunmaktaydı. Daha önce bütün reform hareketlerine karşı koyan, hattâ bu yüzden oğluna karşı bir hükümet darbesi yapan İmparatoriçe ne kadar yanlış bir yolda olduğunu anlamış ve bazı reformlara girişilmesini bizzat istemişti. Fakat çok geç kalmıştı artık. Yabancı ülkeler Çin'i avuçlarının içine almışlardı. Çin'e birbuçuk milyar dolarlık yatırım yapmışlar, demiryollarını, posta servislerini, madenlerini ele geçirmişlerdi. Ayrıca 50 bin Çinli işçi, gündeliği 25 cent'ten çalıştırılmak ve ölüm halinde 50 dolar tazminat ödenmek şartıyla Güney Afrika madenlerine götürülmüştü.

İmparatoriçe gecikmiş tedbirler almağa çalışıyordu. Memurların tâyininde reform, modern bir ordu kurulması, idarî ve adlî yetkilerin ayrılması, yüksek teknik okullar açılması bunların başlıcalarıydı. Fakat, aynı yıllarda Mançu Hânedanından ümidi kesen Çin aydınları gizli dernekler kurmaktaydı. Amaçları, Mançu Hânedanını bir ihtilâlle devirmekti. Bu ihtilâlcilerin başında Sun Yat Sen geliyordu.

SUN YAT SEN VE 1911 İHTİLÂLİ

1866'da doğmuş olan Sun Yat Sen tıp eğitimi yapmış, Amerika ve İngiltere'de uzun süre kalmıştı. Çin'e döndükten sonra ihtilâlci çalışmalarda bulunmuş, yakalanmak üzereyken Çin dışına kaçabilmişti. 1905'de Tokyo'daydı. Diğer ihtilâlci gruplarla anlaşarak «İhtilâlci Birlik» adlı birliği kurdu. Birliğin kuruluşunda 1905 Rus ihtilâlinin etkisi büyük olmuştu. İhtilâlciler yalnız bir cumhuriyet idaresi kurmayı düşünmüyor, toprak meselesini de halletmek istiyorlardı. (O sırada Çin'de işçi sınıfı pek zayıftı). 1906'da «İhtilâlci Birlik»in yönettiği bir isyan hareketi Kiangsi eyaleti kömür madenlerinde patlak verdi. Köylülerin de katılmasıyla isyancıların sayısı 30 bini bulmuştu. Fakat hükümet hareketi bastırdı. 1907'de iki ihtilâl teşebbüsüne daha geçildi, ama bunlar da başa

rısız oldu. 1908'de Sun Yat Sen, ihtilâlci arkadaşlarıyla beraber Vietnam'a, Hanoi'ye geçti. Oradan Çin'e girerek topladığı kuvvetlerle bir ihtilâl savaşma girişti. Fakat sonunda yenilerek geri çekilmeğe mecbur kaldı.

1909'da Çin'i elli yıl yönetmiş olan İmparatoriçe (74 yaşında) öldü. Yerine oğlunun üç yaşındaki yeğeni tahta oturtuldu; küçük imparatorun babası da Naip olarak işleri yürütmeğe başladı; kilit mevkilere Mançuları getirdi, çekindiği kimseleri işten uzaklaştırdı. Bu sırada Sun Yat Sen taraftarı ihtilâlcilerin sayısı 300 bini aşmıştı. Büyük kısmı Çin dışında eğitim gören (Yalnız Japonya'da 40 bin Çin'li öğrenci vardı). ve sonra imparatorluğun çeşitli bölgelerinde görev alan bu ihtilâlciler her tarafta Mançu Hânedanı aleyhinde bir hava yaratıyor, bu arada komando birlikleri meydana getiriyorlardı. Naip 1909'da eyalet meclislerinin kurulmasına izin vermişti. Bu meclisler bir anayasa hazırlanmasını istedi. Naip önce boyun eğdi. Fakat anayasayı hazırlamak üzere toplanan geçici meclis, gerçek bir Millet Meclisi haline getirilmesini isteyince, sert tedbirler aldı; Meclisi dağıttı (1910).

O günlerde demiryolları problemi ortaya çıktı. 1911'de Çin'de 12 bin kilometreye yakın demiryolu vardı. Bu demiryollarının dörtte üçü yabancı şirketler, dörtte biri Çinli iş adamları tarafından işletiliyordu. İngiliz, Fransız, Amerikan ve Alman iş adamları bu dörtte bire de el koymak istediler. Bunun için önce Çinlilerin elindeki demiryollarının «millîleştirilmesi» ve sonra Çin'in borçları sebebiyle bu demiryollarının kontrolünün ele geçirilmesi plânlandı. Bu iş için gerekli para dört yabancı devlet tarafından sağlandı ve Naibin emrine 6 milyon dolar verildi. Fakat gerek Çin iş adamları, gerek demiryolu işletmelerinde hisseleri olanlar protesto nümayişleri tertiplediler. Yang Çe bölgesinde asker, halka ateş açtı. Köylüler nümayişçileri desteklediler «İhtilâlci Birlik» de harekete katılınca olay büyüdü ve ihtilâl başladı. Gariptir ki bazı sosyalist fikirleri gerçekleştirmek isteyen ihtilâlciler, bu olayla millîleştirmeye karşı ve kapitalistlerin menfaatlerini korur durumda görünmüşlerdi.

1911 ihtilâlinin hazırlayıcısı ve Çin Cumhuriyetinin kurucusu Sun Yat Sen... Komünistler ondan «Burjuva inkılâbının lideri» diye bahsederler

10 Ekim 1911'de Yang Çe bölgesindeki İmparatorluk birlikleri, ihtilâlcilere katıldılar ve «Mançu Hânedanına karşı harekete geçtiklerini» ilân ettiler. Bir ay içinde bütün güney eyaletlerinde ihtilâlciler duruma hâkim olmuştu. Çin'de büyük menfaatleri olan yabancı devletler de İmparatorluğun çökmek üzere olduğunu anlamışlardı. Ancak onların istediği gibi «kuvvetli bir adam» ihtilâlin yönünü değiştirebilir ve menfaatlerini devam ettirmelerini sağlayabilirdi. Bu adam ihtilâlcilerle beraber görünen bir generaldi: Yuan Şi Kai. Yabancıların baskısıyla Yuan Şi Kai önce İmparatorluk ordularının başına getirildi, sonra Başbakan oldu. Bu sırada ihtilâlciler güneyde cumhuriyeti ilân etmiş ve bütün güney eyaletlerinden imparatorluk memurlarını kovmuşlardı. 20 yıldan beri sürgünde bulunan Sun Yat Sen büyük tezahüratla Çin'e geliyor ve ihtilâlcilerin eline geçen Nankin'de Çin Cumhuriyetinin geçici Cumhurbaşkanı ilân ediliyordu (1 Şubat 1912) Bu ihtilâlların etkisiyle Yuan Şi Kai hemen duruma müdahale etti

Generallerle beraber Saraya giderek İmparatorun tahttan feragatini ve Naibin çekilmesini istedi. (Fakat İmparator sarayında kalacak, dinî ünvanlarını koruyacak, hem ona hem bütün Mançu prenslerine yüksek maaşlar bağlanacaktı). İmparator çekildi. Yuan Şi Kai derhal Nankin'le anlaşma yoluna girdi. Bu sırada dört büyük yabancı devlet «barışçı bir anlaşmaya varılmazsa müdahalede bulunacaklarını» bildirmişlerdi. Bu tehdidin de etkisiyle, bir iç savaşa sebep olmak istemeyen Sun Yat Sen, ancak on dört gün süren geçici Cumhurbaşkanlığından çekildi ve görevini Yuan Şi Kai'ye devretti. Nankin Meclisi 15 Şubat 1912'de, Yuan Şi Kai'yi Cumhurbaşkanı seçti. 10 Mart 1912'de de Çin Cumhuriyetinin anayasası Nankin'de kabul edildi.

KUOMİNTANG'IN DOĞUŞU VE DİKTATÖRLÜK

Cumhuriyet ilân edilince Çin'de büyük bir kuvvet olan «İhtilâlci Birlik» ihtilâlle ilgisi olmayan gruplarla birleşerek bir muhalif parti haline gelmişti. Adı «Kuomintang» olan bu parti, Mecliste muhalefeti temsil ediyordu; ama artık ihtilâlci çalışmalarla ilgisi kalmamış, büyük, fakat dağınık bir teşekkül manzarası göstermişti. Her ne kadar programına «sosyal hizmetler», hattâ «sosyalizm» kelimeleri konulmuşsa da bunlar sözde kalmaktaydı; toprak reformundan hemen hiç bahsedilmiyordu. Sun Yat Sen yine Kuomintang içinde «İhtilâlci Birlik Klübü» adlı bir grup yapmak ihtiyacını hissetmişti.

Kuomintang ilk seçimlerde iktidarı elde etmek ümidindeydi. Fakat Yuan Şi Kai de maskesini çıkarmış, askerî bir diktatörlüğe giden adımlar atmağa başlamıştı. İlk olarak Kuomintang'ın başbakan adayı öldürüldü, sonra yabancı şirketlerin imtiyazları genişletildi. (Buna karşılık Cumhurbaşkanının oğlu çok yüksek maaşla bir yabancı şirketin genel direktörlüğüne getirilmişti). Cumhuriyetle beraber daha iyi bir hayat bekleyen köylülerin en ufak direnmeleri şiddetle bastırıl-

«Batılıların Adamı» Yuan Şi Kai, 1911 ihtilâli sırasında ihtilâlciler safında görünmüş ve imparatorun tahttan feragatini sağlaması da bu durumunu kuvvetlendirmişti. Fakat Cumhurbaşkanı olunca, askerî bir diktatörlük kurmuş, muhalefet partisini (Kuomintang'ı) kanun dışı ilân etmiş ve cumhuriyetçi lider Sun Yat Sen ona karşı savaşmak ve sonra sürgün hayatı yaşamak zorunda kalmıştı.

dı. Ve nihayet Kuomintang kanun dışı ilân edildi. Sun Yat Sen'in güney eyaletlerinde bir ikinci ihtilâle teşebbüs etmesi de sonuç vermedi. Aylar süren çarpışmalardan sonra ihtilâlci ordular yenildi. Sun Yat Sen tekrar Çin'den uzaklaşmak ve ikinci sürgün hayatına başlamak zorunda kaldı. Japonya'ya giderek «Çin İhtilâl Partisi»ni kurdu ve Diktatör Yuan Şi Kai ile mücadeleyi iki yıl oradan yönetti.

JAPON MÜDAHALESİ

1914'te Birinci Dünya Savaşının başlaması, Çin'e yeni bir Japon müdahalesi getirmekteydi. Bu savaşa İtilâf Devletleri safında katılan Japonya, böylece Almanlarla uğraşmakta olan İngilizler ve Fransızların yerine rahat rahat Çin işlerine el atmak imkânını bulmuştu. 1915 başlarında Japon Büyükelçisi, Yuan Şi Kai'ye verdiği notada «Çin'deki bütün Alman menfaatlerine el koyduklarını, Mançurya ve İç Moğolistan'ın Japon yatırımlarına açılması gerektiğini, Çin'in en büyük endüstriyel işletmelerinin Çin-Japon işbirliği ile yürütüleceği

ni, Çin'e japon müşavirlerin gönderileceğini, Çin'de Japon cephanelikleri bulunacağını ve Çin'in bütün silâh ihtiyacını Japonlardan karşılayacağını, emniyet işlerinin de beraber yürütüleceğini» bildirmekteydi. Yuan Şi Kai, bu teklifleri oyalamak istedi. Fakat 48 saatlik bir ültimatom daha verilince notayı kabul etti. Japonya Çin'de istediği üstünlüğü sağladı. Bu arada Yuan Şi Kai de imparatorluğunu ilân etmeye hazırlanıyordu. Fakat bir isyan havasıyla karşılaşınca vazgeçti.

Yuan Şi Kai 1916'da öldü. Bu tarihten itibaren Kai'nin askerî dikta taraftarı halefleriyle, Kanton'a gelerek yeni bir hükümet kuran Sun Yat Sen'in kuvvetleri arasında çarpışmalar başladı ve yıllarca sürdü.

ÇİN'DE YENİ AKIMLAR

Birinci Dünya Savaşı, Çin'i Avrupa ülkelerinin baskısından kısmen kurtarmış ve artan Japon nüfuzuna rağmen bu yıllarda ticaret ve endüstride gelişmeler olmuştu. (Savaştan önce Çinlilerin yönettiği banka sayısı on beşti, savaş sonunda 57'ye yükseldi; fabrikaların sayısında iki misli artış oldu ve işçi sayısı bir milyondan üç milyona çıktı. Çin az da olsa ilk defa 1919'da hububat ihraç edebildi). Ama bunlara rağmen, gerek Batılılar, gerek Japonlar, Çin endüstrisinin gelişmesini kösteklemekte sadece hafif endüstrinin kuruluşuna izin vermekteydiler. Yine savaş yıllarında gelişen burjuva sınıfı ise daha fazla haklar istemekte, bir Çin ağır endüstrisinin kuruluşuna çalışmaktaydı. Aydınlar arasında yeni bir kültür cereyanı başlamıştı. Konfüçyüs ahlâk sistemi, ataerkil aile ve feodal sistemin sosyal ve felsefî görüşleri tenkid edilmekteydi. «Arı dil» cereyanı başlamış, konuşulduğu gibi yazma yolunda başarılı denemeler yapılmıştı. «Çinlilerin Gorkisi» denilen Lu Sun ve roman yazarı Mao Tun bu devrede yetişmişlerdi. Yeni fikirleri yaymakta olan dernekler kurulmuştu. Bunlardan biri Hunan eyaletinde Mao Çe Tung'un liderliğindeki «Yeni Halk Çalışmaları», bir diğeri de Tiençin'de Çu En Lai'nin başkanlığındaki «Uyanış» derneğiydi. 1917 Rus ihtilâli de aydın

ları büyük ölçüde etkiliyor, sağ düşünce karşısında sol düşünce de gelişiyordu.

Savaştan sonra Çin, Wilson prensiplerine dayanarak imtiyazların kaldırılmasını, yabancı birliklerin çekilmesini ve Japonların 1915'de ültimatomla kabul ettirdiği notanın iptalini istedi. Fakat bu talepler reddedildiği gibi Japonlara verilen imtiyazlar Versay Barış Antlaşmasında açıkça yer aldı. (Antlaşmanın 156. maddesi). Halbuki Çin, savaşa İtilâf Devletleri safında katılmak zorunda bırakılmış, 200 bin Çinli cephelerde ve cephe gerilerinde çalıştırılmıştı. (Bu Çinlilere silâh verilmemiş, düşman da olsa «beyazları» öldürmeye hakları olmadığı ileri sürülmüştü).

4 MAYIS 1919 OLAYI

4 Mayıs 1919 Çin tarihinin dönüm noktalarmdan biri oldu. Bu tarihte Pekin'de öğrenciler büyük bir nümayiş yaparak Çin'in yarı sömürge durumunda bırakılmasını protesto ettiler ve yabancıların çekilmesini, imtiyazların kaldırılmasını istediler. Binlerce öğrenci hükümet binalarına yürüdü. Batılıların ve Japonların nüfuzundaki hükümet, nümayişi sert tedbirlerle bastırmayı kararlaştırdı; öğrencilere ateş açıldı. Fakat bu durum olayların hızla gelişmesine yol açtı. Şanghay'da işçiler, Pekin-Hankow demiryolunda çalışanlar, yabancı şirketlerin yönetimindeki maden işçileri Çin tarihinde ilk defa greve başlayarak öğrencileri desteklediler. Burjuva sınıfı da yabancı mallara boykot ilân ederek bu harekete katıldı. Grevler, nümayişler ve karışıklıklar iki ay kadar devam etti; hükümet tevkif edilen öğrencileri bırakmak ve sonra istifa etmek zorunda kaldı (28 Haziran).

4 Mayıs hareketinde sayıları pek az olmakla beraber ilk defa Çinli Marksistler büyük rol oynamışlardı. Nümayişlerde «Versay Antlaşması kahrolsun!», «Emperyalistler kahrolsun!» diye bağıran Marksist Çinlilerin hemen hepsi Rus ihtilâlinin etkisinde kalmış ve Rusya'nm açtığı yoldan gitmek fikrini benimsemişlerdi.

ÇİN KOMÜNİST PARTİSİNİN KURULUŞU (1921)

Çin'deki Marksist hareket hızla gelişti ve liderler ortaya çıkmağa başladı. Mao Çe Tung 1920'de Marksist prensipleri benimsiyerek Çangşa eyaletindeki komünistlerin lideri oldu. O tarihte 27 yaşındaydı (1893'te Hunan'da doğmuştu). Aynı yıl Çu En Lai Paris'te bulunuyor ve orada komünist çalışmalara katılıyordu.

1 Temmuz 1921'de Çin komünistleri, Çin'in en büyük endüstri şehri Şanghay'da ilk kongrelerini yaptılar (Mao Çe Tung da bu kongreye temsilci olarak katılmıştı). Kongre, Çin Komünist Partisinin kurulmasını ve Çin bağımsızlık mücadelesinin işçi sınıfı tarafından yürütülmesini kararlaştırdı.

Bu yıllarda Çin, tam bir kaos halindeydi. Kuzeydeki hükümet yabancıların oyuncağıydı. Nankin dahil, Güney'e hâkim olan Sun Yat Sen'in cumhuriyetçi hükümetiyle kuzeydeki hükümet arasındaki iç savaş başlangıçtaki gibi şiddetli olmamakla beraber devam ediyordu. Bazı generaller bulundukları bölgelere hâkim olmuş, istedikleri gibi hüküm sürüyor, birliklerini halkın sırtından geçindiriyorlardı. Batılılar bu generallere Birinci Dünya Savaşı artığı silâhları satarak yeni bir ticaret alanı daha yaratmışlardı. Çin'deki yabancı kuvvetler dengesi de değişmiş, Amerika Birinci Dünya Savaşından sonra Japon nüfuzunu kırarak Çin politikasında birinci devlet olmuştu. 1921-22 Washington Konferansı «Çin'de açık kapı» politikasını kabul ettiriyor, Amerikan bankacıları Çin'e yapılacak yatırımlar konusunda ön sırayı işgal ediyorlardı. Özellikle Mançurya, zengin petrol kaynakları, Çin'e hâkim olma bakımından taşıdığı önem ve Sovyet Rusya'ya karşı bir üs olarak yatırım alanlarının başında geliyordu. Bu arada her devlet Çin'de «Savaşbeyi» diye adlandırılan ve belirli bölgelere hâkim olan generalleri, yöneticileri tutmağa çalışıyor, ona yardımda bulunuyordu.

Çin Komünist Partisinin ilk kongresinden sonra partinin üye sayısı hızla kabardı. 1922'de parti üyelerinin yönettiği

grevlere katılan işçi sayısı da 300 bini aştı. Mao Çe Tung, Hunan eyaletindeki işçileri, Liu Şao Çi (Bugünkü Çin Devlet Başkanı) Kiangsi eyaletindeki maden ve demiryolu işçilerini teşkilâtlandırdı. 1923'de Pekin Hükümeti de demiryolu işçilerine sendika kurma hakkını tanıdı. Fakat sendikacıların toplanacağı binayı askerî birliklerle kuşattı; aynı gece sendika binası tahrip edildi. İşçiler genel greve gidince Kuzey'de trenler işlemez hâle geldi. Yabancı devletler duruma müdahale ettiler; Pekin hükümetine verdikleri sert bir notada grevin derhal sona erdirilmesini istediler. Pekin Hükümetinin birlikleriyle askerler arasında kanlı çarpışmalar oldu. Aralarında iki komünist lider de bulunan sendika ileri gelenleri tevkif edildiler. Komünist liderler işbaşı emrini vermedikleri için öldürüldüler. Askerler de nümayişçilere ateş ederek dört kişinin ölmesine, yüzlerce kişinin yaralanmasına sebep oldular. Bu olay üzerine grev diğer bölgelere de yayıldı ve sendika «işbaşı» emrini verinceye kadar sürdü.

Komünist Partisinin Mayıs 1922'deki ikinci kongresinde, partinin amaçları «iç savaşı sona erdirmek, savaşbeylerini tasfiye etmek, Çin'i tam bağımsızlığına kavuşturmak» olarak belirtiliyordu. Fakat parti aradığı liderden yoksundu, köylüleri ihmal ediyor ve toprak problemlerine gerektiği gibi eğilemiyordu.

İHTİLÂLCİ BİRLEŞİK CEPHE

Ancak Üçüncü Komünist Partisi kongresindedir ki «İhtilâlci Cephe»nin kurulması için gerekli adımlar atılmış, «işçi sınıfının, savaşbeyleri ve emperyalistlerle mücadelesinde yalnız olmadığı, diğer güçlerin yardımlarından da faydalanacağı» açıklanmıştı. Bu açıklamanın yapılmasında 1922 köylü isyanları ve Güneyde 200 bin üyeli Köylü Birliğinin kurulması rol oynamıştı. Komünist Partisi bu açıklamadan sonra Sun Yat Sen'in liderliğindeki Kuomintang'a «Birleşik Cephe» kurulmasını teklif etti.

Sun Yat Sen, komünistlerin teklifini kabul etti; böylece Kuomintang ve Komünist Partisi, Kuzeydeki kukla hükümete, savaşbeylerine ve yabancı müdahalesine karşı birleşmiş oluyorlardı. Bu birleşme sonunda Kuomintang'ın «Üç prensip» adı verilen yeni politikası da ortaya çıkmaktaydı: Sovyet Rusya ile dostluk, Çin Komünist Partisiyle dostluk, işçi ve köylülerin hareketini desteklemek...

Sun Yat Sen, Marksist değildi. Fakat Marksistleri yaptığı mücadelede en yakın dostlar olarak görüyordu. Daha 1921-de Sovyet liderlerine bir mektup yazarak «Sovyetlerin kuruluşuyla ilgilendiğini, Sovyet eğitim sistemini merak ettiğini ve Sovyetlerin yaptığı gibi Çin'de yeni müesseseler kurmak istediğini» bildirmişti. Kuomintang'm 1924 yılı Haziranında yaptığı «Millî Kongre»de 1912 yılından beri yapılan hatalar, özellikle iktidarın Yuan Şi Kai'ye bırakılışı açıkça belirtilmişti. Bu kongrede Sun Yat Sen komünistlerle işbirliğini tenkid eden Kuomintang'm sağ kanat üyelerine, «Eğer bu işbirliğine karşıysanız Kuomintang'ın feshedildiğini ilân eder, Komünist Partisine katılırım» demişti.

Birleşik Cephenin kurulması üzerine Kanton'da Sun Yat Sen'in başkanlığında yeni bir ihtilâlci hükümet göreve başladı. Bu hükümet Whampoa Askerî Akademisini kurdu. Akademi Kumandanlığına Çan Kay Şek ve Siyasî Müdürlüğüne Çu En Lai getirildi. Bu Akademi, düzenli bir millî ordunun temeli olacak ve subay yetiştirecekti.

Güneydeki hareketin kuvvetlendiğini gören Kuzeydeki hükümet, ülkenin barış yoluyla birleşmesi için bir konferans teklifinde bulundu. (Bu olaydan önce Pekin'de askerî bir darbe olmuş ve «Hıristiyan General» diye tanınan Feng Yu, Batılıların oyuncağı olan hükümeti devirerek iktidarı almıştı). Sun Yat Sen teklifi kabul etti ve yol boyunca yapılan büyük tezahürat arasında Pekin'e girdi. Fakat daha görüşmeler devam ederken hastalandı ve ciğer kanserinden öldü. (12 Mart 1925). Batılıların da etkisiyle görüşmeler yarıda kaldı.

Sun Yat Sen'in son yıllarında Çin-Sovyet ittifakı yapılmıştı: Sovyet Rusya, Çin'e silâh ve para göndermiş, Sovyet

uzmanları yeni bir ordunun kurulmasına yardım etmişlerdi. (Bu arada Çan Kay Şek de Moskova'ya gitmiş ve orada tetkiklerde bulunmuştu).

İLK İHTİLÂLCİ İÇ SAVAŞ (1925-1927)

Sun Yat Sen'in ölümü üzerine Çan Kay Şek, Kuomintang'ın lideri durumuna geçti. Başlangıçta «Birleşik Cephe» fikrine bağlı ve komünistlerle işbirliğini devam ettirecek gibi görünmekteydi. O günlerde Kuzeyle Güney arasındaki ayrılık yeni çatışmalara yol açmıştı.

Mayıs'ta (1925) Japonların yönettiği Şanghay dokuma fabrikalarında yüz bin işçi grev yapmış, Kanton'da da yarım milyon işçinin temsil edildiği «Çin İşçileri Kongresi» toplanmıştı. Japonlar dokuma işçileri sendikasının kapatılmasını istediler. Bir Japon muhafız, sendika liderlerinden birini öldürdü. Japonları protesto için yapılan gösteriler yabancı devletlerin yönettiği polisler tarafından bastırılmak istendi. 30 Mayıs (1925) günü çıkan karışıklıklarda polis ateş açtı; öğrencilerle işçilerden ölenler oldu. Ateş açanların ve onları yönetenlerin suçsuz olduklarının ileri sürülmesi heyecan dalgasını kabarttı; bütün büyük şehirlerde grevler, yabancı aleyhtarı hareketler ve bu arada İngiliz ve Japon mallarım boykot başladı. Kanton'da nümayişçiler makinelitüfek ateşine tutuldu. Bu katliâm Hong Kong'da 16 ay sürecek bir genel greve sebep oldu. Onbinlerce Hong Kong'lu işçi Kanton'daki ihtilâlci kuvvetlere katıldı. İhtilâlci birlikler yabancı ülkelerin emrinde olan savaşbeylerine hücum ettiler; 1926 Temmuzunda köylülerin de desteğiyle Kanton'dan Yang Çe bölgesine kadar savaşbeylerini ve kuzeyden gönderilen kuvvetleri temizleyerek duruma hâkim oldular. İngiliz savaş gemileri bazı limanları bombaladı, bazı bölgelere asker çıkardı.

1927 Haziranında ihtilâlci hükümet Kanton'dan Wuhan'a taşındı. Bu arada bazı generaller kuzeyin emrinden çıkıp, ihtilâlcilere katıldılar. Kuomintang taraftarları, komünistlerin de desteğiyle beş milyonu buldu. Aynı günlerde işçi sendikalı-

rının üye sayısı üç, köylü birliklerinin üye sayısı ise on milyona yaklaşmaktaydı.

Komünist Partisinin üye sayısı 57 bini bulduğu halde, bu ihtilâlci iç savaşta köylülere gereken önemi vermediği ve yalnız işçilere dayandığı için ikinci plânda kaldı. Partinin başındaki lider (Çen Tu Siu) gerçek bir liderde bulunması gereken vasıflardan yoksundu.

İhtilâlci birlikler kuzeye doğru zafer kazanarak ilerler ve sahil şehirlerini ele geçirirken Çin'deki imtiyazlı yabancı kuvvetler iki şıktan birini tercih durumunda kalmışlardı: Ya bu kuvvetlerle bir savaşı göze alacak, ya da Yuan Şi Kai örneğinde olduğu gibi ihtilâlin yönünü değiştirip onu kontrol altında tutacaklardı. Birinci şık oldukça tehlikeliydi: İhtilâlci birlikler kuvvetliydi ve ellerinde çok yeni olmasa da kullanılabilir silâhlar vardı. İkinci şık seçildi. Bu defa Yuan Şi Kai'nin yerini Çan Kay Şek dolduracaktı.

ÇAN KAY ŞEK'İN DARBESİ

Nankin'deki çarpışmalarda bazı yabancılar öldürülmüş, İngiliz ve Amerikan savaş gemileri bunu ileri sürerek şehri bombalamıştı. Bombardımanı bir ültimatom takip etti. Çan Kay Şek bu durumda uzlaşır bir tavır takındı. Aynı günlerde Şanghay'da Çu En Lai'nin de aralarında bulunduğu ihtilâlci liderler şehirde bir işçi ayaklanmasını başlatmış ve genel grevin de yardımıyla duruma hâkim olmuşlardı. İşte bu sırada Çan Kay Şek'in emrindeki ihtilâlci birlikler Şanghay'a girdi. Ayaklanan Çinliler, ihtilâlci orduyu sevinçle karşılamaya hazırlanmışlardı. Fakat Çan Kay Şek daha önce gerek Amerikalılarla, gerek Şanghay ve Nankin'in bankerleri ve sanayicileriyle anlaşmıştı. Onlardan büyük yardımlar göreceğine ve yabancı kuvvetlerin iç savaşlarda tarafsız kalacağına dair garantiler almıştı. Şanghay'a giren Çan Kay Şek birlikleri, ihtilâlci işçilere hiç beklemedikleri anda ateş açtılar ve binlerce kişiyi öldürdüler. (12 Nisan 1927). Çan Kay Şek'in subayları Nankin, Kanton ve diğer büyük şehirlerde de benzeri hareket-

Çan Kay Şek 1920'de cumhuriyetçilerin düzenli bir ordu kurmak ve subay yetiştirmek için kurdukları Whampoa Harp Akademisinin Kumandanıydı. Sovyet Rusya'ya giderek askerî tetkiklerde bulunmuş ve 1926'daki iç savaşlarda kuzeydeki savaşbeylerine karşı büyük başarılar kazanmıştı. Fakat «Şanghay Darbesi»yle komünistler başta olmak üzere ihtilâlcilere cephe aldı ve askerî bir dikta idaresi kurdu.

lere girişmek için emir almışlardı. Bu şehirlerdeki ihtilâlci işçiler de kendi saflarında zannettikleri askerlerin yaylım ateşiyle karşılaştılar. O andan itibaren Çan Kay Şek sol cephe için «hain» olmuştu.

Komünistler «Çan Kay Şek'in Darbesi» adını verdikleri Şanghay olayından sonra beşinci kongrelerini yaptılar. Bu kongrede Mao Çe Tung, Hunan bölgesindeki ihtilâlcileri teşkilâtlandıran bir şef olarak göze çarpmaktaydı. Mao, bu kongrede parti liderlerini şiddetle tenkid etti ve köylü birliklerine gereken önem verilmezse ihtilâlin başarı şansının azlığını belirtti. Bu yüzden kongrede liderler Mao'ya cephe aldılar, hattâ onun oy kullanmasını önlediler. Onlar köylüleri ihtilâlci bir sınıf olarak kabul etmiyor, işbirliği yapmayı tehlike olarak görüyorlardı.

Çan Kay Şek durumunu kuvvetlendiriyordu. Birçok birlikler ona katılmıştı. Kuomintang'ın sol diye tanınan üyeleri bile Çan Kay Şek'e bağlılıklarını bildirmekteydiler. İhtilâlci hükümetin merkezi Wuhan'da komünistler öldürülmüş, bu arada yüzlerce «çek çek»çi bir sendika kurup, komünistleri desteklediklerı için sokaklarda kurşuna dizilmişti. Böylece Wuhan Hükümeti kendi kendini yok ediyor ve iktidar Çan

Kay Şek'in elinde toplanıyordu. Çan Kay Şek'in liderliğindeki Kuomintang, ihtilâli bastırıcı bir rol oynamaktaydı. Bunun sonucu olarak Kuomintang'ın bazı üyeleri, bu arada Sun Yat Sen'in dul eşi, Çan Kay Şek'e cephe alıp sürgün hayatı yaşamak zorunda kaldılar.

İKİNCİ İHTİLÂLCİ İÇ SAVAŞ (1927-1937)

Çan Kay Şek'in iktidarı ele geçirip, sola karşı cephe alması üzerine iç savaş şekil değiştirmiş ve «İhtilâlci Birlik»le kuzeydeki kukla hükümet arasındaki bir savaş olmaktan çıkıp Çan Kay Şek rejimiyle komünistler arasındaki bir iç savaş haline gelmişti. Bu savaş 1927 yılından 1937 yılına kadar sürdü. Çan Kay Şek'in başkanlığındaki Kuomintang Hükümeti komünistlere karşı bu iç savaşı amansızca yürüttü. Yalnız 1927-29 yılları arasında 450 bin komünist öldürüldü. (1937'ye kadar olan devrede bu rakamın bir buçuk milyona yükseldiği ileri sürülmüştür). Çan Kay Şek'in kumandanlarından biri şöyle demekteydi: «Bir komünistin kaçıp kurtulmasındansa bin masumun mahvolması yeğdir.»

Ağustos 1927, Komünistler için iki önemli olaya sahne oldu: 1 Ağustos'ta başlarında Çu Teh ve Çu En Lai olan komünistler, Kiangsi eyaletinde Çan Kay Şek rejimine karşı bir askerî isyan hareketini başlattılar. 30 bin asker komünistlerin yönetimine geçti. Böylece Çin Kızılordusunun temeli atılmış oldu. 7 Ağustos'ta da Komünist Partisinin olağanüstü bir toplantısında partinin pasif lideri görevinden uzaklaştırıldı. Köylülerin ihtilâlci hareketlerinin parti tarafından teşkilâtlandırılması ve toprak reformunun yapılması kabul edildi. Mao Çe Tung bu kararı Hunan ve Kiangsi bölgelerinde uyguladı. Bu bölgelerde ihtilâlci hareketleri yönetti; köylüler ve askerlerden silâhlı birlikler meydana getirdi.

Aylar sonra Çu Teh ve Çu En Lai'nin Kızılordusu'yla Mao Çe Tung'un silâhlı çeteleri Çingkangşan dağlarında buluştular. Çu Teh ve Çu En Lai'nin liderliğindeki ordu şehirlerde tutunamamıştı. Onlar da önceleri «köylülerle bir ihtilâl

Mao Çe Tung 1920 yılında komünistlerin bir toplantısında konuşuyor.

yapılamıyacağına, bunun için şehirleri ele geçirmeleri gerektiğine» inanmışlar ve bunun için savaşmışlardı. Ama başaramamış, üstelik binlerce kişi kaybetmişlerdi. Mao ise köylüleri iyi tanıyor ve köylünün desteği olmazsa komünizmin Çin'de yaşıyamıyacağına inanıyordu; hattâ ihtilâlin başarısı için işçilerden çok köylülere güvenmekteydi.

Mao, Çu Teh ve Çu En Lai ihtilâl hareketini şehirler dışında, özellikle dağlık bölgelerde teşkilâtlandırmak ve köylüleri yetiştirmek konusunda karara vardılar. İki yıl içinde Güneyde 19 bölge meydana getirdiler ve Kiangsi'de «İşçi ve Köylü Hükümeti»ni kurdular. Bu ihtilâlci hükümet yirmi yıl sonra kurulacak Çin Halk Cumhuriyetinin nüvesini teşkil etmekteydi. Hareket Mao Çe Tung'un deyimiyle «İşçi Sınıfının liderliğinde bir köylü ihtilâli»ydi.

Fakat bu hareketin başlangıcında birçok yanlış hareketler, uygunsuzluklar oldu. Toprak sahipleri öldürüldü, Kuomintang memurlarına işkence edildi, bütün muhaliflere sert davranıldı. Amaca çabuk varmak isteyen bazı komünistlerin ısrarıyla, kuvvet durumları iyi hesaplanmadan şehirlere saldırıldı; bu saldırılar büyük kayıplar ve bozgunlarla sonuçlandı. Bu hatalı politika nihayet görüldü ve başarıya ulaşıncaya kadar bütün antiemperyalist kuvvetlerle işbirliği yapılmasına, demokratik safhaya ulaşılmadan sosyalist safhaya geçilemiyeceğine karar verildi.

1927-29 yıllarında komünistleri Yang Çe vâdisinden sürüp çıkaran, Kanton'a, Nankin'e, Şanghay'a hâkim olan Çan Kay Şek Pekin'i de ele geçirmiş ve şeklen bütün Çin'e hâkim olmuştu. Fakat Sun Yat Sen'in prensipleri bir kenara atılmış, askerî bir diktatörlük kurulmuştu. Başkent Pekin'den Nankin'e nakledilmişti. Çin-Sovyet ittifak antlaşması bozulmuştu. Gerçi büyük zenginler, toprak sahipleri ve sanayiciler Çan Kay Şek'i destekliyordu, ama köylülerin desteği kaybedilmişti. Köylüler Mao ve arkadaşlarını destekliyor, komünistlere yardım ediyor, hattâ onları saklıyor ve besliyorlardı.

UZUN YÜRÜYÜŞ

Çan Kay Şek'le komünistler arasındaki iç savaş şiddetle devam ederken Japonlar Çin'i istilâ için fırsat kolluyordu. 1931 yılındaki dünya ekonomik buhranı bu fırsatı yarattı. Eylül ayında Japonlar Kuzeydoğu Çin'i (Mançurya'yı) işgâle başladı. Çan Kay Şek'in bu bölgedeki birlikleri bozguna uğrayınca Japonlar 40 milyon nüfuslu zengin endüstri bölgesini kolaylıkla ele geçirdiler. Çan Kay Şek ise ordusunun büyük kısmını düşmanın üzerine yürüteceği yerde eski politikasına devam ediyordu. 1934'e kadar komünist orduları yenmek için dört büyük kampanya açtı. Bu sırada Japonlar bir taraftan Şanghay'a çıkmış, diğer taraftan Moğolistan'a doğru ilerlemişlerdi.

Kiangsi'deki Komünist Hükümeti ezmek için ard arda

ordular göndermenin fayda vermediğini gören Çan Kay Şek bunun yerine komünistlerin bulunduğu bölgeleri çevirmek ve yavaş yavaş çemberi daraltmak yoluna gitti. Komünistlerin bazı taktik hataları ve bölgedeki yanlış politikaları da eklenince bu çevirme hareketi başarılı oldu. Bu durum karşısında komünist liderler çemberi yarıp güneydeki bölgeden çıkmayı ve kuzeye giderek yerleşmeyi plânladılar. Bu karar tarihin en uzun yürüyüşlerinden birini başlatıyordu.

300 bin komünist (büyük kısmı asker, küçük bir kısmı sivil halk ve komünist şefler) çemberi yararak Uzun Yürüyüş'e başladılar. Kiangsi'yi ve Yang Çe'nin güneyindeki üslerini geride bırakarak önce Batı'ya doğru ilerlediler. Yunnan'dan sonra Yang Çe'nin yukarı kısmındaki dar ve vahşi boğazlardan geçtiler. Tibet'in eteklerinden dolaşıp Çin Türkistanı'na vardılar. Sonra Kuzeye doğru ilerlediler. Nihayet Moğolistan'a komşu Şensi eyaletinin Kuzey bölgesinde durdular. Ortalama 13 bin kilometre yol yürümüş, ve yürürken kendilerini takip eden Çan Kay Şek kuvvetleriyle de çarpışmak zorunda kalmışlardı. Uzun Yürüyüş başlarken komünistlerin kuvveti 300 bin kişiydi. Bittiği zaman —Açlık, kış, savaşlar ve bazı firarlar yüzünden— 30 bine inmişti. Buna rağmen bu Yürüyüş komünistler bakımdan bir zaferin belirtisiydi. Çan Kay Şek'in çevirme hareketi başladığı sıralarda ve sonra komünistler Tibet'e doğru çekilirken, mahvoldukları zannedilmişti. Amaçlarının ne olduğu da bilinmiyordu. Halbuki komünistler bu yürüyüşle hem çevrilip imha edilmekten kurtulmuş, hem de daha emin bir bölgeye yerleşmişlerdi. Ayrıca bu bölgede Japonlarla savaşmak için hazırlık yapacak ve böylece Çan Kay Şek'in başaramadığı bir işe girişerek bir çok grupların desteğini kazanacaklardı.

1936 yılında komünistler Şensi bölgesinde reformlar yapıyor, toprağın ekiminde ve mahsulün toplanmasında köylüye yardım ediyor, eğitim kampanyasına girişiyorlardı. Toprak sahiplerine de eskisi kadar sert davranılmıyordu. Halka okuma yazma öğretmek için binlerce kişi seferber edilirken, komünistlerin merkezi Yenan'da üniversiteler kuruluyordu. Bu

üniversitelerde Çin'in dört tarafından gelen öğrenciler yetiştirilmekte ve geleceğin kadrosu hazırlanmaktaydı. Mao ve arkadaşları aynı zamanda bir vatanseverlik hareketinin öncüleri olarak görülmeğe başlamışlardı; «Çinli Çinliyle değil, Japonlarla savaşmalı!» sloganı bütün Çin'de yankılar uyandırmıştı. Komünistler, Japonlarla savaş hazırlıkları yapıyor ve Nankin'deki rejim gibi boyun eğmeyeceklerini ilân ediyorlardı.

Şensi eyaletinin başkenti Sian o sıralarda komünistlerin eline geçmemişti. Çan Kay Şek'in emrindeki kuvvetler şehre hâkimdi. Bu kuvvetler Mançurya'da Japonlara yenilip çekilen Kuzeydoğu ordusuyla, bölgedeki birliklerden meydana gelmekteydi. Ancak, gerek komünistlerin ortaya attığı slogan, gerek Çin şehirlerinde iç savaşa son verilmesi ve Japonlara karşı birleşilmesi için yapılan nümayişler, bu kuvvetlerin başındaki generalleri de etkilemişti. Japonlar ilerlerken —o sırada Japonlar Pekin'in kuzey bölgelerine kadar gelmiş ve Moğolistan'ın bir kısmını ele geçirmişlerdi— komünistlerle çarpışmak düşüncesi bu generallere de saçma gelmekteydi. Neticede bu bölgedeki Çan Kay Şek kuvvetleriyle komünistler arasında mütareke yapılmış, hattâ bölgeler arasında gidiş geliş başlamıştı.

Çan Kay Şek ise o yıllarda «Milliyetçi« rejimi bir faşist diktatörlüğü haline getirmekteydi. (Japonların itirazlarına rağmen Hitler'in generallerinden von Seeckt, von Falkenhausen ve Mussolini'nin generallerinden Lordi, Çan Kay Şek'in müşavirleri olarak çalışmaktaydı. Almanlar ve İtalyanlar Çan Kay Şek rejimiyle gizli antlaşmalar yapmış, yatırımlara başlamışlardı). Anayasa vaadi sözde kalmış, bütün tasarılar geri çevrilmişti. Sorgusuz sualsiz idam cezaları uygulanmıştı. İkinci Dünya Savaşının yaklaştığını hisseden İngiltere, Fransa, hattâ Amerika o sırada Çan Kay Şek rejimi için bir savaşı göze almak istemiyor, Çin-Japon savaşında tarafsız kalmayı tercih ediyorlardı. Japonların Yang Çe'de bir Amerikan gemisini batırmaları, İngilizlere kötü davranışlarda bulunmaları bile tepki görmemişti. Japonya 1937 yılı içinde Çin'i tamamen istilâ

plânlarını hazırlamaktaydı.

Çan Kay Şek, herşeyden önce iktidarına en kuvvetli rakip olarak gördüğü komünistleri ezmek, iç savaşa son vermek istiyordu. Bu sebeple Sian'daki generallerinin tutumuna, komünistlerle mütareke yapmalarına sinirlendi ve uçakla Sian'a gitti (7 Aralık 1936). Fakat Sian'daki kuvvetlerin komutanları derhal âsi bir tavır takındılar, «Japonlar varken, komünistlerle savaşmak istemediklerini, ısrar ederse, Kuzeydoğu ordusunun ve Sian'daki kuvvetlerin kendisine karşı geleceğini» açıkça belirttiler. Bu isyan bayrağının çekilmesi demekti. Kararını verinceye kadar Nankin'e dönmesi önlenen Çan Kay Şek, o anda generallerinin esiri durumundaydı. Kendisine iyi davranıyorlardı ama, kararında ısrar ederse âkıbetinin ne olacağı meçhuldü.

İşte o günlerde Sian'a Çan Kay Şek'in hiç beklemediği bir ziyaretçi geldi. Komünist Lider Çu En Lai'ydi bu. Âsi generallerden izin alarak Çan Kay Şek'in kaldığı odaya girdi. Iki adam, yıllar önce Whampoa Akademisinde beraber çalışmışlardı. O zaman aynı amaç için savaşıyorlardı. Sonra Çan Kay Şek «Şanghay Darbesi»yle, ayaklanmayı yöneten Çu ve arkadaşlarını yaylım ateşine tutarak karşı cepheye geçmiş, Çu, yüzlerce arkadaşının can verdiği bu darbeden güçlükle kurtulabilmişti.

Çan Kay Şek, Çu En Lai'yi karşısında görünce belki de herşeyin bittiğini zannetmişti. Ama Çu barış teklif etmek için gelmişti, durumu kısaca açıkladı: İç savaş devam ederse Japonlar Çin'e hâkim olacaklardı. Çan Kay Şek, komünistlerle barış yaparsa, komünistler onunla beraber savaşacak ve onu savaş süresince başkan olarak tanıyacaklardı. Zâten kabul etmese de âsi generallerin elinden kurtulması ihtimali yoktu.

Çan Kay Şek nihayet kabul etti. Komünistlerle barış yapıldı ve böylece Çin ihtilâlinde «Japon emperyalizmine karşı savaş devresi» başladı.

Mao ve arkadaşlarının o sırada Çan Kay Şek'i tasfiyeden niçin kaçındıkları sık sık sorulmuştur. Komünistlerin cevabı şuydu: «Bu eskisinden daha büyük ve vahim şekilde ülkeyi

parçalıyacak, iç savaşı şiddetlendirecek ve Japon istilâsını kolaylaştıracaktı. Japon istilâsıyla Çin, tarihinin en büyük tehlikesiyle karşı karşıya gelmişti. Bu tehlike ancak Çin'de birliğin sağlanmasıyla önlenebilirdi.»

«JAPON EMPERYALİZMİNE KARŞI SAVAŞ DEVRESİ» (1937-45)

7 Temmuz 1937'de Japon orduları Kuzey'den Pekin'e saldırdılar ve Marko Polo Köprüsüne kadar geldiler. Çok geçmeden Japon donanması Şanghay'ı bombaladı ve şehre asker çıkardı. Japonya Çin'i tam bir sömürge haline getirmek için harekete geçmişti.

Artık barışı imzalamış olan Komünistler ve Kuomintang orduları Japonlara karşı direnme savaşına başladılar. Anlaşmaya göre Şensi eyaletindeki ve Moğolistandaki kuvvetlerin yönetimi komünistlere aitti. Bu kuvvetler Dördüncü ve Sekizinci Orduları meydana getiriyordu. (Kızılordu adı anlaşmadan sonra geçici olarak bırakılmıştı. Yine anlaşmaya göre komünistler ayrı bir hükümet ismi taşımıyor, toprak dağıtımını ve mallara el koymayı bırakıyor, sadece bu bölgedeki kiraların indirimine karar veriyorlardı). Görünüşte Komünist Partisi birçok şeyden vazgeçmiş gibiydi. Ama, bu hareketlerle aydın sınıfların takdirini kazanmaktaydı. Mao ve arkadaşları, savaşın kendi lehlerine cereyan edeceğini düşünüyor, zamanın onlar için çalışacağını biliyorlardı. Düzenli ordular, —özellikle Kuomintang'ın orduları— yenilebilirdi. Ama yılların gerilla tecrübelerine sahip komünistler, ayakta kalacaklarına inanıyorlardı. Savaşın getireceği felâketlerden korkmuyorlardı. İstila, açlık, sefalet eski düzeni tasfiyeyi kolaylaştıracaktı belki.

Savaş sekiz yıl sürdü. Japonlar bütün Kuzey Çin'i, Çinlilerin üç aylık kahramanca direnmesine rağmen Şanghay'ı, sonra Kanton ve Çan Kay Şek rejiminin başkenti Nankin'i ele geçirdiler. «Milliyetçi» hükümet batıya, iç bölgelere çekilmek zorunda kaldı. Ama, geçici başkent Hankow da Japonların e-

line geçince bu defa Çunking'e taşındı. Çan Kay Şek ordularının bütün direnmesi kırılmıştı. Komünistler ise önce Kuzey Batıda gerilla savaşları yaptılar. Sonra bu savaşları diğer bölgelere de yaymayı başardılar. Bu arada Çan Kay Şek ordularından dökülen küçük birlikleri de saflarına alıyor ve teşkilâtlandırıyorlardı.

1937'de Komünistler sadece Kuzeybatı'daki bir bölgeye hâkimdiler. Bu bölgenin nüfusu birbuçuk milyon kadardı. Yeniden teşkilâtlandıktan sonra da komünist askerlerin sayısı yüz bini aşamamıştı. Nisan 1945'de ise komünistler 95 milyon insanın yaşadığı geniş bölgelere hâkim durumdaydılar. Komünist kuvvetlerin er sayısı 910 bine yükselmişti. Komünist Partisine kayıtlı üye sayısı da 40 binden 1 milyon 200 bine çıkmıştı. Kuomintang bir çeşit ablukayla bu bölgelere silâh ve ekonomik yardım yapılmasını, böylece komünist yayılmasını önlemeğe çalışıyordu.

Japonların Pearl Harbour'a yaptıkları baskından sonra, Amerika'nın savaşa girmesi durumu değiştirdi. Bir süre sonra Japonlar Burma ve Filipinlerden atıldılar. 1945 yazında Çin'e bir Amerikan çıkarması bekleniyordu. Komünistleri endişelendiren bu ihtimal, Çan Kay Şek rejimi için en büyük ümitti. Fakat Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombaları iki taraf için sürpriz oldu. Çok geçmeden Japonya teslim antlaşmasını imzaladı.

SON İHTİLÂL SAVAŞLARI (1946-49)

Japonya'nın teslimi üzerine, Çin'de komünistlerin hâkim bir duruma geçmemesi için gerek Amerikalılar gerek Çan Kay Şek hükümeti tarafından tedbirler alınmasına başlanmıştı. İlk tedbir, General MacArthur'un Çin'deki Japon Orduları Kumandanına «Komünist kuvvetlere teslim olmamaları ve silâhlarını ancak Kuomintang birliklerine bırakmaları» için verdiği emirdi. Bunu Çan Kay Şek'in Japon Kumandanına, «Kuomintang birlikleri gelinceye kadar Komünistlere dayanmaları ve ancak ondan sonra Kuomintang birliklerine teslim ol-

maları» emri izledi. Bu arada Çin'de bulunan Amerikan askerlerinin sayısı 60 binden 140 bine yükseltildi. Amerikan nakliye uçakları Çan Kay Şek birliklerinin önemli yerlere hızla hâkim olmaları için seferber edildi.

Komünist Partisi zaman kazanmak için Çan Kay Şek'e iki anlaşma yapmayı teklif etti. Çan Kay Şek'in de zaman kazanmak için kabul ettiği bu anlaşmalar 10 Ekim (1945) ve 10 Ocak (1946) tarihlerinde imzalandı. Bu antlaşmalara göre Çin'de komünistlerle Kuomintang'ın koalisyonu sonunda demokratik bir hükümet kurulacak ve Komünist kuvvetlerle Kuomintang kuvvetleri birleştirilecekti.

Aynı günlerde Kuomintang rejiminden ümidi kesen liberal Çinli aydınlar da «Demokratik Birlik» adlı bir teşekkül kurmuşlardı. Bu teşekkülle yeni politik devrede rol oynamak istiyorlardı. Bu sırada General Marshall Çin'e gelmişti. Bir arabulucu rolü oynuyor, iç savaşı önlemeğe ve bir koalisyon hükümetinin kurulmasını sağlamaya çalışıyordu.

Komünistler, Kuomintang ordularının Amerikalılar tarafından teşkilâtlandırılmasına karşıydılar. Kuomintang ise onların toprak reformunu yaymalarını istemiyor, ayrıca demiryollarını kesmelerine muhalefet ediyordu. Kısaca, iki cephe de birbirinden tâviz istemekte ve bir koalisyon kurulursa daha kuvvetli olmayı plânlamaktaydı. Bu mücadelede Amerikanın açıkça Çan Kay Şek rejimini desteklemesine karşılık, Ruslar ancak dolaylı şekilde komünistlere yardımcı oluyorlardı. Müttefiklerarası antlaşmalara göre Sovyetler, yalnız Çan Kay Şek Hükümetini resmen tanıdıkları için Japonları yenerek girdikleri Mançurya'yı Çan Kay Şek kuvvetlerine teslim etmek durumundaydılar. Mançurya'daki şehirleri teslim ettiler, fakat şehirler dışındaki bölgelere komünist birliklerin sızmasına ve yavaş yavaş bu bölgeleri işgal etmelerine de yardımcı oldular. Zaten Çin'in endüstri bölgesi olan Mançurya'daki bütün sınaî tesisleri söküp almışlar ve Çan Kay Şek Hükümetinin elde etmeyi umduğu sanayi gücünü yok etmişlerdi.

Aslında, Kuomintang'la Komünistler arasındaki bir koalisyon hayâldi. Gerek içerdeki durum -orta sınıfın çökmesi,

enflâsyon ve köylülerin topraklarına kavuşmak için fırsat beklemeleri- gerek dış faktörler -Kuomintang'ın Amerikan desteğine güvenmesi, komünistlerin de Rusya'nın kendilerini yalnız bırakamıyacağım düşünmeleri ve savaştan hemen sonra bu iki devlet arasında soğuk savaşın başlaması- böyle bir koalisyona yaşama şansı vermiyordu. Çin'e yılbaşında arabuluculuk için gelmiş olan General Marshall da tarafların esaslarda anlaşamıyacağını açıklayarak 1946 yılı sonlarında Çin'den ayrıldı. Marshall, liberal Çinlilerin kurduğu «Demokratik Birlik» adlı teşekkülün bazı şansları olduğunu ve ancak bu birliğin demokratik bir hükümetin ne olduğunu anladığını ileri sürmüştü. Ama bu açıklamadan bir süre sonra Çan Kay Şek, «Demokratik Birliği» kapattı, liderlerini sürdü.

1947 yılı Temmuzunda ihtilâl savaşlarının kaçınılmaz ve son safhası açıldı. Komünist ordular Sarı Nehir'i aşarak Güney Batıya doğru ilerlediler. Amaçları Kuomintang ordularını bölmek, temaslarını kesmek ve sonra birer birer yok etmekti. Çan Kay Şek'in Kuzey Çin'le demiryolu irtibatını zâten kesmişlerdi. Pekin-Tiençin-Nankin demiryolunu da kesmeyi başardılar. Çan Kay Şek kuzeydeki demiryolu irtibatını sağlamak için taarruza geçti. Fakat en iyi orduları Kuzey Çin'in kilit noktalarından biri olan Şantung'da ağır yenilgiye uğradı. Yıl sonunda Mançurya ile de irtibatı kesilmiş, böylece Kuzeye karşı hâkimiyeti kaybetmişti. Bunlara karşılık Çan Kay Şek'in tek başarısı komünistlerin başkenti Yenan'ı ele geçirmek oldu. Fakat komünistler daha önce karargâhlarını Pekin'in üç yüz kilometre güneybatısındaki Hopei'ye taşımışlardı.

Savaş bir yıl, çeşitli cephelerde kanlı çarpışmalarla devam etti. 1948 Temmuzunda komünistler üstünlüğü sağlamışlardı. Amerikalıların Çan Kay Şek Kuvvetlerine verdiği modern savaş malzemesinin büyük bir kısmı komünistlerin eline geçmişti. (Çan Kay Şek'in bazı subayları silâhları satmış, bazı birlikler de bu silâhlarla beraber komünistlere katılmıştı. Mançuryadaki ve Kuzey Çin'deki savaşlarda da yüzlerce tank, top; binlerce makinelitüfek Mao'nun ordusunun eline geçmiş bulunuyordu).

Çan Kay Şek Hükümeti ümitsiz bir durumdaydı. Enflâsyon korkunçtu. Dalâvereli alış verişler ve ihtikâr alıp yürümüştü. Kuomintang'ın liderleri —Çan'lar, Kun'lar, Sun'lar, Çen'ler— büyük servetlere sahip olurken, halk sefâlet içindeydi. Bütün büyük şehirlerde bir terör havası vardı. Köylülerden sonra aydınların da rejime sempatisi kalmamıştı. Öğrenciler gizli komünist teşekküllere katılıyor, Çan Kay Şek Hükümetinin her hareketi komünistlere günü gününe bildiriliyordu.

Sonbaharda komünistlerin büyük taarruzu başladı. Kuzey Çin'deki son Kuomintang kuvvetleri çekilmek zorunda kaldı. Ekim'de Mançurya için kesin savaşlar yapıldı: Çan Kay Şek'in en büyük zırhlı birliği çevrildi ve teslim alındı. Bir ay kadar süren bu savaşlarda Çan Kay Şek onbinlerce ölü ve yarım milyon esir verdi. Mançurya'nın kaybedilmesi Kuzey Çin'in de tamamen kaybına yol açıyordu. Komünistler 15 Ocakta Tiençin'i (1949) ve birbuçuk aylık bir kuşatmadan sonra 3 Şubatta Pekin'i ele geçirdiler. Pekin, kurulacak cumhuriyetin başkenti olarak düşünüldüğünden bombalanmamış ve kuşatma yoluyla ele geçirilmek istenmişti. Birkaç gün sonra Nankin bozgunu Çan Kay Şek ordularının iflâsını ilân ediyordu.

Son bozgun, Çan Kay Şek'e Kuomintang içinde de muhalefet yaratmış, diktatör bu durum karşısında başkanlıktan istifa ettiğini bildirmişti. Ama kendisine sadık generalleri sayesinde iktidarı elinde tutmaktaydı. Şeklen Başbakan olan Li Tung, komünistlerle görüşmelere girişti; iki ay süren bu görüşmeler sonunda komünistler bir koalisyon hükümeti kurmaya razı olacaklarını, fakat bunun için Çan Kay Şek'in bütün kuvvetlerinin teslim olması gerektiğini ileri sürdüler. Ordu komünistlerin kontrolü altında tutulacak ve hükümette asıl yetki de komünistlerde bulunacaktı. (Komünistler bu şartlarla Çin'de hükümet ikiliğini ve uluslararası anlaşmazlıkları kaldırmak istemişlerdi. Hükümet ikiliği ortadan kalkınca yeni hükümet bütün devletler tarafından tanınacak ve Birleşmiş Milletlerde de temsil olunacaktı). Başbakan Li Tung bu şartları kabule taraftardı. Fakat Çan Kay Şek'in generallerinin ve

Çan Kay Şek ordularından ele geçirdikleri Amerikan tanklarına ve kamyonlarına bindirilmiş komünist birlikler, 1949 Nisanında Kuomintang'ın başkenti Nankin'e giriyor.

gizli polisinin ölüm tehditleri yüzünden Nankin'den kaçmak zorunda kaldı. Bu olay üzerine komünistler Güney Çin'i ele geçirmek üzere Yang Çe'yi aştılar.

Birkaç gün sonra Komünistler Nankin'e giriyordu. Bunu Şanghay'ın alınışı ve orduların Güney'e, Kanton'a doğru ilerleyişi takip etti. Çan Kay Şek ve taraftarları için kaçmaktan başka çare kalmamıştı. Kaçırabildikleri ne varsa, gemilere yükletip Çin kıt'asından uzaklaştılar ve Formoza adasına sığındılar.

Çan Kay Şek bu adada Amerikalıların desteğiyle barınabilecek ve «Milliyetçi Çin Cumhuriyeti»nin devam ettiğini ileri sürecekti.

1 Ekim 1949'da komünistler, yeni başkent Pekin'de Çin Halk Cumhuriyetinin kurulduğunu ilân ediyorlardı. Çin'e altı milyon insana mal olan ihtilâl savaşları bitmiş, ihtilâl başarıya ulaşarak yeni bir Çin Devleti kurulmuş ve

İhtilâl liderleri: Bayan Ling, Liu Şao Çi, Mao, Çu Teh ve Çu En Lai.

yalizme giden yolda yürümeğe başlamıştı.

1949 ve 1951 yılları arasında bir yandan Çan Kay Şek ordularının yarım milyonu bulan kalıntıları temizlenirken, ekonomik kalkınma ve dış politika probemleri ele alındı. Sovyetler ve diğer komünist ülkeler Çin Halk Cumhuriyetini hemen tanımışlardı. İki ay kadar sonra İngiltere, Hindistan, Pakistan, İsviçre ve İskandinav devletleri de bu ülkelere katıldılar, siyasî ve ticarî münasebetlere başladılar. 1950 yılında tarım reformu yapıldı. (Fakir köylülere toprak dağıtımı ve krediler le yardım, varlıklı köylülerin tasarruflarını koruma, aracı sınıfı ortadan kaldırma bu reformun başlıca amaçlarıydı). Toprak ağaları ile, dinî kurumlara ve din adamlarına ait topraklar alındı. Zengin köylülerin toprak fazlasına el konuldu. Ye-
bir tarım vergisi uygulandı. Enflâsyon durduruldu.

1954'te Batılı yazarlar «Çin'in açlık duvarını aştığını asırlarca açlıktan, sefaletten milyonların öldüğü Çin'de artık her Çinliye günde üç öğün haşlanmış pirinç, kış için pamuklu için mavi bezden birer elbise düştüğünü» belirtiyorlardı.

NÂSIR'IN DARBESİ

MUSADDIK'A KARŞI DARBE

CEZAYİR İHTİLÂLİ

IRAK'TA İKİ DARBE

İhtilâl Konseyi'nin üyeleri bir arada: Alt sırada, soldan sağa: Abdüllâtif Bağdadî, Nâsır, Nacip, Amr, Salâh Salim, Enver El Sedat.

General Necip darbeye ismiyle kuvvet kazandırmış ve bir yıl sonra Mısır'ın ilk Cumhurbaşkanı olmuştu. Fakat ona da darbe vurulacaktı.

NÂSIR'IN DARBESİ

Nâsır'ın Temmuz 1952'deki hükümet darbesi, son yılların en önemli darbelerinden biridir. Bu darbe sefih bir Kralın hükümranlığıyla beraber Mısır'da İngiliz egemenliğini de sona erdirmiş, sonraki yıllarda gerek tarafsız bir blokun kurulmasında oynadığı rol, gerek Afrika ve Asya'nın bazı ülkelerine örnek olması bakımından dünya politikasını etkilemiştir.

Kahire, bir anda uyandı. Güneş, saatin çok erken olmasına rağmen şimdiden karmakarış bir kalabalıkla dolan sokakları kavurmaya başlamıştı bile. Aceleci iş adamları Delta bölgesinden gelmiş fellâhlar, limonata satıcıları, dilenciler, fıstık fındık satan çocuklar sokakları kocaman bir karınca yuvası gibi doldurmuştu. Çizgili entarili dükkâncılar demir kepenkleri açıyorlardı. Erkenden dolmuş kahvelerdeki radyolardan yanık türkü sesleri geliyordu.

23 Temmuz 1952 günü, her günden farksız bir sıcak yaz günü olarak başlamıştı. Yol kavşaklarındaki ve mühim merkezlerdeki tanklar ve silâhlı birlikler kimsenin dikkatini çekmiyordu. Birkaç aydan beri başkentte durum gergindi ve birkaç aydan beri Kahire halkı tankları ve askerleri görmeye alışmıştı.

Birden, meydan saatleri sabahın 7'sini gösterirken, kahvelerden taşan yanık türküler susuverdi. Kalın bir erkek sesi radyoda millete seslenmişti:

«Ey Mısırlılar! diyordu. General Muhammed Necip sesleniyor! Mısır, idarecilerinin ihmali ve ekonomik şartlarının feci durumu yüzünden tarihinin en karanlık devrelerinden birini yaşamaktadır. Mısır biribirini anlamayan, birbirinden hoşlanmayan gruplara ayrılmıştır. Bu acı bölünmenin teşvikcileri, bizim Filistin'de en haklı olduğumuz dâvâyı

da kaybetmemize sebep olmuşlardır. Bilgisizler, kötü niyetliler tarafından kumanda edilmekte olan ordu, bir bozulmuş müessese halini almıştır. İşte vatanın akıbetini düşünerek korkmamızın ve harekete geçmeye karar vermemizin sebepleri bunlardır. Şu anda ordu gerçek vatanseverlerin, gerçek askerlerin eline geçmiş bulunmaktadır. Onlara güvenebilirsiniz, inanabilirsiniz.»

Birkaç dakikada Kahire bütünüyle değişiyor bir başka şehir hüviyetine bürünüyordu. Dilenciler ve fıstık fındık satan çocuklar başlarını kaldırmışlardı. Yollardan geçmekte olan Kahireliler durmuş dinliyorlardı. Bütün evlerde kapalı kapılar açılmış, erkek, kadın, çocuk, ihtiyar herkes sokaklara fırlamıştı. Hepsi General Necip'in sesini ürkek bir saygıyla dinliyorlardı. Nutkun sonunda haykırışlar göğe yükseldi:

— Yaşasın ihtilâl! Yaşasın General Necip!

Sonra insanlar Heliopolis yolu üzerinde Kubeh'e, darbecilerin karargâhına doğru koşmaya başladılar. Yol boyunca yan sokaklardan çıkan kalabalıklar bu kervana katılıyor, insan seli bir çığ gibi büyüyordu.

Bu sırada, Kral Faruk, başkentten iki kilometre uzaktaki yazlık sarayında, uykudaydı henüz. Her gece olduğu gibi o gece de sabaha karşı yatağa girmişti. Gece, dostlarına sarayda bir ziyafet vermiş, yeni resim ve antika koleksiyonunu göstermişti. Kraliçe Neriman Paris'ten getirtilmiş çok pahalı siyah dantel bir gecelik giymişti. Gece sadece üç, beş saat önce Savunma Bakanlığına tâyin edilen Albay Şirin, (Kralın kayınbiraderi) rejime karşı olduğundan şüphe ettiği subayların listesini Krala vermişti. Bunu Kral bizzat kendisi istemiş «Bu nankörlerin hepsini zindana atmak lâzım» demişti.

Bu sırada o listede, şüphelilerin başında gelen General Necip'in radyodaki konuşmasına rağmen saray henüz sâkin bir uyku içindeydi. Saat 7 yi 10 geçe Meclis Başkanı Dr. Hafız Afifi saraya telefon ederek alârm verdi. Fakat Kralın uşağı şöyle diyordu:

— Majeste istirahat ediyorlar.

— Fakat bu haber çok önemli. İhtilâl başladı.

Otuz iki yaşındaki bu genç Kralın garip bir alınyazısı vardı. 1936 da tahta çıktığı gün milletin gözbebeğiydi ve pek az hükümdara nasip olacak kadar büyük bir muhabbetle seviliyordu. Fakat genç Kral, tahtta kaldığı on altı yıl zarfında milletini hayal kırıklığına uğratmak için ne mümkünse yapmıştı. Göz kamaştırıcı zenginlikteki sarayları, akla gelmedik rezaletin yapıldığı birer batakhane haline gelmişti. Bu zenginlikler ve sefahat âlemleri sefil ve aç halkın bütçesinden ödeniyordu. Kralın sadece Mısır hudutları içindeki şahsi serveti o gün 600 milyon dolardan fazlaydı. Bunun dışında bütün Dünya bankalarında da büyük paraları vardı. Monte Karlo'da bulunduğu sırada bir gecede oyun masasına 100.000 dolar bıraktığı çok olmuştu. Evli bir kadına sahip olmak için kocayı hapsetmekten çekinmezdi. Mısır ordusu Filistin'de yüz kızartıcı bir bozguna uğradığı günlerde sakin ve asil Kraliçe Feride'yi boşamış, mağlûp ve perişan ordu yurda döndüğü, vatanın kan ağladığı gün, muazzam bir törenle yeni Kraliçe Neriman'la evlenmekte tereddüt etmemişti.

Milletin bahtsızlığı, dertleri, sefaleti, ordusunun kötü kaderi onu daldığı sefahat dünyasından ayırmaya yetmiyordu. Milletin bir kısmı Kralı bu ilgisizliği için mahkûm ediyor fakat büyük çoğunluk bu kadarıyla da yetinmiyerek bütün bu felâketlerden doğrudan doğruya Kralı sorumlu tutuyordu.

Milletin içinde Krala diş bileyenlerin başında hiç şüphesiz Filistinde yenilmiş ordunun genç ve ateşli subayları geliyordu. Bu subaylardan biri, Cemal Abdülnâsır'dı. Abdülnâsır 1949 dan itibaren Krala açıktan açığa cephe almıştı. Her fırsatta Faruk, ailesi ve metresleri bizim yoksulluğumuz bahasına zengin oldular» diyerek kinini ve nefretini belli etmekten çekinmiyordu.

Abdülnâsır'ın, Filistin bozgunu hakkında çok gizli ve en akla gelmedik rezaletle dolu bir dosyası vardı. Bu dosyadan anlaşıldığına göre, 81 mm. lik silâhlarla teçhiz edilen askere 61 mm. lik kurşun dağıtılmıştı. El Alemeyn çölünde satın alınan elden düşme İtalyan bombaları daha atmıya vakit kalmadan askerlerin elinde patlamıştı. Orduya verilen tüfekler,

1912'de İspanya'da kullanılmış ve çürüğe çıkarılmış olan tüfeklerdi. Faruk ordusunu bile bile, göz göre göre ölüme ve bozguna mahkûm etmişti. Bu silâhların ucuz alınması sebebiyle artan para ise Faruk'un içkisine, eğlencesine sarfolunmuştu.

1949'da otuz bir yaşında olan Abdülnâsır, bir posta memurunun oğluydu. Bir Mısırlı için çok uzun boylu (1.80) ve çok iri sayılacak yakışıklı bir subaydı. Cesaretiyle tanınıyordu. Filistin savaşı sırasında büyük kahramanlıklar göstermiş, bu kahramanlıkları ona: «Felluja kaplanı» adının verilmesine sebep olmuştu. İzah edilmez cazibesi ve fevkalâde cesareti sayesinde kendisi gibi düşünen genç subayları etrafına toplamıştı. Bu suretle «Zabut el Ahrar» (Hür Subaylar Birliği) adıyla bir gizli birlik kurulmuş oldu. Başlangıçta küçük olan bu gizli teşkilât sonradan tarihe mal olacak bir hareketin hazırlayıcısı ve uygulayıcısı haline gelecekti.

Cemal Abdülnâsır genç subay arkadaşlariyle «Hür subaylar Birliği» ni kurarken Mısır her geçen günle biraz daha sefil, biraz daha zelil ve çaresiz bir memleket halini alıyordu. Fiatlar korkunç bir hızla yükseliyor, işsizlik artıyordu. Nahas Paşa hükümeti durumu kurtarmak için akla gelen her çareye başvurduktan sonra, normal yollarla Mısır'ı mutluluğa kavuşturmanın imkânsız olduğunu anlamıştı. Mısır kurtarılamazdı. O halde bir çaresini bulup hükümeti halkın haklı kin ve öfkesinden kurtarmak gerekti. Bunun yolu ise milleti kendi açlık ve sefaletinden başka şeyler düşünmeye zorlayarak oyalamaktı.

Valf partisinin eski lideri 1951 yılının 6 Ekiminde meclis kürsüsüne çıkarak millete inanılmayacak bir haber verdi: Mısır hükümeti İngiltere ile olan antlaşmasını ilga etmeye karar vermişti.

İngiltere 1881 den beri Nil kıyısının hâkimiydi. Londra 1936 da Mısır'a bağımsızlık tanımış, fakat bunun yanı sıra, aynı antlaşmaya, İngiltere'ye Süveyş Bölgesini kontrol ve Mısır'ın içişlerine müdahale hakkını veren hükümler konulmuştu.

Halk sefalet içinde yüzerken Kral Faruk, zevk âlemlerinde yaşamaktaydı. Kumarda yüzbinler bırakıyor, türlü ahlâksızlıklar yapıyordu...

Nahas Paşa milletin vekillerine:

— Bugün bu dostluk perdesi altındaki sömürge sistemi sona ermiştir, diye bağırıyordu. İngilizler en kısa zamanda Mısır'dan defolup gitmelidir!.

Londra bu haykırışa cevap vermedi ve İngilizlerin Mısır hakkındaki tutumunda kımıldama olmadı. Bunun üzerine Mısırlılar vatanlarındaki İngilizlere çeşitli yollarla baskı yapmıya başladılar. Müslüman Kardeşler» e mensup genç öğrenciler, komünist militanlar, faşist yeraltı teşkilâtının «Yeşil gömleklileri», fellâhlar, nefret edilen İngilizleri her vesileyle tedirgin etmek için ne mümkünse yapıyorlar, kan dökmekten de çekinmiyorlardı. İngiliz birliklerinin toplantı yerlerinde bombalar patlıyor, denizde İngiliz gemileri torpilleniyordu. Gece, İngiliz nöbetçiler, arkadaşlarının gözleri önünde öldürülüyordu:

Bu başkaldırma «Hür Subaylar Birliği» için bulunmaz bir ortam yaratmıştı. Nâsır ve arkadaşları mücadelenin ilk gü

nünden kanal bölgesindeki tedhişçileri emirleri altına almışlardı. Onlara silâh ve cephane temin ediyor, besliyor, gizliyor, hattâ gerçek bir ordu gibi tâlim ettiriyordu. Bu arada, «Hür Subaylar Birliği» üç yüz üyelik büyük bir teşkilât haline gelmişti. Teşkilât üçer kişilik gruplara ayrılmıştı. Başında bir yüksek komite vardı ki Başkanı Cemal Abdülnâsır'dı.

Ne var ki İngilizlerin pasif tutumu çok sürmiyecekti. Bir sabah kanal bölgesindeki İngiliz birlikleri Kumandanı General Erskin, birliklere tecavüz eden fellâh köylerini bombardıman etti. Sonra gerilla çarpışmalarına katılan İsmailiye fellâhları polis teşkilâtını silâhsız hale getirmeğe karar verdi.

Ertesi gün 25 Ocak sabahmın erken saatlerinde İngiliz birlikleri İsmailiye polis garnizonunu bastı. Polis şefine polisin elindeki bütün silâhları İngilizlere teslim etmesi istendi. Mısırlı polis şefi derhal Kahireye telefon ederek İçişleri Bakanı Fuat Seraceddin'e durumu bildirdi. Bakan şu kesin cevabı verdi: «Silâhlarınızı teslim etmektense, ölmeyi tercih edeceksiniz!»

Bir avuç polisle İngilizlerin mücadelesi birkaç saat sürdü. İngilizler makineli tüfek ve zırhlı otomobillerle saldırıyorlardı. Binalar yıkıldı ama polisler bu defa yıkıntıların arasında dövüşe devam ettiler. Mücadele bittiği zaman elli polis ölmüş, geri kalanlar ağır yaralanmıştı.

Ertesi gün, 26 Ocak'ta, bu haberin halk arasında yayılmasıyla Kahire'de kalabalık bir nümayiş oldu. Polisler işlerini bıraktılar, saat 7 de hepsi meydanda toplanarak Üniversite meydanına doğru yola çıktılar. Üniversite önüne geldikleri zaman, öğrenciler korkunç bir kalabalıkla onlara katıldı. Biri:

— Nahas Paşaya gidelim! diye bağırdı.

Ama Başbakan evinde değildi. Berbere gitmişti. Hayâl kırıklığına uğrayan kalabalık şehrin meydanına doğru yürüdü, sonra: «Yabancılara ölüm!» bağırışları arasında dağıldı.

Saat 11 de nümayişçilerden bir kısmı Badia kahvesinin önünden geçerken terasta yarı çıplak bir dansözle oturmuş şarap içen bir polis gördüler. Biri bağırdı:

— Ey polis, ve sen, ey genç kadın, arkadaşlarınız, din kardeşleriniz İsmailiye'de alçakça öldürülmüş olduğu halde burada oturup şarap içmeye utanmıyor musunuz?

Polis omuz silkti. Kadın ise, alayla bakarak: «Domuz sürüsü!» diye cevap verdi.

Nümayişçiler korkunç bir öfkeyle kahveye hücum ettiler. Camları, sandalyeleri, masaları paramparça ettiler, sonra kahveyi ateşe verdiler. Korkunç yangınlar salgını böylece başlamış oldu. Geceye kadar sinemalar, bankalar, büyük oteller, lüks mağazalar yağma edilecek, sonra yakılacaktı.

Kahire korkunç alevler arasında yanarken Kral eğlencedeydi. Faruk, yeni doğan oğlu veliahd Prens Fuad şerefine muazzam bir eğlence tertiplemiş, altı yüzü subay olmak üzere bütün Kahire sosyetesinin ileri gelenlerini Abidin sarayına dâvet etmişti. Kralı eğlenirken rahatsız etmekten çekinen emniyet mensupları, felâket haberini bildirememişlerdi. Öğleye doğru İçişleri Bakanı, Genel Kurmay Başkanını görmek istedi. Şu cevabı aldı:

— General, Kral hazretlerinin ziyafetindeler. Rahatsız edemeyiz.

— Kral hazretlerine de derhal haber vermemiz lâzım.

— İmkânsız. Kral hazretleri ne olursa olsun, rahatsız edilmemelerini emrettiler.

Böylece sarayından iki adım ötede binalar cayır cayır yanar, insanlar ölürken, Kral, şampanya içerek eğlenmeye devam etti.

Kralın bu şampanyalı rüyadan ayılması için Amerikan büyükelçisinin, İngiliz kuvvetlerinin kanaldan hareketle Kahire üzerine doğru harekete geçtiklerini bildirmesi gerekliydi.

Saat 5'e doğru Mısır ordusu Kahire sokaklarında göründüğü zaman şehrin birçok yerlerinin üzerinden dumanlar tütüyordu. Binlerce insan evsiz barksız kalmış, birçok insan ölmüş, yüzlercesi yaralanmış, şehir tanınmaz hale gelmişti. İşte o kanlı Cumartesi akşamı güneş böyle batıyordu.

Sonradan Faruk'un İngilizlerin Kahire'ye tekrar yerleşmesini sağlamak, kendini muhtemel ve çok yakın bir halk

hareketinden korumak için bu nümayişlere ve onu izleyen fâciaya seyirci kaldığı, hattâ olayları el altından teşvik ettiği söylenecekti. Bu bir gerçek midir, bilemeyiz, ne varki böylesine bir gaflet, bu kadar büyük bir fâcia sahnesine böylesine ilgisizlik izahı çok zor bir durumdur.

Kral Faruk halkın kin ve nefretini bir başka yöne çevirmek için yakınlarında bir kurban aradı ve Nahas paşayı seçti. İhtiyar başbakan derhal azledildi.

10 Şubat 1952 de, o fecî Cumartesi gününden onbeş gün sonra, Cemal Aldülnâsır «Hür Subaylar» m yürütme komitesini toplantıya dâvet etti:

— Mısır'da herşey mahvolmuş, ömrünü tüketmiş durumda. Vatanı bu kaostan kurtarmayı ancak biz başarabiliriz.

Arkadaşlarından biri:

— Bir siyasî program hazırlayalım ve doktrinimizi seçelim, dedi.

— Sen hâlâ normal yollarla, meclise girerek durumu ıslâh edebileceğimize mi inanıyorsun? Çok az vaktimiz kaldı: Politik lâflarla zaman kaybedemeyiz. İlk hedefimiz neye malolursa olsun iktidarı ele geçirmektir. Doktrinimizi ve siyasî programımızı sonra düşünürüz. Gerçek inkılâbı sonra yaparız.

Yüksek rütbeli subaylardan biri, İngilterede olduğu gibi, bir «gölge kabine» kurmayı teklif etti.

Abdülnâsır, bu teklife de «Hayır!» dedi:

— Zira ne olacağını biliyorum. Hepimiz, ciddî bir tempoyla çalışacak yerde henüz çok uzak olan bakanlık sandalyeleri için çekişmelere başlıyacağız.

Böylece dokuz subay — dokuz albay — durumlarını ve ilk merhalede ulaşmak istedikleri hedefleri altı noktada topladılar. Sömürgeciliğin, emperyalizmin ve monopollerin karşısında olduklarını, sosyal adalet, gerçek ve kudretli bir demokrasi istediklerini bildirdiler.

Toplantıyı izleyen bir hafta içinde Nâsır ve sekiz arkadaşı askerî şefler arasında sondajlar yaptılar. Kumandanların hepsi Mısır'da köklü bir ıslâhatın şart olduğu fikrinde

birleşiyor, ama hiç biri «Hür Subaylar» teşkilâtını ciddiye alıyordu. 9 Mayıstaki ikinci toplantıda Nâsır durumu şöyle özetledi:

— Kendimizi bu generallerin yerine koyalım: Bizler onlara güven veremiyecek kadar genciz. Haklı olarak korkuyorlar. Hareketimizin başına bir bayraktar, bizi arkasında taşıyacak bir isim getirmek zorundayız. Bize şerefli, ünlü, sözüne güvenilir, fakat bu vasıfları yanında çok da iddialı ve kurnaz olmayan bir general lâzım.

Biri general Aziz El Masri'yi teklif etti. Aziz El Masri 1914'te Türk Ordusu saflarında bulunmuş ve İngilizlerden nefret etmesiyle tanınmıştı.

— Çok yaşlı, dedi Nâsır.

O zaman Salâh Salim:

— General Fuat Sadık'ı alalım, dedi. Filistin cephesinde kahramanca dövüştü. Kendisini şahsen tanıyorum.

— Git, derhal kendisiyle görüş ve meseleyi açıkça izah et.

Fakat Salâh Salim'in görüşmek için gittiği gün General Fuat Sadık Genel Kurmay Başkanlığına tâyin edilmişti.

15 Mayıs'ta «Hür Subaylar» yeniden toplandıkları zaman Albay Amr:

— General Muhammed Necip var, dedi. Elli yaşındadır. Vatansever ve dürüst bir insandır. Necip, teşkilâtımızın çalışmalarını da biliyor, bizi destekliyeceğini ümit ederim.

Nâsır:

— Benim de kendisine güvenim var, dedi. Ne var ki şöhreti büyük. Bu büyük şöhret beni korkutuyor.

Albay Amr ısrar etti:

— Hayır, dedi. Korkulacak bir şey yok, çünkü Necip kurnaz ve politik bir adam değildir. Aksine çok rahat kontrol edilecek, hattâ kolayca hükmedilecek iyi niyetli bir insandır.

General Muhammed Necip, «Hür Subaylar» ın teklif ettiği bayraktarlık rolünü tereddütsüz kabul etti. Şimdi artık

gün kararlaştırmaktan başka yapılacak iş kalmamıştı.

18 Temmuz 1952 günü, akşam yemeğinden sonra Nâsır ve arkadaşı Halit Muhiddin, dostları Albay Servet Okaşa'yı ziyarete gittiler.

Albay Muhiddin ev sahibine:

— Pikab'a Şehrazat plâğını koy, dedi.

Üç Albay saygılı bir sükûtla Rimski - Korsakof'un eserini dinlediler. Nâsır, koltuğa gömülmüş sigara içerek oymalı tavanı seyrediyordu. Pikabın kolu son turunu tamamlayınca birden doğruldu ve:

— Önümüzdeki 5 Ağustos'ta harekete geçiyoruz, dedi.

— Neden 5 Ağustos?

— Bir kere ne olursa olsun Temmuz maaşını almamız lâzım. Belli olmaz: Belki de alacağımız son aylık olacak bu. Sonra arkadaşımız Şevki'nin 13'üncü Piyade Alayı ile Sinâ'dan dönmesini beklemek zorundayız. 13'üncü Piyade Alayı hareketimizin kuvveti olacaktır.

19 Temmuz'da Nâsır'la, Albay Amr hazırlıkları bildirmek üzere General Necip'e gittiler. General Kahire'nin sayfiye semtlerinden birinde küçük bir evde oturuyordu. İki misafiri vardı: Yakın arkadaşları iki gün önce tevkif edilmiş olan genç bir subay ve tanınmış gazeteci Heykel. Heykel Faruk'tan nefret ediyordu, bunu bütün Mısır bilirdi. Ama Nâsır'la Amr onlara hiç bir şeyden bahsetmemeyi daha doğru buldular. Nil'in kuraklığından, nâdide av köpeklerinden ve son çevrilen Mısır filmlerinden bahsettiler. Gecenin ilerlemiş bir saatinde Nâsır mumyalar hakkında çok değişik ve heyecanlı hikâyeler anlattıktan sonra, kısa bir sessizlik oldu. Sonra Heykel, birden sordu:

— Anlatın bana Albayım, siz «Hür Subaylar» niçin Kral'a karşı harekete geçmiyorsunuz? Her gün hakaret ediyor, arkadaşlarınızı hapse atıyor, orduyu hor gördüğünü belirtiyor; siz nasıl oluyor da bütün bunlara, eliniz kolunuz bağlı seyirci kalabiliyorsunuz? Ne zaman harekete geçeceksiniz?

General Necip'in evinde gazeteci Heykel, Nâsır'a: «Harekete geçmeyecek misiniz?» diye sorunca Nâsır'ın yüzü ay-

dınlanmıştı. Ciddî bir yüzle başını salladı:

— Hayır, dedi, tabiî elimiz kolumuz bağlı seyretmeyeceğiz. Bir plânımız var.

Gazeteci heyecanla:

— Öyle mi? Nasıl bir plân? diye sordu.

Nâsır soğukkanlılıkla:

— Kral'a ihanet edenleri memleketin en yüksek mahkemesinin huzuruna çıkaracağız, dedi.

Misafirler ses çıkarmadılar. Birkaç dakika sonra çıkıp gittiler. İnanmışlardı.

20 Temmuz günü Albay Servet Okaşa evinde öğle yemeği yiyordu. O sırada kayınbiraderi gazeteci Abdülfeth, İskenderiye'den telefon etti:

— Durum çok tehlikeli, dedi. Kral çok yakında Albay Şirin'i Savunma Bakanı yapacak. Albay Şirin ilk işinin «Hür Subaylar» dan kırk kişiyi tevkif etmek olacağını söylüyor. Dikkat edin.

Servet Okaşa derhal haberi, birkaç arkadaşı ile yemek yemekte olan Nâsır'a bildirdi.

«Hür Subaylar Teşkilâtı» nın kurucusu ve lideri Nâsır soğukkanlılıkla:

— Pekalâ, dedi. Madem dövüş istiyorlar, dövüşeceğiz. 5 Ağustosu beklemeden harekete geçeceğiz. İyi bir kumandan harekete geçerken tereddüt etmez.

Aynı gece saat 9 da Abdülnâsır, Albay Amr ve Albay Kemalettin Hüseyin, Kahire Harp Okulundaki küçük bir yazı odasında toplandılar. Üç kişilik komite bir durum muhasebesi yaptı, hareket plânını bir kere daha gözden geçirdi.

Hareket plânında değişiklik yapmak gerekiyordu. İlk plâna göre, Kubeh garnizonunda son hazırlıklar yapılacak ve birlikler oradan çıkarak şehrin merkezine yürüyecekti. Yürüyüşe 13. Piyade Alayı, zırhlı vasıtaları ile katılacaktı. Ama şimdi şartlar değişmişti. Nâsır durumu şöyle anlattı:

— Kararlaştırılan tarihten önce harekete geçiyoruz. Bu, Albay Şevki'nin 13. Piyade Alayı ile bize katılamaması demektir. Şu anda elimizde sadece bir tabur asker var.

Kemalettin Hüseyin sarardı:

— Şu halde, dedi, iş bir kumara döndü.

— Öyle, dedi Nâsır. Ne var ki düşmanlarımız bu gerçeği bilmiyor. Onlar bizi kuvvetli sanıyor, o halde onları yeneceğiz.

Amr sordu:

— Cemal, anlat bana nasıl başarabileceğiz bu işi? Bir tek zırhlı otomobilimiz bile yok. Yoksa kendi eski Austin arabanla mı bu ölüm kalım savaşını kazanacaksın?

Nâsır:

— Bunun bir çılgınlık olduğunu biliyorum, dedi. Ardımızda bir avuç asker, safımızda on havacı subay var. Biliyorum, ama bu beni kararımdan vazgeçiremez. Başarımız kalabalık olup olmayışımızla ilgili değil. Aksine başarı bize, bizim taktiğimize ve plânımızın kusursuz olarak uygulanmasına bağlıdır. 23 Temmuz sabaha karşı saat 1 de harekete geçeceğiz. Plânın ilk safhası 3 noktada toplanıyor:

1 — Kahire'deki birlikleri garnizonlarında hapsetmek.

2 — Bütün generalleri derhal tevkif etmek, çünkü asıl düşmanımız onlardır. Hareket işareti verdikten sonra, biz izin verene kadar geçen zaman içinde hiç bir kumandan ve yüksek rütbeli subay, serbest bırakılmayacaktır.

3 — Ordu haberleşme merkezinin derhal ele geçirilmesi. Bu suretle hükümet erkânının ve sarayın orduyla ve kumandanlarla temasına engel olmak.

Ertesi gün 22 Temmuz 1952 günü plânın son hazırlıkları da tamamlandı. Darbeciler şimdi soğukkanlılıkla harekete geçme saatini bekliyorlardı. Saat 4 de yürütme komitesinin sekiz üyesi son bir toplantı yaptılar. Bu toplantıda: Cemal Abdülnâsır, Kemaleddin Hüseyin, Abdüllâtif Bağdadî, Abdülhakim Hasan İbrahim, Servet Okaşa, Halit ve Zekeriya Muhiddin hazır bulunmuştu. «Hür Subaylar» yürütme komitesinin dokuzuncu üyesi Enver El Sedat âcil bir görevle Gazze'deki garnizona gittiğinden toplantıda bulunamamıştı. Akşama Kahire'ye dönmüş olacaktı.

Lider Abdülnâsır arkadaşlarına:

— Parolamız Nasr (Zafer) dır, dedi. Sloganımız ise, «Karanlık ve cesaret.»

Komite üyeleri akşam üzeri saat 6 da dağıldılar. Nâsır siyah Austin arabasına atladı ve «Hür Subaylar»'dan seksen arkadaşına teker teker uğrayarak durumu haber verdi.

Nâsır geri dönüyordu ki, motosikletli bir trafik polisi yolunu kesti:

— Kırmızı ışığınız yok.

O zaman Albay, otomobilinin bütün ışıklarının sönük olduğunu farketti. Polis şüphelenmişti:

— Benimle beş dakika merkeze kadar gelin dedi. Böyle gizlenir gibi ışıksız olarak araba kullanmanızın sebebini orada izah edin.

Nâsır polisin sözünü dinleyerek karakola gitse, plân alt üst olabilirdi. Bu yüzden yol ortasında polise dert anlatmak için münakaşaya girişti. Beş dakika sonra polis motosikletine binmiş uzaklaşmıştı.

Nâsır nihayet evine dönebildi. Çok yorgundu ama dinlenmeye vakti yoktu. Ilık bir banyo yaptı. O kadar...

Saat on bir olmuştu. Kapı çalındı. Gelen «Hür Subaylar»-dan Said Tevfik'ti. Nâsır, hareketi bu genç subaya haber vermemişti.

Ziyaretçi Nâsır'a:

— Ne oluyor? diye sordu.

— Ne mi oluyor, dedi Nâsır. Hiç bir şey.

— Evet evet. Bu gece çok önemli bir şey olacak, biliyorum.

Nâsır, hayır! der gibi başını salladı.

Ziyaretçi:

— O halde, dedi, neden gecenin bu saatinde hâlâ üniformalısınız?

— Bu bir sorgu mu? Yoksa dostça bir soru mu?

— Bakın, beni dinleyin, derhal durdurmanız gerek.

Nâsır:

— Neyi durduralım? diye sordu.

— Hazırladığınız neyse onu durdurun. Çünkü biliyorlar.

Nâsır sinirlenmişti:

— Kim biliyor? diye sordu.

— Biri ihbar etmiş. Genel Kurmay Başkanı biliyor. Kubeh'deki bütün kumandanlara hazırol emri verildi.

— Siz nereden biliyorsunuz bunları?

Genç şubay:

— Bu gece nöbetçiydim. Bir mesaj yakaladım. Hemen size haber vermek için nöbeti bırakıp geldim. Herşey... geri bırakılacak, değil mi?

— Artık geri dönmemize imkân yok. Tekerlekler döndü bir kere. Sonuna kadar gitmek zorundayız.

Sonra Nâsır derhal Albay Amr'a giderek bu acı haberi verdi.

— Bütün generallere hazır ol emri verilmiş, dedi. Hepsi Kubeh Garnizonunda toplantı halindeymiş. Eğer hepsini birden orada hapsedebilirsek, işimiz yarı yarıya başarılmış demektir.

Abdülhâkim Amr itiraz etti:

— Saat 2 de harekete geçme kararını aldık. Halbuki saat henüz 11.30.

— Derhal yola çık, bütün kışlaları dolaş. Belki bir yardım temin edebilirsin.

Yolda Nâsırl'a Amr kalabalık bir askerî birlikle karşılaştılar.

Nâsır:

— Düşmanlarımız harekete geçmiş, dedi. Derhal silâha sarılmalıyız.

— Bence bunlar dostlarımızın harekete geçirdiği birlikler.

Nâsır ummuyordu:

— Hareket için sabahın saat 2 si kararlaştırılmıştı, diyordu.

Birlik şimdi tam siyah Austin arabanın yanından geçiyordu. Kamyonlar ve zırhlı otomobillerdeki silâhlı askerler,

sessiz ve tenha yolda ağır ağır ilerliyorlardı. Birden, zırhlı otomobillerden biri durdu. Genç bir teğmen aşağı atladı ve askerlerine Austin'in etrafını çevirmelerini emretti.

Nâsır subayla konuşmaya başladı. Fakat teğmeni kandırmaya imkân yoktu. Çok kıymetli dakikalar gelip geçiyordu. Askerlerin Nâsır'ı alıp götürecekleri ân, bir jeep son hızla geldi, yanlarında durdu, neşeli bir ses haykırdı:

— Hey! Cemal, ne oluyor?

Gelen Albay Yusuf Mansur Sadık'tı. Harekâtın anahtar adamlarından biri, sabahın 1'ine kadar bekliyememiş, saat 11.30 da harekete geçmişti.

— Birlik kumandanını tevkif ettim, diye anlattı. Konvoy'un en arkasında, şu jeepin içindeydi. Şimdi... Muhafaza altında.

Nâsır:

— Bunları bana sonra anlatırsın, dedi. Çabuk Kubeh garnizonuna. Bütün kumandanlar oradaymış. Hepsini toplamak lâzım.

Konvoy, uyumakta olan başkentin sokaklarından geçerek, Kubeh'e doğru son hızla yola koyuldu.

Kubeh'te, birinci kattaki konferans salonunda, Mısır ordusunun en yüksek rütbeli kumandanları bir masanın etrafında toplanmış, kendilerine izahat veren Genel Kurmay Başkanını dinliyorlardı.

Genel Kurmay Başkanı:

«— Hür Subaylar» gece yarısından sonra, saat 1 de harekete geçecekler. Biz onlardan önce davranmalıyız, diyordu.

Sözlerine devam edemedi. Albay Amr elinde tabanca, salona dalmıştı. Yolu üstündeki bir sandalyeyi bir tekmede yana savurdu.

— Eller yukarı! Ayağa kalkın, yüzünüzü duvara dönün! Çabuk!

Amr'ın ardında bir manga kadar asker gözükmüştü, ellerinde silâhlar vardı.

«Hür subay:»

— Millet adına, dedi, ordu işinize son verildiğini bildiri-

yor. Sizleri tevkif ediyorum.

Generallerden hiç biri mukavemete kalkışmadı. Sonlarının geldiğini anlamışlardı.

Saat 01.30'da Albay Nâsır, Genel Kurmay Başkanlığı koltuğunda oturuyordu. Darbe hareketinin gelişmesini gösteren haberler peşpeşe gelmeye başlamıştı. Generaller, emniyet teşkilâtı şefi tevkif edilmişlerdi, şimdi hapishanedeydiler. Halit Muhiddin kumandasındaki zırhlı birlik Abbasiye Kubeh-El Bahri bölgesini kontrol altına almıştı. Böylece Heliopolis de darbecilerin kontrolü altına girmiş ve herhangi bir karşı hareket hemen de imkânsız hale getirilmişti. Hüseyin Safeyi Kahire'nin bütün stratejik noktalarına el koymuştu: Köprüler, dört yol ağızları, büyük kavşaklar, büyük meydanlar, radyo istasyonları ve telefon santralleri.

Böylece, «Hür Subaylar» ın, Kahire'nin ve ordunun kontrolünü ele geçirmeleri için üç çeyrek saat yetmişti.

Nâsır:

— Şimdi önemli meseleleri düşünelim, dedi. İngilizler belki harekete geçeceklerdir. Onlara engel olmak lâzım.

Saat 2 de zırhlı otomobiller, bindirilmiş topçular ve piyade Süveyş istikametinde yola çıkmıştı. Birlik yolun ötesinde, İngiliz birliklerine beş kilometre mesafede mevzi aldı. Ama, Kral Faruk sarayındaki muhteşem yatağında rüya gördüğü gibi, İngiliz ordusu da mışıl mışıl uyuyordu.

Saat 3 de General Necip uyandırıldı. Başucundaki telefon çalmıştı. Arayan, İçişleri Bakanıydı:

— Sonunda ben de kızacağım artık Necip, dedi Bakan. Çocuklarınız budalaca işlere kalkışıyorlar. Şunların aklını başına getirin.

Necip, gerçek bir hayretle:

— Nasıl budalaca işler? diye sordu.

İki dakika sonra iki genç subay kapısını vurdular:

«— Hür Subaylar» derhal sizi istiyorlar, generalim!

Yürütme Komitesi üyelerinin toplantı halinde olduğu salona girince General Necip gülümsemekten kendini alamadı:

— Tebrikler, çocuklarım, dedi. Başarı diye buna derler işte.

Nâsır da gülümseyerek teşekkür ettikten sonra Generale Mısır orduları başkumandanlığını teklif etti. Generalin kırışmış yüzü yeniden geniş bir tebessümle aydınlandı:

— Memnunlukla kabul ediyorum, dedi.

Sabah, saat 5 de telefon çaldı. Nâsır telefonu açtı, konuştu, sonra ahizeyi General Necip'e verdi.

Telefonda uzak bir ses:

—Ben Hilâli Paşa, dedi, İskenderiye'den telefon ediyorum. Ne var, neler oluyor orada?

Kendisine verilen haberler karşısında paniğe kapılan Başbakan Hilalî Paşa, kabineyi yeniden kurmayı, Kralın safahatine son vermeyi ve hattâ Necip'i Savunma Bakanlığına getirmeyi teklif ediyordu. Ama geç kalmıştı: «Hür Subaylar» meşrû kuvvetlerin başaramadıklarını kendi elleriyle gerçekleştirmeye karar vermişlerdi artık.

Sabah saat 6.30'da cunta ileri gelenlerinden Ali Sabri, İngiltere Büyükelçiliğine giderek elçilik yüksek memurlarından Sir Walter Smart'ı çağırttı. Kendisine «Hür Subaylar Birliği»nin resmî bir mesajını verdi. Bu mesajda «Hür subaylar», Birleşik Krallık Büyük Elçiliğine, şu anda Mısır'daki olayların doğrudan doğruya ve sadece Mısır'ı ilgilendirdiğini, İngiltere'den gelecek her türlü müdahalenin düşman bir memleket tarafından yapılmış bir tecavüz farzedileceğini bildiriyorlardı.

Sabah, saat 7 de, Kahire boğucu bir yaz sıcağında uyanırken radyolardan General Necip'in sesi millete sesleniyordu.

Darbe hareketinin ilk merhalesi büyük bir hızla ve kolaylıkla başarıya ulaşmıştı. Şimdi Kral'la ve sivil iktidarla meseleyi halletmek gerekti. «Hür Subaylar» Faruk'un İngiliz birliklerinden yardım istemesinden korkuyorlardı. Şayet İngiltere destekleme kararı alırsa ihtilâl fiyaskoyla ve yapanların felâketiyle sona ererdi. Şu halde büyük bir ihtiyatla hareket etmek gerekiyordu. Nâsır, Kral Faruk'u tahttan fe-

Faruk, taht'tan feragat ettikten sonra yatla ayrıldığı Mısır'dan İtalya-ya gitmişti. Yukarda sâbık Kraliçe Neriman'la Capri'ye çıkarken...

ragate razı edebilmek için yaşlı ve muteber bir politikacıdan yardım istemeyi düşündü: Bu yaşlı muteber adam, Ali Mahir Paşaydı. Sabah saat 9 da Paşayı evinde henüz banyodan çıktığı sırada buldular. Ona, yeni hükümeti kurma teklifinde bulundular.

Bu sırada Kral Faruk'un yazlık sarayı Ras-el-Tin paniğe kapılmıştı. Faruk, General Necip'e telefon ederek «şartlarını tereddütsüz kabul etmeye hazır olduğunu» bildirdi. Kral cuntacıların öfkesini teskin edebileceğini umuyordu. Sarayındaki gözdelerini, dalkavuklarını dağıttı. Hükümeti Ali Mahir'e vermeyi teklif etti. Bütün bu oyalama manevraları sırasında Nâsır, Kralın İngilizleri yardıma çağırmak suretiyle karşı harekete geçeceğini öğrenmekte gecikmedi. O zaman şimdi «İhtilâl Komitesi» hüviyetine bürünmüş olan «Hür Subaylar Komitesi» toplandı ve Kral hakkında verilecek kararı tartıştı. Bir kısım subaylar kralın idamını istiyorlardı. Fakat uzun tartışmalardan sonra Faruk'un en geç 48 saat içinde Mısır'ı terketmiye mecbur edilmesi kararlaştırıldı.

Saat 9 da General Necip Krala bir ültimatom verdi ve «milleti temsil eden ordu adına» majeste Kral Faruk'un, oğ-

lu Veliahd Prens Ahmet Fuad lehine tahtı bırakıp en geç 48 saat zarfında Mısır'ı terketmesi talebinde bulundu.

Kral Faruk hiç bir mukavemet göstermedi. Hayatı için korkusu kalmayınca bu defa servetini kurtarma telâşına düşmüştü. Eski paraları ve pul koleksiyonlarını da beraber almayı teklif edecek kadar rahat bir pazarlığa girişti.

Sâbık Kral, akşamüstü Sarayda akrabalarıyla vedâlaşıyor ve artık dönmemek üzere Mısır'ı terkediyordu. Kraliyet yatı onu İtalya'ya götürecek ve hayatını yine sefahat âlemleriyle orada tamamlıyacaktı.

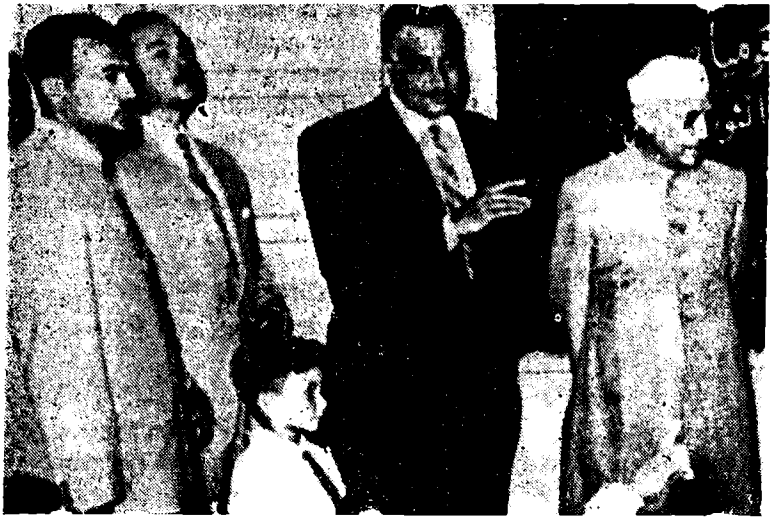
CUMHURİYET VE NÂSIR'IN BAŞKANLIĞI

İktidarın ordu tarafından ele geçirilmesi ve Kral Faruk'un uzaklaştırılması, sonradan «Temmuz 1952 Devrimi» diye adlandırıldı. Bu olay, başta Nâsır olmak üzere bir cunta'nın (Hür Subaylar Birliği'nin) yaptığı askerî bir darbeydi; ama bu darbeyi bir reformlar, inkılâplar devresi izleyecekti.

Darbeden bir yıl sonra cumhuriyet ilân edildi (18 Temmuz 1953) ve General Necip, Mısır'ın ilk Cumhurbaşkanı oldu. Bir yıl daha sonra, askerî darbede adından faydalanılan, fakat başka bir rolü olmayan Necip, Nasır'ın küçük bir darbesiyle yerinden uzaklaştırıldı. Nâsır 1956'da 6 yıllık bir süre için Başkan seçiliyordu. Aynı yıl Süveyş Kanalını millîleştirdi. Bu olay, Mısır'a İngiliz-Fransız müdahalesine ve İsrail'lilerle savaşa yol açtıysa da önce Amerika'nın sonra Birleşmiş Milletlerin işe karışmasıyla müdahaleler önlendi ve Nâsır bu tehlikeli durumdan eskisinden daha kuvvetli olarak çıktı.

1 Ocak 1958'de Mısır ve Suriye birleşerek «Birleşik Arap Cumhuriyeti» adını aldı. Yemen de bu Cumhuriyetle bir Federasyon teşkil etti. Fakat, Eylül 1961'de Suriye bir darbe sonunda birlikten ayrıldı.

1952 hareketine kadar Mısır'da feodal sınıf ekonomik ve politik üstünlüğü elinde bulunduruyordu. Bu tarihten sonra burjuvazi büyük bir gelişme gösterdi ve kuvvetlendi. Fakat spekülâsyonun ve döviz kaçakçılığının artışı, endüstri alanı-

Nâsır Başkan seçildikten sonra, tarafsız blok (Üçüncü Dünya) kurmaya çalıştığı Hindistan Başbakanı Nehru'yla bir okulu ziyaretinde....

na gerekli yatırımların yapılmaması, toprak reformunun köstekleнmesi gibi durumlar, Nâsır'ın burjuvaziye büyük bir darbe vurmasına; Temmuz 1961 reformlarına yol açtı. Bankaların, sigorta şirketlerinin millîleştirilmesini, endüstri ve dış ticarette sıkı bir devlet kontrolü ve birçok alanlardan büyük sermayenin uzaklaştırılması izledi. Birleşik Arap Cumhuriyeti yeni bir yola girmiş oluyordu.

MUSADDIK'A KARŞI DARBE

15 Ağustos 1953, gece saat 10.30. İran Başbakanı Musaddık'ın bir kabine toplantısı sırasında, Şah'ın Muhafız Alayı Kumandanı Albay Nasırî, bazı subaylarla kapıya gelmiş ve Musaddık'la görüşmek istediğini, Şah'ın bir fermanını getirdiğini bildirmişti. Bu fermanda Musaddık'ın azledildiği, yerine General Zahidî'nin getirildiği yazılıydı.

Şah bu fermanla, Başbakanına karşı bir hükümet darbesine teşebbüs etmekteydi. İran petrollerinin yabancılar tarafından sömürülmesini önlemeye çalışan yaşlı Başbakan daha iki gün önce bir referandumla halktan yüzde 99 çoğunlukla güven oyu almış ve bu referandumla Meclisin feshi, yeni bir Meclis için seçimlere gidilmesi onaylanmıştı. Fakat gerek Şah, gerek yakınları ve bu arada Zahidî, Başbakanın petrol konusundaki politikasını tasvip etmiyorlardı. Zahidî, İngiliz ve Amerikalılarla sıkı dosttu. Süreyya, Şah'tan ayrıldıktan sonra yazdığı hâtıralarında Zahidî'den şöyle bahsetmişti: «Şah, tahta çıkınca, İran'ın emniyet teşkilâtını yeni baştan düzenlemek istemiş, bu işi de Norman Schwarzkopf adında bir Amerikan tuğgeneraline vermişti. Savaştan sonra da Amerikalı generalin yanına yardımcı olarak Zahidî verildi; çünkü bu alanda onun kadar bilgi sahibi İranlı yoktu. Ondan sonra iki general sıkı bir işbirliği içinde çalışmış ve birbirleriyle çok iyi arkadaş olmuşlardı.»

Musaddık, 1951'de Başbakanlığa gelince, Anglo-Iranian Petrol Şirketini millîleştirmiş ve Abadan rafinerilerine el koymuştu. İngilizler, Amerikalıların teşvikiyle İran petrolünü boykot etmiş, teknisyenlerini çekmişlerdi. İran malî bir buhrana sürüklenmekteydi. Musaddık'ı devirmek için ortamın yaratıldığına karar verenler için hareket saati gelmiş oluyordu.

Fakat halkın çoğunluğu gibi, Genelkurmay Başkanı ve

bazı yüksek rütbeli subaylar da Musaddık'ı desteklemekteydi. Şah'ın ve Zahidî'nin darbe teşebbüsü bütün detaylarıyla öğrenilmiş ve gerekli tedbirler alınmıştı. Aynı gece saat 11'de Muhafız Alayı Kumandanı ve yardımcıları askerî cezaevine gönderiliyorlardı.

Şah, bu darbe teşebbüsünü gizlemek için Kraliçe Süreyya ile beraber İran'ın bir dinlenme yeri olan Kalardast'a gitmişti. Fakat Saadabad Sarayındaki özel bir telsiz isyasyonu Şah'a her saat başı darbe hazırlıklarıyla ilgili haberleri gönderiyordu.

Şah ve Kraliçe Süreyya, darbe teşebbüsünün yapıldığı geceyi ve ondan sonraki günü heyecan içinde geçirmişler, nihayet Musaddık'ın duruma hâkim olduğunu öğrenmişlerdi. Ama Şah daima tedbirliydi. Kaldıkları binanın yanındaki alanda küçük bir uçağı vardı. Bu uçakla Şah'ın büyük uçağının bulunduğu yere gitmiş, oradan Bağdad yoluyla Roma'ya kaçmışlardı.

Şah kaçtıktan sonra Tahran'da halk büyük gösterilerle Musaddık'ı desteklemiş, Şah'ın ve babasının heykellerini parçalamıştı. Musaddık ve onu destekleyenler artık Şah'ın İran'a dönemiyeceğini ve bu olayla İran'da tâcın müzelik olduğunu düşünüyorlardı. Fakat bu zamansız bir düşünceydi ve Musaddık'la onu destekliyenlerin her zaman olduğundan ihtiyatlı davranmaları gerekiyordu. O sırada Tahran'da iki kişi Musaddık'ı nasıl devirebileceklerini ve Şah'ın nasıl geri dönebileceğini inceden inceye tartışmaktaydılar. Bunlardan biri Zahidî, diğeri ise Musaddık'ı devirme plânını uygulayabilmek için milyonlarca dolar harcamaya hazır olan Amerikan Generali Norman Schwarzkopf'tu. Ve plân çok değil, sadece üç gün sonra uygulanacaktı. Bu iş için Tahran'da pek çok dostu olan Eski Amerikan Başkanlarından Roosevelt'in torunu Kermit Roosevelt de gerekli desteği sağlıyacağını ve o gün yüzlerce kişiyi harekete geçireceğini vaad etmişti.

19 Ağustos (1953) olayları için çeşitli yazılar yazılmış, türlü yorumlar yapılmıştır. Fakat Prenses Süreyya'nın hâtıralarında bu olaylarla ilgili bölümler, perde arkasını oldukça

Musaddık Nisan 1951'de Başbakan seçildi ve iki yıl iktidarda kaldı.

aydınlatmaktadır:

«Biz, İran'dan pazar günü ayrılmıştık, diyor Prenses Süreyya; Zahidî, fermanı (Şah'ın Musaddık'ı azlettiğine dair ferman) çoğalttırmış ve pazartesi günü Tahran'da dağıttırmıştı. Salı günü, yani iki gün içinde İran'da durum tersine dönmeğe başlamıştı. O gün Amerikan Büyükelçisi Loy Henderson, Musaddık'a gidip, ona «Tudeh'ciler anıtları yıkıyor, diyordu. Dükkânları, mağazaları yağma ediyor. Siz buna seyirci kalıyorsunuz. Böyle giderse hükümetim, İran'daki üç bin Amerikalının ayrılmasını istemek zorunda kalacak.»

Ertesi gece darbe hareketine katılacak olanlar hazırlanmaktaydı: Süreyya bu olayı şöyle anlatıyor:

«Ertesi gece Molla Bebahanî, Şah'a ve Devlete bağlı İranlılardan binlerce kişiyi silâh altına almak imkânını buluyor. Öte yandan, General Zahidî'nin dostu olan Amerikan Generali Schwarzkopf da harekete geçiyor. Ruslar, komünistleri desteklemek için avuç avuç ruble dökmüşlerdi. Bu sefer de Schwarzkopf, Tahran'ın ticaret merkezi olan Pazar'a gidip tâ-

cirleri daha fazla ikna edici sözlerle, diğer cepheye çekiyor. Söylediklerine göre, o bir iki gün içinde General Schwarzkopf altı milyon dolardan fazla para dağıtmış.»

«Çarşamba sabahı Tahran'ın yarısı sokaklara dökülüp kızıl barbarlar aleyhine nümayiş yapıyor. Halk «Yaşasın Şah!» diye bağırıyor. Şah'ın ve benim tam boy portrelerimiz ellerde dolaşıyor. Şehrin birçok yerlerinde kalabalığa asker de karışıyor. Tahran'da halk komünistler aleyhinde nümayiş yapmağa başlayınca General Zahidî kendisi için harekete geçme saatinin geldiğini anlıyor. O gün öğleye doğru bir tanka binip Tahran Emniyet Müdürlüğüne gidiyor. Orada binanın önünde halkla polis arasında şiddetli bir çarpışma olmaktadır. General, sâkin bir tavırla tanktan iniyor, kendisine çevrilen tüfeklere aldırmadan kapıya doğru gidiyor. O anda İran'ın kaderi bir Sırat köprüsü üzerinde bulunuyordu. Durumun bir an içinde değişip iki taraftan birinin üstünlüğü elde etmesi, bir söze, bir harekete bağlıydı...

...İşte tam o sırada bir subay ortaya çıkıyor, tabancasını çekip havaya doğrultuyor ve «Yaşasın Şah, Yaşasın Zahidî!» diye bağırıyor. Şah'ın ve benim tam boy portrelerimiz ellerde lanıyor, polis de ondan yana geçiyordu. Biraz sonra Genel Kurmay Başkanı Riahi teslim oluyordu.»

Musaddık, bir prensesin oğluydu ve eşi de Kaçar Hânedanından bir prensesti. Buna rağmen halkın dâvalarını benimsemiş, «halkın hizmetçisi» olduğunu söylemişti. Bu talihsiz adam önce idama hüküm giydi, sonra cezası hapse çevrildi, hapisten sonra da devamlı göz hapsi altında yaşadı.

Musaddık'ın yerine geçen Zahidî'ye gelince, Prenses Süreyya, Şah'ın daha sonra Zahidî'yi uzaklaştırmasıyla ilgili olarak şöyle diyor:

«Zahidî'nin hayli rüşvet aldığı söyleniyordu. Anlattıklarına göre bankadaki serveti birdenbire 600 bin dolarlık (altı milyon liralık) bir artış göstermişti. Öte yandan Zahidî'nin hısım akrabasına bazı memurluklar verdiği, değersiz kimseleri iltimasla iş başına getirdiği de onun için ileri sürülen suçlardan bazılarıydı...»

CEZAYİR İHTİLÂLİ

Onaltıncı Yüzyıldan Ondokuzuncu Yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğuna bağlı bir eyalet -daha doğru deyimle oldukça muhtar bir beylik- olan Cezayir, 1830 yılında Fransızlar tarafından işgal edildi. Kıyı bölgeleri zengin, güney bölgeleri çöllerle kaplı bu büyük ülkeye Ondokuzuncu Yüzyıl boyunca yüzbinlerce Fransız yerleşti. Yüzbinlerce Cezayirli ise, iş imkânları buamadıkları ülkelerini bırakıp Fransa'ya göç ettiler. Bu karşılıklı göçler, sonraki yıllarda Cezayir'in bağımsızlık hareketini büyük ölçüde etkiledi.

1930'larda Cezayir'in dokuz milyonu bulan nüfusunun bir milyonu Fransızdı. Fransızlar ve diğer Avrupalılar -Fransız uyruğuna girmiş İtalyanlar ve İspanyollar- ülkenin ticaret ve endüstrisine hâkim olmuşlardı. «Kolon» adı verilen büyük toprak ve işletme sahibi Fransızlar, bağcılık, şarapçılık, dericilik, madencilik gibi Cezayir'in en önemli üretim alanlarına rakipsiz olarak sahip çıkmışlardı. Cezayir'in yerli halkının yüzde sekseni köylü ve yüzde yirmisi büyük şehirlerde işçi olarak çalışmakta, en düşük ücretleri almaktaydı.

Yine 1930'larda, Cezayir'de çeşitli hareketler şekilleniyor ve su yüzüne çıkıyordu. Çok ufak bir grupun bağımsızlıktan bahsetmesine mukabil, büyük bir grup Fransa'yla eşit şartlar altında kaynaşma tezini ortaya atıyor, seçme ve seçilme haklarının tanınmasını, ülkenin yönetimine katılma imkânlarının verilmesini istiyordu. Fakat gerek Cezayir'deki azınlık, gerek Fransız hükümetleri bu konuda son derece hasis davranmaktaydı. Hattâ ikinci seçmen olarak yirmi beş bin müslümana oy hakkı veren bir tasarı bile hasıraltı edilmişti. Bağımsızlık isteyen grupun «Kolon derebeyleri» diye adlandırdığı Cezayirli Fransızlar, Cezayir'i kendi ülkeleri sayıyor, yerli halkı

küçük görüyor, ne olursa olsun Cezayir'i elde tutmak istiyordu. Cezayir ve Oran gibi nüfusun çoğunluğunu Fransızların meydana getirdiği şehirlerde ise Cezayirlilere yabancı muamelesi yapılıyordu.

Ferhat Abbas'ın liderliğindeki grup (Batılılaşmış Aydın Cezayirliler Grupu), taleplerine hiç bir cevap verilmediğini görünce Fransızları suçlamaya başlamıştı. Ferhat Abbas, ilk olarak 1937 yılında federal bir idare şekli tanınmasını istemekte ve Cezayir'i derebeylik ortamında bıraktığı için Fransa'yı itham etmekteydi. Messali Hacı'nın liderliğindeki köylülere ve işçilere dayanan diğer bir grup, sosyal haklar istemekteydi. Fransızların sert tutumu milliyetçilik cereyanlarını uyandırmıştı. Ülkenin çeşitli bölgelerinde kaynaşmalar olmakta, Fransız memurlarına, askerlerine başkaldırılmakta, Kabiliye gibi dağlık bölgelerde çeteler hareket geçmekteydi.

Fransa 1947-54 yılları arasında yerli halkla Cezayir'deki Fransızlar arasında denge kurabilecek bir statünün uygulanmasına çalıştı, başaramadı. Fransa'daki sağcı cepheye ve Cezayir'deki askerî birliklere dayanan Cezayirli Fransızlar direniyordu.

1 Kasım 1954'te Cezayir İhtilâli, bir kurtuluş savaşı olarak başladı. F.L.N. (Ulusal Kurtuluş Cephesi) adlı teşkilât önce şehirlerde harekete geçti; suikastler tertipledi. Sonra dağlık bölgelerde gerilla savaşları başladı. Fransa'yla işbirliği taraftarlarının büyük kısmı F.L.N.'e katılıyor, işçi ve köylülerin desteğiyle, Fransa'yı bir çıkmaza sokan çarpışmalar gün geçtikçe şiddetleniyordu. Fransa önce Cezayir'deki birliklerini arttırmak ve ihtilâli kuvvetle ezmek yolunu denedi. 1955 ve 56 yıllarında Cezayir'deki Fransız kuvvetleri üç misli arttırıldı. Onbinlerce Cezayirli'nin gönderildiği toplama kampları yapıldı. Milliyetçi liderlerden bir grup hileyle kaçırılarak cezaevine atıldı. Fakat hiç bir tedbir Cezayir İhtilâlinin genişlemesini önleyemedi. Artık, küçük bir azınlık dışında bütün Cezayirliler Fransızlar'a cephe almış, bir ölüm- kalım savaşına girmişlerdi.

Cezayir savaşları Fransa'yı hükümet buhranlarına götür-

müş, malî buhran başgöstermişti. Cezayir'deki Fransız askerlerinin sayısı üç yüz bini aşmıştı. Savaş, Fransa'ya her yıl ortalama bir milyar dolara mal olmaktaydı. Birleşmiş Milletlerde Fransa suçlu duruma düşmüş, Fransız aydınları bu haysiyetsiz mücadelenin, Cezayir halkı lehinde sona ermesi için -başta Camus, Sartre ve Simone de Beavoir- kampanya açmışlardı. Fransız Hükümeti bir anlaşma yoluna gitmek istedi. O zaman Cezayir'deki Fransızlar, ordu kumandanları ve küçük bir yerli grupla birleşerek isyan ettiler, Cezayir'in Fransa'yla birleşmesini, General De Gaulle'ün iktidara gelmesini şart koştular. Cezayir İhtilâli bu defa Fransızlar arasında bir çatışma yaratmıştı. Meclis, ordunun isyanı karşısında boyun eğmek, iktidara De Gaulle'ü getirmek zorunda kaldı. (1958).

Fakat De Gaulle, sağcı Fransızların ve Cezayir'deki Fransız azınlığının beklediği gibi bir politika izlemeye niyetli değildi. Önce Cezayir'in Fransa'yla birleşmesiyle ilgili tasarıyı hazırladı, bütün Cezayirlilere oy hakkı tanıdı ve Cezayir'deki yönetmen kadrosunda Cezayirlilere -onda bir oranında da olsa- yer verdi. Fakat bu defa Cezayirli Fransızların istemesine karşılık Cezayirliler Fransa'yla birleşmeyi kabul etmediler. F.L.N. savaşa devam kararındaydı. Bunun üzerine De Gaulle bir referandumla Cezayir'e kaderini tâyin hakkını tanıyacağını açıkladı.

Bu karar Cezayir'deki Fransızları ve onları destekleyen sağcıları harekete getirdi. «Cezayir Fransızdır» sözünü kendilerine parola edinen müfrit sağcı dört general Cezayir'de De Gaulle'e karşı ayaklandılar, idareyi ellerine aldılar. (22 Nisan 1961).

1958-1960 yılları arasında Cezayir'de Fransız Kuvvetlerinin Başkumandanlığını yapan ve daha sonra kendi isteğiyle emekliye ayrılan 56 yaşındaki Hava Generali Maurice Challe dörtlü cunta'nın lideri durumundaydı. Diğer generaller Edmon Jouhand (Hava Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığından emekliye ayrılmıştı), Andre-Marie Zeller (Eski Kara Kuvvetleri Kumandanı) ve Raoul Salan'dı. Salan da, Cezayir'deki Fransız Kuvvetlerinin eski başkumandanıydı. 1958'de

De Gaulle'ün iktidara gelmesine yol açan Cezayir isyanında büyük rol oynamış, askerî mahkemeye verilmiş, fakat muhakemenin neticesini beklemeden Madrid'e kaçmıştı.

Fransız Generallerinin isyanı 3 gün sürdü.De Gaulle üniformasını giydi, radyoda bir konuşma yaparak, «Bütün yetkileri şahsımda topladım. Âsilere her vasıtayla karşı koyacağım. Bu hareketi mutlaka ezeceğim» dedi.

Âsi generallerin paraşütçü kuvvetleri Fransa'ya indirmek niyetinde olduklarına dair bir haber üzerine Fransa'da başta hava alanları olmak üzere bütün önemli mevkilerde tertibat alındı. Partiler, işçiler ve aydınlar De Gaulle'ün etrafında birleşti. Milis kuvvetleri teşkil olundu.

Üçüncü gün Cezayir'de De Gaulle'e sadık kuvvetler cunta'ya karşı harekete geçtiler. Âsi generallerden Salan kaçtı. Diğer üçü teslim oldu. (Âsi generaller 5-15 yıl hapse mahkûm edildiler.)

Cezayir isyanının bastırılması, sağcı tedhiş teşkilâtı O.A.S.'in liderlerinin tevkifi meselenin çözülmesini kolaylaştırmaktaydı. Cezayirliler bağımsızlığı seçiyor ve De Gaulle sağduyu göstererek bunu kabul ediyordu.

Bağımsız bir cumhuriyet haline gelen Cezayir'i yüzyılların biriktirdiği dertler beklemekteydi. Cezayirli liderler bu dertleri halletmek ve kısa zamanda büyük hamleler yapmak amacıyla sosyalizm yolunu seçtiler. 16 Eylül 1963'de Cezayir Cumhurbaşkanlığına seçilen ihtilâl lidererinden Bin Bella, F.L.N.'nin (Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin) 16 Nisan 1964'te yaptığı kongrede şöyle diyordu:

«Devrimimiz, doğuşundan beri, kelimenin bu geniş anlamında demokratik ve halkçı bir devrim olmuştur. Köylülerimiz ve işçilerimiz, boş toprakları ve fabrikaları işgal ederek, ilk mukavemetçileri harekete geçiren bir esprinin mantığı içinde Cezayir'de bir sosyalizmin objektif temellerini kurdular...»

«Sosyalizmin zaferi yolundaki savaş uzun ve zor olacaktır. Hâlâ sömürge rejiminin sonuçları açıkça görülen yetersiz bir ekonomiden sihirli bir değnek darbesiyle sosyalist ekono-

İhtilâl liderlerinden ilk Cumhurbaşkanı Bin Bella (solda) ve 1965'te onu askerî bir darbeyle devirerek iktidarı alan Ebumedyen (sağda)

miye geçilebileceğine yalnız gevezelerle sorumsuz kişiler inanır. İleri atılacak her yeni adımın hareket noktası geçmişten kalan ekonomik, sosyal ve kültürel şartlardır...»

İlk Cumhurbaşkanı, en güç devrenin atlatıldığını, fakat hâlâ iki milyon işsizin (ya da gizli işsizin) bulunduğunu söylemiştir. Bella, büyük toprak sahipleriyle bazı orta köylülere dokunacak bir toprak reformunun yapılacağını, fakat bunun da meseleleri tam olarak çözemiyeceğini, gerçek çözüm yolunun «üretim» kelimesinde olduğunu belirtmiştir. (**).

(**) Az Gelişmiş Ülkeler ve Sosyalizm: Fethi Naci, Gerçek Yayınları, İst. 1965. Eserde Bin Bella'nın konuşmasının tam metni yer almaktadır

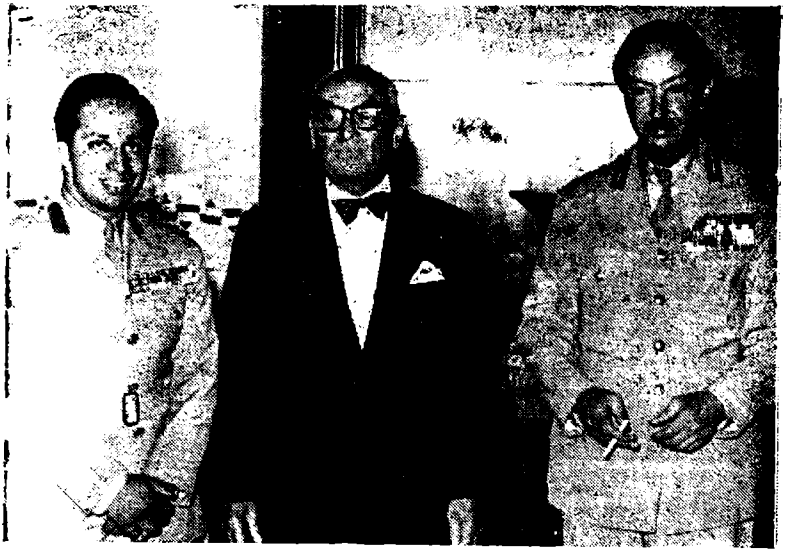
IRAK'TA İKİ DARBE

14 Temmuz 1958'de Irak'ın genç Kralı Faysal, Başbakan Nuri Said Paşa ve Kralın amcası Abdüllilah, Bağdat'da bir askerî darbe sonunda öldürüldüler. Kral Faysal o gün Cento toplantısına katılmak üzere uçakla Türkiye'ye gitmeğe hazırlanıyordu. Darbeciler çok hızlı harekete geçmiş, Kralı sarayında bastırmış, derhal öldürmüşlerdi. Kralın ahlâksızlığıyla tanınan amcası Abdülillah'ın cesedi sokaklarda sürüklenmiş, sonra parçalanıp bazı organları yoldaki direklere asılmıştı. Başbakan Nuri Said saklanmağa muvaffak olmuşsa da kıyafet değiştirip kaçarken tanınmış ve o da ölümden kurtulamamıştı.

Yıllarca aşırı İngiliz dostluğuyla tanınan ve son zamanlarında Amerika'ya fazla sempati göstermeğe başlayan bu üç kişinin öldürülüşüyle Irak'ta Krallık sona ermiş, cumhuriyet ilân edilmişti. Darbe ordudaki radikal kuvvetler tarafından gerçekleştirilmiş, İhtilâl Lideri Abdülkerim Kâsım, birdenbire Irak'ın en sevilen adamı olmuştu.

Fakat beş yıl sonra Bağdad'ın 80 kilometre batısındaki Habbaniye üssünden havalanan uçaklar sabaha karşı saat 4'te General Kâsım'ın bulunduğu Savunma Bakanlığı binasını bombalıyor, Bağdad Radyosundan Kâsım aleyhtarı bir ses yükselerek dünün kahramanından «Diktatör, komünist, Allah ve Halk düşmanı» diye bahsediyordu. Karışık ve fırsatçı politikasıyla radikal kuvvetleri hayâl kırıklığına uğratan, geri cereyanlarla mücadeleyi bırakıp, Irak için birçok fırsatı kaybettiren diktatör nihayet karşı darbeyle karşılaşmıştı.

8 Şubat 1963 sabahı uçaklar Savunma Bakanlığı binasını bombalarken, darbecilerin tank ve piyade birlikleri önemli binaları, bu arada radyoyu ele geçirmişti. Saat 7'de radyo, Kâsım'ın bombalanan Savunma Bakanlığı binasının enkazı al-

Kral Faysal (solda) ve amcası Abdülilâh (sağda) Türkiye'yi ziyaretlerinde Bayar'la beraber... Kral ve amcası yine Türkiye'ye gelecekleri sırada öldürüldüler.

tında can verdiğini, 19 yüksek rütbeli subayın tevkif edildiğini açıklamaktaydı.

Kâsım, Bağdat Radyosunun bildirdiği gibi 8 Şubat sabahı enkaz altında kalıp ölmemişti. O sabah hareketin başladığını duyunca zırhlı arabasına atladığı gibi Savunma Bakanlığına kaçabilmiş, kendisine bağlı birliklerle ihtilâlcilere mukavemet etmişti. Fakat radyo ve telefon ihtilâlcilerin eline geçtiğinden ümitsizce çarpışmaktan başka bir şey yapamıyordu. 30 saat sonra bina delik deşik olmuştu. İhtilâlciler bir yanı Dicle'ye bakan kurşun geçmez camlarla çevrili çalışma odasına ve sonra sığınağa yaklaşınca Kâsım telefonla bir zamanlar idama mahkûm ettirip, yıllarca ölüm tehdidi altında beklettiği Abdüsselâm Arif'ten aman diliyor, Irak dışına çıkabilmesi için yardımını istiyordu. Fakat ricaları karşılıksız kalmıştı.

9 Şubat Cumartesi, saat 10.30'da yakalanan Kâsım, düzmece şahitlerle idam kararları vermesiyle ün yapan Askerî Mahkeme Başkanı Albay Mahdavî ve Kâsım'ın Yaveri Albay Vasfi Tahir derhal aynı odada kurşuna dizildiler. Daha sonra hükmün infazı televizyonla halka gösteriliyor ve Iraklılar 5 yıllık diktatörleri Kâsım'ın bir asker tarafından saçlarından çekilerek televizyon kamerasına çevrilen ölü yüzünü seyrediyorlardı.

Aynı gün generalliğe terfi ettirilen Abdüsselâm Arif'in Devlet Başkanı, Baasçı General El Bekir'in Başbakan olduğu açıklanıyordu.

Darbeyi bir isteri, ve terör haftası izledi. Darbenin ilk gününden itibaren yeşil pazubentli «Millî Muhafızlar» Bağdat sokaklarında komünist avına çıktılar. Okullar hastane hâline geldi. Basra'da sokak çarpışmaları oldu; yüzlerce kişi öldürüldü. Darbeden ancak bir hafta sonra âsayiş sağlanabildi.

KÜBA İHTİLÂLİ
ve
GÜNEY AMERİKA'DA
DARBELER

Küba İhtilâlinin Lideri
Fidel Castro

İhtilâlin taktikçi ve teoris-
yenlerinden Çe Guevera

Devrilen Diktatör
Fulgencio Batista

KÜBA İHTİLÂLİ

Prononsiamento (Hükümet Darbesi) Lâtin Amerika ülkelerinde subaylara tanınmış bir imtiyazdır. Assubaylar, erler ve siviller bu imtiyazdan mahrumdur. Bu gelenek yüz yıldan fazla devam etmiş ve ancak 1930'dan sonra bazı assubaylar ve erler kımıldamağa başlamışlardır. 1931'de Peru'da Beşinci Tümenin askerleri, subaylarını kovup iktidarı almağa teşebbüs etmişler, başarısızlığa uğramışlardır. 1932 Nisanında Ekvator'da deniz erleri aynı şekilde bir darbe teşebbüsüne girişmişler, kan dökülmesinden başka bir neticeye varamamışlardır. Sadece 1933'de Küba'da bir çavuş, ardında bir avuç silâhlı askerle inanılmayacak bir darbe teşebbüsüne girişmiş, subayları kovmuş, karşı koyanları yok etmiş ve Karayipler Denizinin bu en büyük, en güzel adasının hâkimi olmayı başarmıştır. Bu gözüpek, bu muhteris çavuş Fulgencio Batista'dır.

ÇAVUŞLUKTAN DİKTATÖRLÜĞE

Batista bu darbeden sonra birden çavuşluktan albaylığa terfi etmiş, hükümeti fiilen yönetmiş, fakat 1944 yılındaki seçimlerde Dr. Martin Başkan seçilince, iktidardan uzaklaştırılmıştı. Eski çavuş, eski diktatör sekiz yıl sonra tekrar iktidarı ele geçirmeğe karar verdi. 10 Mart 1952'de sabaha karşı saat 2'de ardında on altı adamı olduğu halde Havana dışındaki ünlü Colombia Garnizonuna gitti. Genç subayları ve assubayları etrafına topladı. Bazı subay ve assubaylar önceden hazırlanmışlardı. Bütün garnizon orada bir hükümet darbesi için karara vardı. Onların yardımıyla birkaç saat içinde general ve albaylar, sonra Genel Kurmay heyeti zararsız hâle getirildi. Öğleye doğru Batista, Küba'nın hâkimiydi ve Hükümet Baş-

kanı uçakla Miami'ye kaçıyordu.

Batista, Küba'lıları istismar edenlere, yabancı sermayeye güven verecek bir isimdi, Amerikalılarla da sıkı dosttu. Küba Anayasasını kaldırmak, işçi teşkilâtlarını dağıtmak, ve sonra Meclisi feshetmek ilk yaptığı işler oldu. Gizli polis ve polis teşkilâtları genişletildi. Diğer yandan her türlü kaçakçılığa, kadın ticaretine göz yumuldu.

Batista ve adamları hemen bütün işlerden komisyon alıyor, büyük paralar karşılığında imtiyazlar satıyorlardı. Batista ve yakın adamları Küba'nın dünyaca meşhur eğlence yerlerinden ve kumarhanelerinden de büyük paylar almaktaydılar. Ordunun ve polisin kilit noktalarındaki bütün Batista ortakları milyoner olmuş, ya da olma yolunu tutmuşlardı. (Batista'nın serveti ise kaçtığı zaman 300 milyon Türk lirasının üstünde hesaplanmıştı).

Küba halkı, yüzyıllardan beri sefalet içindeydi. 1952'de işçilerin ortalama aylık kazancı 200 lira civarındaydı. Altı milyonu aşan nüfusun üçte ikisi cahildi. Köyler bir yana kasabalarda elektrik ve su yoktu. Küba ekonomisi sadece şekere dayandığı için şeker fiyatındaki dalgalanmalar ülkeyi bütünüyle sarsıyordu. Küba, yabancı tekellerin hâkimiyetine girmiş durumdaydı. Amerikan şirketleri Latifundia'ların (Kübadaki büyük çiftlikler, tarım işletmeleri) hemen yarısını işletmekte, demiryolları, elektrik ve telefon işletmeleri de Amerikaların elinde bulunmaktaydı.

Toprak mülkiyetine gelince; bütün geri kalmış ülkelerde olduğu gibi Küba'da da büyük topraklar, sayıları yüzü aşmıyan ailelerin elindeydi. Bu topraklar işlenebilen toprakların yarısına yakındı. Bunlardan sonra yüz bine yakın aile geri kalan toprakları paylaşmakta, üç milyona yakın insanın ise hiç toprağı bulunmamaktaydı. Bunlar ancak tarım işçisi olarak çalışıp hayatlarını kazanmak durumundaydılar.

Batista diktatörlüğünün baskı tedbirlerini arttırması, tevkiflerin ve cinayetlerin çoğalması, ekonomik durumun her gün biraz daha kötüye gitmesi birçok ihtilâlci teşekkülün kurulmasına yol açmıştı. Batista'nın iş başına geçince kanun dışı

ilân ettiği «Halkçı Sosyalist Parti» de gizli olarak çalışmaktaydı. Bu partinin temasta olduğu gizli teşekküllerden birinin başında Fidel Castro bulunuyordu. Castro, o sırada yirmi altı yaşındaydı; Havana Üniversitesinin hukuk fakültesini bitirmişti. Zengin bir aileden olan Castro, Üniversitede halk hareketlerine katılmış, Dominik Diktatörü Trujillo'ya karşı girişilen suikast hareketinde de rol oynamıştı. Kardeşi Raul da onun fikirlerini paylaşmaktaydı. İki kardeş birçok arkadaşlarını teşkilâtlandırmışlardı.

Bu grupun ilk teşebbüsü fazla plânsız, hazırlıksız ve korkunç denecek kadar cüretli oldu. 26 Temmuz sabahı (1953) başlarında Castro ve Raul bulunan yüze yakın öğrenci Küba'nın Santiago şehrinde hükümet binalarına ve kışlaya hücum ettiler. Fakat kışladaki subay ve askerler bu ayaklanmaya katılmayı reddedip hücuma geçince bir iki saat içinde öğrenciler dağıldılar. Bazı arkadaşları çarpışmalarda ölen Fidel ve Raul yakalanarak on beşer yıl hapse mahkûm oldular.

Üç yıl kadar sonra çıkan af kanunu iki kardeşi tekrar hürriyetlerine kavuşturdu. Fakat Castro ikinci bir deneme yapmağa kararlıydı. Meksika ve Amerika'ya giderek sürgündeki Kübalılarla görüştü; yüze yakın Küba'lıyla anlaştı. Bu ihtilâlci grup bir gemiyle Küba'ya çıkacak, adadaki ihtiâlcilerle de birleşerek ihtilâli başlatacaktı.

Castro ve topladığı gönüllüler Meksika'daki bir çiftlikte gizlice eğitim yaptılar. Eskiden gerilla savaşlarında bulunmuş bir general grupa öğretmenlik ediyor, çete savaşlarının inceliklerini öğretiyordu. Bu eğitim altı ay kadar sürdü ve nihayet ihtilâlciler harekete geçme ânının geldiğine karar verdiler.

2 Aralık 1956'da Batista'yı devirmeye kararlı 82 ihtilâlci çok kötü şartlar altında Küba'ya çıkıyordu. Gemi yolda bozulmuş, fırtınadan büyük hasar görmüştü; telsiz bozulduğu için Küba'daki ihtilâlcilerle irtibat sağlanamamıştı. Üstelik istedikleri yere demirliyememiş, gemi karaya oturduğu için batak bir araziye çıkmak zorunda kalmışlardı. Bir süre sonra Batista kuvvetleriyle karşılaşınca ilk çarpışmada bozguna uğraya-

rak dağıldılar. Bir kısmı öldürüldü, bir kısmı yaralandı. Ancak birkaç hafta sonra bazıları Sierra Maestra dağlarında buluşabildiler. Fidel, Raul, Çe Guevera, Cienfuegos bunlar arasındaydı. Sayıları yirmiyi bulmuyordu ama harekete devama kararlıydılar.

2 Aralık 1956 çıkarmasıyla başlıyan hareket 1957 ve 1958 yıllarında dağlarda gelişti. İhtilâlciler bir radyoya, çeşitli bölgelerde gizli silâh depolarına ve en önemlisi binlerce köylünün desteğine sahip olmuşlardı. Dağlık bölgelerdeki teşkilâtı genişlettiler ve Oriente eyâletini bir ihtilâl bölgesi haline getirdiler. Çete savaşlarında başarılar kazanıyor, kendilerine katılan köylüleri yetiştiriyor, radyoyla devamlı yayın yapmağa başlıyorlardı. Radyo hemen her gün, daha 26 Temmuz 1953'de hazırlanmış olan bildiriyi (sonradan 26 Temmuz bildirisi diye isimlendirilmişti) yayınlıyarak ihtilâlcilerin amaçlarını açıklıyordu. Bu bildiriye göre ihtilâl başarıya ulaştığı takdirde, Batista'nın yok ettiği anayasa rejimi yürürlüğe konulacak, toprak reformu yapılacak, yabancı şirketler devletleştirilecekti, işçiler kazançlardan pay alacaklardı.

20 Temmuz 1958'de Batista'ya karşı olan bütün kuvvetler «Birleşik Cephe» meydana getirdi. 1953'de Castro'nun 26 Temmuz hareketine katılanlar, Üniversiteliler Birliği, Halkçı Sosyalist Parti ve iki devrimci grup Batista'ya karşı ihtilâlde yanyana savaşmak kararını aldılar. Castro, bütün ileri kuvvetleri safında toplamıştı.

Batista'nın kuvvetleri Castro kuvvetlerini ezmek için birkaç defa hücuma geçtiler. Fakat gerilla savaşları yapan, geceleri baskınlar tertipleyen ihtilâlci kuvvetlere karşı başarı elde edemediler.

Sonbaharda Castro ve arkadaşları diktatöre kesin darbeyi vurmak için teşkilâtlandılar. Eylülde biri Guevera'nın, diğeri Cienfuegos'un yönetimindeki iki küçük ihtilâlci ordu harekete geçti. Oriente eyâletinden başlıyan bu yürüyüş, adanın ortasındaki kuvvetlerle birleşmelerini sağladı. Bu yürüyüşü izleyen bir ay, kuvvetlerin takviyesi ve taarruz hazırlıklarıyla geçti. Aralık 1958 sonlarında taarruz başladı.

Castro (ortada) ve arkadaşları iki yıl dağlarda yaşadılar. Resim 1957' de Sierra Maestra'da teşkilâtı genişlettikleri sırada çekilmiştir..

2 Ocak 1959'da Castro -1953'de bir isyan hareketine giriştiği ve başarısızlığa uğradığı- Santiago şehrine giriyor, 4 Ocak'ta Guevera, Havana'yı ele geçiriyordu. Batista, ihtilâlcilerin zaferi kazanacağını anlayınca bir Amerikan uçağına binip Dominik adasına kaçmıştı.

Guevera'nın Havana'ya girişini izleyen gün, geçici başkent Santiago'da Urrutia, Küba geçici Cumhurbaşkanı seçildi. Castro ihtilâl ordusunun temsilcisi olarak hükümette görev aldı.

Yeni hükümet derhal toprak reformunu genişletmek istedi. (İhtilâlciler 1958 ve 59 yıllarında ele geçirdikleri bölgelerde bu reformu yapmağa başlamışlardı). Belli bir miktarı -400 hektar- geçen topraklar tazminat karşılığı sahiplerinden alınarak halka dağıtılacaktı. Fakat gerek toprak reformunun uygulanmasında gerek yabancı şirketlere ve Amerika'ya karşı izlenecek politikanın tâyininde çıkan anlaşmazlık, yöneticiler arasında değişikliklere yol açtı. Urrutia'nın yerine Dorticos Başkan, Castro Başbakan oldular.

Castro Hükümetinin toprak reformu ve yabancı şirketlere karşı tutumu Küba ile Amerika arasında bir çatışmayı kaçınılmaz hâle getirmekteydi. Amerikan C.I.A. Teşkilâtının emriyle Guatemala'dan kalkan iki uçağın Havana'yı bombalaması çatışmayı büyüttü. (Uçaklara, Küba uçağı süsü verilmiş ve sonra bunların Küba'daki hava alanlarından kalkarak Castro'ya karşı harekete geçtikleri ileri sürülmüştü). Bu olaydan sonra Castro, ihtilâl mahkemeleri kurarken, Sovyetlerle ticarî ve teknik anlaşmalar yaptı.

Amerika'nın Küba'dan alacağı şeker miktarını azaltması, Castro'nun Amerikan ve İngiliz petrol şirketlerine el koyması, 15 ve 16 Nisan 1961 tarihlerinde, Amerika'da yetiştirilen Kübalıların adayı istilâ için gönderilmesi (Domuzlar Körfezi çıkarması) bu anlaşmazlığın diğer önemli safhaları oldu. Binden fazla istilâcının esir edildiği ve yüzlerce kişinin öldürüldüğü Küba'yı istilâ teşebbüsü Castro'yu daha sert tedbirler almağa sevkediyordu. Yabancı şirketlere el konulmasını, özel okulların millîleştirilmesi, tek parti sistemine gidilmesi kararları takip etti. 1 Mayıs 1961'de de Küba «Sosyalist Halk Cumhuriyeti» haline geliyordu.

GÜNEY AMERİKA'DA DARBELER

Güney Amerika ülkeleri, geçen yüzyılda olduğu gibi, Yirminci Yüzyılda da prononsiamento'lardan -hükümet darbelerinden- kurtulamamıştır. İktidar hırsı, yabancı devletlerin ve şirketlerin menfaatleri bu darbelerde büyük rol oynamaktadır.

Bazı prononsiamento şekilleri Amerikan kovboy filmlerini hatırlatır. Şu olay Paraguay'da geçmiştir:

1949 yılının 26 Şubatında Asunsion sosyetesinin en zengin, en muktedir tüccarlarından biri, Molas Lopez, köşkünde mükellef bir ziyafet veriyordu. Ziyafetin şeref misafiri Cumhurbaşkanı General Rolon'du. Bütün hükümet erkânı da dâvetliydi. En pahalı içkiler su gibi akıyor, orkestra güzel parçalar çalıyordu. Dâvetliler çılgınlar gibi eğlenirken ev sahibi-

nin dostları ağır ağır villânın etrafını kuşatıyordu. Ellerinde makineli tüfekler ve el bombaları vardı.

Yemek, kahkahalar arasında sonuna yaklaşmıştı. Dâvetliler, şerefe kadeh kaldırıyorlardı. Sıra ev sahibi Molas Lopez'e gelince zengin adam ayağa kalktı, saatine baktı, sonra sâkin bir sesle:

— Sayın General Rolon'un şerefine içiyorum, dedi. Hayırlı yolculuklar, Ekselâns.

Cumhurbaşkanı güldü:

— Teşekkür ederim ama, yanılıyorsunuz, dedi. Yakında yapacağım bir seyahat yok.

Ev sahibi gülümsedi:

— Ekselâns, özür dilerim, biraz kaba bir hareket olacak, fakat size yakında, çok yakında bir seyahate çıkacağınızı haber vermek isterim.

Dâvetliler ve bizzat Cumhurbaşkanı şaşkınlıkla birbirlerine bakarlarken Molas Lopez sert bir sesle konuştu:

— Beyler, eğlencemiz bitmiştir. Lütfen ellerinizi yukarı kaldırın. Ve beni arzu etmediğim hareketlere zorlamayın. Akıllıca davranarak meydanda sizi bekleyen uçaklara, çoluk çocuğunuzla binin ve derhal Paraguay'ı terkedin. Boşuna debelenmeyin, kahramanlık hiç bir işe yaramıyacaktır. İsterseniz bakın!

Sandalyelerin arkalarında bekleyen üniformalı garsonların hepsinin elinde birer makineli tüfek vardı ve pencerelerden namlular uzanmıştı.

Eski Cumhurbaşkanı Rolon ve bakanları sessizce salonu terkettiler. Aradan çok kısa bir zaman geçmişti ki meydandan peşpeşe uçaklar kalkıyor ve Paraguay'ı yeni diktatör Molas Lopez'e bırakıyordu.

Güney Amerika'da son yılların darbelerine topluca bakarsak 1930'dan bu yana başarıyla gerçekleşmiş otuzdan fazla darbe görürüz. Bunların en önemlilerini sıralıyalım:

Arjantin'de: Haziran 1955'de Peron'a karşı bir darbe teşebbüsü başarısızlığa uğramış, fakat teşebbüs üç ay sonra tekrarlanınca (15 Eylül 1955'de) Peron devrilmiş ve Arjan-

tin'i terketmek zorunda kalmıştır. Üç yıl sonra Arturo Frondizi'nin başkanlığı sırasında Peronculârın seçimlerde başarı kazanması ve genel grev tehditleri kumandanları endişelendirmiş, 29 Martta ordu bir darbeyle Frondizi'nin iktidarına da son vermiştir.

Brezilya'da: Bazı reformlar yapan Vargas Hükümeti, Amerikalıların desteğini sağlıyan askerî bir grup tarafından 24 Ağustos 1954'te devrilmiştir. 1961 yılının 27 Ağustosunda Başkan Quadros aynı âkıbete uğramıştır. Fakat onun yerine Başkan olan Goulart da sağcı çevrelerin çıkarlarına aykırı hareket etmeye başlayınca 31 Mart 1964'te ona karşı da bir askerî darbe gerçekleştirilmiş ve Goulart, Uruguay'a kaçmak zorunda kalmıştır. (Goulart'ın düşmesinde petrol üzerinde devlet tekeli kurma kararı (24 Mart 1963) ve petrol şirketlerini millîleştirme kararı (13 Mart 1964) büyük rol oynamış, ikinci karardan on yedi gün sonra devrilmişti).

Bolivya'da: Nisan 1952'de Güney Amerika'da ilk defa bir halk ihtilâline benzer hava içinde ayaklanma başlamış ve diktatörlük yıkılmıştır. Fakat iktidara geçen hükümetler yeyerli olamamış ve Kasım 1964'te Başkan Estenssoro bir darbeyle devrilerek askerî dikta kurulmuştur.

Dominik'te: 30 Mayıs 1961'de diktatör Trujillo öldürüldükten sonra demokratik cephe olumlu adımlar atmış, fakat 1963 Eylülünde Başkan Juan Bosch sağcı bir darbeyle uzaklaştırılmıştır. 1964'te radikal kuvvetler Bosch'un dönmesi için askerî bir darbeyi gerçekleştirince (28 Nisan) duruma Amerika müdahale etmiş ve eski hükümeti desteklemek için adaya asker çıkarmıştır. (6 Mayıs 1964).

Ekvator'da: 1961 Kasımında öğrenci ve işçi hareketleri sonunda İbarra'nın diktatörlüğü yıkılmış, fakat Temmuz 1963'te sağcı askerî darbe gerçekleşince geriye dönülmüştür.

Venezuella'da: 23 Ocak 1958'deki genel grev sonunda Diktatör Perez Jimenez devrilmiş, 7 Aralık 1958 seçimlerini kendisine büyük ümitler bağlanan Betancourt kazanmıştır. Fakat Betancourt da iki yıl sonra bir polis rejimi kurup Anayasa garantilerini kaldırmıştır.

27 MAYIS

Menderes, 27 Mayıs sabahı Kütahya'da yakalandıktan sonra uçakla Eskişehir yoluyla getirildiği Ankara Güvercinlik Hava Alanında... Ortada Veteriner General Burhanettin Uluç, sağda Hasan Pelal görülüyor. (Bu resim yalnız Yeni Sabah'ta yayınlanmıştı)

27 MAYIS

Bu bölüm, Walter F. Weiker'in 1963'te yayınladığı «1960 - 1961 Türk İhtilâli» adlı eserinden önemli pasajlar alınarak ve bu yazılara Alman yazarı Richard Peters'in «Türklerin Tarihi», Fransız yazarı Maurice Duverger'nin «Diktatörlük Üstüne» adlı eserlerinden 27 Mayısla ilgili bazı pasajlar eklenerek hazırlanmıştır. Dip notları, kitabı çeviren ve hazırlayan tarafından konulmuştur. 1960 - 1961 Türk İhtilâli adlı eserin yazarı Walter F. Weiker, 1959 ve 1961 yılları arasında Türkiye'de bulunmuş, olayları yakından izlemiştir. Hâlen B. Amerika'nın Rutgers Üniversitesinde doçenttir.

«27 Mayıs İhtilâline yol açan olaylar, bu tarihten altı ay kadar önce başladı. Muhalefet, Hükümete karşı yeni mücadele metodları icat etti; Hükümet de gittikçe sertleşen tedbirler almağa zorlandı. (Muhaliflerin kurnaz bir taktiği, 1959'un son ayında Hükümet, Kim Dergisini kapattığı zaman görüldü. Ertesi hafta kapatılan dergiye tıpatıp benzeyen bir dergi yayınlandı; yalnız bir farkla: Derginin adı *Mim*'di. Bu dergi için verilen ilânlarda «*Mim* nedir? Herkes Mim'in kim olduğunu bilir» denilmekteydi). Gittikçe şiddetlenen bu mücadeleye Orduyu sokması, Menderes'in belki de en büyük hatası oldu. Genel Kurmay Başkanı Rüştü Erdelhun, Ordunun Hükümete sâdık kalacağına, kendisi gibi Başbakanı da inandırmıştı. Halbuki, Ordunun gittikçe kötüleşen politik durumun ortasında uzun bir süre hareketsiz kalması ihtimali bile zayıftı.

Mevzuat, seçimlerin 1961'den önce yapılmasını gerektirmemekle beraber, Hükümetin baharda yeni seçimlere gideceği söylentisi, 1960 yılı başlarında Ankara'da yayıldı. Muhale-

fet bu söylentiyi hemen bir bir talep haline getirdi; Menderes de bu talebe kesin bir itirazda bulunmadı. Böylece, bir seçim öncesi havası, durumu büsbütün alevlendirdi. Şubat ayında CHP, bazı bakanların kanunsuz işler yaptığını ve menfaat sağladığını ileri sürerek, bunlar hakkında Meclis soruşturması istedi; on bir olayla ilgili önergeleri Meclis gündemine aldırmayı başardı. Bu arada sâbık bir bakanın gayrimeşrû kazançlarının 750 bin doları bulduğu iddia edilmekteydi. Birkaç gün ve gece süren görüşmelerde, muhalefetin ithamları 1957 seçimlerini ve geçmiş yılların huzursuzluk yaratmış olaylarını da kapsadı. Meclis, bütün soruşturma taleplerini reddetti, ama daha önce Mecliste kavga çıkmış, olayı bütün detayları ve resimleriyle veren gazeteler çok hareketli bir gün geçirmişlerdi. Bir süre sonra bütçe görüşmeleri de çok sert olmuş, ancak Meclisin Martta tatile girmesiyle çatışmalar durmuştu.

KAYSERİ OLAYLARI

Fakat sessizlik çok sürmedi. Menderes, yurdun çeşitli yerlerinde konuşmalar yapmaya devam edince, İnönü de harekete geçti. 2 Nisan'da, bulundukları tren, askerî birlikler ve vasıtalar tarafından durdurulduğu sırada, İnönü ve beraberindeki bazı CHP milletvekilleri Kayseri'ye gitmekteydiler. Kayseri Valisi, İnönü'nün kompartımanına girerek, Kayserililerin bir karışıklık çıkması ihtimaliyle heyecan içinde bulunduklarını, bu sebeple yetkililerin İnönü'nün Ankara'ya dönmesini emrettiklerini bildirdi. İnönü, bu konuda Valinin uzattığı yazılı emri yırttı, geri dönmeyi reddetti.

Vali'nin telâşla Ankara'ya telefon ettiği ve yeni talimat istediği sırada vukubulan bir sahnenin Menderes'i biraz olsun düşündürmesi gerekirdi: İnönü kompartmanında otururken birçok subay, asker ve sivil yanına gelmiş, hürmetlerini bildirerek elini öpmüşlerdi. Subaylar, itaatsizlik sebebiyle askerî mahkemeye verilmemek için yolu kapatmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdi. Vali, İnönü ve beraberindekileri Ankara'ya döndürebilmek amacıyla neticesiz teşebbüslerde bulu-

nurken İnönü de kararından dönmüyor ve kırk yıl önce Kurtuluş Savaşında giydiği general elbisesi yine üstündeymiş gibi kendisine selâm duran subay ve asker safları arasından geçerek yoluna devam ediyordu. Ertesi gün, Ankara'ya dönüşünde, otomobili dört askerî vasıta tarafından kapatılmış bir köprü önünde durmak zorunda kalınca da İnönü inisyatifi ele aldı; arabasından inerek kapatılan köprüye doğru yürüdü. Köprüye varmadan askerler çekilmiş, onu selâmlamış ve kâfile başka bir olay vukubulmadan Ankara'ya doğru ilerlemişti.

Kayseri olayı o güne kadar iki taraf arasında doğrudan doğruya vukubulan en açık çatışmaydı. Her ne kadar sadece bu olayın subayları 27 Mayısta harekete getirdiği söylenemezse de, muhtemelen bu olay, onların büyük bir kısmını durum daha kötüye giderse hareketsiz kalınamıyacağına inandırmıştır.

TAHKİKAT KOMİSYONU

Ve durum daha da kötüye gitti. 18 Nisan sabahı, Ankara'da, o gün öğleden sonra yapılacak Meclis toplantısının en önemli toplantılardan biri olacağı haberi yayılmıştı. Erken saatlerde Meclis'i dolduran gazeteciler ve dinleyiciler hayâl kırıklığına uğramadılar. Günün meselesi, iki Demokrat Milletvekilinin, «CHP'nin ve bir kısım basının faaliyeti hakkında bir Tahkikat Komisyonu kurulmasına dair» teklifleriydi. Görüşmeler İnönü'nün, teklifi Anayasaya, insan haklarına aykırı ve diktaya götürücü bulan konuşmasıyla başladı. Bazı Demokrat milletvekilleri muhalefete hücum ettiler; en sert konuşma İnönü'ye bir saat hücum eden ve CHP liderinin «suçlarını» Kurtuluş Savaşı günlerinden itibaren sıralayan Samet Ağaoğlu tarafından yapıldı. En partizan Meclis Başkanı bile İnönü'nün bu konuşmaya cevap verme hakkını inkâr edemezdi; o zaman tecrübeli devlet adamı —şimdi meşhur olan— konuşmasını yaptı: «Böyle giderseniz sizi ben bile kurtaramam.» Çeşitli milletvekili gruplarından yükselen alkışlar ve yuhalamalar, yumruklaşmalara yol açtı. Bir Demokrat Mil-

letvekili -Meclis tüzüğüne aykırı olarak- tabanca çıkardı, fakat arkadaşları bir şey yapmasını önlediler. Tabancasını sallayan Demokrat milletvekilinin yerine, bir CHP'liye kavga ettiği için Meclisten çıkarılma cezası verilince bütün CHP'li milletvekilleri İnönü'yü izleyerek Meclis'i terkettiler. Meclisin Tahkikat Komisyonunun kuruluşuna karar vermesinden sadece birkaç dakika sonra da Komisyon kuruldu; bu da hareketin plânlı olduğunu açıkça gösteriyordu. Denizli Milletvekili Ahmet Hamdi Sancar'ın Başkan olduğu Komisyon, en katı, en partizan on beş Demokrat'tan meydana gelmekteydi. Komite, kurulur kurulmaz, tahkikat konusuna giren ne varsa neşrini ve siyasî faaliyeti yasaklayan kararlar yayınladı.» (*)

TAHKİKAT KOMİSYONU'NUN KURULUŞU 28-29 NİSAN OLAYLARINA YOL AÇIYOR

«Tahkikat Komisyonuna geniş yetkiler veren kanunun 27 Nisan'da kabulü, ve kanuna şiddetle protesto eden İnönünün on iki oturum için Meclisten uzaklaştırılmasına karar verilmesi 28 ve 29 Nisan tarihlerinde, İstanbul ve Ankara Üni-

(*) Tahkikat Komisyonu kurulması kararı 18 Nisan'da D.P. Grupunda kabul edilmiş ve bir komisyon bu komitenin yetkileriyle ilgili kanunu hazırladıktan sonra 27 Nisan'da DP çoğunluğu tasarıyı kabul etmişti. Muhalefet ve Hukuk Profesörleri, Meclisin bir tahkikat komitesi kurmasını kanunlara aykırı buluyorlardı. Profesör Ali Fuat Başgil ise, Meclis İç Tüzüğüne göre bir Tahkikat Komisyonu kurulmasının anayasaya uygun olduğunu belirtiyordu. Fakat o da 28 Nisan sabahı yayınlanan kanunun «hududu aştığını ve bazı noktalarda mutlak şekilde anayasaya aykırı hükümler ihtiva ettiğini» görmüş, bu hususu 28 Nisan olaylarından bir gün sonra Ankara'da yapılan toplantıda Bayar ve Menderes'e açıkça söylemişti. (Ali Fuat Başgil: 27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri, İst. 1966).

versitelerinde kanlı çatışmalara yol açtı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi profesörlerinden biri, sınıfta «Konumuz Anayasadır; fakat Anayasa ihlâl edilmiştir; onun için serbestsiniz» demişti. Öğrencilerin Üniversite kapısının önündeki meydanda toplanmaları üzerine polisler geldi. Rektör Sıddık Sami Onar çağırıldı. Onar, öğrencilerle polislerin çatışmasını önlemeğe, öğrencileri Üniversite bahçesine sokmağa çalıştı; fakat polis onu Emniyet Müdürlüğüne götürmeğe teşebbüs ettiği sırada başından hafifçe yaralandı.

Öğrencilerle polisler arasındaki çarpışmalar sırasında polis ateş açtı; polis jeepleri de zikzaklar yaparak, bahçede dağılan ve tekrar toplanan öğrencilerin arasına girdi. Sonunda polisler Üniversite bahçesinin dışına sürüldüler. Fakat öğrenciler Vilâyete doğru sessiz bir yürüyüş yapmak isteyince bu defa atlı polisler getirildi. Öldürülen, yaralanan, tevkif edilenlerle ilgili söylentiler her tarafa yayılmıştı. (Daha sonra Menderes'in radyoda söylediği gibi ölen sadece bir kişiydi. Çok sonra İhtilâl Hükümeti sayıyı teyid edinceye kadar, yalnız bir kişinin öldüğüne pek az kimse inanmıştı). O gece İstanbul ve Ankara'da sıkıyönetim ilân edildi. Olay aynı zamanda neşir yasaklarının acayip şekilde uygulanışının başlangıcı oldu. 27 Mayıs'a kadar birçok defa halk efkârı, bir olayın önemini, o olayın yasaklanmasıyla ilgili kararı gazetelerin manşetlerde büyütmesine göre değerlendirdi. Detaylar için de diğer yollara başvuruldu.

İstanbul olaylarını, ertesi sabah Ankara Üniversitesindeki olaylar izledi. Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültelerinin avlularında toplanan öğrenciler bu defa polislerle beraber, sıkı yönetim yetkilileriyle de karşılaştılar. Onları dağıtmak için yapılan teşebbüslere karşılık olarak, öğrenciler barikatlar kurdular, taşlar fırlattılar; bir itfaiye arabasını ele geçirip polise karşı kullandılar. Sonra, ateş emriyle ilgili olay vukubuldu. Olay yerindeki en yüksek rütbeli kişi Ankara Sıkıyönetim Kumandanı Tuğgeneral Namık Argüç'tü. Durum ciddileşince, olay yerindeki süvari birliğinin Kumandanı Vehbi Ersü'ye -daha sonra M.B.K. üyesi- ateş emrini verdi. Ersü, ateş açmayı

reddedince General hemen tevkifini emretti. Diğer subaylara ateş açmaları için yaptığı neticesiz teşebbüslerden sonra, Argüç ateş emrini kendisi verdi. (Bu olay sebebiyle Argüç, Yassıada'da on yıla hüküm giyecekti). Bu ateşten sonra askerler ve polisler Siyasal Bilgiler Fakültesine hücum ettiler; binanın içinde ve dışında çarpışmalar vukubuldu.

Olayda can kaybı olmamakla beraber, birçok kişi yaralandı; birçok öğrenci askerî kamplara sevkedildi ve nihayet üniversiteler bir ay süreyle kapatıldı. Bu olaylardan sonra Ankara'nın başlıca bulvarında hemen her gece nümayişler yapıldı.»

555 K

«5 Mayıs sabahı, o gün özel önem verilen bir nümayişin yapılacağı haberi Ankara'ya yayılmaktaydı; 555 K, yani beşinci ayın, beşinci gününde, -öğleden sonra- saat 5'te Kızılay Meydanında.... Herkes, özellikle talimat alan polisler de toplandı. Saat 5.45'de, o günkü bağırışlarına polisin tepki göstermemesine şaşıranlar, Çankaya'dan aşağı siyah bir Cadillac'ın indiğini gördüler. Anlaşılıyordu; gösterinin hazırlayıcıları Cumhurbaşkanı Bayar'la, Başbakan Menderes'ti; onlar da kendi taraftarlarının kuvvetini göstermek istemişlerdi. Fakat oradaki Demokratlar hükümet aleyhtarı öğrencilerin yanında ufak bir azınlık halindeydi. Menderes arabasından çıkar çıkmaz, saçları karmakarışık oldu, kravatı çarpıldı. Göğsünü öğrencilere çevirerek, «Öyleyse öldürün beni!» diye bağırdığı zaman gurur kırıcı cevapla karşılaştı: «Seni öldürmek istemiyoruz. Sadece istifa et!». Menderes tesadüfen kalabalığın arasında kalmış bir gazetecinin arabasına güçlükle bindirildi...»

NATO Dışişleri Bakanlarının İstanbul'daki konferansı sırasında ve Hindistan Başbakanı Nehru'nun Ankara'yı ziyaretinde vukubulan olaylardan sonra, 19 Mayıs törenlerinin iptali de sabahleyin Anıt-Kabir'de gece de Atatürk Bulvarında büyük nümayişlere sebep oldu.

«Artık son perde açılıyordu. Tahkikat Komisyonu çalış-

malarına devam etmekte, üçüncü sınıf soruşturma metodlarıyla hikâyeler yaratmakta, CHP'li milletvekillerinin ve profesörlerin gruplar hâlinde tevkifini plânlamaktaydı. Mektuplara ve telefonlara sansür konulmuş, Türkiye'deki durumla ilgili en küçük bir tenkid yazısı bulunan bütün yabancı yayınlar hudutta durdurulmuş, Türkçe gazete ve dergilerin çoğu kapatılmıştı. Bazı subayların tevkif edildiği haberleri de bunlara eklenince Harp Okulu öğrencileri, işin nereye gittiğine dair Menderes'e son ikazda bulundular. 21 Mayıs'ta sayıları bini bulan Harb Okulu öğrencileri beraberlerinde -ama önlerinde değil- Kumandanları Sıtkı Ulay ve arkalarında subaylardan ve sivillerden büyük bir kalabalık, Çankaya'ya, Cumhurbaşkanlığı Köşküne doğru yürüdüler. Ankara Sıkıyönetim Kumandanı şahsen öğrencilerden geri dönmelerini istedi ve ancak öğrenciler hiç bir şekilde cezalandırılmayacaklarına dair söz aldıktan ve marşlarını söyledikten sonra, ne anlatmak istediklerini belirttiklerinden emin, geri döndüler.»

«Hükümetin cevabı üniversitelerin kapalı kalma süresini bir ay daha uzatmak oldu, bu duruma göre üniversiteler ancak sonbaharda açılabilecekti. Meclis 25 Mayıs'ta büyük bir kavgadan sonra tatile girdi. Başbakan Menderes, Eskişehir'e gitti; orada Tahkikat Komisyonunun üç ay yerine bir ayda işlerini bitirdiğini, görevinin sona erdiğini söyledi. Ama artık çok daha büyük tâvizler, belki hükümetin istifası, 27 Mayıs olaylarını önleyebilirdi.»

27 MAYIS HAREKETİ

«27 Mayıs İhtilâli dört saatte tamamlandı. Stratejik noktalar ele geçirildi; Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar «muhafaza altına» alındı; askerî âmirler bulundukları bölgelerin idaresine el koydular. Öğleden sonra saat 4'te Ankara'da sokağa çıkma yasağı kaldırıldı ve şehir Büyük Zafer'den beri görülmemiş şenliklere sahne oldu. İstanbul'da da büyük bir şenlik havası vardı. Ükenin diğer yerleri daha az heyecanlıydı; bunun sebebi olayların daha çok İstanbul ve Ankara-

da vukubulması, halk arasında hâlâ büyük sayıda Menderes taraftarlarının bulunması ve nihayet pek az kimsenin askerî idarenin ne yapacağı hakkında fikre sahip olmasıydı.» (*).

İHTİLÂLİ HAZIRLAYANLAR VE M.B.K.'NİN KURULUŞU

«27 Mayıs hareketiyle idareyi ele alan heyetin adı Millî Birlik Komitesi olarak açıklandı. Fakat hareketi izleyen günlerde bu cuntayı meydana getiren subayların ne sayısı, ne de isimleri -eski Kara Kuvvetleri Kumandanı olup, M.B.K. Başkanlığına, Cumhurbaşkanlığına, Başbakanlığa ve Genel Kurmay Başkanlığına gelen Cemal Gürsel hariç- resmen bilinmiyordu. Birkaç gün sonra 38 kişilik resmî liste açıklandı. M.B.K.'nin ilk işlerinden biri İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi

(*) Menderes 26 Mayıs gecesini Eskişehir'de geçirmiş, şeker fabrikasındaki ziyafette yaptığı bir konuşmada, bazı profesörlere «kara cüppeliler» diyerek şiddetle hücum etmişti. Sonra bu konuşmadan pişmanlık duymuş ve yayınlanmamasını istemişti. Gece yarısına doğru uyuyan Menderes, sabaha karşı 4'te hareketten haberdar ediliyor, Polatkan'ı ve General Tahsin Yazıcı'yı yanına alarak Konya'ya doğru yola çıkıyordu. Fakat kaçtıkları anlaşılınca Eskişehir'den kaldırılan uçaklar onları Kütahya'ya girerken görmüşlerdi. Menderes, Kütahya'da önce Vilâyet Konağına girmiş, orada hiçbir yerle irtibat kuramayınca ve ihtilâlcilerin duruma hâkim olduğunu öğrenince herşeyin bittiğini anlamıştı. Sonra Tugay ve Vilâyet Jandarma Kumandanlarıyla beraber garnizona gitmişlerdi. (Kumandanlar Eskişehir'den Menderes'in kaçırılmaması için emir almışlardı). Nihayet Eskişehir'den Albay Muhsin Batur'un başlarında olduğu bir subay grupu gelerek Menderes'i aldı; uçak önce Eskişehir'e, sonra Ankara'ya -Güvercinlik Havaalanına- indi. Menderes de diğer yakalananlar gibi Harb Okulu'na götürüldü.

Profesörlerinden bir grupu, yeni bir Anayasa ve Seçim Kanunu tasarıları hazırlamak için uçakla Ankara'ya getirtmek oldu. 28 Mayıs'ta da on beşi «teknisyen» olan ve hiç bir partiye bağlı bulunmayan 17 üyeli bir kabine kurulmaktaydı.»

«M.B.K. rütbe sırasına göre şu üyelerden meydana gelmekteydi:

Generaller: Gürsel, Özdilek, Madanoğlu, İrfan Baştuğ, Sıtkı Ulay.

Albaylar: Ekrem Acuner, Mucip Ataklı, Osman Köksal, Fikret Kuytak, Sami Küçük, Haydar Tunçkanat, Alparslan Türkeş, Muzaffer Yurdakuler.

Yarbaylar: Fâzıl Akkoyunlu, Refet Aksoyoğlu, Orhan Kabibay, Mustafa Kaplan, Suphi Karaman, Sezai Okan, Ahmet Yıldız.

Binbaşılar: Emanullah Çelebi, Orhan Erkanlı, Vehbi Ersü, Suphi Gürsoytrak, Kadri Kaplan, Muzaffer Karan, Münir Köseoğlu, Mehmet Özgüneş, Selâhattin Özgür, Şükran Özkaya, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer.

Yüzbaşılar: Rıfat Baykal, Ahmet Er, Numan Esin, Kâmil Karavelioğlu, Muzaffer Özdağ, İrfan Solmazer.» (*).

(*) Komite üyelerinin sayısı aslında 40'ın üstündeydi. Ankara'dan önce, hareketi İstanbul'da gerçekleştirenler (Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı, Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat, Suphi Gürsoytrak, Şefik Soyuyüce, Ahmet Yıldız, Mehmet Özgüneş, Şükran Özkaya, Numan Esin, Kâmil Karavelioğlu, Emanullah Çelebi ve son anda kendilerine katılan Fahri Özdilek) bir komite gibi faaliyete başlamışlardı. Daha sonra Ankara'daki Komite çalışmalarına katıldılar. Fakat, Komiteye girmek isteyenler çoğalmaya başlayınca aralarından sekiz kişilik bir Komite seçerek listeyi tesbit işini ona verdiler. Bu Komite 38 üyeli M.B.K.'yı tesbit etti. Ertuğrul Alatlı, Mithat Ceylân, Abdurrahman Doruk, Cevat Kırca, Necati Kumruoğlu ve İhsan Kızıloğlu gibi bazı üyeler liste dışında kaldılar. Ağası Şen ise daha önce istifa etmişti.

«Bunlardan en az sekizi kendi beyanlarına göre, ihtilâlci çalışmalarda aktif rol oynamışlardı: Ataklı, Çelebi, Erkanlı, Karavelioğlu, Soyuyüce, Türkeş, ve Yurdakuler...» (*).

«M.B.K.'nin ele aldığı meselelerin başında Yassıada dâvaları geliyordu. (27 Mayıs'tan 1 yıl, 3 ay, 19 gün sonra (15 Eylül 1961'de) Yassıada'da 592 sanıklı dâvalar karara bağlandı. Zorlu ve Polatkan 16, Menderes 17 Eylül'de idam edildiler. Başta Bayar, idam cezaları müebbede çevrilen 12 kişiyle beraber 461 kişi çeşitli hapis cezalarına hüküm giymiş, 123 kişi beraet etmişti). Daha sonra yeni bir Anayasa, Seçim Kanunu yapıldı ve parti sisteminde değişiklikler oldu. Nihayet bazı önemli sosyal ve ekonomik reformlar yapılmak isten-

(*) İlk İhtilâl Komitesi 1954 yılında Tuzla'da Dündar Seyhan ve Orhan Kabibay tarafından -Necati Ünsalan'ın da katılmasıyla- kurulmuş, 1956'da bu grupa Faruk Güventürk, Şükrü İlkin, Suphi Gürsoytrak, Orhan Erkanlı da katılmıştı. Aynı yıl Ankara'da da Osman Köksal, Talât Aydemir, Sezai Okan, Adnan Çelikoğlu, bir ihtilâlci komite meydana getiriyorlardı. Bir yıl sonra bu iki grup bazı subayların da katılmasıyla birleşmiş, sayıları yirmi beşe yaklaşmıştı. Bu arada, ayrı bir grup yapmış olan Türkeş, Talât Aydemir vasıtasıyla bu teşkilâta girmiş, Fikret Kuytak, Halim Menteş de katılmışlardı. Fakat dokuz subay olayı bu komitenin çalışmasında bir duraklamaya yol açmış, ancak bir buçuk yıl sonra yeniden teşkilâtlanma başlamıştı. 27 Mayıs arefesinde bu subayların büyük bir kısmı İstanbul'da, diğer kısmı Ankara'da bulunmaktaydı. Osman Köksal, Millî Savunma Bakanı Ethem Menderes'in yaveri Adnan Çelikoğlu'nun tavsiyesiyle Muhafız Alayı Kumandanlığına getirilmişti. Mayıs ortalarında Kabibay'ın teklifini kabul eden Madanoğlu da Komiteye girdi. Sıtkı Ulay ve Özdilek son anlarda harekete katıldılar. Dündar Seyhan o sırada Washington'da, Talât Aydemir Kore'de, Ünsalan Kars'ta bulunmaktaydı; bu sebeple M.B.K. üyesi olamadılar.

diyse de çeşitli sebepler ve engeller yüzünden istenen elde edilemedi.»

BİR ALMAN YAZARINA GÖRE 27 MAYIS

Alman yazarı Richard Peters, «Türklerin Tarihi» adlı eserinde 27 Mayıs hareketini ve sebeplerini şöyle anlatmaktadır:

«Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'la Başbakan Menderes'in iktidarı on yıl sürdü ve 27 Mayıs 1960 tarihinde General Gürsel'in liderliğindeki bir hükümet darbesiyle sona erdi. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar tevkifi sırasında intihar etmek istediyse de bu teşebbüs, genç subaylar tarafından önlendi ve Menderes, Zorlu ve Demokrat Partili bütün Parlâmento üyeleri gibi tevkif edildi.

Gürsel, diktatör olmayacağını, demokratik düzeni yerleştireceğini ve en kısa zamanda seçimlere gideceğini açıkladı; hemen kurulan Millî Birlik Komitesi adına Cumhurbaşkanlığı, Bakanlar Kurulu Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığı ve Türk Silâhlı Kuvvetler Kumandanlığı yetkilerini aldı; vakit geçirmeden geçici bir hükümet, Anayasayı elden geçirecek ve özellikle yeni Seçim Kanununu hazırlayacak bir heyet kurdu. Yıllarca hükümet etmiş olan ve Türk aydınları arasında büyük prestiji bulunan İsmet İnönü'nün, ihtilâlin perde arkasında olduğundan kimsenin şüphesi yoktu.»

«Menderes, bir demokrat olmasına rağmen memleketi diktatörlükle idare etmeye başlamıştı. Memleketin bu diktatörlük idaresinden kurtulmasında İnönü'nün büyük hissesi olduğu inkâr edilemez. Çünkü, İnönü memleketin modern bir ülke olmasını isteyen ve kısa süren bir diktatörlük rejiminin lideri olarak bu rejimin muhakkak yasaklanmasına bir kere daha inanan sâdık bir Atatürkçüdür.»

«Türklerle ilgili yazılarımızda bu milletin mensuplarında demokrasi inanışının, tâ Orta Asya'dan beri içgüdü hâlinde mevcut olduğunu ve hiç bir Tiran'ın hâkimiyeti altına girmediklerini belirtmeye çalışmışızdır. Bu kuvvetler bir ihtilâli dahi bir matematik kesinlikle tamamlamışlardır. İkinci

Mahmut'un 1808'de tahta çıkması, Abdülhamit II'nin kansız olarak devrilmesi bunun örnekleridir. Menderes de kendisini Demokrat diye isimlendirmesine rağmen kısa zamanda reaksiyoner olmuştu, onun da devrilmesi gerekliydi.»

«Muhakkak ki Menderes'in devrilmesinde en önemli rolü bir diktatör havasına girerek en ufak bir tenkide tahammül gösterememesi oynamıştı. Menderes'in bu davranışı Londra uçak kazasından kurtulmasından sonra daha kesin bir hâl almıştı.

Bu kâzada bile din siyasete âlet ediliyor, Menderes için kurban kesme bir salgın hâlini alıyordu.

Fakat Menderes'in sonunu ilân eden gene de bir dış politika hâdisesi olmuştur. 1960 yılı başlarında Amerika Cumhurbaşkanı ile Sovyet Rusya Başbakanı arasındaki anlaşma soğuk harbin buzlarının çözülmesine yol açmış, bunun neticesi olarak da Menderes Moskova'ya; Kruşçef de Ankara'ya dâvet edilmişlerdi. Fakat, Türkiye'den kalkan bir U-2 uçağının Ruslar tarafından düşürülmesi, herşeyi tersine çevirmiş, Türkiye ile Rusya arasında bir çatışmaya sebep olabilecek derecede Moskova'nın baskısı başlamıştı.

Türk Hükümetinin, kendi topraklarından böyle bir uçağın kalkışından haberdar olmadığını bildirmesi ve eğer aksi vârit olsaydı, mutlaka önleneceğini açıklaması kimseyi tatmin etmemişti; Türk generalleri Türk topraklarından Rusya'ya tevcih edilmiş 1500 mil menzilli Amerikan füzelerine karşılık, Rusların elinde atom başlıklı 8000 mil menzilli füzeler olduğunu biliyorlardı.»

«Türk generalleri bütün gerçekleri öğrenmişlerdi; özellikle Gürsel uzun süre Millî Emniyetin başında bulunmuştu. Menderes kadar kör olmayan ve tehlikeleri çok yakından izleyen Generaller, körü körüne Batıyı izlemektense Batı ile Doğu arasında orta bir yolun tutulmasına taraftardılar. Ama bu, Türkiye'nin Rusya'nın kollarına atılması da değildi.»

«Bu sebepler Menderes'in sonunun gelmesini etkilemiştir. Fakat ana tesirler, basın hürriyetine son vermesi, gazetecileri hapsettirmesi, Parlâmentoya müdahale ve nihayet bizzat İnö-

nü'nün şahsına hücuma girişmesidir.»

DUVERGER'YE GÖRE 27 MAYIS'IN SEBEBİ

Maurice Duverger, «Diktatörlük Üstüne» adlı eserinde Kemalizmin amacını ve 27 Mayıs'ın sebebini şöyle anlatmaktadır:

«Türkiye'de Mustafa Kemal batılı tipte bir siyasî demokrasinin şartlarını hazırlamak için, tek partinin Leninci usullerini kullanmıştı. O, bunu ampirik olarak yapmış; denemesinin ideolojisi ancak sonradan hazırlanmıştır. Nüfusun büyük çoğunluğunun cahil, geri kalmış, okumaz-yazmaz olduğu feodal ve tarımcı bir ülkede çok partili ve serbest seçimli batılı bir sistemin hiç bir anlamı yoktur. Bu yapmacık dekor arkasında büyük mülk sahipleri ve geleneksel şefler seçim iplerini çekecek ve eski yapılar sürüp gidecekti. Demokrasiyi kurmadan önce bunun şartlarını yaratmak gerekirdi: Devrimci Kemalizmin amacı işte buydu...»

«Kemalist» tipteki tek partiler az belirli bir yapıya sahiptir. Memleketin demokratik eğitimi ancak, geçiş devrinin siyasî bütünlüğü çok ileri vardırılmazsa mümkün olur. Şu halde parti, bütün üyelerine kabul ettirilmeye çalışılan bir doktrine sahip olmadan önce yumuşak bir şekilde teşkilâtlandırılmalıdır. Gelecekteki birçok partinin çekirdeği olan çeşitli «eğilimler» onun içerisinde oluşurlar. Ve millet, demokrasi rejiminde yaşamaya henüz hazır olmadıkça da, orada kapalı kalırlar. Böylelikle demokratik tartışma, halk buna gerçekten katılmaya yetenekli (kabiliyetli) hâle geldikçe gelişebilir. Bu evrim şeması Türkiye'de uygulanmıştır: Savaş arefesinde oldukça net bulunan iç «eğilimler» sonradan birçok parti halinde bölünmüşlerdir. 1950 seçimlerinde muhalefetin zaferiyle Türk diktatörlüğü batılı bir demokrasiye dönüşmüştür. İktidara geldiklerinde, ne yazık ki, muzaffer parti bir geriye dönüşte bulunmaya ve kendi yararına bir birliği yeni baştan kurmağa çalışmıştır. Bu durum da 1960 hükümet darbesine sebep olmuştur.»

İKİNCİ CİLTTEKİ İHTİLÂLLER VE DARBELER

	Sayfa
Belgrad Darbesi 1903	7
Meksika İhtilâli	43
İrlanda İhtilâli 1916	61
Rus İhtilâli	89
Almanya'da 1918-1919 İhtilâli	177
Macaristan'da İhtilâl ve Bela Kun	183
Kapp'ın Darbesi ve Genel Grevin Zaferi	188
Almanya'da 1923 İhtilâli	211
Mustafa Kemal	215
Mussolini	235
Primo de Rivera	261
Hitler	273
Salazar	296
Franko	303
Hitler'e Darbe Teşebbüsü: 20 Temmuz 1944	325
Çin İhtilâli	341
Nâsır'ın Darbesi	371
Musaddık'a Karşı Darbe	393
Cezayir İhtilâli	397
Irak'ta İki Darbe	402
Küba İhtilâli	405
Güney Amerika'da Darbeler	412
27 Mayıs	415

BİBLİYOGRAFYA

Birinci Cilt

Sayfa

7 PZİSTRAT. Michel Mourre; Les Coups D'Etat, Hachette, Paris 1963

12 DARYÜS. M. Mourre; Les Coups D'Etat.

21 SPARTAKÜS. Jacques Pirenne; Büyük Dünya Tarihi, Meydan Yayını, İst. 1965 - Max Beer; Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi, Kitapçılık Servisi, İst. 1965.

28 KATİLİNA, SEZAR, KALİGULA, KLOD VE NERON. M. Mo-

urre; Les Coups D'Etat.
73 ETİENNE MARCEL. Edmond Pognon; Les Coups D'Etat.
87 MEDİCİ'LER. Michel Mourre; Les Coups D'Etat.
99 ŞEYH BEDRETTİN. İsmail Hâmi Dânişmend: Osmanlı Tarihi Kronolojisi - Bezmi Nusret Kaygusuz: Şeyh Bedreddin Simavenî, İzmir 1957 - F. Babinger: Schejch Bedreddin. Der Sohn des Richters von Simav, 1921, (Dergâh Dergisinde çevirisi çıkmıştır). - M. Şerefeddin: Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin, İst. 1924. -
115 YENİÇERİ DARBELERİ. M. Mourre: Les Coups D'Etat - Reşat Ekrem Koçu: Osmanlı Padişahları, İst. 1964.
139 CROMWELL. Pierre Dominique: Les Coups D'Etat.
154 KRALLARIN DARBELERİ. Pierre Dominique, M. Mourre, Edmond Pognon: Les Coups D'Etat.
207 AMERİKAN İHTİLÂLİ. André Maurois-Aragon: U.S.A.-U.S.S.R. Paris, 1963 - Maurois: Histoire des Etats-Unis, Paris, 1943.
225 FRANSIZ İHTİLÂLİ. Jacques Pirenne: Büyük Dünya Tarihi, Meydan Yayını, İst. 1965. - Pierre Gaxotte: Büyük Fransız İhtilâli, Varlık Yayını, İst. 1963.
298 BONAPARTE'IN DARBESİ. Pierre Dominique: Les Coups D'Etat
331 1830 İHTİLÂLİ. Jacques Pirenne: Büyük Dünya Tarihi.
339 RUSYA'DA DESEMBRİSTLER. Michel Garder: Les Coups D'Etat
355 1848 İHTİLÂLİ. J. Pirenne: Büyük Dünya Tarihi, Meydan Yayını, - Jacques Bainville: Fransa Tarihi, Kanaat Kitabevi, İst. 1938
371 LOUİS NAPOLEON. Pierre Dominique: Les Coups D'Etat.
375 PARİS KOMÜNÜ. J. Pirenne: Büyük Dünya Tarihi - J. Bainville: Fransa Tarihi, İst. 1938 - Claude Manceron: Histoire des Revolutions, Paris, 1963.
385 BOULANGER. Pierre Dominique: Les Coups D'Etat.
425 JAPONYA'DA... Les Coups D'Etat - J. Pirenne: Dünya Tarihi.
427 ÇİN'DE İHTİLÂL ve DARBE. Les Coups D'Etat - Lin Yi: The Short History of China.

İkinci Cilt

Sayfa
7 BELGRAD DARBESİ. D. J. Goodspeed: Six Coups D'Etat. 1963.
43 MEKSİKA İHTİLÂLİ. Jacques Pirenne: Büyük Dünya Tarihi,

Meydan Yayını, İst. 1965 - Britannika - A Concise History of Lâtin America, London, 1952.

61 İRLANDA İHTİLÂLİ. D. J. Goodspeed Six Coups D'Etat. 1963.

89 RUS İHTİLÂLİ. Aragon: U.S.S.R., Histoire Parallel 1917-1960, Paris, 1963 - Michel Garder: Les Coups D'Etat - Claude Manceron: Histoire des Revolutions, Paris 1963. - Life Dergisi: Russian Revolution, 1956 - F. X. Coquin: 1917 Rus Devrimi (Çeviren: Attilâ Tokatlı), İzlem Yayını, İst. 1966 - Curzio Malaparte: Hükümet Devirme Tekniği, Varlık Yayını, İst. 1966 - J. Pirenne: Büyük Dünya Tarihi -.

177 ALMANYA'DA 1918-19 İHTİLÂLİ. J. Pirenne: Büyük Dünya Tarihi - Britannika - Mao Çe Tung: Kültür, Sanat ve Edebiyat, Ataç Yayını, İst. 1966.

183 MACARİSTAN'DA İHTİLÂL VE BELA KUN. J. Pirenne: Büyük Dünya Tarihi - Britannika - Mao Çe Tung: Kültür, Sanat ve Edebiyat, Ataç Yayını, 1966.

188 KAPP'IN DARBESİ. Michel Mourre: Les Coups D'Etat.

211 ALMANYA'DA 1923 İHTİLÂLİ. Les Coups D'Etat - Britannika

213 MUSTAFA KEMAL. Pierre Dominique: Les Coups D'Etat.

235 MUSSOLİNİ. Georges Roux: Les Coups D'Etat.

261 PRİMO DE RİVERA. P. Dominique: Les Coups D'Etat.

273 HİTLER, SALAZAR. M. Mourre: Les Coups D'Etat.

303 FRANKO. Jean Laurent: Les Coups D'Etat.

325 HİTLER'E DARBE TEŞEBBÜSÜ: M. Mourre: Les Coups D'Etat.

341 ÇİN İHTİLÂLİ. Israel Epstein: From Opium War to Liberation - J. Pirenne, Büyük Dünya Tarihi - Lin Yi: A Short History of China, 1963.

373 NÂSIR. Victor Franco: Les Coups D'Etat.

393 MUSADDIK. Süreyya: Hayatım, Akşam Yayını, İst. 1963 - D. Wise, T. Ross: C.I.A. Sol Yayınları, Ankara 1966.

405 KÜBA İHTİLÂLİ. Les Coups D'Etat - J. Pirenne: Büyük Dünya Tarihi - Charles Bettelheim, Şerif Hulûsi: Küba İktisadının Plânlaştırılması, Ataç Yayını, 1966.

415 27 MAYIS. Walter Weiker: The Turkish Revolution 1960-1961, Washington 1963 - Richard Peters: Histoire des Turcs, 1965 - Maurice Duverger: Diktatörlük Üstüne, Dönem Yayını, İst. 1965

İhtilâller ve Darbeler Tarihi, ilk çağlardan bugüne en önemli ihtilâl ve darbeleri sırasıyla bir araya getiren, resimli, ansiklopedik bir eserdir. Birinci ciltte 20. Yüzyıla kadar, ikinci ciltte 20. Yüzyıldaki ihtilâl ve darbeler yer almaktadır. Bu ihtilâl ve darbeler, başta "Les Coups D'Etat", Maurois ve Aragon'un "Amerika-Rusya", "The Turkish Revolution 1960–1961" adlı eserler olmak üzere altı büyük eserden çevrilmiştir. İsimleri geçen üç eserin telif hakları, Yirminci Yüzyıl Yayınları tarafından ONK Copyright Aiansından satın alınmıştır. Ön kapakta, ikinci, yanda birinci ciltte yer alan önemli ihtilâller ve darbeler sıralanmıştır.

PZİSTRAT
SPARTAKÜS
KATİLİNA
SEZAR
NERON
ETİYEN MARSEL
MEDİSİ'LER
ŞEYH BEDREDDİN
YENİÇERİLER
CROMWELL
KRAL DARBELERİ
AMERİKAN İHTİLÂLİ
FRANSIZ İHTİLÂLİ
NAPOLEON
1830 İHTİLÂLİ
1848 İHTİLALİ
PARİS KOMÜNÜ
BOULANGER
RUSYA'DA ÇİNDE
GÜNEY AMERİKA
VE AFRİKA'DA
İHTİLAL VE
DARBELER